

Mirosława Rutkowska – Krupka

**CZYNNIKI ROZWOJU GOSPODARCZEGO
PIŁY W ŚWIETLE PRZEMIAN
USTROJOWYCH PAŃSTWA**

Praca doktorska
napisana pod kierunkiem
prof. dr hab. Bohdana Gruchmana

Wszystkim, którzy przyczynili się do powstania
niniejszej pracy doktorskiej, zwłaszcza
Panu prof. dr hab. Bohdanowi Gruchmanowi
oraz Pani prof. dr hab. Wandzie Gaczek
składam serdeczne podziękowanie

Spis treści

WSTĘP	1
Rozdział I. TEORETYCZNE KONCEPCJE ROZWOJU MIAST	6
1. Miasto jako system społeczno – gospodarczy	6
2. Ogólne cechy rozwoju	8
3. Wzrost gospodarczy i rozwój gospodarczy	9
4. Teoretyczne koncepcje rozwoju miast – główne założenia modelowe	10
4.1. Teoria ośrodków centralnych	11
4.2. Teoria bazy ekonomicznej	12
4.3. Teoria biegunów wzrostu	14
4.4. Teoria lokalizacji	14
4.5. Współczesne koncepcje teoretyczne dotyczące rozwoju miast	17
4.5.1. Korzyści skali	17
4.5.2. Koncepcja wzajemnego oddziaływania	18
4.5.3. Dyfuzja innowacji	19
4.5.4. Przestrzenna samoorganizacja	20
5. Rozwój lokalny	21
5.1. Geneza rozwoju lokalnego	21
5.2. Istota rozwoju lokalnego	23
5.3. Płaszczyzny rozwoju lokalnego	25
5.4. Cele rozwoju lokalnego	25
Rozdział II. UWARUNKOWANIA ROZWOJU MIASTA PIŁY	28
1. Uwarunkowania i warunki rozwoju lokalnego	28
2. Czynniki rozwoju lokalnego	29
3. Bariery i ograniczenia rozwoju lokalnego	31
4. Położenie warunkujące rozwój	33
4.1. Położenie geograficzne	33
4.2. Położenie w europejskiej strukturze organizacji terytorialnej do 1945 roku	34
4.3. Położenie w strukturze organizacji terytorialnej kraju w latach 1945 – 1975	36
4.4. Położenie w strukturze organizacji terytorialnej kraju w latach 1975 – 1998	38

4.5. Położenie w strukturze organizacji terytorialnej kraju od 1999 roku	39
5. Potencjał przestrzenny miasta	40
5.1. Przyrodnicze uwarunkowania rozwoju	40
5.2. Komunikacyjne uwarunkowania rozwoju	43
6. Potencjał społeczny	45
6.1. Demograficzne czynniki rozwoju	45
6.2. Zasoby pracy	47
7. Potencjał gospodarczy	48
7.1. Zasoby gospodarcze	49
7.2. Infrastruktura gospodarcza	49
 Rozdział III. ROZWÓJ GOSPODARCZY MIASTA PIŁY W WARUNKACH SCENTRALIZOWANYCH DECYZJI GOSPODARCZYCH W LATACH 1945 – 1989	51
1. Wpływ reform ustrojowych na rozwój gospodarczy	51
2. Wpływ wojny i powojenny okres odbudowy w latach 1945 – 1960	53
2.1. Rozwój na płaszczyźnie gospodarczej	54
2.2. Rozwój na płaszczyźnie społecznej	69
3. Przemiany strukturalne lat 1961 – 1975	73
3.1. Rozwój na płaszczyźnie gospodarczej	75
3.2. Rozwój na płaszczyźnie społecznej	85
4. Miasto węzłowym ośrodkiem przyspieszonego rozwoju w latach 1975 – 1989	89
4.1. Rozwój na płaszczyźnie gospodarczej	94
4.2. Rozwój na płaszczyźnie społecznej	102
 Rozdział IV. ETAPY ROZWOJU GOSPODARCZEGO MIASTA PIŁY WYZNACZONE PRZEZ PRZEMIANY USTROJOWE W WARUNKACH GOSPODARKI RYNKOWEJ	107
1. Rozwój w warunkach gospodarki rynkowej w latach 1990 – 1998	107
2. Wpływ wprowadzonej w 1999 roku regionalizacji kraju na rozwój gospodarczy miasta	137

Rozdział V. PERSPEKTYWICZNE KIERUNKI ROZWOJU MIASTA	171
1. Zarys kierunków rozwoju miasta w latach 2010+	171
2. Rozwój Piły w świetle teorii rozwoju miast	191
ZAKOŃCZENIE	200
Literatura	203
Akty prawne	209
Programy i opracowania	211
Inne źródła	212
Czasopisma	212
Spis tabel	213
Spis rysunków	216

WSTĘP

Rozwój miasta jest procesem długofalowym. W pracy przedstawiono analizę czynników warunkujących społeczno – gospodarczy rozwój miasta, ze szczególnym uwzględnieniem okresu po drugiej wojnie światowej do końca 2008 roku. W różnych częściach pracy nawiązano do uwarunkowań i czynników rozwoju miasta w okresie od nadania osadzie praw miejskich w 1513 roku. Całość stanowi podsumowanie blisko 500 lat funkcjonowania miasta, jego osiągnięcia i trudności rozwojowe.

Położenie miasta w obszarze styku, na terenie państwa niemieckiego lub polskiego oraz procesy ustrojowe wyznaczały kierunki przemian i tempo jego rozwoju gospodarczego. Zmiana granic państwa polskiego oraz dokonujące się, w okresie ostatnich ponad 60 lat, zmiany ustroju gospodarczego i podziału terytorialnego kraju przekładały się na wszystkie aspekty funkcjonowania miasta. Najbardziej na sferę gospodarczą.

Celem pracy była analiza rozwoju miasta Piły w świetle czynników go warunkujących, ze szczególnym uwzględnieniem wpływu zmian granic państwowych i podziału terytorialnego kraju.

Założeniem pracy było, aby odpowiedzieć na pytania:

Jaki był rozwój gospodarczy w przeszłości?

Jaki jest obecnie?

Jaki powinien i może być w przyszłości?

Głównym punktem wyjścia było zbadanie, jakie warunki i czynniki miały wpływ na rozwój miasta i które z nich powinny być wykorzystane przy intensyfikacji rozwoju w latach od 2010 roku.

Wyboru tematu dokonano z dwóch powodów:

- * braku szczegółowych badań i szczupłości różnych opracowań na temat rozwoju gospodarczego Piły obejmującego długi horyzont czasowy
- * potrzeby możliwie szerokiej merytorycznej oceny wpływu zmian ustrojowych i geopolitycznych na rozwój miasta, oceny współcześnie dokonujących się przekształceń i ich wpływu na procesy rozwojowe w konkretnych warunkach położenia miasta.

Przedmiotem badań była identyfikacja głównych uwarunkowań i czynników rozwoju gospodarczego (egzogenicznych i endogenicznych), mających wpływ na rozwój miasta w procesie przemian ustrojowych państwa. Określenia wymagało, jakie funkcje realizowało miasto, które z nich i w jakim okresie dominowały. Jaka była skala realizowanych zadań ponadlokalnych i zasięg oddziaływania miasta.

Przedstawiono Piłę, jej wskaźniki ekonomiczno – statystyczne, na tle porównywalnych wskaźników w powiecie pilskim i województwie wielkopolskim (struktury podziału kraju wprowadzające miasto w XXI wiek).

Badania rozwoju gospodarczego w procesie przemian ustrojowych państwa definiowano jako proces zmian w gospodarce miasta powodowany:

- rozbudową bazy gospodarki w ujęciu ilościowym jak również w ujęciu jakościowo – strukturalnym
- zmianami stosunków i sposobów produkcji wywierającymi zasadniczy wpływ na zahamowanie lub przyspieszenie i rozbudowę bardziej nowoczesnych firm
- zmianami rozwoju usług będącymi z jednej strony wynikiem rozwoju gospodarczego, z drugiej zaś czynnikiem zwiększania jego dynamiki wywołanej kształtowaniem pożądanej struktury rozwoju społecznego.

Badaniami objęto działalność społeczno – ekonomiczną miasta skierowaną na rozwój gospodarczy i jego rolę w regionie, kraju, a w niektórych elementach także na płaszczyźnie międzynarodowej.

Analizując istotę zachodzących zjawisk ekonomicznych określono, jakie rodzaje zjawisk cechowały poszczególne okresy historii gospodarczej miasta.

Na podstawie badań ekonomiczno – statystycznych wskazano, który okres cechował intensywny, ekstensywny lub mieszany rozwój gospodarczy (zależność między ilościowym i jakościowo – strukturalnym rozwojem) i jaki wpływ na rozwój miały w danym okresie warunki ustroju politycznego i gospodarczego.

Problematykę rozwoju analizowano w warunkach zdarzeń dokonujących się w Europie i we współpracy międzynarodowej.

W badaniach główny nacisk został położony na wykazanie specyficznych cech odróżniających to miasto od innych. Sformułowano trwałe cechy miasta w zakresie:

- warunków środowiska, zasobów naturalnych i surowcowych
- dostępności komunikacyjnej i drogowej
- walorów zależnych od uwarunkowań historyczno – przestrzennych (historycznych, politycznych, gospodarczych i społecznych)

oraz ich wykorzystanie w kształtowaniu jego funkcji w przeszłości. Wyselekcjonowano te cechy, które stanowią dobrą bazę dla wykorzystania czynników intensywnego rozwoju miasta w przyszłości.

W celu możliwie wyczerpującego zaprezentowania tematyki będącej przedmiotem pracy zastosowano koncepcje badawcze oparte na analizie:

- ewolucji funkcji miasta i ich wpływu na kształtowanie kierunków rozwoju gospodarczego i usługowego
- wpływu infrastruktury i wykorzystania myśli technologicznej na rozwój
- działalności gospodarczej jako czynnika zaspokajającego potrzeby oraz wpływającego na przemiany lokalne.

Podkreślić należy, że Piła jest zaliczana w kraju do grupy miast średniej wielkości, które szczególnie odczuwały przemiany ustrojowe i administracyjne. Jakie konsekwencje miały one na rozwój miasta – to problem o znaczeniu ogólniejszym, istotnym dla miast podobnej kategorii. Z doświadczeń Piły w tym zakresie można będzie wyciągnąć wnioski wzbogacające teorię rozwoju miast.

Praca ma charakter empiryczno – teoretyczny.

Pracę stanowi pięć rozdziałów, w których omówione zostały zagadnienia związane z rozwojem miasta.

Rozdział pierwszy zawiera część teoretyczną dotyczącą rozwoju lokalnego. Uznano za celowe omówienie cech charakteryzujących miasto, celów i płaszczyzn jego rozwoju. Zaprezentowano definicje stosowane w literaturze przedmiotu. Omówiono teoretyczne koncepcje rozwoju miast – główne założenia modelowe. Wskazano, które teorie najbardziej odpowiadają rozwojowi miasta średniej wielkości.

Rozdział II zawiera analizę uwarunkowań rozwoju miasta, w tym jego położenie geograficzne w europejskiej strukturze organizacji terytorialnej, jego potencjał przestrzenny, społeczny i gospodarczy oraz losy historyczne kształtujące jego rozwój gospodarczy. Analiza umożliwiła zidentyfikowanie trwałych cech miasta.

Rozdział trzeci zawiera interpretację teoretyczną wyników analizy empirycznej odniesionych do przeobrażeń miasta w warunkach zmiany granic państwowych i ustroju komunistycznego ze wskazaniem rzeczywistych czynników rozwoju i ich wpływu na kształtowanie funkcji miasta. W rozdziale oceniono skutki wpływu na rozwój systemu państwowej regulacji centralnej w latach powojennej odbudowy oraz w warunkach zmiany przynależności państwowej i zmian dokonywanych w podziale terytorialnym kraju. Przedstawiono rozwój miasta w warunkach wyznaczenia mu roli centrum w regionie. Analiza umożliwiła zidentyfikowanie głównych dla tego okresu funkcji miasta.

Rozdział czwarty określa, poprzez połączenie wyników analizy empirycznej i części teoretycznej, czynniki kształtujące tempo i kierunki rozwoju miasta w warunkach kapitalistycznego ustroju społeczno – gospodarczego. W rozdziale oceniono wpływ gospodarki rynkowej na rozwój gospodarczy i zapotrzebowanie społeczne oraz skutki wpływu na rozwój zmian dokonywanych w podziale terytorialnym kraju. Wyróżniono czynniki decydujące o lokowaniu się w mieście firm zagranicznych i przedsiębiorczości lokalnych inwestorów. Wskazano główne dla tego okresu funkcje miasta, jego rolę w warunkach Polski powiatowej.

Rozdział piąty poświęca szczególną uwagę perspektywom rozwoju miasta. Rozważania ograniczono do wskazania czterech celów horyzontalnych i strategicznych, wydaje się najważniejszych.

W ramach rozważań nad wykorzystaniem teorii rozwoju miasta w praktyce wskazano czynniki tworzące przewagę lokalizacyjną miasta nad innymi porównywalnymi średniej wielkości miastami. Wskazano potrzebę intensyfikacji rozwoju na bazie przesłanek rozwoju opartego na wiedzy oraz poprawy działań

już istniejących. Na podstawie doświadczeń Piły sformułowano wnioski, które mogą wzbogacić teorię rozwoju miast.

W celu porównania stopnia rozwoju wykorzystano do badań metodę analizy porównawczej, obserwacje, rozmowy indywidualne, konsultacje. W trakcie tych badań natrafiono na trudności związane z pozyskaniem materiałów źródłowych o charakterze historycznym. Wiele prac ma charakter popularny i brak w nich oparcia o badania naukowe, inne natomiast są często fragmentaryczne, obejmujące wybrane problemy. Powyższe skutkowało w doborze takich cech, które można było porównać.

Problemem ogromnej wagi było to, że poszczególne zjawiska w tak długim przedziale czasowym były rejestrowane różnymi metodami, co powodowało brak możliwości ich porównania.

Uzupełnieniem i rozszerzeniem informacyjnym danych statystycznych było stosowanie metody opisowej, która dla niektórych okresów była jedyną możliwą metodą do zastosowania.

W trakcie pisania pracy informacje zbierano drogą studiowania obszernych materiałów źródłowych, zbiorów archiwalnych, a w szczególności literatury, czasopism, opinii, sprawozdań, analiz ekonomicznych, informatorów oraz publikacji z konferencji problemowych.

Autorka opinie te, a także zebrane materiały dokumentacyjne konsultowała z historykami, dokumentalistami i etnografami.

Wykorzystano także rozmowy z długoletnimi mieszkańcami przedwojennej Piły zamieszkałymi obecnie w Cuxhaven (RFN) i powojennej, znającymi historię miasta oraz pracownikami instytucji oraz firm objętych analizą.

Do przetworzenia danych wykorzystano miary i metody statystyczne. Do prezentacji zjawisk wykorzystano metody kartograficzne.

ROZDZIAŁ I

TEORETYCZNE KONCEPCJE ROZWOJU MIAST

1. Miasto jako system społeczno – gospodarczy

W wyniku działania obiektywnych praw społecznych i ekonomicznych ludność skupia się, tworząc sieć jednostek osadniczych. Miastami nazywamy większe jednostki osadnicze. Różne są forma, wielkość, charakter i rozmieszczenie miast i zmieniają się one w procesie historycznego rozwoju.¹

Według K. Dziewońskiego² – „miasto to historycznie ukształtowany typ osiedla wyznaczony istnieniem konkretnej społeczności cząstkowej (lokalnej) skoncentrowanej na pewnym obszarze o odrębnej organizacji uznanej i określonej prawnie oraz wytwarzającej w ramach swej działalności zespół trwałych urządzeń materialnych o specyficznej fizjonomii, którą można uznać za typ odrębnego krajobrazu.”

Miasto koncentruje się na obszarze o odrębnej organizacji administracyjno – politycznej. Jest to wyodrębniony z otoczenia układ wzajemnie powiązanych celów, struktur oraz ludzi i procedur.³ Stanowi specyficzną jednostkę lokalną, ekonomiczną, społeczną, geograficzną, urbanistyczną.

Widziane jako system jest funkcjonalną całością, której nie można podzielić na części między gałęzie, resorty, użytkowników, a następnie scalać w ramach większego systemu np. regionalnego.⁴ Jest to system złożony i dynamiczny, w którym zachodzą stany równowagi i nierównowagi, ekspansji, stagnacji, upadku.⁵ Jest systemem złożonym i zmiennym, bowiem elementy systemu

---

¹ Regulski J., *Planowanie miast*, PWE, Warszawa 1986, s.16

² Cytat za Heffner K., *Problemy zagospodarowania przestrzeni miejskiej* [w:] Zarządzanie strategiczne rozwojem lokalnym i regionalnym, red. A. Klasik, F. Kuźnik, AE, Katowice 2001, s. 27

³ Markowski T., *Zarządzanie rozwojem miast*, PWN, Warszawa 1999, s. 13-14

⁴ Kuźnik F., *Planowanie operatywne systemu miejskiego. Analiza uwarunkowań teoretyczno – metodologicznych*, AE im. Karola Adamieckiego, Katowice 1988, s. 23

⁵ Forrester J., *La planification sous regne des influences dynamiques des systems sociaux complexes* [w:] E. Jantach (en) *Prospective et Politique*, OECD, Paris 1971, s. 28

miasta, ludność, funkcje, struktura społeczna i gospodarcza, teren, środowisko przyrodnicze i ich zagospodarowanie są zmienne w czasie i przestrzeni. Dlatego trudno jest przewidzieć przyszły rozwój miasta.

Według J. Regulskiego⁶ „miasto jako złożony system obejmuje ludność, struktury społeczne i gospodarcze, funkcje i zagospodarowanie. System ten funkcjonuje i rozwija się w wyniku działań podejmowanych przez podmioty gospodarujące będące jednocześnie użytkownikami miasta, oprócz działań władz miejskich i państwowych.”

Miasto jako złożony system procesów materialnych i informacyjnych jest tworem wielopodmiotowym, posiadającym odrębny podsystem sterujący i planujący.⁷

Jest też systemem ekonomicznym organizującym proces gospodarowania, kształtującym dominację jednych podmiotów, zależność innych, wywołującym lub rozwiązującym konflikty, kreującym korzyści zewnętrzne.⁸

Jako system działa w otoczeniu, które wpływa na jego rozwój i funkcjonowanie. Równocześnie miasto będąc systemem otwartym oddziałuje na swe otoczenie.

„Miasto powstaje i rozwija się dzięki pełnionym przez nie funkcjom, do których należą działalności: przemysłowe, budowlane, transportowe, finansowe, handlowe, kulturalne, administracyjne. Są miasta, w których wśród wszystkich funkcji dominuje jedna działalność lub jedna grupa działalności. Cechy miasta zmieniają się wraz ze zmianą jego wielkości. W mieście, zwłaszcza dużym, lokalizuje się większość funkcji uważanych za funkcje miejskie. Miasta o tej samej lub podobnej wielkości są pod względem spełnianych funkcji bardziej do siebie podobne niż odmienne. Do połowy XX wieku dominującymi funkcjami były działalności przemysłowe i budowlane. Współcześnie najbardziej dynamiczny stał się sektor usług. Różnice między miastami oprócz wielkości zależą od wielu innych czynników, w tym geograficznych i historycznych.”⁹

---

⁶ Regulski J., *Planowanie ...*, op. cit., s. 56

⁷ Regulski J., *System sterowania miastem. Problemy i koncepcje*, PWN, Warszawa 1976, s. 19

⁸ Mathis Ph., *Economie urbaine et theorie des systemes*, Universite F. Rabelais, Tours 1978

⁹ Domański R., *Gospodarka przestrzenna*, PWN, Warszawa 2002, s. 90-91

2. Ogólne cechy rozwoju

Rozwój¹⁰ to proces przeobrażeń, zmian, przechodzenia do stanów lub form bardziej złożonych lub pod pewnym względem doskonalszych; to także pewne wyższe stadium tego procesu, rozkwit, rozrost. To proces pozytywnych zmian, wzrostu ilościowego i postępu jakościowego.¹¹ Wymaga dużego wkładu pracy i kapitału. Wymaga świadomego kształtowania, nie może być wynikiem przypadkowych działań. Ma służyć obecnym i przyszłym pokoleniom, powinien być ukierunkowany na realizację długofalowych celów decyzji bieżących.

Rozwijać znaczy wzmacniać jakąś działalność, uintensyfikować, wpływać na rozkwit czegoś, osiągać wyższy poziom, przybierać na sile.

Rozwój może być dynamiczny, żywiołowy, szybki, bujny, gwałtowny, powolny, ekonomiczny.

Rozwój jest ściśle powiązany z rozwiązaniami ustrojowo – systemowymi. Zmiany tych rozwiązań powodują zmianę podejścia do procesu rozwoju. Mają wpływ pozytywny lub negatywny na rozwój: inny w warunkach gospodarki nakazowo – rozdzielczej, inny w warunkach gospodarki rynkowej.

Rozwój może dotyczyć całej gospodarki lub miasta.¹²

Zdaniem M. Ziółkowskiego¹³ rozwój wiąże się z określonym miejscem w przestrzeni geograficznej, terytorium lub terenem, którym jest gmina zamieszkała przez wspólnotę mieszkańców.

W rozważaniach na temat terytorium rozwój jest definiowany jako „wszelki długotrwały proces ukierunkowanych zmian, w którym można wyróżnić prawidłowo po sobie następujące etapy przemian, wskazujące stwierdzalne, zróżnicowanie tego obiektu pod określonym względem.”¹⁴

¹⁰ *Słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa 1989, t. 3

¹¹ Wojtasiewicz L., *Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju lokalnego* [w:] *Rozwój lokalny i lokalna gospodarka przestrzenna*, red. Jerzego J. Paryska, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 1996, s. 100

¹² *Słownik ...*, op. cit.

¹³ Ziółkowski M., *Strategia rozwoju gminy – istota, znaczenie, zadania*, Warszawa 1996 (materiały Związku Miast Polskich, 1997)

¹⁴ *Nowa Encyklopedia Powszechna*, PWN, Warszawa 1996, t. 5, s. 616

3. Wzrost gospodarczy i rozwój gospodarczy

Rozwój i wzrost gospodarczy jest przedmiotem teorii rozwoju i wzrostu, która zaczęła się rozwijać w okresie międzywojennym, a silnie rozrosła się po II wojnie światowej (w nawiązaniu do problemów krajów rozwijających się). Szczególnie duży wkład w jej rozwój włożyli m.in. R.F. Harrod, N. Kaldor, E. Domar, J. Hicks, J. Myrdal, J. Robinson, R.M. Solow, M. Kalecki i inni.

Wzrost gospodarczy rozumiany jest jako zmiany w ilościowo mierzalnych wielkościach.¹⁵ „Jest ... procesem tworzenia i powiększania rzeczywistych rozmiarów społecznego produktu. Procesowi temu towarzyszą zmiany struktury produktu narodowego i całej gospodarki.”¹⁶

Rozwój gospodarczy rozumiany jest jako zmiany jakościowe i strukturalne w gospodarce narodowej będące następstwem wzrostu gospodarczego.¹⁷ Jest więc pojęciem szerszym od wzrostu gospodarczego.

Jest determinowany przez dwa obiektywne czynniki: czas i miejsce. „Procesy rozwoju gospodarczego zachodzą zawsze w ściśle określonym miejscu – przestrzeni nazywanej przestrzenią ekonomiczną. Zróżnicowany charakter przestrzeni ekonomicznej z jej warstwą społeczną, indywidualizuje również procesy rozwoju gospodarczego dokonujące się w czasie.”¹⁸

Może obejmować m.in. wzrost jakości życia ludności, zmiany w strukturze zatrudnienia, większą dostępność do dóbr kultury i nauki, wzrost bezpieczeństwa, wzrost jakości środowiska poprzez jego ochronę itd.. Twórcy Encyklopedii Biznesu określają go jako „procesy składające się na ogólny wzrost zamożności społeczeństwa i jakościową poprawę jego warunków życia.”¹⁹

¹⁵ *Encyklopedia Powszechna*, PWN, Warszawa 1987, s. 46

¹⁶ Winiarski B., *Polityka ekonomiczna*, AE im. Oskara Langego, Wrocław 1994, s. 165

¹⁷ Przygodzki Zb., *Region i klasyczne teorie rozwoju* [w:] *Region i jego rozwój w warunkach globalizacji*, red. J. Chądzyński, A. Nowakowska, Zb. Przygodzki, Wydawnictwo CEDEWU, Warszawa 2007, s. 43

¹⁸ *Ibidem* ..., s. 43

¹⁹ Pomykało W., *Encyklopedia Biznesu*, Fundacja Innowacja, Warszawa 1995, t. 2, s. 809

M. Klamut²⁰ określa rozwój gospodarczy jako „proces tworzenia i powiększania rzeczywistych rozmiarów społecznego produktu (wzrost gospodarczy) wraz z towarzyszącymi mu zmianami instytucji ekonomicznych i stosunków ekonomicznych.” Proces rozwoju gospodarczego mobilizuje do działania podmioty życia społeczno – gospodarczego określonego terytorium. Sukces rozwoju tego terytorium zależy od dynamiki rozwoju gospodarczego i wewnętrznej spójności oraz zintegrowania i zaangażowania w sensie społecznym i gospodarczym.²¹

Gospodarcze podstawy rozwoju miasta stanowią funkcje egzogeniczne – zewnętrzne, bazowe, miastotwórcze i endogeniczne – wewnętrzne, niebazowe, uzupełniające.

„Niezbędnym warunkiem żywotności miasta jest sprzedawanie części wytworzonych produktów i usług poza swoim obszarem. Taka sprzedaż zapewnia miastu napływ środków płatniczych, dzięki którym może ono finansować swoje trwanie i rozwój.” Wykonywanie funkcji na rzecz innych obszarów (egzogenicznych) jest możliwe, gdy rozwinięte są funkcje wewnętrzne (endogeniczne).²²

4. Teoretyczne koncepcje rozwoju miast – główne założenia modelowe

Miasta rozwijają się zwłaszcza początkowo, w ramach rozwoju lokalnego.

Zdaniem Jerzego J. Paryska²³ „rozwój lokalny jest młodą dziedziną gospodarki. Z tego powodu nie ma własnej, autonomicznej teorii. Jako specyficzna działalność gospodarcza, służąca w gruncie rzeczy rozwojowi oraz usprawnieniu organizacji, struktury i funkcjonowania lokalnego terytorialnego

---

²⁰ Cytat za Winiarski B., *Polityka gospodarcza*, PWN, Warszawa 1999, s. 244-245

²¹ Przygodzki Zb., *Region ...*, op. cit., s. 43

²² Domański R., *Gospodarka przestrzenna*, PWN, Warszawa 2006, s. 22

²³ Parysek J.J., *Podstawy gospodarki lokalnej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1997, s. 58

systemu społecznego, korzysta w sferze teorii z dorobku ogólnej teorii rozwoju gospodarczego czy teorii ekonomii oraz teorii gospodarki przestrzennej.”

Rozpatrywać można miasta w tych ramach jedynie gdy są małe, później wykraczają poza problematykę lokalną.

Rozwojem miast, szczególnie średnich i większych zajmuje się osobna dziedzina wiedzy – ekonomika miast (urban economics), a w jej ramach teoria rozwoju miast (urban growth theory).

Teorie rozwoju miast stanowią rozwinięcie teorii rozwoju lokalnego powstałych na bazie teorii rozwoju regionalnego.

Największą akceptację znajduje teoria ośrodków centralnych i teoria bazy ekonomicznej.

4.1. Teoria ośrodków centralnych

Teoria ośrodka centralnego zakłada, że miasto rozwija się głównie w rezultacie lokalizowania się w nim usług o różnym stopniu specjalizacji i świadczenia ich na rzecz otaczającego regionu.

Istotą²⁴ ośrodka / miejsca centralnego jest koncentracja w nim instytucji gospodarczych, administracyjnych, społecznych, kulturalnych i innych. Tylko w najdogodniejszych przestrzennie miejscach lokują się różne przedsięwzięcia gospodarcze i usługowe. Wpływają na to względy ekonomiczne, a czasem funkcjonalno – organizacyjne.

Funkcje centralne lokują się w nielicznych miastach, a wykorzystywane są w dużej liczbie rozproszonych miast i wsi. W ośrodkach centralnych występują dobra i usługi charakterystyczne dla nich, jak również takie, które występują w miejscach niższego rzędu, o mniejszej specjalizacji. Poprzez system specjalizacji miast w produkcji dóbr i świadczeniu usług tworzy się hierarchiczny układ ośrodków centralnych.²⁵

---

²⁴ Boudstedt O., *Grundriss der empirischen Regionalforschung Siedlungsstrukturen*, Teil 3, Hermann Schroedel verlag, Hannover 1975

²⁵ Heffner K., *Problemy ...*, op. cit., s. 86

W myśl założeń teorii ośrodków centralnych, zdaniem J. Paryska²⁶, „centralność produkowanych w danym miejscu dóbr i świadczonych usług określa pozycję tego miejsca w hierarchicznej strukturze ośrodków osadniczych oraz przyporządkowuje mu rynek odpowiedniej skali przestrzennej. Funkcje danego ośrodka osadniczego, nawiązujące do poziomu hierarchicznego, dość jednoznacznie określają jego strukturę funkcjonalną oraz wyznaczają zasięg przestrzennego oddziaływania.

Zgodnie z teorią ośrodków centralnych, większe szanse rozwoju posiadają ośrodki duże. Ich rolę i oddziaływanie wzmacnia baza ekonomiczna wynikająca z funkcji egzogenicznych. W małych ośrodkach, których przestrzenne oddziaływanie jest niewielkie i zamyka się w skali lokalnej rozwój społeczno – gospodarczy jest ograniczony.” Nie oznacza to jednak braku szans rozwojowych, z uwagi na stale rosnące potrzeby społeczne oraz inne możliwości rozwojowe, także wynikające z potrzeb zewnętrznych.

4.2. Teoria bazy ekonomicznej

Teoria bazy ekonomicznej H. Hoyta (badacze za prekursora uważają Wernera Sombarta), wiąże się z określeniem roli endogenicznych (uzupełniających) i egzogenicznych (miastotwórczych) czynników rozwoju²⁷ jednostki osadniczej (miasta). „Warunkiem realizowania tej wersji rozwoju jest istnienie w mieście takiej bazy rozwojowej, która zwiększy przestrzenny wymiar oddziaływania zlokalizowanych tam jednostek produkujących dobra i świadczących usługi.”²⁸ „Rozwój opiera się na działalności eksportowej – firmy

---

²⁶ Parysek J.J., *Podstawy ...*, op. cit., s. 61

por. Lösch A., *Gospodarka przestrzenna*, PWE, Warszawa 1961; Malisz B., *Zarys teorii kształtowania układów osadniczych*, Arkady, Warszawa 1966; Bequin H., *Region a ośrodki centralne* [w:] *Ekonomiczna analiza przestrzenna*, red. Ponsard C., Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1992

²⁷ Regulski J., *Planowanie ...*, op. cit., s. 40-41

²⁸ Parysek J.J., *Podstawy ...*, op. cit., s. 60

i sektory tworzą bazę ekonomiczną miasta, a więc są podstawą jego gospodarki.”²⁹

Teoria bazy ekonomicznej odnosi się do rozwoju miasta na drodze realizacji zadań ponadlokalnych.³⁰ Skala tego rozwoju zależy od popytu zewnętrznego. Rozwój produkcji i usług nastawionych na zewnętrznych odbiorców skutkuje tworzeniem nowych miejsc pracy i wzrostem dochodów ludności miasta. Produkcja na zewnątrz miasta (eksport) powoduje, że firmy przynoszą dochód i płace ludziom, a przez to utrzymują i wpływają na rozwój usług działających na rzecz miasta, co jest niezbędnym warunkiem jego żywotności. „Rozwój funkcji ponadlokalnych może stanowić źródło korzyści ogólnospołecznych, wyrazem czego będzie zwiększenie zasięgu oddziaływania miasta, wzrost jego rangi, podniesienie stopnia atrakcyjności jako miejsca zaspokajania potrzeb wyższego rzędu, i jako potencjalnego miejsca lokalizacji nowych inwestycji.”³¹

„Funkcje wykonywane na rzecz innych obszarów to funkcje egzogeniczne. Aby miasto było zdolne do wykonywania funkcji egzogenicznych musi mieć rozwinięte funkcje endogeniczne.

Im większe miasto, tym większy udział funkcji endogenicznych w jego gospodarce. Im bardziej rozwinięte są funkcje endogeniczne, tym większa jest atrakcyjność miasta. W ten sposób, w gospodarczej strukturze miasta, funkcje endogeniczne nie są tylko uzupełniające, ale zyskują charakter podstawowy.”³²

Zgodnie z teorią bazy ekonomicznej większe szanse rozwoju mają duże miasta.

---

²⁹ Strzelecki Z., *Polityka regionalna* [w:] *Gospodarka regionalna i lokalna*, red. Z. Strzelecki, PWN, Warszawa 2008, s. 82

³⁰ Dziewoński K., Jerczyński M. *Baza ekonomiczna i struktura funkcjonalna miast*, IG PAN. Prace geograficzne, PWN, Warszawa 1971, s. 87

³¹ Parysek J.J., *Podstawy ...*, op. cit., s. 60

³² Domański, R. *Gospodarka ...*, 2006, op. cit., s. 21-22

4.3. Teoria biegunów wzrostu

Ustalenia teorii biegunów wzrostu Francois Perroux odnoszą się w pierwszym etapie do dominujących na rynku przedsiębiorstw przemysłowych, uważanych za jednostki wzrostu gospodarczego. Zgodnie z tą koncepcją, „nie samo miejsce (korzystne, zwane centrum wzrostu) pełni rolę jednostki napędowej wzrostu, a zlokalizowane na jego terenie wielkie przedsiębiorstwo lub zbiór przedsiębiorstw.

W późniejszym czasie za jednostki wzrostu uznano także infrastrukturę techniczną, węzły komunikacyjne, lotniska, centra administracji i zarządzania, uniwersytety i inne placówki naukowe, banki i inne placówki z otoczenia biznesu, centra kongresowe, tereny wystawowe, instytucje i imprezy kulturalne, wielkie hotele z zapleczem gastronomicznym itd..

Jednostka gospodarcza może stanowić siłę napędową rozwoju, gdy poprzez swoją wielkość będzie wywierać wpływ na gospodarkę i rozwój, gdy reprezentuje dynamiczną dziedzinę działalności gospodarczej oraz gdy ma szerokie powiązania z innymi dziedzinami działalności gospodarczej i społecznej, dzięki którym oddziałuje na nie. Może bowiem indukować działalność inwestycyjną, prowadzić do przekształceń strukturalnych, pobudzać rozwój oraz inspirować działania innowacyjne.”³³

Biegun wzrostu jest miejscem koncentracji ośrodków wzrostu (skupisk przedsiębiorstw na obszarze miasta lub regionu) oddziałujących na otoczenie, których wzajemne relacje mają wpływ na rozwój. Biegun i jego relacje z otoczeniem tworzą układ przestrzenny spolaryzowany.³⁴

4.4. Teoria lokalizacji

„W wymiarze mikroekonomicznym odnosi się do pojedynczego zakładu poszukującego dla siebie najlepszego, z punktu widzenia kosztów i korzyści, miejsca działalności gospodarczej. W wymiarze makroekonomicznym wchodzi

---

³³ Parysek J.J., *Podstawy ...*, op. cit., s. 63

³⁴ Domański R., *Podstawy planowania przestrzennego*, PWN, Poznań – Warszawa 1989

w skład szeroko rozumianej gospodarki przestrzennej i odnosi się do poszukiwania dla gospodarki obszaru jako całości (regionu) efektywnych struktur przestrzennych.

Teoria lokalizacji powstawała i rozwijała się w sposób kumulatywny. Najpierw dotyczyła gospodarki rolnej (J.H. von Thünera), następnie pojedynczego zakładu przemysłowego (A. Webera). Rozwinięciem jest teoria ośrodków centralnych (W. Christallera), a szczytowym osiągnięciem i pewnego rodzaju syntezą teoria gospodarki przestrzennej (A. Lösch, E. Hoover, W. Isarda, C. Ponsarda i innych).³⁵

Model von Thünera dotyczy organizacji produkcji rolnej związanej z jednostką osadniczą stanowiącą rynek zbytu dla wytwarzanych w okolicy płodów rolnych, a właściwie odległość do niego, czyli koszty transportu. Poszukiwał takiego układu stref rolniczych wokół miasta będącego rynkiem zbytu, który byłby racjonalny pod względem ekonomicznym, czyli dawał największą rentę (różnicę między przychodami ze sprzedaży a kosztami transportu).

W konsekwencji wykreślono pięć stref wokół miasta. Wprowadzona tzw. renta położenia³⁶ różnicująca lokalizację produkcji, była odzwierciedleniem przestrzennej dostępności komunikacyjnej do rynku zbytu produktów. „Postęp techniczny jaki się dokonuje (i będzie się dokonywał) zmienił kolejność stref, ale istota oddziaływania renty na przestrzenny układ specjalizacji rolnej jest teoretycznie nadal poprawna.”³⁷

³⁵ Parysek J.J., *Podstawy ...*, op. cit., s. 58-60

³⁶ Markowski T., *Zarządzanie ...*, op. cit., s. 84-90,

Rekowski M., *Mikroekonomia*, Poznań 2009, s. 331 i n.

„Kategoria renty łączy się nierozdzielnie z prawami własnościowymi.”

Renta ekonomiczna oznacza płatność za użycie zasobu lub czynnika produkcyjnego, która przekracza koszt alternatywny, **renta położenia** i **renta gruntowa** są formami renty ekonomicznej.

Renta położenia oznacza cenę płaconą właścicielowi w zależności od bliskości lokalizacji, dla gruntów rolnych zależną od bliskości rynków zbytu dla produktów rolnych; dla gruntów budowlanych zależną od dostępu do różnych zasobów i popytu.

Renta gruntowa oznacza cenę płaconą właścicielowi za wynajęcie (wydzierżawienie) ziemi lepszej jakości.

³⁷ Gaczek W.M., *Zarządzanie w gospodarce przestrzennej*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz – Poznań 2003, s. 43

Lokalizowanie działalności gospodarczej następuje w strefie, powodującej, że renta gruntowa może być maksymalizowana. Ma to wpływ na powiększanie się miasta i jego funkcji.

„Teoria lokalizacji od czasów A. Webera operowała pojęciem czynniki lokalizacji. Wyróżniała trzy takie czynniki odnoszące się do umiejscowienia każdej jednostki gospodarczej: transport (koszty transportu), siłę roboczą (koszty wynagrodzenia, szkolenia itd.) oraz czynnik aglomeracji (korzyści osiągane dzięki skupieniu produkcji w jednym miejscu).

E. Hoover ... wyróżnił trzy typy czynników aglomeracji: korzyści skali produkcji, korzyści lokalizacji zakładów tej samej branży oraz korzyści urbanizacji, gdy w jednym miejscu osiadają zakłady różnych branż.

W. Isard te dwie ostatnie kategorie określił jako korzyści bliskiego położenia (economies of juxtaposition).

Aglomeracyjne czynniki lokalizacji wyrosły w miarę upływu czasu na główny czynnik lokalizacji produkcji i usług, podczas gdy czynnik transportu, do niedawna najważniejszy, znacznie osłabił swoje działanie.”³⁸

Poszukując miejsca dla działalności gospodarczej i usługowej firmy uwzględniają, w różnym stopniu, czynniki lokalizacji najbardziej pożądane (np. minimalne koszty transportu, siła robocza o wysokich kwalifikacjach zawodowych, istnienie szkolnictwa wyższego, relatywnie niskie koszty pracy, rozwinięta infrastruktura, obecność dostawców i kooperantów) chcąc pozyskać jak największe korzyści. W obszarach wysoko zurbanizowanych korzyści lokalizacji powiększają się, bowiem obszary te oferują różnorodność i wysoki poziom dóbr i usług niezbędny w prowadzeniu działalności gospodarczej.³⁹

---

³⁸ Gruchman B., *Aglomeracyjne czynniki lokalizacji – innowacyjny paradygmat rozwoju regionalnego a zmniejszanie dysproporcji w Unii Europejskiej* [w:] Problemy przestrzeni w integracji europejskiej, red. nauk. B. Gruchman, Wydawnictwo AE w Poznaniu, zeszyt 23, Poznań 2002, s. 7-8

por. Hoover E.M., *An Introduction to Regional Economics*, Alfred A. Knopf, New York 1971, s. 13 i n.; Isard W. i in., *Methods of Interregional and Regional Analysis*, Ashgate, Aldershot 1998, s. 16

³⁹ Domański R., *Gospodarka ...*, 2002, op. cit., s. 92

4.5. Współczesne koncepcje teoretyczne dotyczące rozwoju miast

4.5.1. Korzyści skali

Przedstawione przez Harry'ego W. Richardsona⁴⁰ poglądy (za Edgarem M. Hooverem i wieloma analitykami wzrostu miast) stanowią, że „głównym wyznacznikiem tempa miejskiego wzrostu jest wielkość miasta. Skala to atrybut każdej działalności ekonomicznej. Ekonomia skali gospodarki aglomeracji i niepodzielności preferuje duże miasta. Rosną one szybciej niż małe miasta. Skala społecznego ogólnego kapitału, wielkość lokalnego rynku zbytu i dostępu siły roboczej sprzyja większemu wyspecjalizowaniu się i lepszej wydajności. Innym czynnikiem preferującym duże miasta jest tendencja wzrostu udziału handlu zewnętrznego w miejskiej działalności. Duże miasto jest bardziej skuteczne w minimalizowaniu kosztów transportu do i z innych obszarów. Skala miasta stanowi o opłacalności w zaopatrzeniu miejskich usług, interesach prywatnych oraz tworzeniu udogodnień spędzania wolnego czasu. Wielkość skali ma wpływ na efekty redukcji kosztów, zyski produktywności i postęp technologiczny.”

Skala ma dużo zalet, ponieważ w aglomeracjach dokonuje się największa lokalizacja działalności gospodarczej i dużych firm – korzyści skali produkcji, następuje koncentracja siły roboczej, intelektualistów, instytutów badawczych i uczelni, banków i firm z otoczenia biznesu.

Kiedy przekroczy się optymalną skalę powstają niekorzyści skali, które ograniczają rozwój. Niekorzyściami skali w dużych miastach mogą być rosnące bądź wysokie koszty usług publicznych i zarobków, utrudnione przyciąganie inwestorów z powodu ponoszenia przez firmy wysokich opłat środowiskowych i społecznych, ograniczona do zabudowy przestrzeń, planowanie i polityka regionalna, tłok transportowy, zagęszczenie na ulicach itd..

---

⁴⁰ Richardson H.W., *Urban Penguin Books Ltd.*, Harmondsworth, Middlesex, England 1971, s. 79-102

4.5.2. Koncepcja wzajemnego oddziaływania

Jeden z aspektów rozwoju stanowi wzajemne oddziaływanie ośrodków. „Przestrzenny układ społeczno – gospodarczy kształtuje się drogą dążenia do osiągnięcia stanu pewnej równowagi. Równowagę kształtują dwie siły: dośrodkowa – koncentrująca jednostki działalności gospodarczej w niewielkiej liczbie ośrodków większych i odśrodkowa – dekoncentrująca działalność gospodarczą do ośrodków mniejszych. Ośrodki koncentracji działalności gospodarczej silniej oddziałują na otoczenie niż ośrodki małe, co oznacza powstawanie odpowiednich stref oddziaływania, w zasięgu których znajdować się będą ośrodki mniejsze.

Siła wzajemnego oddziaływania dwóch ośrodków będzie wprost proporcjonalna do iloczynu ich mas wyrażonych liczbą ludności, potencjałem gospodarczym, zasobami finansowymi i odwrotnie proporcjonalna do pewnej funkcji odległości między nimi.”⁴¹

„Szanse rozwoju mają zarówno ośrodki koncentracji jak i ośrodki małe, choć każde z nich innego rodzaju i znaczenia. Rozwój ośrodków małych wiązać się będzie z tymi rodzajami działalności, rozmieszczeniem których rządzą siły odśrodkowe a rozwój ośrodków dużych o lokalizacji których przesądzą siły dośrodkowe.”⁴²

Według koncepcji wzajemnego oddziaływania większe szanse rozwoju mają duże miasta.

---

⁴¹ Parysek J.J., *Podstawy ...*, op. cit., s. 62-63

⁴² Isard W., *Metody analizy regionalnej*, PWN, Warszawa 1965,
Chojnicki Z., *Zastosowanie modeli grawitacji i potencjału w badaniach przestrzenno – ekonomicznych*, Studia KPZK PAN, zeszyt 14, Warszawa 1966,
Parysek J.J., *Struktura przestrzenna przemysłu regionu i jej zmiany*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Seria Geografia, Poznań 1976, s. 13

4.5.3. Dyfuzja innowacji

Innowacyjność ma znaczącą rolę dla rozwoju społeczno – gospodarczego. Innowacja jest bowiem przyswojeniem nowych procesów i technik i przełożeniem ich na rzeczywiste procesy produkcyjne. Im więcej w mieście innowacji technologicznych i procesowych, tym większy impuls dla rozwoju miasta.⁴³

Poprzez naśladownictwo następuje dyfuzja innowacji, ich upowszechnienie. „Innowacja jest narzędziem przedsiębiorczości, poprzez tworzenie nowych szans rozwoju.”⁴⁴

Przypisanie innowacyjności i przedsiębiorczości roli podstawowych czynników rozwoju gospodarczego po raz pierwszy wskazał w swojej teorii rozwoju J.A. Schumpeter.⁴⁵ Założył on, że „to nierównowaga, którą powoduje wprowadzenie innowacyjności, a nie równowaga i stabilność jest siłą napędową zmian. Im szybciej następuje rozprzestrzenianie się w przestrzeni innowacji, tym szybszy jest rozwój.”

„Współcześnie losy gospodarki lokalnej i całych regionów zależą od funkcjonowania w ich łonie jak największej liczby innowacyjnych przedsiębiorstw. Ich powstanie i rozwój jest rezultatem tego, jak dany region przyswaja ze świata lub sam generuje wiedzę techniczną i ekonomiczną (know – how) i jak ją propaguje wśród przedsiębiorstw.”⁴⁶

Nośnikiem innowacyjności jest informacja. „Chcąc kupić ,wykorzystać czy zastosować innowację, najpierw trzeba posiadać w miarę wyczerpującą informację.”⁴⁷

„Wiedza techniczna (innowacje i wynalazki), podobnie jak praca i kapitał, ma charakter zlokalizowanego czynnika produkcji. Skupia się w wielkich

⁴³ Parysek J.J., *Podstawy ...*, op. cit., s. 70-71

⁴⁴ Kwiatkowski S., *Rola innowacji w rozwoju polskiej przedsiębiorczości* [w:] *Innowacja – Edukacja – Rozwój regionalny*, pod red. A. Kuklińskiej i K. Pawłowskiej, Nowy Sącz 1998, s. 121-122

⁴⁵ Schumpeter J.A., *Capitalism, socialism and democracy*, Harper, New York 1942

⁴⁶ Gruchman B., *Nowy paradygmat rozwoju regionalnego*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, zeszyt 2, Poznań 1992, s. 19-24

⁴⁷ Parysek J.J., *Podstawy ...*, op. cit., s. 70

aglomeracjach miejsko – przemysłowych i węzłach kontaktów gospodarczych, organizacyjnych, technicznych i naukowych.”⁴⁸

Dyfuzja innowacji napotyka na bariery. „Ograniczenie stanowi brak wiedzy... w zakresie kreacji nowych innowacji, jak i partycypacji w dyfuzji oraz umiejętności ich absorpcji ... co może ograniczać zdolności przedsiębiorcze ludzi. Ograniczenie stanowi także brak lub niedorozwój kapitału społecznego, co stwarza bariery mentalne.”⁴⁹

4.5.4. Przestrzenna samoorganizacja

Twórcą koncepcji teoretycznej o przestrzennej samoorganizacji jest Ilya Prigogine a jej celem „jest ukazanie mechanizmów przechodzenia złożonego systemu z jednej struktury w inną lub od jednego porządku (nieporządku) do innego.”⁵⁰

„Podobieństwo do systemów I. Prigogine’a mają terytorialne systemy społeczne pozostające w różnych związkach z otoczeniem (przepływ materii i energii), znajdujące się w stanie nierównowagi (a nawet chaosu).

Stabilność, w jakiej znajduje się system, może ulec zachwianiu np. na skutek zmian ustrojowych, innowacji (technicznej, technologicznej i organizacyjnej), poważnej inwestycji, załamania się gospodarki, bankructwa znaczącej firmy, napływu migrantów, reformy uprawnień władz terenowych czy funkcjonowania przedsiębiorstw. W efekcie następują zmiany relacji wewnętrznych pomiędzy elementami układu gospodarczego.”⁵¹ „Pojawia się nowy porządek, nowa struktura podtrzymywana przez wymianę dóbr, osób i informacji z otoczeniem. Następują zmiany w zachowaniach przedsiębiorstw, ludności, instytucji społecznych, administracji państwowej i terenowej.

⁴⁸ Domański R., *Gospodarka ...*, 2006, op. cit., s. 89

⁴⁹ Przygodzki Z., *Konkurencyjność regionów* [w:] Region i jego rozwój w warunkach globalizacji, red. J. Chądryński, A. Nowakowska, Zb. Przygodzki, Wydawca CeDeWu, Warszawa 2007, s. 142-143

⁵⁰ Prigogine I., Stengers I., *Z chaosu ku porządkowi*, Biblioteka myśli współczesnej, PIW, Warszawa 1990

⁵¹ Parysek J.J., *Podstawy ...*, op. cit., s. 69

Procesy przestrzennej samoorganizacji mogą przekształcać systemy przestrzenne zgodnie z oczekiwaniami społecznymi. Zachodzi to wówczas, gdy gospodarka i społeczeństwo są racjonalnie zorganizowane. Mogą także ... powodować obniżenie efektywności gospodarki, jakości środowiska przyrodniczego i poziomu życia ludności. Niezbędne jest więc sterowanie gospodarką przestrzenną. Instrumentem sterowania jest planowanie przestrzenne oraz zespół regulatorów prawno – administracyjnych i ekonomiczno – finansowych.”⁵²

5. Rozwój lokalny

5.1. Geneza rozwoju lokalnego

„Geneza koncepcji rozwoju lokalnego, rozumianego jako proces różnicowania i wzbogacania gospodarki oraz społeczeństwa na danym terytorium, jest nierozzerwalnie związana z dominującymi w gospodarkach rynkowych, zwłaszcza krajów wysoko rozwiniętych, stosunkami ekonomiczno – społecznymi i przyjmowanymi przez nie wzorcami organizacji produkcji.”⁵³

Począwszy od lat 20 XX wieku, najpierw w Stanach Zjednoczonych, następnie w krajach Europy Zachodniej rozwijał się fordowski model produkcji, który charakteryzowała produkcja masowa, wielkoseryjna, lokowana w wielkich regionach przemysłowych. Skutkiem tego następował nierównomierny rozwój sieci osadniczej, przyczyniając się do stagnacji, a nawet regresu wielu układów lokalnych.⁵⁴ „Dominacja państwa w stymulowaniu procesów społeczno – ekonomicznych oraz ilościowe pojmowanie rozwoju doprowadziły pod koniec lat 60 do kryzysu. W latach 70 następowała zmiana: z wzorca masowej produkcji na rzecz wzorca, który cechuje rozwój elastycznej specjalizacji, szybka zmiana

---

⁵² Domański R., *Gospodarka ...*, 2002, op. cit., s. 76-79

⁵³ Chądzyński J., *Nowe koncepcje rozwoju – w kierunku rozwoju lokalnego* [w:] Region i jego rozwój w warunkach globalizacji, red. J. Chądzyński, A. Nowakowski, Zb. Przygodzki, Wydawnictwo CEDEWU, Warszawa 2007, s. 63-64

⁵⁴ Jałowiecki B., *Rozwój lokalny*, Seria: Rozwój regionalny, rozwój lokalny, samorząd terytorialny, zeszyt 16, Warszawa 1989, s. 74

produktów, procedur i metod, gdzie redukcja kosztów i wysoka jakość produktów nie są w sprzeczności.”⁵⁵

Dokonywał się postęp naukowo – technologiczny, przepływ towarów, usług i kapitału, w tym wiedzy. Na światowej arenie pojawiła się globalizacja. Według L.C. Turowa „... przemiany w technologii, transporcie i komunikacji stwarzają świat, w którym wszystko może być produkowane w dowolnym miejscu na ziemi i sprzedawane wszędzie indziej.”⁵⁶

Następowała zmiana dotychczasowego systemu gospodarczego świata, czyli zmiana systemu produkcji i otwarcie na rynek globalny.

Wraz z powyższymi zmianami dokonywała się zmiana podejścia do rozwoju lokalnego. Rozwój lokalny nie stał się alternatywą dla procesów globalizacyjnych, ale dopełnieniem tych procesów i odwrotnie.⁵⁷

„Rozwój lokalny jako specyficzna kategoria rozwoju społeczno – gospodarczego narodził się w krajach Europy Zachodniej w końcu lat 70, kiedy kryzys gospodarczy świata zachodniego i polityki regionalnej skutkował negatywnie na społeczności lokalne i ich środowisko życia.”⁵⁸

W powojennej Polsce rozwój lokalny związany jest z wdrażaniem zasad demokracji i wolnego rynku w latach 90. „Zastąpienie centralistycznego modelu organizacji i funkcjonowania gospodarki modelem gospodarki rynkowej oraz stworzenie w miejsce totalitarnego, obywatelskiego systemu organizacji i funkcjonowania społeczeństwa i społeczności lokalnych”⁵⁹ doprowadziło do powstania samorządu lokalnego (był już przed wojną). Powyższe zmiany stały się koniecznością w warunkach potrzeby wykorzystania lokalnych zasobów rozwojowych w celu ożywienia gospodarczego i zainteresowania inwestorów lokalizacją kapitału inwestycyjnego w małych miejscowościach.⁶⁰

⁵⁵ Chądzyński J., *Nowe ...*, op. cit., s. 64-66

⁵⁶ Turow L.C., *Przyszłość kapitalizmu. Jak dzisiejsze siły ekonomiczne kształtują świat jutra*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 1999, s. 19

⁵⁷ Krzysztofek K., Szczepański M.S., *Zrozumieć rozwój. Od społeczeństw tradycyjnych do informacyjnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2002, s. 156

⁵⁸ Roberts P., *Alternative farms of local and regional policy for the 1990's* [w:] *Regional policy at the crossroads. European perspectives*, red. L. Albrechts, F. Moulaert, P. Roberts, E. Swyngedouw, J. Kingsley Publ., London, s. 170-179

⁵⁹ Parysek J.J., *Podstawy ...*, op. cit., s. 15

⁶⁰ Bennington J., *Local economic initiatives, Local Government Policy*, Making, 12.2, s. 3-8

Samorządy lokalne, jako organy ustroju terytorialnego państwa, odzyskały funkcje faktycznego gospodarza w lokalnym środowisku drogą regulacji ustawowych.

Wśród naukowców krajowych i zagranicznych zajmujących się problematyką rozwoju lokalnego znajdują się m.in.: S.L. Bagdziński, E.J. Blakely, R. Domański, W. Gaczek, X. Greffer, B. Gruchman, B. Jałowiecki, B. Kacprzyński, T. Markowski, J. Mengin, J. Parysek, J. Regulski, J. Szczepański, L. Wojtasiewicz.

5.2. Istota rozwoju lokalnego

Rozwój lokalny związany jest ze ściśle określonym miejscem w przestrzeni geograficznej, którym jest gmina. Teren gminy jest zamieszkały przez wspólnotę mieszkańców.⁶¹ Miasto jest gminą. Gmina stanowi element szerszego systemu: regionu, państwa, kontynentu.⁶²

Rozwój gminy, nazywany lokalnym, ograniczony do określonego miejsca, jest kategorią rozwoju społeczno – gospodarczego rozumianą jako przeobrażenia jakościowe, zachodzące w układzie lokalnym. Powinien on uwzględniać potrzeby, preferencje i hierarchię wartości tego układu. Ma służyć wielorakim celom. Ukształtowany jest przez różnorodne działania.⁶³

Jako kategoria rozwoju społeczno – gospodarczego jest rozmaicie definiowany zarówno wśród naukowców polskich, jak i zagranicznych.

Zdaniem E. Nowińskiej⁶⁴ „rozwój lokalny to proces przeobrażeń o charakterze pozytywnym, dokonujących się na danym, stosunkowo niewielkim obszarze i obejmujących wszystkie sfery życia jego mieszkańców, a przede wszystkim sferę gospodarczą, społeczną, kulturową także ekologiczną i polityczną.”

⁶¹ Ziółkowski M., *Strategia ...*, op. cit., 1996

⁶² Jałowiecki B., *Rozwój ...*, 1989, op. cit., s. 16

⁶³ Wojtasiewicz L., *Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju lokalnego*, AE Poznań 1993, s. 100-101

⁶⁴ Nowińska E., *Model rozwoju lokalnego gmin przygranicznych województwa gorzowskiego* [w:] *Studia rozwoju i zagospodarowania przestrzennego*, red. J.J. Parysek, B. Gruchman, Poznań 1998, s. 418

B. Gruchman⁶⁵ przez rozwój lokalny rozumie „rozwój sił wytwórczych, a zwłaszcza przemysłu oraz infrastruktury ekonomicznej i społecznej danej miejscowości i otaczającego go zaplecza, dokonujący się zawsze za sprawą postępu technicznego. Postęp oddziałuje na rozwój lokalny w bardziej lub mniej bezpośredni i otwarty sposób, a tam gdzie go brak, panuje zastój.”

Zdaniem I. Pietrzyk⁶⁶ rozwój lokalny to przede wszystkim „oddolny” charakter dynamiki rozwoju, sposób podejścia do rozwoju określany jako strategia lub metoda rozwoju regionalnego.

Dla G. Duché⁶⁷ rozwój lokalny oznacza konieczność posiadania umiejętności kształtowania swojej przyszłości, jak i odnalezienia swojego miejsca w międzynarodowym i społecznym podziale pracy.

„Proces rozwoju lokalnego musi być działalnością świadomą, celową i perspektywną, prowadzoną w interesie społeczności lokalnej. Efektem pomyślnej realizacji tego procesu będzie docelowy, społecznie pożądaný stopień rozwoju terytorialnego systemu społecznego i jego ład przestrzenny oraz wyższy poziom zaspokojenia podstawowych potrzeb społeczności lokalnych i wyższy poziom warunków bytowych.”⁶⁸

Jako proces zmian dokonujący się w ramach przynależności państwowej i systemu podziału administracyjnego zależy w pewnej mierze od decyzji centralnych i ludzi te decyzje podejmujących.⁶⁹

---

⁶⁵ Gruchman B., *Postęp techniczny a rozwój lokalny w warunkach polskich* [w:] *Rozwój gospodarki lokalnej w teorii i praktyce. Rozwój regionalny, rozwój lokalny, samorząd terytorialny*, t. 1, Poznań – Warszawa 1990, s. 117

⁶⁶ Pietrzyk I., *Polityka regionalna Unii Europejskiej i regiony w państwach członkowskich*, PWN, Warszawa 2000, s. 32

⁶⁷ Duché G., *W poszukiwaniu lokalności w rozwoju lokalnym* [w:] *Strategiczne problemy rozwoju regionów w procesie integracji europejskiej*, red. A. Jewtuchowicz, Zakład Ekonomiki Regionalnej i Ochrony Środowiska, UŁ, Łódź 2001, s. 16

⁶⁸ Parysek J.J., *Podstawy ...*, op. cit., s. 81

⁶⁹ Wojtasiewicz L., *Ekonomiczne ...*, 1996, op. cit., s. 100

5.3. *Płaszczyzny rozwoju lokalnego*

Zdaniem B. Jałowieckiego⁷⁰ rozwój lokalny dokonuje się na czterech płaszczyznach – gospodarczej, społecznej, politycznej i kulturalnej.

W Pile rozwój lokalny dokonywał się:

- *na płaszczyźnie gospodarczej*
poprzez rozwijanie indywidualnej i zbiorowej przedsiębiorczości, szczególnie małych i średnich przedsiębiorstw z wykorzystaniem miejscowych surowców i zasobów (głównie kiedy miasto było małe), siły roboczej i przestrzeni.
- *na płaszczyźnie społecznej*
poprzez zabezpieczenie potrzeb grupowych w dziedzinie oświaty, szczególnie w zakresie szkolnictwa wyższego, zdrowia, opieki społecznej, kultury i sportu, powstawania organizacji i stowarzyszeń przejmujących odpowiedzialność za te sfery życia codziennego
- *na płaszczyźnie politycznej*
poprzez wykorzystanie autonomii w zakresie alokacji środków i decydowanie o sprawach lokalnych w sposób demokratyczny i samorządny
- *na płaszczyźnie kulturalnej*
poprzez wykorzystanie niezależnych od państwa środków masowego przekazu, lokalnej prasy, radia i telewizji

5.4. *Cele rozwoju lokalnego*

Rozwój terytorialnego systemu społecznego dokonuje się dzięki realizacji celów. Klasyfikacja wymienia cele⁷¹:

- lokalne
- ponadlokalne.

⁷⁰ Jałowiecki B., *Rozwój ...*, 1989, op. cit., s. 344-345

⁷¹ Kołodziejcki J., *Model samorządowej gospodarki regionalnej*, Biuletyn PAN KPZK, zeszyt 146, Warszawa 1995, s. 140-168

Rozwój lokalny w swej istocie polega na takim zharmonizowaniu realizacji celów lokalnego i ponadlokalnego, aby uzyskać korzyści dla miejsca i miejscowości działalności.

W każdej gminie cele są inne i mają własną strukturę, która powinna odpowiadać możliwościom gminy i oczekiwaniom jej mieszkańców.⁷² Zdaniem L. Wojtasiewicza⁷³ celem pierwszego rzędu jest zapewnienie mieszkańcom gminy pracy i dochodów z nią związanych. Celami dalszych rzędów możliwymi do zapewnienia, dopiero po zagwarantowaniu mieszkańcom pracy i dochodów, są: w zakresie bytu materialnego – zdrowie, wyżywienie i mieszkanie, w zakresie rozwoju duchowego – kształcenie, dostęp do informacji, kultura i wypoczynek, w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa i perspektyw na przyszłość – zabezpieczenie dorobku życia i szans rozwoju.

Podstawowe cele rozwoju konkretyzowane przez działania władz lokalnych powinny być trafione i realistyczne.⁷⁴

W Pile realizowane były cele lokalne w zakresie zaspokajania różnych i zmieniających się w czasie potrzeb zbiorowości lokalnej oraz cele ponadlokalne w zakresie tworzenia warunków do lokowania się w mieście i działania podmiotów gospodarczych, które działają na obszarze wykraczającym poza granice lokalne.

Zarówno lokalne jak i ponadlokalne cele rozwoju były konkretyzowane i ustalane według hierarchii w planach rozwoju, od 1995 roku w planach strategicznych. Jakie cele miały priorytetowe znaczenie dla rozwoju miasta w określonym czasie zależało od wielu czynników, między innymi przyrodniczych i demograficznych, wielkości miasta, możliwości finansowych, ustroju gospodarczego, położenia miasta w strukturze terytorialnej itd. o czym będzie mowa w dalszej części pracy.

---

⁷² Wojtasiewicz L., *Czynniki rozwoju lokalnego – nowe ujęcie metodologiczne* [w:] Problematyka rozwoju lokalnego w warunkach transformacji systemowej, red. R. Domański, Biuletyn PAN KPZK, zeszyt 177, Warszawa 1997, s. 9-10

⁷³ Wojtasiewicz L., *Strategie rozwoju Lubonia i Swarzędza jako składowych aglomeracji poznańskiej* [w:] Podstawy gospodarczej polityki miasta, Studium Poznania, red. R. Domański, Biuletyn PAN KPZK, zeszyt 181, Warszawa 1998, s. 250

⁷⁴ Domański R., *Gospodarka przestrzenna*, PWN, Warszawa 1990, s. 27

Osiągnięcie celów jest możliwe „przy wykorzystaniu wszelkich dostępnych zasobów, środków i narzędzi oraz przy powszechnym zaangażowaniu miejscowej ludności”.⁷⁵ Zdaniem L. Wojtasiewicz⁷⁶ cele mogą być osiągnięte przy pomocy niezbędnych środków lokalnych i ponadlokalnych. W literaturze znane są dwie⁷⁷ podstawowe relacje celów i działań umożliwiające realizację celów ze względu na podmiot, który je realizuje:

- moje cele – moje środki (działania)
- moje cele – cudze środki (działania)

Podkreśla się konieczność występowania obydwu relacji.

---

⁷⁵ Ibidem ..., s. 56

⁷⁶ Wojtasiewicz L., *Strategie ...*, op. cit., s. 251

⁷⁷ Ibidem ..., s. 251 „Istotna jest też **trzecia kombinacja**: cudze cele – moje środki, które liczą się przy funkcjach ponadlokalnych miast satelitarnych.”

ROZDZIAŁ II

UWARUNKOWANIA ROZWOJU MIASTA PIŁY

1. Uwarunkowania i warunki rozwoju lokalnego

Uwarunkowania zwane także ogólnosystemowymi, obejmują wpływ zmian ustroju politycznego i społeczno – gospodarczego oraz sposobu funkcjonowania i aktywności systemu społeczno – gospodarczego kraju.⁷⁸

Zdaniem L. Wojtasiewicz⁷⁹ uwarunkowania, choć same mogą ulegać przemianom, wyznaczają kierunki rozwoju. Uwarunkowania mają charakter:

- *zewnątrzny*
  - pozamiejskowy, ogólnosystemowy, obejmujący wpływ zmian ustroju politycznego i społeczno – gospodarczego oraz sposobu funkcjonowania i aktywności systemu społeczno – gospodarczego kraju
- *wewnętrzny*
  - lokalny, obejmujący miejscowe możliwości i potrzeby rozwoju, zależne od zasobów surowcowych, majątkowych i ludzkich, specjalizacji, położenia, wymiany międzyregionalnej, itd..

Ani uwarunkowania zewnętrzne, ani wewnętrzne nie wyznaczają w sposób wystarczający i jasny możliwości rozwoju, gdyż dynamika i kierunki rozwoju zależą od wzajemnej relacji potrzeb i możliwości jednostki lokalnej oraz od stopnia zbieżności między ogólną strategią rozwoju a istniejącymi warunkami.

„Występowanie w danym miejscu konkretnej potrzeby wskazuje na szanse rozwoju lokalnego. Będzie on możliwy gdy wystąpią warunki dla rozwoju społeczno – gospodarczego, a więc warunki do podjęcia działalności produkcyjnej bądź usługowej, środki umożliwiające uruchomienie danej

---

⁷⁸ Chojnicki Z., *Uwarunkowania rozwoju regionu nadgranicznego – koncepcje i założenia* [w:] Studia rozwoju i zagospodarowania przestrzennego, Seria: Uwarunkowania i kierunki rozwoju społeczno – gospodarczego województwa gorzowskiego, Nr 2, red. J.J. Parysek, B. Gruchman, Centrum Badań Gospodarki Regionalnej, AE Poznań, 1998

⁷⁹ Wojtasiewicz L., *Ekonomiczne ...*, 1996, op. cit., s. 102

specjalności, gdy stworzony zostanie korzystny klimat społeczny oraz gdy znajdzie się osoba (bądź grupa społeczna, związek, stowarzyszenie, samorząd terytorialny) chętna do podjęcia ryzyka działań na rzecz rozwoju lokalnego.”⁸⁰

„Warunki rozwoju należy widzieć w sferze środowiska, gospodarki i społeczeństwa. Uwarunkowania wszystkich trzech sfer mają ekonomiczny charakter. Dobrem ekonomicznym są wszystkie bez wyjątku zasoby środowiska, a o szczególnym znaczeniu sama przestrzeń, gospodarka rozumiana jako istniejące zasoby cząstkowe o różnej postaci oraz procesy produkcyjne i usługowe, społeczność i reprezentowane przez nią wartości, w tym wiedza, kwalifikacje, postawy życiowe, cechy osobowościowe, nawyki itd..”⁸¹

Dla Piły głównymi warunkami rozwoju były:

- * położenie w strukturze organizacji terytorialnej
- * sytuacja demograficzna
- * komunikacyjne uwarunkowania rozwoju
- * stan środowiska przyrodniczego i jego zasoby.

2. Czynniki rozwoju lokalnego

„Od warunków rozwoju bardziej sterowalne są czynniki rozwoju. Stanowią one te własności, które mają charakter czynny, a ich realizacja umożliwia restrukturyzację i rozwój.”⁸² Czynniki rozwoju stanowią swoistego rodzaju przekształcenie warunków rozwoju.

---

⁸⁰ Parysek J.J., *Podstawy ...*, op. cit., s. 59

⁸¹ Wojtasiewicz L., *Ekonomiczne...*, op. cit., s. 103

⁸² Chojnicki Z., *Uwarunkowania ...*, op. cit., 1998

O rozwoju gospodarczym konkretnej jednostki terytorialnej decydują nie wszystkie czynniki. Jak intensywny on będzie jest zależne od ilości i jakości czynników rozwoju.⁸³

Zdaniem L. Wojtasiewicz⁸⁴ czynniki rozwoju lokalnego powinny być odzwierciedleniem przyjmowanych powszechnie celów rozwoju lokalnego.

J. Chądzyński⁸⁵ zwraca uwagę na dwie istotne kwestie:

- „stymulowanie rozwoju lokalnego poprzez wykorzystywanie jego czynników powinno opierać się na zasadzie globalne myślenie i lokalne działanie, ponieważ przy takim podejściu społeczności lokalne realizujące swoje potrzeby, aspiracje i wartości nie tracą z pola widzenia globalnego kształtu procesów rozwojowych
- ważne jest, by zarówno pomiędzy całymi grupami czynników, jak i pomiędzy poszczególnymi czynnikami w nie wchodzącymi nie dochodziło do sprzeczności, które zamiast przyczyniać się do rozwoju, stanowiłyby dodatkowe bariery prowadzące do jego osłabienia.”

Dla rozwoju lokalnego Piły istotne znaczenie miały czynniki rozwoju zarówno endogeniczne (obejmujące zasoby wewnętrzne) jak i egzogeniczne (obejmujące zasilanie zewnętrzne):

- *czynniki polityczno – ustrojowe*
egzogeniczne: ustrój państwa oraz zakres kompetencji i samodzielności gminy
- *czynniki społeczne*
endogeniczne: siła robocza, jej wielkość, kwalifikacje, jakość pracy, przedsiębiorczość, stosunek do reform i innowacyjności oraz cechy społeczności lokalnej ukształtowane po wojnie od podstaw

---

⁸³ Parysek J.J., *Gospodarka lokalna w warunkach wolnego rynku i samorządowych struktur społecznych* [w:] *Rozwój lokalny i lokalna gospodarka przestrzenna*, red. J.J. Parysek, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 1996, s. 38

⁸⁴ Wojtasiewicz L., *Czynniki ...*, op. cit., s. 10

⁸⁵ Stacewicz J., *Stereotypy rozwoju a ekonomia*, PWN, Warszawa 1991, s. 48, cyt. za A. Potoczek, *Polityka regionalna i gospodarka przestrzenna*, Agencja TNOIK i Centrum Kształcenia i Doskonalenia Kujawscy, Toruń 2003, s. 156-157

- *czynniki ekonomiczne*
 endogeniczne: infrastruktura techniczna, produkcyjna i społeczna, lokalny kapitał i inwestycje
 egzogeniczne: kapitał zewnętrzny i inwestycje, w tym inwestycje z otoczenia biznesu (banki, firmy ubezpieczeniowe, agencje rozwoju, izby gospodarcze)
- *czynniki przestrzenne*
 endogeniczne: zasoby naturalne (woda), surowce lokalne i z najbliższego otoczenia (ważne dla rozwoju miasta małego), walory środowiska przyrodniczego (rzeka, jeziora, lasy, obszary chronione), atrakcyjność obszaru (ład i porządek, stan środowiska, warunki do wypoczynku i rozwoju turystyki).

3. Bariery i ograniczenia rozwoju lokalnego

W tak zorganizowanym systemie jakim jest gmina obok czynników rozwoju występują także bariery i ograniczenia w procesie rozwoju. Odnoszą się one tak do działań długofalowych jak i bieżących.

Ograniczeniem rozwoju może być brak czynników rozwoju lub taki ich stan, który uniemożliwia ich efektywne wykorzystanie.⁸⁶

Podobnie jak w przypadku czynników rozwoju lokalnego, tak również w przypadku barier rozwoju lokalnego można wyodrębnić ich różne rodzaje. W. Kosiedowski⁸⁷ wyróżnia cztery grupy barier: bariery ekonomiczne, społeczne, techniczne i technologiczne oraz ekologiczne.

---

⁸⁶ Chądzyński J., *Nowe ...*, op. cit., s. 86

⁸⁷ Kosiedowski W., *Teoretyczne problemy rozwoju regionalnego* [w:] Zarządzanie rozwojem regionalnym i lokalnym. Problemy teorii i praktyki, red. J. Adamiak, W. Kosiedowski, A. Potoczek, B. Słowińska, Wydawnictwo „Dom Organizatora”, Toruń 2001, s. 35-36

Bariery rozwoju mogą mieć źródło wewnętrzne tkwiące w układzie lokalnym i zewnętrzne wywołane otoczeniem regionalnym lub globalnym. Bariery zewnętrzne związane są z trudną sytuacją ekonomiczną całego kraju czy regionu oraz z przyjęciem przez państwo niekorzystnych dla lokalnych systemów rozwiązań prawno – ustrojowych. Bariery wewnętrzne, pozostałe wymienione wyżej, związane są z działaniami i zachowaniami społeczności lokalnej.⁸⁸

W Pile bariery rozwoju były różne w różnych okresach. Do największych barier rozwoju zaliczyć należy:

- *bariery ekonomiczne*
brak kapitału, wysokie bezrobocie, niedoinwestowanie struktury gospodarczej, ustrój gospodarczy
- *bariery społeczne*
poziom wykorzystania kapitału ludzkiego, poziom płacy realnej
- *bariery techniczne*
przestarzały aparat wytwórczy, niedoinwestowanie infrastruktury technicznej, brak innowacyjności, brak zaplecza badawczo – rozwojowego.

Zidentyfikowanie i całkowita likwidacja lub minimalizacja negatywnych skutków barier rozwoju lokalnego przez odpowiedzialne podmioty przyspiesza rozwój.

---

⁸⁸ Bagdziński S.L., *Lokalna polityka gospodarcza w okresie transformacji systemowej*, Wydawnictwo UMK w Toruniu, Toruń 1994, s. 27

4. Położenie warunkujące rozwój

Na rozwój Piły wpływ miało położenie: geograficzne oraz w strukturze organizacji terytorialnej.

Od położenia geograficznego zależy klimat, gleby, dostęp do wód podziemnych, wody powierzchniowe itd.. Korzyści z położenia geograficznego w określonym stopniu determinują rozwój lokalny.⁸⁹

Od położenia miasta w strukturze organizacji terytorialnej wskutek zmiany granic państwa polskiego oraz podziału administracyjnego w kraju zależał bardziej lub mniej dynamiczny rozwój poszczególnych sektorów gospodarczych.

Granice miały główny wpływ na losy rozwojowe miasta.

4.1. Położenie geograficzne

Analiza sieci miast Polski wykazuje, że prawie wszystkie miasta powyżej 10 tysięcy mieszkańców leżą nad rzekami. Do grupy tych miast zalicza się także Piła.⁹⁰

Piła położona jest u zbiegu trzech regionów geograficznych: Pojezierza Wałeckiego, Wysoczyzny Krajeńskiej i Doliny Noteci. W sąsiedztwie miasta w kierunku północnym przebiega pasmo wzgórz morenowych – Pagórków Różeckich, w kierunku południowym łączy się z rozległą doliną Noteci – Pradoliną Toruńsko – Eberswaldzką. W kierunku wschodnim w bliskości 10 km rozpoczyna się pasmo Wzgórz Morzewskich stanowiące krawędź doliny Noteci. Cały teren leży w obrębie mezoregionu Doliny Gwdy wchodzącego w skład podprovincji Pojezierza Pomorskiego. Położenie geograficzne Piły wyznaczają 16°45' długości geograficznej wschodniej i 53°11' szerokości geograficznej północnej.⁹¹

⁸⁹ Bartkowski T., *Zastosowanie geografii fizycznej*, PWN, Warszawa – Poznań 1974

⁹⁰ Kondracki J., *Geografia Polski: Mezoregiony fizyczno – geograficzne*, PAN, Warszawa 1994

⁹¹ Łęcki W., *Województwo piłskie*, PWN, Warszawa – Poznań 1988, s. 91

Rzeka Gwda przepływa przez środek miasta co stanowi o jego atrakcyjności lokalizacyjnej, a duże spadki wody (od 6,4 cm do 1 m) o możliwościach wykorzystania gospodarczego.

Walorem położenia dla tego terenu jest usytuowanie w obszarze pomostowym między wschodem i zachodem Europy. Położenie Piły, miasta makroregionu zachodniego, na terenie istotnego dla gospodarki europejskiej korytarza transportowego jest korzystnym czynnikiem aktywizacji i rozwoju dla tego obszaru.⁹²

Położenie geograficzne Piły jest sprzyjające rozwojowi miasta.

4.2. Położenie w europejskiej strukturze organizacji terytorialnej do 1945 roku

Dzieje Piły słabo dokumentują rozwój osadnictwa wskutek licznych pożarów i działań wojennych powodujących zniszczenia dokumentów historycznych oraz często sprzecznych dokumentów historiografów niemieckich.

Pierwsze wzmianki o Pile⁹³ pochodzą z 1380 roku. Pierwsze udokumentowane wzmianki o Pile, wsi rybackiej położonej w dolinie rzeki Gwdy niedaleko jej ujścia do Noteci, odnotowują kroniki w 1449 roku. W 1466 roku, po pokoju toruńskim, została odzyskana od Krzyżaków przez Władysława Łokietka i **weszła w granice państwa polskiego**. Dnia 4 marca 1513 roku król Zygmunt Stary potwierdził prawa miejskie Piły oparte na prawie magdeburskim. Odtąd miasto posiadało dużą odrębność i samodzielność w zakresie prawa i ustroju, pozostawało jednak częścią województwa poznańskiego. Powstał pilski samorząd z radą miejską, burmistrzem i wójtem. Rola miasta wzrosła.

W latach 1513 – 1772 położona **w granicach państwa polskiego, ziemi poznańskiej**, należała kolejno do starostw: lubiańskiego, żelgniewskiego i ujskiego.

---

⁹² Chmielewski R., *Region Zachodni w procesie transformacji społeczno – gospodarczej w latach 1990 – 95*, CUP, Warszawa 1996

⁹³ Łęcki W., *Województwo ...*, op. cit., s. 91-92

W 1772 roku, po I rozbiorze Polski, miasto zajęły oddziały Fryderyka II i Piła **weszła w granice państwa pruskiego**. Nowy podział administracyjny zlokalizował miasto **w okręgu nadnoteckim**, w którym pozostawało do 1807 roku.

Po względem wielkości Piła lokowała się na 9 miejscu w grupie 28 miast w okręgu. Większe w tym czasie były: Bydgoszcz, Chodzież, Czarnków, Inowrocław, Jastrowie, Mirosławiec, Trzcianka i Złotów. Jednak dogodne położenie miasta, w centrum okręgu, zadecydowało o zlokalizowaniu w nim wyższego sądu ziemskiego, powiatowej komisji sprawiedliwości i banku kredytowego. Te wydarzenia dały początek silniejszemu rozwojowi miasta.

W latach 1807 – 1813, po zdobyciu przez Francuzów, Piła wchodziła **w skład Księstwa Warszawskiego, departamentu bydgoskiego**.

W 1813 roku, po Kongresie Wiedeńskim, Piła **wróciła w granice Prus**, a od 1815 roku została **włączona do powiatu chodzieskiego**. Wiek XIX był okresem intensywnego rozwoju gospodarczego miasta, które stało się ważnym węzłem komunikacyjnym i ośrodkiem przemysłu kolejowego.

W powiecie chodzieskim miasto pozostawało do 1914 roku. W roku tym zostało z niego wyłączone i nadano mu rangę **samodzielnego powiatu miejskiego**, a w 1922 roku Piła **została stolicą prowincji Posen – Westpreussen**.⁹⁴ Prowincja obejmowała tereny od Wschowy po Człuchów. Położona na skrzyżowaniu ważnych szlaków komunikacyjnych Piła stała się silnym punktem wypadowym na Polskę.⁹⁵

W I połowie XX wieku, okresie pomiędzy I a II wojną światową, miasto charakteryzował ożywiony rozwój gospodarczy i administracyjny. Rozbudowano infrastrukturę miejską, wznoszono budynki użyteczności publicznej, lokowano urzędy, budowano nowe osiedla. W mieście powstawały placówki polskie: w 1922 roku utworzono Wicekonsulat, a w 1930 roku Konsulat Rzeczypospolitej Polskiej obejmujący zasięgiem działania całą prowincję Grenzmark Posen – Westpreussen oraz powiaty drawskopomorski, szczecinecki, gorzowski, myśliborski

---

⁹⁴ Kaczmarek T., *Rola funkcji administracyjnych w rozwoju średnich miast Wielkopolski*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 1996

⁹⁵ Cichy A., *Pilskie*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1979

i choszczeński. Piła miała konkurować w tym względzie z Bydgoszczą i Poznaniem.⁹⁶

W 1939 roku, w przeddzień wybuchu II wojny światowej, Piłę uznano za obszar działań wojennych, a w końcowych latach jej trwania (1939 – 1945) ogłoszono miastem – twierdzą i włączono w pasmo umocnień Wału Pomorskiego. Po dwóch tygodniach walk miasto uległo zniszczeniu w 72 procentach, a jego centrum w ponad 90 procentach. **Piła po 173 latach powróciła w granice państwa polskiego.**⁹⁷

Częste zmiany granic determinowały intensywność ożywienia gospodarczego miasta.

4.3. Położenie w strukturze organizacji terytorialnej kraju

w latach 1945 – 1975

Przed drugą wojną światową Piła zlokalizowana była na pograniczu międzynarodowym, po wojnie na pograniczu wojewódzkim. Pod wpływem zmian granic państwowych (1945) i kształtowanych w kraju przez reformy terytorialne (1945, 1950, 1975, 1999), zmieniały się funkcje miasta. Zmiana granic stanowiła także o ważności Piły jako węzła komunikacyjnego i transportowego.

Zmiana granic państwa polskiego po II wojnie światowej spowodowała nową sytuację terytorialną. Przystąpiono do procesu tworzenia nowego układu osadniczego i zaludniania tzw. Ziemi Odzyskanych, w tym Piły. W układzie podziału terytorialnego kraju od 1945 roku **Piłę wraz z przylegającym do niej powiatem pilskim włączono w granice administracyjne województwa poznańskiego.**⁹⁸

---

⁹⁶ *Szkice pilskie*, 1985

⁹⁷ Łęcki W., *Województwo...*, op. cit., s. 94-96

⁹⁸ Gruchman B., *Kierunki rozwoju gospodarczego Piły przed i po II wojnie światowej*, Przegląd Zachodni nr 3, Poznań 1957, s. 28

Po wprowadzeniu zmian w podziale terytorialnym kraju w 1950 roku⁹⁹, wprowadzeniu podziału trójstopniowego i utworzeniu powiatu noteckiego z siedzibą w Trzciance, Piła została **miastem wydzielonym na prawach powiatu miejskiego w granicach administracyjnych województwa poznańskiego**. Status ten utrzymał się do 1975 roku.

Wskutek decyzji centralnych zasięg oddziaływania Piły administracyjnie został ograniczony. Miało to niekorzystny wpływ na intensywny rozwój, gdyż zmniejszyły się szanse pozyskania środków na odbudowę miasta w krótkim czasie. Jednakże Piła pozostawała na peryferiach województwa poznańskiego, w strefie wygasających wpływów trzech aglomeracji: poznańskiej, szczecińskiej i bydgoskiej.

Odległość do stolicy województwa, Poznania, wynosiła 105 km, stolic województw sąsiadujących: Bydgoszczy 90 km i Szczecina 170 km. Stosunkowo duża odległość do najbliższych aglomeracji sprzyjała rozwojowi.

Impulsem rozwoju były także procesy urbanizacyjne, których przejawem był wzrastający proces migracji wewnętrznych o czym będzie mowa w dalszej części pracy.¹⁰⁰

Szczególnie silna była migracja ludzi ze wschodu kraju i ze wsi. Piła pełniła rolę obszaru napływowego.

---

⁹⁹ Parysek J.J., *Ustrój państwowy i organizacja terytorialna kraju* [w:] Geografia społeczno – gospodarcza Polski, red. nauk. H. Rogacki, PWN, Warszawa 2007, s. 23

¹⁰⁰ *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1967, s. 485
Migracja – przesiedlanie się, wędrówki ludności,

Ziółkowski J., *Urbanizacja, miasto, osiedle*, Warszawa 1965, s. 109-165

urbanizacja – całokształt zjawisk związanych z rozwojem miast, migracjami ludności i ekspansją kulturową miasta na teren wsi. W procesie urbanizacji wzajemnie przenikają się cztery płaszczyzny: ekonomiczna, demograficzna, przestrzenna i społeczna.

Parysek J.J., *Współczesne procesy urbanizacji* [w:] Geografia społeczno – gospodarcza Polski, red. nauk. H. Rogacki, PWN, Warszawa 2007, s. 161

Po II wojnie światowej w procesie urbanizacji miast w Europie wyróżnia się cztery fazy:

urbanizacja – masowy napływ ludności ze wsi do miast (wskutek rozwoju przemysłu w miastach i pogarszających się warunków życia na wsi), **suburbanizacja** – nowa fala napływu ludności ze wsi do miast (wskutek rozwoju infrastruktury komunalnej miast oraz lokalizacji nowych inwestycji), **dezurbanizacja** – osiedlanie się ludności miejskiej na wsi w bliskości miast (wskutek pogorszenia warunków życia i obsługi oraz wzrostu kosztów utrzymania w miastach, lepszych na wsi warunków ekologicznych, ekonomicznych i psychologicznych), **reurbanizacja** – ożywianie na nowo miast i ich centrów (wskutek dokonujących się przemian w wymiarze jakościowym).

4.4. Położenie w strukturze organizacji terytorialnej kraju w latach 1975 – 1998

Dnia 1 czerwca 1975 roku w Polsce, po upływie 30 lat od zakończenia II wojny światowej, wprowadzono nowy dwustopniowy podział terytorialny kraju (gmina – województwo). Utworzono 49 województw i 2.345 gmin, zlikwidowano powiaty.

Piła z miasta wydzielonego na prawach powiatu miejskiego, położonego w granicach województwa poznańskiego, **uzyskała status stolicy województwa pilskiego**, które obejmowało 43 gminy. Awans ten miał dla miasta wymiar historyczny.¹⁰¹

Nowy podział administracyjny był czynnikiem wpływającym na rozwój i funkcjonowanie osadnictwa. Przeniósł on punkt ciężkości z wielkich miast do miast średniej wielkości, stolic nowych województw, które stały się nowymi ośrodkami administracyjnymi. Traktowano je jako czynnik rozwoju.¹⁰²

Reforma podziału administracyjnego kraju z 1975 roku w swoich założeniach przewidywała m.in. decentralizację władzy, uproszczenie struktur administracyjnych, zbliżenie urzędów do obywateli.

Mimo niezadowolenia różnych środowisk w kraju: naukowych, partyjnych, urbanistów, socjologów oraz w części mieszkańców, których dotyczyły zmiany, Piła otrzymała szansę rozwoju i wzrostu rangi. Weszła do grupy tych miast wojewódzkich, którym reforma przyniosła skutki pozytywne.

Piła miała predyspozycje do pełnienia funkcji ośrodka wojewódzkiego z uwagi na położenie centralne w granicach nowego województwa pilskiego, korzystny układ komunikacyjny wychodzący z miasta we wszystkie kierunki, pełnienie funkcji ośrodka dla regionu nadnoteckiego, regionu stanowiącego wyodrębniający się obszar funkcjonalno – przestrzenny pozostający z dala od dużych ośrodków miejskich. W strefie oddziaływania Piły funkcjonowały powiaty chodzieski, czarnkowski, trzcianecki, wałecki, wyrzyski i złotowski.

---

¹⁰¹ Łęcki W., *Województwo...*, op. cit., s. 96

¹⁰² Wysocka E., *Strategia rozwoju wielkich miast* [w:] *Strategia rozwoju wielkich miast*, red. R. Domański, Biuletyn PAN KPZK, zeszyt 169, Warszawa 1995, s. 71

Dwustopniowy podział kraju usankcjonował i umocnił obszar oddziaływania Piły, bowiem włączony on został w granice nowoutworzonego województwa.

Rola Piły wzrosła. Przypisano jej status węzłowego ośrodka przyspieszonego rozwoju o znaczeniu krajowym.

4.5. Położenie w strukturze organizacji terytorialnej kraju

od 1999 roku

Dnia 1 stycznia 1999 roku w Polsce po raz czwarty od zakończenia II wojny światowej przeprowadzono reformę podziału terytorialnego kraju. Po upływie 23 lat obowiązywania dwustopniowego systemu zarządzania wprowadzono z powrotem trójstopniowy system zarządzania (gmina – powiat – województwo). W miejsce 49 województw powstało 16 województw, 65 miast na prawach powiatu, tzw. powiatów grodzkich, 308 powiatów ziemskich oraz 2.489 gmin.

Usankcjonowano jako ośrodki wojewódzkie duże aglomeracje miejskie (choć nie wszystkie są centralnymi ośrodkami układu osadniczego kraju), kosztem pozostałych miast (głównie średnich) oraz obszarów wiejskich. Uruchomiony został proces koncentracji w systemie osadniczym, co oznaczało wprowadzenie przyspieszonego rozwoju dużych miast i aglomeracji miejskich.

Uzyskanie trójszczeblowego podziału i takiej samej struktury samorządowej, nie doprowadziły jednak do faktycznej decentralizacji władzy, uproszczenia struktur administracyjnych i poprawy obsługi mieszkańców.¹⁰³

Województwo pilskie uległo likwidacji, a Piła **utraciła status miasta wojewódzkiego** i zajęła niższy szczebel hierarchii w systemie. Z terenu województwa pilskiego, po wyłączeniu Ziemi Wałeckiej, Wronieckiej i Rogozińskiej, utworzono 5 powiatów ziemskich, w tym powiat ziemski pilski z siedzibą w Pile.

---

¹⁰³ Parysek J.J., *Ustrój ...*, op. cit., s. 24-25

W strukturze terytorialnej **nowopowstały powiat ziemski pilski włączono w granice administracyjne województwa wielkopolskiego**. Ranga Piły spadła. Zlikwidowano wiele firm oraz instytucji wojewódzkich. Oddziaływanie Piły w regionie pilskim zamieszkałym przez blisko 500 tysięcy osób zostało administracyjnie ograniczone do oddziaływania w subregionie zamieszkałym przez 138 tysięcy osób.

Miejsce miasta (jego ranga), w podziale terytorialnym i strukturach administracyjnych kraju po II wojnie światowej podlegało zmianom. Wraz z przemianami w hierarchicznym układzie ośrodków ranga miasta rosła lub malała. Najwyższą rangę w hierarchii przypisano miastu w latach funkcjonowania trzeciej reformy podziału terytorialnego kraju, kiedy uzyskało status węzłowego ośrodka przyspieszonego rozwoju o znaczeniu regionalnym.

5. Potencjał przestrzenny miasta

Jakość przestrzeni geograficznej i sposób jej użytkowania w większym stopniu decydowały o kierunkach rozwoju gospodarczego w przeszłości, gdy Piła była małym miastem. Dla Piły, miasta średniej wielkości, środowisko przyrodnicze choć miało znaczenie, nie stanowiło najważniejszego czynnika rozwoju.

5.1. Przyrodnicze uwarunkowania rozwoju

Środowisko przyrodnicze, jako dobro społeczne bezcennej wartości, może mieć wpływ na rozwój miasta jako jeden z zasadniczych jego czynników. Określone właściwości i stan środowiska mogą oddziaływać jako czynnik

sprzyjający rozwojowi (zasoby) albo stanowić barierę lub ograniczenia rozwojowe (bariera surowcowa, przestrzeni).¹⁰⁴

Ograniczenia wzrostu gospodarczego mogą wynikać ze złego stanu środowiska, bądź z konieczności jego ochrony przed negatywnymi skutkami rozwoju gospodarczego (np. przed zwiększonym zanieczyszczeniem, niedostatkami wody itd.). Tempo naprawy środowiska uzależnione jest od wzrostu gospodarczego, który umożliwia zwiększenie nakładów na środowisko.¹⁰⁵

Bogactwo miasta w zasoby lub ich brak wpływa na jego specjalizację i pełnione przez nie określone funkcje. Przez człowieka wykorzystywane są zasoby i siły przyrody oraz warunki przyrodnicze.

Dla Piły zasoby miały znaczenie gdy była małym miastem. Decydowały w dużym stopniu o kierunkach rozwoju gospodarczego. Piaski i żwiry oraz drewno z miejscowych i okolicznych lasów wykorzystywano w budownictwie, zasoby wody do przetwórstwa rolno – spożywczego, łąki do hodowli zwierząt gospodarskich, tereny rolne pod uprawy.

Rozwój gospodarczy sprawia nieustanny wzrost potrzeb człowieka. Są one zaspokajane powodując ciągle zmiany w relacji człowiek – środowisko przyrodnicze. Środowisko przyrodnicze stanowi system, którego elementy są ze sobą powiązane. Powiązania mają różne zależności od silnych do słabych.¹⁰⁶

W procesie planowania rozwoju gospodarczego miasto określa możliwe do wykorzystania zasoby środowiska przyrodniczego wskazując tereny atrakcyjne dla różnych form zagospodarowania, zdegradowane, będące pod ochroną, atrakcyjne krajobrazowo oraz nieużytki wymagające rekultywacji, przy jednoczesnym gwarantowaniu pożądanego dla środowiska stanu równowagi.

W Pile brak wartościowych złóż. Występujące w przeszłości piaski przydatne dla budownictwa są w większości wyeksploatowane. Złóża gytii i torfu ograniczają możliwości rozwojowe, ponieważ te tereny wykluczone są z zabudowy. Spełniają jednak ważną rolę przyrodniczą, bowiem nie dopuszczają

---

¹⁰⁴ Macias A., *Przyrodnicze uwarunkowania rozwoju lokalnego* [w:] *Rozwój lokalny i lokalna gospodarka przestrzenna*, red. J.J. Parysek, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 1996, s. 69

¹⁰⁵ Domański R., *Gospodarka przestrzenna*, PAN, Warszawa 1993

¹⁰⁶ Macias A., *Przyrodnicze...*, op. cit., s. 69-71

do przesuszenia terenu i stanowią naturalne oczyszczalnie wód przed zanieczyszczeniem, minimalizują problemy powodziowe i stabilizują wilgotność klimatu. Wykluczone z zabudowy są także tereny zajęte przez ogrody działkowe (12% powierzchni miasta). Te, które nie są zlokalizowane na złożach torfu mogą w przyszłości być wykorzystane do zabudowy jednorodzinnej. Rzeka Gwda silnie meandrująca, przepływająca przez centrum miasta stanowi tanie źródło energetyczne, a wraz z jeziorami (3) i Zalewem Koszyckim zlokalizowanym w mieście, stanowi o walorach przestrzennych i rekreacyjnych. Niska jakość gleb, ma niewielką wartość rolniczą, jest korzystna dla rozwoju działalności produkcyjnej, usługowej i handlowej. Duże zasoby wód podziemnych (z 22 głównych zbiorników w Wielkopolsce, 2 zbiorniki o łącznych zasobach 355 tys. m³/d znajdują się w rejonie i na terenie Piły) stanowią dla rozwoju dużą wartość. Nie mogą być jednak w pełni eksploatowane z powodu zanieczyszczeń, w tym substancjami ropopochodnymi – 8% stanowią wody złej jakości, a tylko 15,8% najwyższej i wysokiej jakości.

Czystość powietrza w mieście jest zachowana.

Bardzo ważną rolę krajobrazową i ochronną odgrywa szata roślinna (lasy, ogrody, parki, zieleń osiedlowa), cenne przyrodniczo tereny w mieście. Stanowią one 60 procent powierzchni miasta, w tym lasy z Rezerwatem „Kuźnik” około 51 procent mające status lasów ochronnych. Lasy i dolina rzeki Gwdy stanowią obszary chronionego krajobrazu. Do obszarów wytypowanych do sieci NATURA 2000 zaliczono Lasy Wałeckie i Nadnoteckie Łęgi,¹⁰⁷ a w mieście Pile „Puszczę nad Gwdą” (obszar specjalnej ochrony ptaków) i „Ostoję Pilską” (obszar specjalnej ochrony siedlisk).¹⁰⁸

Uwarunkowania przyrodnicze determinowały w wysokim stopniu możliwości rozwoju przestrzennego miasta.

---

¹⁰⁷ Uchwała Nr XXV/231/96 z dnia 23 kwietnia 1996 r. Rady Miejskiej w Pile w sprawie Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Piły, Wojewódzkie Biuro Urbanistyki i Architektury w Pile, Piła 1996 z późn. zm.

¹⁰⁸ Uchwała Nr XXIV/275/04 Rady Miasta Piły z dnia 31 sierpnia 2004 r. w sprawie Lokalny program rewitalizacji obszarów powojkowych na terenie miasta Piły, Urząd Miasta, Piła 2004 z późn. zm.

5.2. *Komunikacyjne uwarunkowania rozwoju*

Układ komunikacyjny stanowi jeden z najważniejszych elementów zagospodarowania przestrzennego całego układu osadniczego i jest podstawowym warunkiem rozwoju gospodarczego ośrodka. Bez komunikacji nie może funkcjonować żadna dziedzina gospodarki. Budowa dróg transportowych i sieci łączności powinna wyprzedzać inne inwestycje.¹⁰⁹

Miasto było i jest ważnym węzłem komunikacyjnym, z uwagi na centralne położenie przy krzyżujących się liniach tranzytowych północ – południe i wschód – zachód, zarówno drogowym, jak i kolejowym.

Podstawowy układ drogowy stanowią drogi krajowe o znaczeniu ogólnokrajowym i międzynarodowym oraz dobrze rozwinięta sieć dróg wojewódzkich. Miasto poprzez swoje położenie pełni funkcje tranzytowe. Promieniowo wychodzący z miasta układ komunikacyjny umożliwił wykształcenie różnorodnych ciężarów, zarówno usługowych, jak i gospodarczych, o ponadlokalnym charakterze. Trasy komunikacyjne wiodące przez miasto połączyły wybrzeże z ważnymi ośrodkami miejsko – przemysłowymi w głębi kraju, a także z innymi miastami, umożliwiając mieszkańcom tych miast korzystanie z różnych funkcji usługowych i gospodarczych.

Komunikacja kolejowa dobrze rozwinęła się w XIX wieku. Przez wiele lat miasto było znaczącym węzłem komunikacyjnym efektywnie wykorzystywanym.

Uzyskanie przez miasto licznych połączeń kolejowych z innymi ośrodkami miejskimi przyczyniło się do ożywionego rozwoju gospodarczego miasta. Współczesna sieć kolejowa choć dobrze rozwinięta (przez miasto przebiega sześć linii kolejowych) nie jest efektywnie wykorzystana. Odchodzenie od przewozu ładunków koleją wpłynęło na to, że pilski dworzec przewozów i przeladunków utracił swoją świetność i ma znaczenie drugorzędne. Nadal ważną rolę spełnia skomunikowanie kolejowe miasta z innymi miastami w zakresie możliwości przewozu ludności dojeżdżającej do pracy, nauki

---

¹⁰⁹ Lijewski T., *Zmiany przestrzennego zagospodarowania Polski w latach 1945-1989*, Biuletyn PAN KPZK, zeszyt 175, Warszawa 1996, s. 108

i w celach socjalno – bytowych. Wykorzystanie komunikacji drogowej i kolejowej wpływa na rozwój gospodarczy miasta.

Przez wiele lat miasto było ważnym węzłem komunikacji wodnej. Piła położona jest nad rzeką Gwdą, która stanowi największy prawobrzeżny dopływ rzeki Noteć.¹¹⁰ Droga wodna służyła do przewozu towarów do i z miasta. Komunikacja drogą wodną w latach po II wojnie światowej utraciła swoją rangę. Żegluga śródlądowa współcześnie jest bardzo zaniedbaną gałęzią komunikacji i nie ma znaczenia transportowego.

Mimo znikomej roli transportu wodnego, rzekę Noteć uważa się za ważną drogę wodną, ponieważ łączy rzeki Wisłę z Odrą i systemem zachodnioeuropejskim dróg wodnych śródlądowych. W mieście Ujście, oddalonym od Piły o 12 km, znajduje się port rzeczny.¹¹¹

Dobre położenie geograficzne miasta, na skrzyżowaniu licznych szlaków komunikacyjnych, stanowiło i stanowi predyspozycje do pełnienia przez miasto funkcji ośrodka centralnego, ważnego usługowo – przemysłowego zapewniającego obsługę mieszkańców miasta i regionu.

W Pile w okresie międzywojennym wybudowano lotnisko dla celów wojskowych, które utraciło swoją rangę wraz z likwidacją jednostki lotniczej na początku XXI wieku. W latach 90 dostrzegano potrzebę wybudowania terminalu lotniczego, który mógłby być portem w transporcie międzynarodowym i krajowym, co podniosłoby znaczenie miasta. Działania zakończone niepowodzeniem (wskutek decyzji centralnych) spowodowały wykorzystywanie lotniska do celów sportów lotniczych.¹¹²

Komunikacja drogą wodną i lotniczą nie służy rozwojowi społeczno – gospodarczemu miasta.

---

¹¹⁰ Rosponda S., *Słownik nazw geograficznych Polski Zachodniej i Północnej*, Warszawa 1951, s. 731-732

¹¹¹ Gruchman B., *Kierunki ...*, op. cit., s. 155

¹¹² Studium ..., op. cit., 1995

6. Potencjał społeczny

Piła jest miastem specyficznym. Demograficzne czynniki rozwoju odróżniały Piłę od innych miast. **Wskutek zmiany granic państwowych (1945) nastąpiła całkowita wymiana ludności.** Miasto od podstaw budowało swoją ludność. Pod względem struktury wiekowej Piła była miastem „młodym”, ludzi w wieku produkcyjnym. Pod względem poziomu wykształcenia była miastem o większym udziale w strukturze ludzi z wykształceniem wyższym niż w innych miastach Wielkopolski.

6.1. Demograficzne czynniki rozwoju

Wzrost lub zmniejszenie ludności miasta wyznaczały zarówno czynniki zewnętrzne, jak i wewnętrzne: uwarunkowania historyczne, miejsce miasta w strukturach podziału terytorialnego i administracyjnego kraju, warunki przyrodnicze, poziom rozwoju gospodarczego i stopień zurbanizowania miasta. O koncentracji ludności w mieście przesądzały także przyrost naturalny oraz saldo migracji.

W latach przed II wojną światową miasto wielokrotnie doświadczało zmian liczby ludności. Duży wpływ na powyższe miało położenie miasta ze względu na przynależność państwową, kiedy decydujące znaczenie miał czynnik migracji, lata zwiększonego rozwoju gospodarczego oraz wzrostu rangi.

Po II wojnie światowej rozwój ludnościowy miasta można przedstawić w formie trzech cykli, pierwszy w latach 1945 – 1960, w tym szczególnie intensywny w latach 1945 – 1950, stanowiący efekt zasiedlania Ziemi Zachodnich włączonych do państwa polskiego, drugi w pierwszej połowie lat 70, stanowiący efekt wyżu demograficznego roczników z lat 50, trzeci od 1975 – 1985, stanowiący efekt zmian w polityce przestrzennej faworyzującej rozwój średnich miast – centrów nowo utworzonych regionów.

Po wojnie nastąpiła całkowita wymiana ludności miasta.

Niemal całkowicie wyludnione miasto w końcowych latach II wojny światowej wskutek masowych wysiedleń i deportacji¹¹³, po wojnie doświadczało wysokiej dynamiki przyrostu ludności w wyniku przeprowadzonej masowej akcji osiedleńczej i zasiedlania jej ziemi przede wszystkim przez ludność polską i w mniejszej części przez ludność z terenów ZSRR¹¹⁴, co gwarantowało uruchomienie życia gospodarczego. Ludność przybywała do miasta z innych stron także z powodu poszukiwania miejsca pracy (powstawały firmy produkcyjne i usługowe). Na wzrost ludności wpływ miał wysoki przyrost naturalny, w wyniku odbudowy życia rodzinnego. Mimo to, dopiero w 1972 roku, po 34 latach, miasto osiągnęło poziom liczby ludności sprzed II wojny światowej.

Kolejnym czynnikiem przyrostu ludności (z migracji o blisko 50%) był wzrost rangi miasta, kiedy uzyskało status centralnego miasta wojewódzkiego. Nastąpiło wówczas przyspieszenie rozwoju, powstało wiele firm usługowych o znaczeniu regionalnym i produkcyjnych.

Spadek liczby ludności nastąpił w latach 90 XX wieku z sześciu powodów: miasto utraciło status stolicy województwa (likwidacji uległo wiele firm usługowych o zasięgu wojewódzkim), zlikwidowano jednostki wojskowe wskutek wejścia Polski do struktur NATO (emigrowali z miasta pracownicy wojska wraz z rodzinami), zmiany ustrojowe spowodowały upadłość wielu firm produkcyjnych (migracja za pracą), radykalnych zmian sytuacji demograficznej pod koniec lat 90 wskutek ujemnej dynamiki przyrostu naturalnego, tendencji do osiedlania się ludności w strefie podmiejskiej, migracji za pracą poza granice kraju – głównie młodych ludzi – wskutek wysokiej stopy bezrobocia i przyczyn natury ekonomicznej (konkurencyjność w sferze wysokości zarobków).

Nasilenie migracji wzrastało w okresach koniunktury gospodarczej i niskiego poziomu bezrobocia, malało w okresach braku koniunktury gospodarczej i wysokiego poziomu bezrobocia.

---

¹¹³ Mendat T., *Zagadnienia demograficzne miasta Piły w latach 1945 – 1963*, Rocznik Nadnotecki, t.1, Poznań 1966, s. 102-103

¹¹⁴ Kosiński L., *Pochodzenie terytorialne ludności Ziemi Zachodnich w 1950 r.*, Dokumentacja geograficzna, zeszyt 2, Instytut Geografii PAN, Warszawa 1960

Wszystkie wymienione czynniki kształtowały między innymi strukturę wiekową ludności, przyszłość demograficzną miasta, rynek pracy, a w konsekwencji możliwości i kierunki rozwoju gospodarczego miasta.

6.2. Zasoby pracy

Ważnym czynnikiem warunkującym rozwój gospodarczy miasta są zasoby pracy, których wykorzystanie warunkowały regulacje ustroju gospodarczego.¹¹⁵

W warunkach gospodarki scentralizowanej nakazowo – rozdzielczej, rynek pracy nie decydował o wyborach dokonywanych przez podmioty gospodarcze w zakresie lokowania się w miejscach korzystnych dla ich rozwoju i rozwoju lokalnego.

W latach powojennych nastąpiło ograniczenie sektora prywatnego w gospodarce, o rozmieszczeniu przemysłu decydowało rozmieszczenie surowców, nadwyżki siły roboczej na wsi i bezrobocie w miastach. Preferowano tendencje do przekształceń w strukturze wytwórczości na korzyść środków produkcji a nie konsumpcji. Wzrost produkcji osiągnano m.in. drogą wzrostu zatrudnienia. Dla gospodarki Piły ważne były zasoby siły roboczej, z trudem odbudowywane w pierwszych latach powojennych.

W warunkach gospodarki rynkowej zasoby pracy stanowią jeden z najbardziej istotnych czynników decydujących o wyborach dokonywanych przez podmioty gospodarcze. Ważna jest nie ilość, ale jakość siły roboczej, poziom wykształcenia, posiadanie poszukiwanych kwalifikacji, predyspozycje do doskonalenia zawodowego, innowacyjność itd.. Jakość zasobów pracy staje się decydującym elementem rozwoju gospodarczego.¹¹⁶

---

¹¹⁵ Małuszyńska E., *Podstawy procesu restrukturyzacji regionu* [w:] Podstawy gospodarczej polityki miasta, Studium Poznania, red. R. Domański, Biuletyn PAN KPZK, zeszyt 181, Warszawa 1998, s. 50 „**Zasoby pracy** obejmują: potencjalne zasoby pracy – tworzone przez ludność w wieku produkcyjnym i realne zasoby pracy – ogół osób aktywnych zawodowo (zasoby te tworzą osoby czynne zawodowo, pracujące i zatrudnione oraz osoby bezrobotne aktywnie poszukujące zajęć zarobkowych, skłonne do podjęcia pracy).”

¹¹⁶ Ciechocińska M., *Polski model przestrzeni postmodernistycznej* [w:] Polska przestrzeń w perspektywie długiego trwania, red. A. Kukliński, Biuletyn PAN KPZK, zeszyt 179, Warszawa 1997

W Pile obok jakości ważna była ilość siły roboczej, jej nadwyżki sprzyjały lub wręcz decydowały o lokowaniu w mieście nowych przedsiębiorstw.

Zasoby siły roboczej zależą od liczby ludności, jej struktury wiekowej i aktywności. Zdaniem J.J. Paryska „tam gdzie więcej jest dużych miast, gdzie występują surowce mineralne, rozwinięty jest przemysł, gdzie są lepsze gleby, gdzie jest mniej wód i lasów oraz gdzie teren jest bardziej płaski, tam mieszka więcej ludności.”¹¹⁷

Miasto jest miejscem, które przyciąga osoby w wieku produkcyjnym, stanowi bowiem lokalny rynek pracy. Im miasto większe i bardziej rozwinięte, tym większy i bardziej zróżnicowany rynek pracy. Im więcej wypełnia funkcji centralnych, tym większy jest rynek pracy. Z punktu widzenia ekonomicznego ważna jest cena usług pracy, która zależy od popytu (oferowanych miejsc pracy) i podaży (wolnych zasobów siły roboczej o wymaganych kwalifikacjach).

W Pile porządkowanie rynku pracy rozpoczęto w latach 90 XX wieku wraz z procesem restrukturyzacji gospodarki.

7. Potencjał gospodarczy

W teoriach rozwoju ekonomicznego potencjał gospodarczy uważany jest za jeden z ważniejszych czynników rozwoju.

„W klasycznej teorii lokalizacji produkcji A. Webera potencjał produkcyjny i infrastrukturalny, określany nazwą czynnika aglomeracji (korzyści aglomeracji w miejscu lokalizacji zakładu), odgrywał znaczącą rolę w rozwoju do czasu, w jakim uzyskiwane korzyści straciły na znaczeniu.

Współcześnie potencjał gospodarczy tworzy wysoki poziom wielu dziedzin życia gospodarczego i społecznego. Małe szanse na rozwój mają wyspecjalizowane

---

¹¹⁷ Parysek J.J., *Spoleczeństwo* [w:] Geografia społeczno – gospodarcza Polski, PWN, Warszawa 2007, red. nauk. M. Rogacki, s. 91-92

ośrodki monokultury gospodarczej, znacznie większe... miasta wielofunkcyjne.”¹¹⁸

7.1. Zasoby gospodarcze

W ogólnym poziomie rozwoju Piły, w warunkach gospodarki nierynkowej, dominującą rolę odgrywała ilość zakładów przemysłowych oraz funkcje miasta wynikające z jego miejsca w podziale administracyjnym kraju. W warunkach gospodarki rynkowej i konkurencji obok dużych nowoczesnych zakładów przemysłowych duży potencjał gospodarczy stanowiły małe i średnie firmy oraz dwa dominujące sektory gospodarki (handel i naprawy, obsługa nieruchomości), struktura gospodarcza społeczno – ekonomiczna, finansowa, polityczna i edukacyjna, wielkość i odległość innych dużych miast oddziałujących na Piłę oraz przemiany ustrojowe.

7.2. Infrastruktura gospodarcza

Infrastruktura gospodarcza określa bazę rozwojową danego obszaru. Dobrze rozwinięta i zróżnicowana stanowi warunek podejmowania działalności gospodarczej przez nowe podmioty. „Inwestorzy lokalizują swoją działalność w miejscach, w których można ograniczyć do minimum koszty realizacji inwestycji, gdzie jednocześnie istnieją odpowiednie warunki środowiskowe oraz dodatkowo rynek zbytu.”¹¹⁹ Korzystne dla lokalizacji są miejsca posiadające dobrze rozwiniętą infrastrukturę techniczną (dostępność do sieci łączności, energetycznej, gazowej, wodociągowo – kanalizacyjnej, komunikacyjnej wraz z możliwościami przeładunku)¹²⁰ oraz infrastrukturę instytucjonalną (dostępność do instytucji z otoczenia biznesu – „business environment”, czyli „instytucji finansowych

¹¹⁸ Parysek J.J., *Podstawy ...*, op. cit., s. 106-107

¹¹⁹ Parysek J.J., *Podstawy ...*, op. cit., s. 105

¹²⁰ Haila A., *Four types of investment in land and property*, International Journal of Urban and Regional Research, 13.3 s. 343-365

i ubezpieczeniowych, organizacji pośredniczących i ułatwiających nawiązywanie kontaktów gospodarczych, placówek naukowo – badawczych, centrów innowacji.”¹²¹

W Pile intensywność inwestowania w infrastrukturę podporządkowana była systemom ustrojowym i zależała od możliwości finansowych. W okresie po II wojnie światowej była ona większa w trzech okresach: odbudowy po wojnie prawie całkowicie zniszczonej infrastruktury, rozbudowy w latach 70 XX wieku w celu stworzenia możliwości realizowania przez miasto funkcji centralnego ośrodka wojewódzkiego, od lat 90 XX wieku wraz z wdrożeniem zasad wolnego rynku, dostępności do sieci połączeń i firm międzynarodowych.

Większość terenów miasta posiadała infrastrukturę techniczną. Były jednak w mieście obszary niezagospodarowane w całości lub słabo zagospodarowane. Dostępność do infrastruktury instytucjonalnej spełniała oczekiwania inwestorów.

---

¹²¹ Czyż T., *Transformacja społeczno – gospodarcza województwa gorzowskiego* [w:] Studia rozwoju i zagospodarowania przestrzennego, Seria: Uwarunkowania i kierunki rozwoju społeczno – gospodarczego, Nr 2, red. J.J. Parysek, B. Gruchman, AE Poznań, Centrum Badania Gospodarki Regionalnej, Poznań 1998, s. 363

ROZDZIAŁ III

ROZWÓJ GOSPODARCZY MIASTA PIŁY W WARUNKACH SCENTRALIZOWANYCH DECYZJI GOSPODARCZYCH W LATACH 1945 – 1989

1. Wpływ reform ustrojowych na rozwój gospodarczy

Reformy ustrojowe stanowiły zawsze wyzwanie zarówno dla władz państwowych, jak i społeczeństwa, bowiem nie można stwierdzić, że istnieje „ostateczny model ustroju”. W każdym bowiem systemie społecznym czy gospodarczym występuje wiele sprzeczności, np. pomiędzy oczekiwaniami a rzeczywistością, pomiędzy działalnością a środowiskiem społecznym, gospodarczym czy naturalnym, pomiędzy zamierzeniami a efektami pracy, pomiędzy interesami poszczególnych grup społecznych. Sprzeczności te narastają, gdy wzrastają oczekiwania, gdy zmienia się społeczeństwo, gospodarka i otaczające je środowisko, gdy dostępne stają się nowe środki.¹²²

Celem reformy ustrojowej z 1950 roku¹²³, opartej na wzorach radzieckich, była centralizacja władzy. Nastąpiła likwidacja samorządu terytorialnego, funkcjonującego na ziemiach polskich przed II wojną światową. Powstały gminne, miejskie, powiatowe i wojewódzkie Rady narodowe. Prezydium tych rad (organy kolegialne) stanowiły terenowe organy administracji.

Zgodnie z Konstytucją¹²⁴ Polska była państwem demokracji ludowej. W rzeczywistości funkcjonować zaczął ustrój niedemokratyczny, który z czasem przybrał postać tzw. socjalizmu realnego.¹²⁵ Okresem przejściowym od kapitalizmu do socjalizmu były powojenne lata 1945 – 1949.

---

¹²² Reguński J., *Podstawowe wartości i założenia reformy ustrojowej*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 1999

¹²³ Ustawa z dnia 20 marca 1950 r. o terenowych organach jednolitej władzy państwowej (Dz. U. Nr 14, poz. 130)

¹²⁴ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 r., Dz. U. 1952, Nr 33, poz. 232

¹²⁵ <http://pl.wikipedia.org/wiki/Polska>

We wdrożonym nowym systemie gospodarki socjalistycznej, całe miasto było przestrzenią polityczną.¹²⁶ „Największym inwestorem było państwo i jego jednostki terytorialne, które pełniły rolę organów władzy publicznej odpowiedzialnej za zaspokajanie potrzeb społecznych i jednocześnie instytucji organizującej procesy produkcji, inwestującej w działalność wytwórczą, w zagospodarowanie terenów przemysłowych itd..”¹²⁷ Władza publiczna dublowana była przez aparat partyjny.

Przeobrażenia ustrojowe zmieniły strukturę własności w stosunku do okresu międzywojennego. Od 1946 roku nastąpiło upaństwowienie podstawowych gałęzi gospodarki narodowej: przemysłu (dużych i średnich zakładów wytwórczych), górnictwa, komunikacji, ubezpieczeń, transportu, telekomunikacji, banków, gruntów rolnych obszarowych i kościelnych, handlu (w tym hurtowego) oraz spółdzielczości. Sektor prywatny pozostawiono niewielki i w praktyce był on systematycznie rugowany. Pluralizm własnościowy nie znalazł akceptacji w warunkach gospodarki socjalistycznej.

Założeniem upaństwowienia było wprowadzenie planowania gospodarczego, w efekcie całkowita przebudowa struktury gospodarczej kraju, ułatwienie akumulacji i jej alokacji zgodnej z preferencjami centralnymi. Kapitał inwestycyjny był dla rozwoju miasta niewystarczający.

Bez kapitału (pieniądza) nie ma rozwoju. Do rozwoju miasta jest potrzebny „kapitał inwestycyjny: inwestorów lokalnych (mieszkańców), samorządu terytorialnego (własny lub zgromadzony z różnych źródeł), zewnętrznych podmiotów gospodarczych (w tym także kapitał państwowy).

Od wielkości i struktury zasobów kapitałowych zależeć będzie skala i zakres podejmowanych działań inwestycyjnych. Korekcyjną rolę w tym zakresie pełnić będą lokalne potrzeby oraz lokalne warunki realizacji inwestycji.”¹²⁸

W Pile kapitał inwestycyjny, w warunkach gospodarki nakazowo – rozdzielczej, pochodził przede wszystkim z budżetu państwa, a w niewielkiej

---

¹²⁶ Jałowiecki B., *Rozwój i kształtowanie krajowego systemu osadniczego* [w:] Ogólna koncepcja rozwoju krajowego systemu osadniczego oraz główne problemy jego racjonalnego kształtowania, Towarzystwo Urbanistów Polskich, materiały konferencyjne, Warszawa 1986, s. 26

¹²⁷ Markowski T., *Zarządzanie ...*, op. cit., s. 139

¹²⁸ Parysek J.J., *Podstawy ...*, op. cit., s. 110

części zgromadzony był przez organy administracji terenowej i inwestorów lokalnych.

Przemiany strukturalne w gospodarce z lat 50 „w niewielkim stopniu odpowiadały potrzebom i aspiracjom społecznym..., ponieważ w niewielkim stopniu nawiązywały do procesów zachodzących w krajach o gospodarce rynkowej i przyczyniły się do ugruntowania peryferyjnego charakteru polskiej gospodarki.”¹²⁹

2. Wpływ wojny i powojenny okres odbudowy w latach 1945 – 1960

Powojenna Polska zaczęła funkcjonować w politycznym kształcie granic różnym od przedwojennych. W wyniku podjętych wówczas decyzji nastąpiło zmniejszenie obszaru kraju, ale jednocześnie przyłączenie terenów na północy i zachodzie, zwanych Ziemiami Zachodnimi, stanowiącymi 1/3 nowo ukształtowanego państwa.

Konsekwencje wojny i zmiany granic państwa polskiego w efekcie pozytywnie wpłynęły na strukturę gospodarki kraju. Przejęte Ziemie Zachodnie były bardziej uprzemysłowione, znacznie lepiej wyposażone w infrastrukturę, posiadały bogatą sieć osadniczą.¹³⁰ W granicach państwa polskiego „znalazły się w odmiennej sytuacji. Wyznaczały ją: z jednej strony odziedziczony rolniczy charakter gospodarki, a z drugiej, konieczność intensywnego uprzemysławiania kraju, wynikająca z założeń ustrojowych. Pierwsza okoliczność zmniejszyła w pewnym stopniu znaczenie tych ziem jako terenów żywicielskich w stosunku do reszty kraju. Druga podporządkowała je generalnemu kursowi na uprzemysłowienie kraju.”¹³¹

---

¹²⁹ Kaliński J., *Gospodarka Polski w latach 1944 – 1989, Przemiany strukturalne*, PWE, Warszawa 1995, s. 9

¹³⁰ Ibidem ..., s. 13

¹³¹ Gruchman B., *Aktualne problemy aktywizacji gospodarczej Ziem Zachodnich*, Przegląd Zachodni, Tom I (nr 1-2), Instytut Zachodni, Poznań 1958, s. 223

Piła znalazła się w granicach państwa polskiego wraz z rozległym zapleczem. Zniszczona w 75%¹³² wskutek działań wojennych, została przyłączona do kraju o mniejszej wartości majątku narodowego, o niższym poziomie uprzemysłowienia i urbanizacji.

„Położona na granicy Wielkopolski i Pomorza stała się centralnym punktem środkowej części rejonu Ziem Nadnoteckich, ciągnących się od Bydgoszczy na wschodzie, do Santoka u ujścia Noteci do Warty na zachodzie.”¹³³

W wyniku podziału administracyjnego kraju w 1945 roku, w pierwszych miesiącach po wyzwoleniu, Piła włączona była do Okręgu Pomorza Zachodniego.

W lipcu tego roku powiat Piła wyłączono z Pomorza Zachodniego i podporządkowano wojewodzie poznańskiemu.¹³⁴

W 1950 roku zakończony został podział kraju na województwa. W granicach województwa poznańskiego znalazł się powiat pilski z siedzibą Trzciance oraz miasto Piła na prawach powiatu.¹³⁵

Zmiany jakie dokonały się w latach 1945 – 1950 stanowiły dla Piły nowe uwarunkowania rozwoju. Miały one charakter uwarunkowań zewnętrznych, ogólnosystemowych, obejmowały bowiem wpływ zmian ustroju politycznego i społeczno – gospodarczego na kierunki rozwoju.

2.1. Rozwój na płaszczyźnie gospodarczej

„Podstawą rozwoju każdego miasta jest jego **gospodarka**. Miasto rośnie i nabiera znaczenia, o ile umacnia się jego fundament gospodarczy, upada zaś, gdy gospodarcza podstawa egzystencji miasta chyli się ku upadkowi. Przy tym

---

¹³² Boras Z., Dworecki Z., *Piła Zarys Dziejów (do 1945)*, Urząd Miejski, Piła 1993, s. 145

¹³³ Gruchman B., Trojnarowski J., *Gospodarka Piły przed i po II wojnie światowej*, Rocznik Pilski I, Polskie Towarzystwo Historyczne Koło w Pile, Wydawnictwo Zachodnie, Poznań 1960, s. 52

¹³⁴ Decyzja Rady Ministrów w sprawie wyłączenia z Okręgów Pomorza Zachodniego niektórych powiatów, Monitor Polski 1945, nr 29, poz. 77

¹³⁵ Ustawa z 28 czerwca 1950 w sprawie zmian podziału administracyjnego, Dz. U. 1950, nr 28, poz. 255

rozwój gospodarczy miasta jest ściśle związany z jego bezpośrednim i pośrednim zapleczem.”¹³⁶

Obok uwarunkowań zewnętrznych (ustrojowych) wpływ na rozwój gospodarki miasta miały uwarunkowania wewnętrzne (lokalne) wyznaczone przez potrzeby oraz warunki do podjęcia działalności gospodarczej.

Piła była stosunkowo małym miastem, a więc podlegała zasadom rozwoju lokalnego.

Po wojnie warunki dla rozwoju gospodarczego Piły były korzystne, bowiem „odzyskała ona swoje bezpośrednie zaplecze gospodarcze niezbędne do wzrostu funkcji usługowych miasta i stała się centralnym punktem ważnego rejonu gospodarczego. Jednocześnie uzyskała w kraju duże znaczenie komunikacyjne.”

Jednakże działania wojenne spowodowały znaczny spadek potencjału gospodarczego zarówno w mieście jak i jego otoczeniu. Zniszczeniu uległy m.in. zakłady przemysłowe (w ponad 60%), substancja mieszkaniowa (w 65% a centrum w ponad 80%), infrastruktura (w około 80%)¹³⁷, zabudowania gospodarskie w otoczeniu (w ponad 15%), stan bydła (o 18%), trzody chlewnej (o 10%) itd..¹³⁸

Liczba mieszkańców miasta diametralnie się zmniejszyła. W 1939 roku w Pile mieszkało 45.791 osób, a w 1944 roku 48.000. Po zakończeniu wojny w mieście pozostała grupa 3.250 obywateli niemieckich, z której 2.700 osób wyjechało z Piły do Niemiec w okresie do jesieni 1946 roku.¹³⁹ Wraz z odpływem ludności niemieckiej rozpoczął się proces osadniczy i repatriacyjny ludności polskiej. Na koniec 1945 roku w mieście mieszkało 9.557 osób.

Mimo zniszczeń, strat biologicznych i wyludnienia miasta oraz niskiej stopy życiowej ludności, w 1945 roku przystąpiono do odbudowy potencjału gospodarczego.

W pierwszej kolejności uruchomiono węzeł kolejowy, miejscową elektrownię nad rzeką Gwdą o mocy 10 MW, zakłady energetyczne, pocztę.

---

¹³⁶ Gruchman B., Trojnarowski J., *Gospodarka ...*, op. cit., s. 53

¹³⁷ Ibidem ..., s. 56-58

¹³⁸ red. Szczaniecki M., Zajchowska St., *Ziemia Lubuska*, Instytut Zachodni, Poznań 1950, s. 440, 464

¹³⁹ Zyskowski A., *Zagadnienia osiedleńcze i społeczne Piły w latach 1945 – 1950*, Rocznik Nadnotecki I (1966), Wydawnictwo poznańskie, s. 101

Realizowano inwestycje i remonty infrastruktury: sieci wodociągowej, kanalizacyjnej, gazowej i dróg. Odbudowano banki, rzeźnię miejską i targowisko. Wraz z napływem ludności podjęto proces uruchamiania szkół: trzech podstawowych, gimnazjum i liceum ogólnokształcącego, technikum handlowego i gospodarczego. Odbudowa tych urządzeń była niezbędna dla ludności osiedlającej się w mieście. Warunkowała także rozpoczęcie procesu rozbudowy zakładów istniejących i budowy nowych oraz uruchomienie procesu budowy mieszkań.

Powojenna aktywizacja gospodarcza Piły nawiązywała w dużym zakresie do stanu gospodarki istniejącej w mieście przed wojną, kiedy położona była w granicach państwa niemieckiego. Wysiłek skierowano głównie na odbudowę zniszczonego podczas wojny potencjału produkcyjnego i zasobów mieszkaniowych.¹⁴⁰

Obok rozpoczętej po odzyskaniu wolności działalności w zakresie przetwórstwa spożywczego, *rozpoczęły działalność produkcyjną:*

- Zakłady Naprawcze Taboru Kolejowego (1945)
- Państwowa Roszarnia Lnu i Konopii, Fabryka Wyrobów Metalowych i Odlewnia Żeliwa Ciągliwego, Zakłady Przemysłu Ziemniaczanego, Pilskie Zakłady Przemysłu Materiałów Budowlanych, Fabryka Papy (1946).

W pierwszych latach działalność prowadzono w oparciu o stare, pracochłonne technologie w obiektach istniejących przed 1939 r.. Produkcja była zorganizowana w zakładach prymitywnie zarządzanych, ze słabo rozwiniętym podziałem pracy. Dominował przemysł nastawiony na zaspokojenie rynku wewnętrznego miasta i najbliższych okolic. Pod koniec trzyletniego planu odbudowy gospodarczej lat 1947 – 1949 większość obiektów przemysłowych możliwa do wykorzystania bez nakładów inwestycyjnych była czynna.¹⁴¹

---

¹⁴⁰ *Pilskie w 40-leciu PRL*, Wojewódzki Urząd Statystyczny w Pile, Piła 1984, s. 10-42

¹⁴¹ *Trzyletni plan odbudowy 1947 – 1949* realizowało Ministerstwo Odbudowy. Odbudowa Piły włączona była do Państwowego Planu Inwestycyjnego, Archiwum Państwowe w Pile, Akta m. Piła, Wydział Budowlany, lata 1948 – 1950, nr 12/152

W kraju w tym okresie następowała integracja i rozwój przemysłu ciężkiego. Na te lata przypadała znaczna część wysiłku inwestycyjnego, jednakże pierwsze efekty inwestowania widoczne były w latach końcowych tego etapu.

„Podstawę wyodrębnienia etapów powojennego rozwoju stanowił cykl inwestycyjny odniesiony do całej gospodarki narodowej. Cykl ten rozpoczynał się w momencie znacznego udziału inwestycji w dochodzie narodowym i trwał do wystąpienia efektów, czyli przyspieszonego wzrostu produkcji. Cykl inwestycyjny stanowił najczęściej podstawę periodyzacji ogólnego rozwoju kraju.

W dotychczasowym rozwoju gospodarki polskiej cykl inwestycyjny wynosił 7 – 8 lat. Był dłuższy niż zakładany plan pięcioletniego rozwoju.”¹⁴²

Jednym z największych osiągnięć powojennej Polski było zmniejszenie dysproporcji regionalnych. Dokonano znacznych zmian rozmieszczenia sił wytwórczych oraz infrastruktury technicznej i społecznej kraju. Dawne dysproporcje między ziemiami należącymi do różnych zaborów, które widoczne były jeszcze w okresie 20-lecia, w dużym stopniu zostały złagodzone. Zmniejszyła się rozpiętość warunków bytowych i stopy życiowej między regionami, a także między miastem a wsią.¹⁴³ Jednakże Piła nie była miastem szczególnego zainteresowania w rozwoju. Większość zakładów reaktywowała swoją działalność.

Zapewne Piła rozwijałaby się szybciej, gdyby wdrożono zapisy opracowanego pierwszego w skali krajowej w latach 1946 – 47 planu regionalnego p.n. Plan Krajowy. Przewidywał on utworzenie 29 województw, w tym 9 nowych województw. Jednym z nowych ośrodków wojewódzkich miała być Piła.

Województwo pilskie, obejmujące zasięgiem siedem powiatów dorzecza Noteci (wałęcki, trzcieński, czarnkowski, chodzieski, wyrzyski, złotowski i pilski), miało spełniać rolę regionu spajającego Ziemię Odzyskaną z resztą kraju w północno – zachodniej strefie pogranicza międzywojennego, polsko – niemieckiego. Województwo pilskie byłoby zatem jednolitym regionem

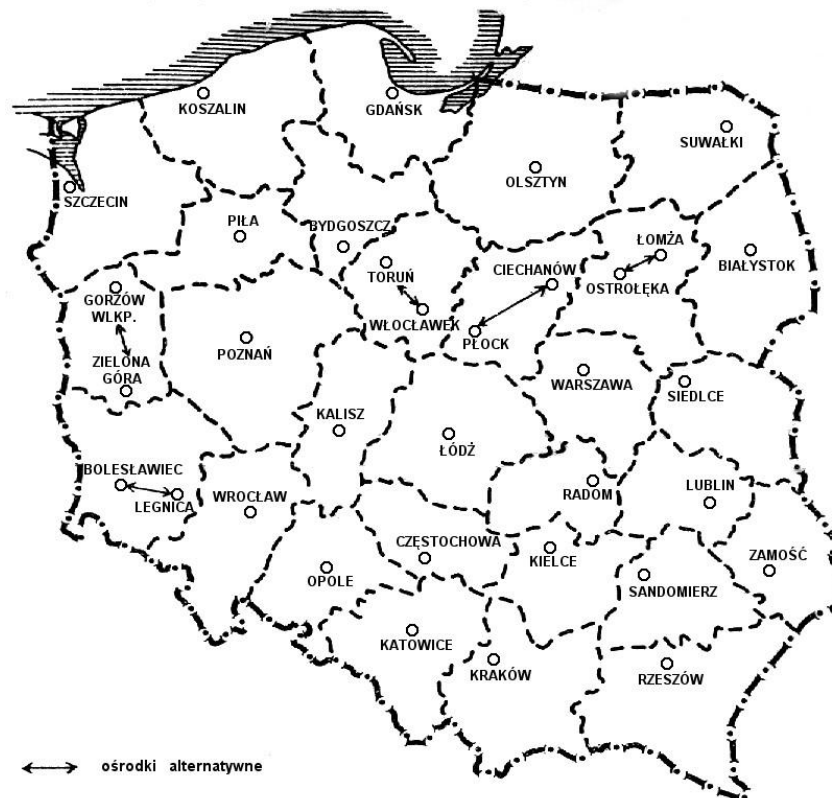
---

¹⁴² Gruchman B., *Ziemia Zachodnia w życiu gospodarczym Polski*, Przegląd Zachodni nr 3, Poznań 1985, s. 2

¹⁴³ Lijewski T., *Zmiany ...*, op. cit., s. 15

utworzonym z nadnoteckich „obszarów stykowych”.¹⁴⁴ Stanowiłoby czytelny układ funkcjonalny otwarty na kierunki wschód – zachód i północ – południe.

Rysunek 1. Podział administracyjny kraju wg koncepcji z lat 1946 – 1947

Źródło: Panorama Pilska nr 26 z 1993 r., na podstawie: Plan Krajowy, 1946-1947, Warszawa

W Studium Planu Krajowego¹⁴⁵, będącego koncepcją perspektywicznego rozwoju kraju, Piła widziana była jako ważne centrum gospodarcze w północno zachodniej części kraju i miała przyczynić się do gospodarczego ożywienia ziem od Koszalina poprzez Piłę na południowy zachód do granicy niemieckiej. Jednak nie wdrożono tej koncepcji.¹⁴⁶

Wraz z reformą terytorialną 1950 roku, Piłę zaliczono do tych niewielkich części Ziemi Odzyskanych, które przyłączono do innych województw niż

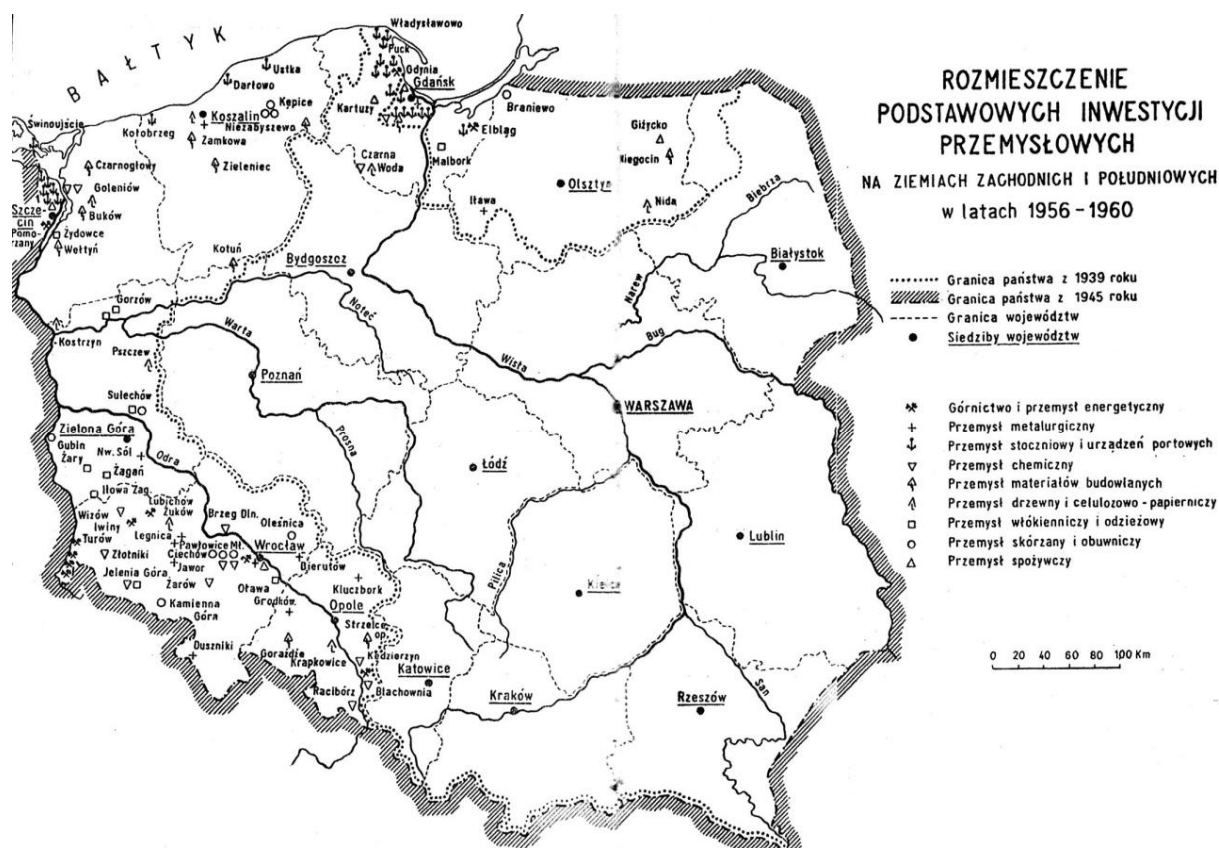
¹⁴⁴ Zaremba P., *Obszary stykowe w planowaniu przestrzennym na przykładzie miasta Piły*, Poznań 1960, s. 63-70

¹⁴⁵ *Studium Planu Krajowego*, Główny Urząd Planowania Przestrzennego, Tom II, tablica 1138 (Hipoteza rozmieszczenia przemysłu), Warszawa 1948

¹⁴⁶ Gruchman B., Trojnarowski J., *Gospodarka ...*, op. cit., s. 67

gdańskie, koszalińskie, olsztyńskie, opolskie, szczecińskie, wrocławskie i zielonogórskie.

Rysunek 2. Rozmieszczenie podstawowych inwestycji przemysłowych na Ziemiach Zachodnich i Południowych w latach 1956 – 60

Źródło: B. Gruchman, *Rozwój przemysłu Ziemi Zachodnich w planie pięcioletnim 1956-1960*, *Przegląd Zachodni* nr 6, Instytut Zachodni, Poznań 1957, s. 240-241

Z tego względu w krajowych planach rozmieszczenia inwestycji przemysłowych na Ziemiach Zachodnich nie uwzględniono Piły. Włączona w granice administracyjne województwa poznańskiego, w konsekwencji podporządkowana była planom rozwojowym i funduszom inwestycyjnym tego województwa, zatem nie mogła skorzystać ze środków na zagospodarowanie Ziemi Zachodnich.

Pierwsze powojenne lata odbudowy były dla miasta okresem ogromnego wysiłku społecznego. Od państwa Piła nie mogła oczekiwać wystarczającej pomocy w postaci środków pieniężnych na inwestycje i remonty oraz kredytów

i materiałów budowlanych wskutek ogromnych potrzeb w całym kraju.¹⁴⁷ Nie mogła też oczekiwać pomocy ze strony swojego zaplecza, które poniosło dotkliwe straty podczas wojny.

Pierwszy, sporządzony w kraju plan sześcioletniego rozwoju na lata 1950 – 1955 oraz drugi pięcioletni na lata 1956 – 1960, nie kwalifikowały Piły do dynamicznego rozwoju, mimo że zakładały bardziej równomierne rozmieszczenie przemysłu i aktywizację obszarów nieuprzemysłowionych.¹⁴⁸ Mimo to, w mieście następowała koncentracja przemysłu. Znacznie rozbudowały się małe i średnie zakłady przemysłowe wcześniej istniejące i powstawały nowe.

Piła nie posiadała przemysłu ciężkiego i należała do regionu słabiej uprzemysłowionego, klasyfikowanego jako region rolniczo – przemysłowy. Sama jednak nie miała charakteru rolniczego. Wynikało to z faktu, że była miastem wydzielonym, nie posiadającym powiatu.¹⁴⁹ Nie oznacza to całkowitego braku gospodarstw na terenie miasta. Funkcjonowały 23 gospodarstwa rolne (16 o powierzchni 7 – 9 ha i 7 o powierzchni 9 – 12 ha), 30 gospodarstw ogrodniczych (8 o powierzchni do 5 ha i 22 o powierzchni 5 – 7 ha) oraz 70 rolnych działek pracowniczych (53 o powierzchni do 1 ha a 17 od 1 – 3 ha). Dla 79% osadników (70 osób) działki te stanowiły dodatkowe źródło utrzymania obok głównego zajęcia w przemyśle i handlu.¹⁵⁰ To przemysł stanowił dla Piły podstawowy czynnik rozwoju gospodarczego i rozwoju sił wytwórczych.

Proces modernizacji i rozbudowy fabryk rozpoczął się po 1950 roku i trwał do 1960 roku. Zaczęło w mieście funkcjonować 16 zakładów przemysłowych. *Działalność produkcyjną rozpoczęły:*

- Warsztaty Mechaniczne Kolei Państwowych nr 14, Piłskie Przedsiębiorstwo Sprzętu Rolniczego (1950),
- Przedsiębiorstwo Poszukiwań Nafty i Gazu (1955),
- Wytwórnia Betonów i Supremy (1957),

---

¹⁴⁷ Ibidem ..., s. 58

¹⁴⁸ Lijewski T., *Uprzemysłowienie Polski 1945-1975*, PWN, Warszawa 1978, s. 11

¹⁴⁹ Mendat T., *Zagadnienia ...*, op. cit., s. 139

¹⁵⁰ Zyskowski A., *Zagadnienia ...*, op. cit., s. 109

- Pilska Fabryka Żarówek „Lumen”, Przedsiębiorstwo Przemysłu Ziemniaczanego, na bazie zakładów graficznych Pilskie Przedsiębiorstwo Przemysłu Terenowego (1958),
- Oddział Kujawskich Zakładów Przemysłu Lniarskiego „Linum” (1959) przędzalnia czesankowo – zgrzebna włókna konopnego,
- Pilskie Zakłady Przemysłu Drzewnego (1960).

Miastu przywrócono znaczenie militarne dla obrony przed NATO, bowiem obok rozwijającego się przemysłu powstały jednostki wojskowe:

- Oficerska Szkoła Samochodowa (1948), 2 Dywizja Lotnictwa Myśliwsko – Bombowego (1944),
- 6 Pułk Lotnictwa Myśliwsko – Bombowego, 48 Warsztaty Lotnicze (1952),
- 12 Batalion Rozpoznawczy 20 Dywizji Pancernej (1957 do 1960),
- 14 Samodzielna Kompania Inżynieryjno – Remontowa, 31 Pułk Inżynieryjno – Budowlany (1959),

Rozpoczęto przywracanie miastu znaczenia policyjnego – szkolenia kadr dla zapewnienia bezpieczeństwa:

- Szkoła Podoficerska Milicji Obywatelskiej (1954)

W odbudowanych i rozbudowanych zakładach przemysłowych powstawały miejsca pracy – pierwotny czynnik rozwoju. W zakładach kolejowych, wyrobów metalowych i jednostkach wojskowych dominował męski typ zatrudnienia. Na rynku bez pracy pozostawały kobiety. Problem ten nasilał się wraz z migracją ludzi do miasta. Dlatego efektem decyzji centralnych było wybudowanie zakładów przemysłowych zatrudniających kobiety – fabryki żarówek i zakładów przetwórczych. Kolejnymi argumentami o lokalizacji tych zakładów w Pile były takie czynniki lokalizacyjne jak niskie koszty transportu i baza surowcowa. Wraz z przyjazdem do miasta i jego otoczenia imigrantów ze wschodu zmieniła się struktura upraw polowych. Zwiększył się areal uprawy ziemniaków i lnu. W strukturze upraw, łącznie w gospodarstwach popegeerowskich i u okolicznych rolników, ziemniaki stanowiły około 20% upraw (zakłady przemysłu ziemniaczanego przerabiała je na krochmal i płatki

ziemniaczane). Len i konopie dostarczano do przerobu przede wszystkim od okolicznych rolników, pojedyncze dostawy były z dalszych okolic (np. konińskiego). Drewno pochodziło z pobliskich lasów.

Zakłady przemysłowe produkowały materiały budowlane, remontowały i naprawiały urządzenia przede wszystkim w celu zaspokojenia potrzeb związanych z odbudową.

W ramach integracji podstawowej następowało ogólne włączenie gospodarki miasta do gospodarki kraju i wzajemne przystosowanie się wszystkich gałęzi działalności gospodarczej. Produkcja przemysłowa i przetwórcza miasta, mimo że nie wykorzystywała w pełni naturalnych swoich możliwości rozwojowych i swojego otoczenia, stawała się częścią zaopatrzenia produkcyjnego i rynkowego kraju.

Produkcję zwiększano głównie drogą wzrastających rozmiarów zatrudnienia.

W latach powojennych za mało zwracano uwagi na rolę Piły jako ośrodka usługowego dla otaczającego ją rejonu. Tymczasem w mieście rozwijały się drobna wytwórczość, rzemiosło i handel. Handel organizowano od podstaw, podobnie jak jego bazę produkcyjną, sprzedażową, gastronomiczną i usługową. Powstała:

- Powszechna Spółdzielnia Spożywców (1945).

W następnych latach powstawał handel państwowy – miejski handel detaliczny. Bazę produkcyjną handlu tworzyły piekarnie, masarnie, zakłady mleczarskie, przetwórnice owoców, warzyw i inne.

Tabela 1. Placówki handlu detalicznego i gastronomii miasta Piły w latach 1946 – 1960

Wyszczególnienie	1946	1948	1950	1955	1960
Sklepy ogółem	80	138	73	117	182
w tym - uspołecznione	4	26	38	113	171
- prywatne	76	112	35	4	11
Punkty sprzedaży drobnodetalicznej ogółem	-	-	57	78	84
w tym - uspołecznione	-	-	32	74	73
- prywatne	-	-	25	4	11
Gastronomia	-	-	-	7	7

Źródło: T. Mendat, *Obrót towarowy w okresie XX-lecia Polski Ludowej, Rocznik Nadnotecki II (1967), Wydawnictwo Poznańskie, s. 183, 195*

W kolejnych latach liczba placówek uspołecznionych rosła, a prywatnych spadała.

Powstało kilka małych hurtowni. Działalność hurtową prowadziło 6 przedsiębiorstw: Wojewódzkie Przedsiębiorstwo Hurtu Spożywczego, Centrala Tekstylna, Centrala Odzieżowa, Wojewódzkie Przedsiębiorstwo Handlu Artykułami Galanteryjnymi, Centrala Obuwnicza, Centrala Materiałów Budowlanych. Hurtownie zaopatrywały placówki handlowe w mieście jak i z powiatów chodzieskiego, czarnkowskiego i trzcianeckiego.¹⁵¹ W 1960 roku w handlu działały 252 firmy.

Niestety „procesy wzrostu tych dziedzin zostały ... na skutek różnych wypaczeń zahamowane. Nie wykorzystano miasta jako siedziby handlu hurtowego, który zaopatrywałby przedsiębiorstwa z ciężących do Piły powiatów sąsiadujących województw poznańskiego, bydgoskiego i koszalińskiego wskutek administracyjnego ograniczenia terytorialnego zasięgu działania miasta. Także rzemiosło oraz drobny przemysł rozwijały się niedostatecznie do potrzeb.”¹⁵²

Rynek pracy kształtowały w latach od 1945 do 1960, kiedy obowiązywał system gospodarki planowej, decyzje centralne opiekuńczej roli państwa. W myśl tych decyzji państwo gwarantowało pracę wszystkim w wieku produkcyjnym. Czynniki ekonomiczne, jak wyniki wydajności pracy czy innowacyjność nie miały podstawowego wpływu na poziom wynagrodzeń. Brak było racjonalizacji zatrudnienia. W oficjalnych statystykach nie występowało bezrobocie.

Wskutek reaktywacji firm i powstawania nowych (zwiększała się liczba miejsc pracy) oraz rozwoju procesów urbanizacyjnych wzrastał poziom ludności i migracji. Powojenna Piła wykazywała przyspieszony rozwój ludnościowy w stosunku do średniego tempa w kraju. W latach 1946 – 1960 średniorocznie o 1 541 osób przyrastał poziom ludności w mieście.

---

¹⁵¹ Mendat T., *Obrót towarowy w okresie XX-lecia Polski Ludowej*, Rocznik Nadnotecki II (1967), Wydawnictwo Poznańskie, s. 183, 195

¹⁵² Gruchman B., Trojnarowski J., *Gospodarka ...*, op. cit., s. 59-62

Dominowało zatrudnienie w działach produkcyjnych: przemysł, budownictwo, transport i łączność, obrót towarowy i rolnictwo – w kolejnych latach wynosiło 6 030, 7 513, 9 458), w usługach odpowiednio – 1 268, 1 411, 2 048. Na jedno miejsce pracy w produkcji przypadało w usługach: w 1950 roku – 1,05, w 1955 roku – 1,04, w 1960 roku – 1,20 miejsc pracy.

Tabela 2. Zatrudnienie w gospodarce uspołecznionej miasta Piły w latach 1950 – 1960

Działy gospodarki narodowej	Liczba osób		
	1950	1955	1960
Ogółem	7 298	8 924	11 506
w tym: kobiet	1 894	2 300	3 134
Rolnictwo i leśnictwo	135	191	50
Przemysł	3 568	4 377	5 224
Budownictwo	710	954	1 536
Transport i łączność	1 046	1 325	1 801
Obrót towarowy	571	666	847
Gospodarka komunalna i mieszkaniowa	124	347	619
Nauka, oświata i kultura	278	356	587
Ochrona zdrowia i opieka społeczna	202	336	467
Administracja, instytucje finansowe i organizacje społeczno - polityczne	529	174	228
Pozostałe działy	135	198	147

Źródło: T. Mendat, Zagadnienia demograficzne miasta Piły w latach 1945 – 1963, Rocznik Nadnotecki (1966), Wydawnictwo Poznańskie, s. 141

Tempo usuwania zniszczeń wojennych, reaktywowania firm oraz rozwoju gospodarczego warunkowane było zapewnieniem dostatecznej liczby rąk do pracy, realizowanym w ramach akcji osiedleńczej.

W strukturze płci ponad 50% stanowiły kobiety, a w strukturze wiekowej dominowała ludność w wieku produkcyjnym. Średniorocznie zatrudniano 420 osób. W strukturze zatrudnienia 45% stanowili pracujący w przemyśle.

Ważnym czynnikiem warunkującym rozwój była **gospodarka mieszkaniowa**, dziedzina wymagająca odbudowy po ogromnych zniszczeniach podczas wojny. W pierwszych latach mieszkania pozyskiwano przede wszystkim w wyniku remontu nadających się do zamieszkania budynków. Odbudowę zniszczonych zasobów mieszkaniowych realizowano przez wiele lat wskutek

niskich nakładów na budownictwo mieszkaniowe oraz odbudowę zniszczonych urządzeń komunalnych: sieci kanalizacyjnej, gazowej i energetycznej.

Po uspołecznieniu budownictwa powołano:

- Kierownictwo Robót w Pile Przedsiębiorstwa Budowlanego w Poznaniu na bazie prywatnego Przedsiębiorstwa Budowlano – Instalacyjnego (1948).

W latach od 1950 roku środki z budżetu państwa na budownictwo mieszkaniowe, w tym komunalne, były zwiększane z uwagi na szybki przyrost ludności oraz postępujące procesy urbanizacyjne, które wywierały presję na wzrost potrzeb mieszkaniowych. Jednak były na tyle niskie, że nie pozwoliły na całkowitą odbudowę miasta. Mimo postępu dokonanego w gospodarce mieszkaniowej sytuacja mieszkaniowa była bardzo trudna. Rozwój budownictwa nie nadążał za tempem przyrostu mieszkańców. Wskutek tego „zwiększała się stale liczba dojeżdżających do pracy spoza miasta, osiągając w 1957 roku około 1.500 osób”¹⁵³, a liczba migrantów zaczęła zmniejszać się.

Tabela 3. Zasoby mieszkaniowe miasta Piły w latach 1945 – 1960

Wyszczególnienie	1945	1950	1955	1960
Liczba mieszkań	-	5 076	6 249	7 351
Liczba osób na 1 mieszkanie	-	4,1	4,3	4,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie Narodowy Spis Powszechny 1950 r. Nieruchomości, budynki, mieszkania. Część II. Warszawa 1955; Spis Powszechny 1960 r. Wyniki ostateczne, mieszkania, budynki mieszkalne, woj. poznańskie, Warszawa 1965

Niewystarczające środki z budżetu państwa na budownictwo mieszkaniowe stanowiły hamulec w rozwoju miasta, bowiem chłonność ludnościowa miasta warunkowała aktywizację gospodarczą, a szczególnie rozwój przemysłu, stanowiącego czynnik najbardziej miastotwórczy.

¹⁵³ Ibidem ..., s. 61

Czynnikiem determinującym rozwój była **infrastruktura techniczna**. Stanowiła także istotny czynnik organizacji życia miasta, jego zabudowy i zagospodarowania. Zaspokajała zarówno potrzeby mieszkańców, jak i przedsiębiorstw. Wskutek zniszczeń wojennych wymagała odbudowy.

Tabela 4. Infrastruktura techniczna miasta Piły w latach 1950 – 1960

Wyszczególnienie	Jedn. miary	1950	1955	1960
Drogi ogółem		138	138	138
w tym: utwardzone	km	52	52	55
Sieć wodociągowa	km	55	59	60
Sieć kanalizacyjna	km	45	45	45
Sieć gazowa	km	62	62	62

Źródło: opracowanie własne na podstawie Miejski Inspektorat Statystyczny oraz Miejska Komisja Planowania Gospodarczego w Pile; Sprawozdania z wykonania miejskiego planu gospodarczego 1950, 1955, 1960

Wyposażenie w infrastrukturę stanowiło poważny problem społeczny. Budynki odbudowywane wymagały wyposażenia ich w urządzenia komunalne. Mieszkania nowobudowane otrzymywały pełne wyposażenie.

Tabela 5. Wyposażenie mieszkań miasta Piły w infrastrukturę techniczną w latach 1950 – 1960

Wyszczególnienie	Procent wyposażenia mieszkań	
	1950	1960
Mieszkania ogółem	100,0	100,0
- elektryczność	95,1	99,4
- wodociąg	74,0	82,4
- kanalizacja	46,7	53,2
- gaz	38,8	51,6
- centralne ogrzewanie	4,8	10,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie Narodowy Spis Powszechny 1950 r. Nieruchomości, budynki, mieszkania. Część II. Warszawa 1955; Statystyka Polski, Seria M, Zeszyt 10; Spis Powszechny 1960 r. Wyniki ostateczne, mieszkania, budynki mieszkalne, woj. poznańskie, Warszawa 1965

Osiągnięty w latach 1945 – 1960 rozwój gospodarczy nie oznaczał wykorzystania wszystkich możliwości w kształtowaniu funkcji miasta. Możliwości wynikających z trwałych cech, jakie miasto posiada: położenia na skrzyżowaniu dróg krajowych, dużej przestrzeni miasta do zagospodarowania, dużych zasobów wód gruntowych, ważnego węzła kolejowego, atrakcyjności miejsca (lasy, jeziora, rzeka w centrum miasta), centralnego ośrodka Ziemi Nadnoteckich, otoczenia miasta o charakterze rolniczym i leśnym.

Wykorzystaniu trwałych cech miasta nie sprzyjał charakteryzujący ten okres brak samodzielności w decydowaniu o sprawach lokalnych, cały system skrajnie scentralizowany co do zasad dysponowania środkami finansowymi i funkcjonowania gospodarki komunalnej, niezdolność gospodarki scentralizowanej do zrównoważonego rozwoju.

Lata 1945 – 1960 pokazały, że przebudowa gospodarki Piły trwała znacznie dłużej niż w kraju i nieco dłużej niż na Ziemiach Zachodnich, gdyż etapy i fazy rozwojowe przebudowy w Pile nie pokrywały się w przedziałach czasowych z etapami przebudowy kraju. W kraju okres przebudowy przypadł na lata 1945 – 1949, w Pile od 1945 – 1954 roku, z odgruzowywaniem do 1960 roku. W kraju w latach 1950 – 1958 realizowano pierwszy etap przyspieszonej industrializacji, charakteryzujący się strategią rozwoju wiodących gałęzi.¹⁵⁴ Piła w latach 1954 – 1960 realizowała etap integracji podstawowej, czyli „przeszła proces wzajemnego przystosowania wszystkich gałęzi gospodarki z położonymi na dawnych ziemiach Polski. Tworzący się nowy organizm Polski Ludowej tworzył podstawy do głębszych przemian integracyjnych.”¹⁵⁵

Piotr Zaremba, po 14 latach obserwacji stwierdził, że niezbędne są badania przestrzenne dotyczące układu ciężarów, powiązań komunikacyjnych oraz strefy podmiejskiej ważnych ośrodków miejskich położonych na pograniczu Ziemi Zachodnich i reszty kraju. Wśród tych ośrodków wymienił Piłę. Uważał, że potencjał miasta dla rozwoju został nienależycie wykorzystany, między innymi wskutek wadliwego podziału administracyjnego z 1950 roku skutkującego wciśnięciem miasta między trzy województwa.¹⁵⁶ Uważał, że „między planowaniem przestrzennym sąsiadujących ze sobą obszarów wojewódzkich istnieje ścisła więź określana przestrzenno – gospodarczymi wytycznymi planu krajowego. Natomiast często na takim ujęciu traci sam obszar styku pomiędzy poszczególnymi województwami.”¹⁵⁷

---

¹⁵⁴ Kuziński S., *Strategia i metody uprzemysłowienia*, Ekonomista nr 5, PWE, Warszawa 1984, s. 891-906

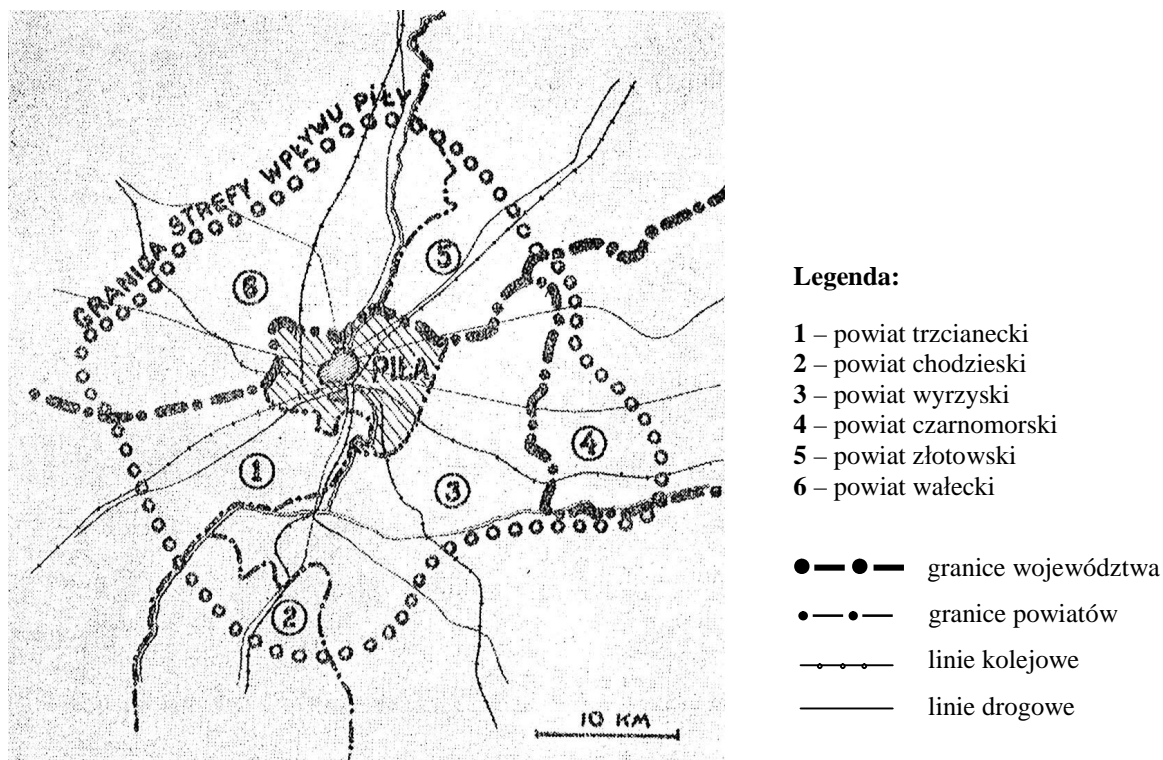
¹⁵⁵ Gruchman B., *Ziemie ...*, op. cit., s. 14

¹⁵⁶ Zaremba P., *Nowa metodyka studiów przestrzennych na Ziemiach Zachodnich*, Przegląd Zachodni, Tom 1 (nr 1-2), Instytut Zachodni, Poznań 1959, s. 324

¹⁵⁷ *Ibidem ...*, s. 322

Rysunek 3. Zasięg gospodarczego wpływu miasta Piły w 1959 roku

Źródło: P. Zaremba, *Kompleksowe planowanie małego miasta i jego zaplecza (w warunkach Polski Zachodniej)*, Przegląd Zachodni nr 3, Poznańska Drukarnia Naukowa, Poznań 1959, s. 24

Obserwacje mikroregionu Piły dowiodły, że „podział administracyjny odbiegał od istotnego gospodarczego układu ciężarów wokół miasta. Piła, duże centrum usługowe i produkcyjne, doskonale była obsłużona promieniście wychodzącymi z niej liniami kolejowymi i drogami. Zasięg gospodarczego wpływu miasta wyraźnie był sprecyzowany i potwierdzony praktyką. Obejmował powiaty: trzcianecki, wyrzyski, chodzieski, czarnomorski, złotowski i wałecki, należące administracyjnie do trzech województw: poznańskiego, koszalińskiego i bydgoskiego. Na skutek tego Piła nie mogła stać się w pełni centrum usługowym dla ciężącego do niej rejonu.”¹⁵⁸

¹⁵⁸ Zaremba P., *Kompleksowe planowanie małego miasta i jego zaplecza (w warunkach Polski Zachodniej)*, Przegląd Zachodni nr 3, Poznańska Drukarnia Naukowa, Poznań 1959, s. 23-24

2.2. Rozwój na płaszczyźnie społecznej

Istotnymi czynnikami kształtującymi zjawiska społeczne była ludność, rozwój oświaty, kultury i opieki zdrowotnej.

Piła była jednym z większych ośrodków powojennych ruchów ludnościowych na Ziemi Odzyskane.

Proces **urbanizacji** był bardzo silny w pierwszych latach powojennych. Urbanizacja dynamiczna miała miejsce do 1950 roku. Największy był napływ ludności z kraju, mniejszy z terenów wschodnich oraz terenów ZSRR. Liczba osadników krajowych wyniosła 14 355 osób, a liczba repatriantów ze Wschodu i reemigrantów z Zachodu wyniosła 5 736 osób.

Najwięcej osadników krajowych, 67,8%, przybyło z województw pomorskiego i poznańskiego.

Tabela 6. Pochodzenie regionalne osadników miasta Piły w latach 1945 – 1950

Region pochodzenia	Liczba osób						Razem
	1945	1946	1947	1948	1949	1950	
województwo :							
białostockie	159	107	66	112	21	53	518
katowickie	55	33	34	14	29	21	186
kieleckie	105	79	35	32	46	88	395
krakowskie	96	61	23	12	16	62	250
lubelskie	369	164	123	114	145	130	1045
łódzkie	182	84	45	42	113	85	551
pomorskie (do 1939 roku)	1406	1643	895	823	556	567	5890
poznańskie	580	678	772	731	536	511	3808
rzeszowskie	42	46	29	62	17	15	211
warszawskie	546	330	152	132	159	182	1501
Razem	3540	3205	2174	2084	1638	1714	14355

Źródło: A. Zyskowski, Zagadnienia osiedleńcze i społeczne Piły w latach 1945 – 1950, Rocznik Nadnotecki (1966), Wydawnictwo Poznańskie, s. 123

Najwięcej repatriantów, 54%, przybyło z regionu nowogrodzkiego i wileńskiego.

Tabela 7. Pochodzenie regionalne repatriantów i reemigrantów miasta Piły w latach 1945 – 1950

Region pochodzenia	Liczba osób						Razem
	1945	1946	1947	1948	1949	1950	
województwo :							
lwowskie	201	95	36	-	-	-	332
nowogrodzkie	649	861	256	-	-	-	1766
poleskie	209	440	148	-	-	-	797
stanisławowskie	137	55	24	-	-	-	216
tarnopolskie	62	27	-	-	-	-	82
wileńskie	315	826	193	-	-	-	1334
wołyńskie	166	154	52	-	-	-	372
inne tereny ZSRR	39	135	48	34	23	63	342
państwa Europy Zachodniej	190	172	99	25	9	-	495
Razem	1968	2765	856	59	32	63	5736

Zródło: A. Zyskowski, Zagadnienia osiedleńcze i społeczne Piły w latach 1945 – 1950, Rocznik Nadnotecki (1966), Wydawnictwo Poznańskie, s. 124

W 1950 roku w ogólnej liczbie ludności miasta (21 085) osadnicy, repatrianci i reemigranci stanowili 95,3% (19 978), autochtoni 5,7% (1 197).

„Po 1950 roku natężenie ruchu wędrownego uległo zmniejszeniu, a głównym czynnikiem rozwoju demograficznego był przyrost naturalny.”¹⁵⁹

Na koniec 1950 roku w społeczeństwie miasta dominowali robotnicy (45%) reprezentujący trwałe tradycje zbiorowego życia miejskiego i ludność wiejska (40%), która dotąd mieszkała w odmiennych warunkach środowiskowych. Inteligencja stanowiła 15% ogółu.¹⁶⁰

W ogólnej liczbie ludności dominowały kobiety, w latach 1946 – 52%, 1950 – 53,6%, 1955 – 51,5% i 1960 – 51%.

Ludność w wieku produkcyjnym stanowiła większość; w latach 1946 – 62,3%, 1950 – 53,8%, 1955 – 53,5%, 1960 – 51%.

¹⁵⁹ Mendat T., *Zagadnienia ...*, op. cit., s.161

¹⁶⁰ Zyskowski A., *Zagadnienia ...*, op. cit., s. 125

Tabela 8. Ludność i powierzchnia miasta Piły w latach 1946 – 1960

Wyszczególnienie	Jedn. miary	1946	1950	1955	1960
Powierzchnia	km ²	88,2	88,3	88,3	88,3
LUDNOŚĆ ogółem	tys.	10,7	21,1	27,1	33,8
w tym: kobiety	osób	5,6	11,3	14,0	17,2
w wieku (*):					
- przedprodukcyjnym	tys. osób	3,3	8,7	11,3	14,8
- produkcyjnym		6,7	11,3	14,5	17,2
- poprodukcyjnym		0,7	1,0	1,3	1,8
Liczba ludności w wieku produkcyjnym na 1000 mieszkańców	osób	626	538	535	510
Liczba ludności w wieku nieprodukcyjnym na 1000 mieszkańców	osób	374	462	565	590
SALDO PRZYROSTU	osób	2 807	2 524	1 262	845
RUCH NATURALNY:					
Małżeństwa	liczba	bd	199	236	255
Urodzenia	osób	64	977	950	801
Zgony	osób	65	209	214	180
Saldo przyrostu naturalnego	osób	- 1	768	736	621
Przyrost naturalny	%	- 0,009	3,6	2,7	1,8
MIGRACJE LUDNOŚCI:					
Napływ ogółem:	osób	5 508	1 777	1 426	1 263
Odpływ ogółem	osób	2 700	21	900	1 039
SALDO MIGRACJI	osób	2 808	1 756	526	224

(*) w analizowanym okresie w statystyce struktura wieku określana była następująco:
wiek przedprodukcyjny 0 – 17, wiek produkcyjny 18 – 59, wiek poprodukcyjny 60 i więcej

Źródło: opracowanie własne na podstawie Powszechny Spis Ludności 1946, 1950, 1960; Materiały Miejskiego Inspektoratu Statystycznego w Pile za 1955 rok; Rocznik Statystyczny województwa poznańskiego 1950 i 1960; Mały Rocznik Statystyczny Wielkopolski 1966, US Poznań

Korzystna była struktura wieku ludności, którą cechowała młodość demograficzna i duża prężność populacyjna.¹⁶¹

W 1960 roku mieszkańcy miasta stanowili 74% stanu z 1939 roku.

Zarówno sytuacja demograficzna jak i struktura ludności według płci w znacznym stopniu wyznaczały kierunki rozwoju poszczególnych dziedzin życia społeczno – gospodarczego (powstawanie nowych firm, placówek szkolno – wychowawczych i opieki zdrowotnej, powiększanie bazy mieszkaniowej, infrastruktury technicznej itd.).

¹⁶¹ Rosset E., *Proces starzenia się ludności*, Warszawa 1959, s. 72

Dla scharakteryzowania wieku demograficznego i zakwalifikowania społeczeństwa do młodego lub starego demograficznie, dokonał podziału ludności w wieku 60 lat i więcej na cztery grupy: I poniżej 8% młodość demograficzna, II 8-10% przedpole starzenia się, III 10-12% właściwe starzenie się, IV 12% i więcej starość demograficzna. W latach 1946-1960 Piła kwalifikowała się do I grupy (1946 – 6,5%, 1950 – 4,8%, 1955 – 4,7%, 1960 – 5,3%).

Bardzo ważnym zadaniem była **oświata**, przygotowanie obiektów, zorganizowanie kadry nauczycielskiej i przeprowadzenie naborów uczniów. Baza oświatowa w mieście, w dużej części zachowana z wojny, pozwalała uruchomić do 1950 roku szkoły o poziomie nauczania podstawowego, zawodowego i średniego zarówno zawodowego jak i ogólnokształcącego. Naukę rozpoczęto już we wrześniu 1945 roku. W szkolnictwie podstawowym wprowadzono siedmioletni cykl kształcenia.

Tabela 9. Placówki szkolne miasta Piły w latach 1945 – 1958

Wyszczególnienie	1945	1950	1955	1960
Szkoły:				
- podstawowe	3	5	6	8
- zawodowe (*)	1	1	2	3
- średnie zawodowe	2	3	3	3
- licea ogólnokształcące	1	1	1	1
- pomaturalne	-	-	-	1
Uczniowie:				
- podstawowych	613	2 012	3 732	6 567
- zawodowych (*)	180	778	522	879
- średnich zawodowych	138	809	861	631
- liceów ogólnokształcących	210	240	163	451
- pomaturalnych	-	-	-	21

Dane zawarte w tabeli nie odzwierciedlają precyzyjnie sytuacji z powodu braków w dokumentacji.
(*) szkoły zawodowe podano łącznie dla młodzieży niepracującej i pracującej

Źródło: opracowanie własne na podstawie K. Pilch, M. Forecki, Zarys rozwoju szkolnictwa w Pile w latach 1945-1958, Rocznik Piłski I, Wydawnictwo Zachodnie, Poznań 1960, s. 121-141; T. Mendat, Rozwój szkolnictwa w Pile w okresie 25-lecia Polski Ludowej [w:] Rocznik Nadnotecki IV (1972), Wydawnictwo Poznańskie

Młodzież pobierała naukę w zawodach niezbędnych w odbudowywanych gałęziach gospodarki. Kształcono mechaników, radiowców, stolarzy, handlowców, kucharzy, krawców, fryzjerów, spawaczy, elektrotechników, murarzy itd..

Mieszkańcy miasta stanowili zbiorowość bardzo zróżnicowaną z uwagi na różnorodne pochodzenie regionalne, odmienność kultury i obyczajów, języka itd.. **Kształtowanie nowego jednolitego społeczeństwa było bardzo złożonym procesem.** Wpływ na nie miały obok placówek oświatowych i mieszanych małżeństw także placówki kultury, organizacje polityczne i społeczne.

W pierwszych latach po wojnie uruchomiono kino, szpital, stadion miejski, przystań kajakową, place zabaw i ogrody jordanowskie. Oddano do użytku kąpielisko nad jeziorem Płotki.

W 1948 roku otwarto muzeum, w 1960 teatr miejski. Młodzież rozwijała swoje zainteresowania w ośrodku harcerskim. O sprawach miasta pisano w prasie „Piła mówi” (VII/1946 – V/1947). Na fali ożywienia gospodarczego w końcowych latach 50, kulturalnego oraz rosnących aspiracji ponadpowiatowych, zaczęto wydawać „Głos Pilski” z podtytułem „Pismo Krajny i Ziemi Nadnoteckiej” (V/1950 – II/1960). Dokonujące się przeobrażenia prowadziły do ukształtowania nowej społeczności. Mimo, że był to trudny okres, z mozaiki ludnościowej w ciągu piętnastu lat wytworzyła się społeczność w znacznej mierze włączająca się aktywnie w rozwój społeczno – gospodarczy swojego miasta.

3. Przemiany strukturalne lat 1961 – 1975

W kraju etap przypadający na lata 1958 – 1969 był drugim etapem uprzemysłowienia, w którym obowiązywała strategia intensywnego i selektywnego rozwoju. Ziemie Zachodnie weszły w tym czasie w etap tzw. integracji szczegółowej.¹⁶² Miasto Piła, w wyniku konsekwencji opóźnień z lat 1945 – 1960 w zakresie tempa budowy i integracji podstawowej, etap integracji szczegółowej realizowało od 1961 roku.

W procesie integracji szczegółowej następowała specjalizacja i koncentracja produkcji na obszarze dysponującym najkorzystniejszymi warunkami rozwoju w danych dziedzinach z punktu widzenia gospodarki narodowej jako całości.¹⁶³ Znaczącą rolę odgrywały zasoby naturalne, struktura gałęziowa przemysłu oraz dotychczasowe zainwestowanie. Procesy integracyjne doprowadziły do wzrostu jednych a spadku innych gałęzi.

W latach 1970 – 1975 w kraju zapoczątkowany został kolejny etap powojennej industrializacji. Dynamikę gospodarki oparto na wysokiej stopie

---

¹⁶² Kuziński S., *Strategia ...*, op. cit., s. 891-906

¹⁶³ Gruchman B., *Ziemie ...*, op. cit., s. 17

akumulacji, wspartej kredytami zagranicznymi. Nastąpiła modernizacja dużej części potencjału przemysłowego kraju.¹⁶⁴

Nadal funkcjonowała gospodarka planowa. Miasto traktowane było przedmiotowo. Dominującą rolę odgrywał interwencjonizm państwowy i rozwój egzogeniczny był ukierunkowany na osiągnięcie celów ogólnokrajowych.¹⁶⁵

Według założeń krajowych w latach 1961 – 1965 zakładano „uzupełnienie struktury przemysłowej z lat pięćdziesiątych przy małym zaangażowaniu w nowoczesne działy wytwórczości”, w latach 1966 – 1970 „polityce nakierowanej na kapitałochłonne i czasochłonne przedsięwzięcia inwestycyjne dość sztucznie przypisano zadanie zapewnienia miejsc pracy dla licznych roczników powojennych”, w latach 1971 – 1975 „przyjęto strategię przyspieszenia drogą dodatkowych inwestycji. Sądzone, że nowe fabryki, nowoczesne technologie i importowana technika pozytywnie wpłynie na utrzymujące się od lat mankamenty gospodarki centralnie kierowanej, a także umożliwią wzrost stopy życiowej ludności. Poniesiony, w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych, wysiłek ekonomiczny nie spowodował jednak widocznych zmian strukturalnych ze względu na niską efektywność gospodarowania i zaciągnięte kredyty.”¹⁶⁶

W latach sześćdziesiątych prowadzona była polityka wspierania rozwoju miast średnich.¹⁶⁷ Do tej grupy miast zaliczała się Piła.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Kaliński J., *Gospodarka ...*, op. cit., s. 156

¹⁶⁵ Wysocka E., *Strategia ...*, op. cit., s. 74

¹⁶⁶ Kaliński J., *Gospodarka ...*, op. cit., s. 101, 123, 156, 175

¹⁶⁷ Korcelii L., *Demograficzne uwarunkowania rozwoju Warszawy* [w:] *Strategie rozwoju wielkich miast*, red. R. Domański, Biuletyn PAN KPZK, zeszyt 169, Warszawa 1995, s. 46

¹⁶⁸ *Małe miasta*, Statystyka regionalna GUS nr 24, Warszawa 1971;

Czyżewski A., *Miasta wielkopolskie w Polsce Ludowej, Ekonomiczno – demograficzne podstawy rozwoju w okresie 1946-1970*, PWN, Warszawa-Poznań 1976, s. 65

W nomenklaturze GUS mianem **małych miast** określane były miejscowości nie przekraczające liczby 20 tysięcy mieszkańców, mianem **średnich miast** przekraczające tą liczbę.

3.1. *Rozwój na płaszczyźnie gospodarczej*

W latach 1961 – 1975 miasto odczuwało konsekwencje zmian ustrojowych przeprowadzonych w pierwszych latach powojennych. Uspołecznienie państwa i gospodarka centralnie sterowana nie wyzwalały przedsiębiorczości i poszukiwania nowych rozwiązań sprzyjających intensywnemu rozwojowi.

Rozwój wymaga aktywności ludzi i podmiotów przez ludzi kierowanych oraz oddziaływania na nich przez władze przy pomocy instrumentów sterowania rozwojem. Instrumenty mogą pobudzać rozwój lub go spowalniać. Mogą stanowić system zachęt i przywilejów lub utrudnień i ograniczeń. Instrumenty sterowania rozwojem mają normę prawa (rangi ustrojowej, zwykłej ustawy, uchwały, rozporządzenia, zarządzenia, decyzji itd.).

Normy prawa, a więc i instrumenty, mogą oddziaływać na rozwój w sposób bezpośredni i pośredni.¹⁶⁹ Instrumenty, którymi są narzędzia i metody działania, mają oddziaływać na podmioty w celu osiągnięcia pożądaných zmian w strukturze gospodarczej.

„Przy klasyfikowaniu narzędzi należy dostrzegać względność i zmienność różnych podziałów, ... np. kryterium szczebla władzy, kiedy ta sama regulacja prawna będąca instrumentem władz centralnych staje się uwarunkowaniem dla władz lokalnych. Należy także dostrzegać czynnik czasu, na podstawie którego narzędzia mogą mieć charakter zmienny (bądź bieżący) i stały (warunkujący stałe reguły gry). Narzędzia stałe związane są z polityką strategiczną państwa lub długookresową niższych szczebli decyzyjnych, narzędzia zmienne z polityką bieżącą władz centralnych i lokalnych.¹⁷⁰

Stale reguły gry warunkujące powtarzalność procesów gospodarczych są parametrami sterowania gospodarką.¹⁷¹

Rozwój Piły wyznaczały odmienne w czasie instrumenty, które zależne były od systemów ustrojowych i gospodarczych w kraju. W okresie od

---

¹⁶⁹ Szewczyk M., *Prawne narzędzia sterowania rozwojem przestrzennym* [w:] *Rozwój lokalny i lokalna gospodarka przestrzenna*, red. J.J. Parysek, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 1996, s. 51

¹⁷⁰ Markowski T., *Zarządzanie ...*, op. cit., s. 38

¹⁷¹ Winiarski B., *Parametry i instrumenty sterowania gospodarką przestrzenną* [w:] *Problemy gospodarki przestrzennej*, red. B. Winiarski, Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa 1980

zakończenia II wojny światowej do 1989 roku w warunkach gospodarki scentralizowanej o rozwoju na szczeblu lokalnym (gminy, miasta) decydował szczebel centralny i jego organy terenowe. Nastąpiła centralizacja procesu planistycznego a normy prawa podporządkowano przebudowie systemu gospodarczego w zakresie rozmieszczenia działalności w przestrzeni, jej struktury rzeczowej i własnościowej.¹⁷² Władze centralne i jej organy terenowe stosowały w dominującej części instrumenty bezpośrednie. Tworzone były warunki i ograniczenia, w tym system nakazów, zakazów, kar itp., które były najbardziej skuteczne w uzyskaniu wartości zapisanych w planach.

W Pile rozwijał się przemysł, ale nie było jego nadmiernej koncentracji w odróżnieniu od aglomeracji miejskich, dużych i wielu polskich miast (np. miasta śląskie).¹⁷³ Nowopowstałe i zmodernizowane zakłady przemysłowe były motorem rozwoju całej gospodarki w mieście, przyczyniając się do postępu w innych dziedzinach. Lokalizacja przemysłu wpływała na budowę urządzeń komunalnych, sieci transportowej i energetycznej, budowę osiedli mieszkaniowych, rozwój szkolnictwa i innych usług, jak również zagospodarowanie rekreacyjne. W szybkim tempie rosło zatrudnienie. Miasto zaczęło odgrywać ważną rolę ośrodka szkolnictwa i oddziaływać w różnych kierunkach. W mieście zachodziły korzystne procesy, jak industrializacja, urbanizacja i tercjalizacja (rozwój usług).

Dominującym działem gospodarki stał się przemysł lekki. Zaczęły się umacniać branże: metalowa, elektrotechniczna i maszynowa. Jednocześnie, obok zmian w strukturze, przemysł zaczął nabierać znaczenia. Przemysł dotąd o charakterze lokalnym oddziaływać zaczął w szerokim promieniu. Zmniejszyło się zainteresowanie rozwojem przemysłów opartych na miejscowych surowcach. Dawne, podstawowe dla działalności miasta, przemysł materiałów budowlanych i drzewny utraciły na znaczeniu, co należy ocenić negatywnie.¹⁷⁴

---

¹⁷² Dekret o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym kraju z dnia 2 kwietnia 1946 roku, Dz.U. Nr 16, poz. 109

¹⁷³ Gruchman B., *Ocena roli procesów koncentracji w kształtowaniu przestrzennej Polski (tezy do dyskusji)* [w:] *Koncepcja studiów diagnostycznych nad gospodarką przestrzenną Polski*, Biuletyn PAN KPZK, zeszyt 116, Warszawa 1981

Nadmierna koncentracja przemysłu powodowała zintensyfikowany rozwój miast, jednak nie zawsze i wszędzie była sama w sobie efektywna.

¹⁷⁴ Gruchman B., *Kierunki ...*, op. cit., s. 161

Rozwój inwestycji przemysłowych, był szczególnie intensywny od połowy lat sześćdziesiątych. Wzrastała wielkość zakładów wcześniej istniejących poprzez ich modernizację i rozbudowę oraz następowała budowa nowych zakładów przemysłowych.

Etap modernizacji przeszły m.in.:

- Przedsiębiorstwo Przemysłu Ziemniaczanego, pracujące na bazie miejscowych surowców, produkujące mączkę ziemniaczaną, stając się jednym z największych i najbardziej nowoczesnych zakładów nie tylko w Polsce, ale i w Europie,
- Zakłady Naprawcze Taboru Kolejowego, podejmujące produkcję aparatury chemicznej dla potrzeb budowy ropociągów w Płocku. Zakłady te odbudowane i rozbudowane stały się największym zakładem napraw lokomotyw w kraju,
- Pilska Fabryka Żarówek „Lumen” uruchomiła produkcję trzymianową, uniezależniła się od dostaw kooperatorów podejmując m.in. produkcję skrętek i elektrod, a także rozpoczęła produkcję maszyn do wyrobu żarówek na eksport. Fabryka stała się największym krajowym producentem żarówek (100 mln sztuk rocznie).

Nowopowstałymi zakładami były:

- Cegielnia Wapienno – Piaskowa (1964), cegła pochodząca z rozbiórek pokrywała zapotrzebowanie miasta i okolicy w latach czterdziestych i pięćdziesiątych, z tych powodów po wojnie nie odbudowano wszystkich cegielni. Duży napływ ludności do miasta spowodował potrzebę uruchomienia na miejscu wytwórni materiałów budowlanych aby zwiększyć możliwości budowy mieszkań.
- Odlewnia Metali Kolorowych „Pomet” (1969), głównie aluminium,
- Fabryka Aparatury i Urządzeń Komunalnych „Powogaz” (1970), produkującą m.in. oczyszczalnie ścieków,
- przemysł materiałów budowlanych wzbogaciły dwie betoniarnie,
- Wytwórnia Betonu Komórkowego „Prefbet” w Powodowie (1971),

- decyzją centralną wyznaczono i podjęto przygotowania do wybudowania dużej fabryki produkującej elanę „Chemitex” (1972). Fabryki tej nigdy nie zbudowano, a wielkość wstępnie zaangażowanych w to przedsięwzięcie środków była ewidentnym przykładem marnotrawstwa występującego w „realnym socjalizmie”.

Powstały nowe jednostki wojskowe:

- Wyższa Oficerska Szkoła Samochodowa (1967) po rozwiązanej Oficerskiej Szkole Samochodowej,
- 87 Batalion Łączności (1969).

W pierwszej połowie lat 60 oceniano, że w latach następnych może nastąpić zmiana struktury rozwoju przemysłu Piły. Wiązano to z możliwością przystąpienia do eksploatacji złóż węgla brunatnego w okolicach Trzcianki, Siedliska i Radosiewa. Pokłady szacowano na 200 mln ton. Oceniano też, że „eksploatacja złóż węgla pozwoli na uruchomienie elektrowni cieplnej o dużej mocy, a także na budowę towarzyszących jej zakładów produkcyjnych”. W eksploatacji złóż (metodą odkrywkową) i budowie elektrowni upatrywano możliwości aktywizacji gospodarczej i zagospodarowania rezerw siły roboczej zarówno powiatu pilskiego, jak i miasta Piły. W wydatkach inwestycyjnych ostatnich lat planu pięcioletniego 1961 – 1965 zabezpieczone były na te cele pierwsze środki finansowe.¹⁷⁵

Biorąc pod uwagę położenie Piły w odległości około 200 km od wybrzeża oraz dogodne położenie komunikacyjne wskazywano na niewykorzystane możliwości współpracy miasta z przedsiębiorstwami przemysłu stocznioowego i rybackiego (współpracę z przemysłem stoczniowym nawiązały w przyszłych latach przedsiębiorstwa: w Czarnkowie „Meblomor” i Trzciance „Lubmor”).

Szczególnie dynamicznie rozwinięty w latach 1946 – 1960 przemysł metalowy i maszynowy, po rozbudowie i umocnieniu swojej pozycji wśród

---

¹⁷⁵ Mendat T., *Kierunki rozwoju gospodarczego Piły w latach 1961 – 1965*, Rocznik Pilski, Tom II, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1962, s. 33-35

innych branż, zatrudniający blisko połowę zatrudnionych w przemyśle¹⁷⁶ utrzymał pozycję dominującą w latach 60 i 70.

W przemyśle liczba zakładów w latach 1960 – 1975 wzrosła o 202%. Wprawdzie Piła należała w województwie poznańskim do grupy średnich miast „o najniższym potencjale ekonomicznym, jednakże dominowała pod względem dynamiki wzrostu gospodarczego. Przyczyną był intensywnie rozwijający się przemysł, któremu sprzyjała rozbudowana infrastruktura sieciowa miasta.”¹⁷⁷

Rysunek 4. Struktura przestrzenna uprzemysłowienia i urbanizacji powiatów województwa poznańskiego w 1970 roku

Pola zakreskowane oznaczają wartości powyżej średniej w województwie, pola jasne – wartości poniżej średniej w województwie. Linia przerywana oznacza granice powiatów.

Źródło: A. Czyżewski, Miasta wielkopolskie w Polsce Ludowej, Ekonomiczno – demograficzne podstawy rozwoju w okresie 1946-1970, PWN, Warszawa – Poznań 1976, s. 80

¹⁷⁶ Gruchman B., *Rozwój przemysłu Wielkopolski w latach 1919 – 1960*, Rada Naukowo – Ekonomiczna przy Prezydium WRN w Poznaniu, Poznań 1964, s. 144

¹⁷⁷ Czyżewski A., *Miasta ...*, op. cit., s. 66-67

Rozwój przemysłu wyznaczał tempo i nasilenie zjawisk urbanizacji. Był dominującą miastotwórczą sferą. Uzupełnieniem rozwijającego się przemysłu były usługi (handlu sprzedaży i hurtu, gastronomii, hotelarstwa, kultury), przeznaczone w dużej części na zaspokojenie potrzeb miasta stanowiąc podstawę jego sfery endogenicznej.

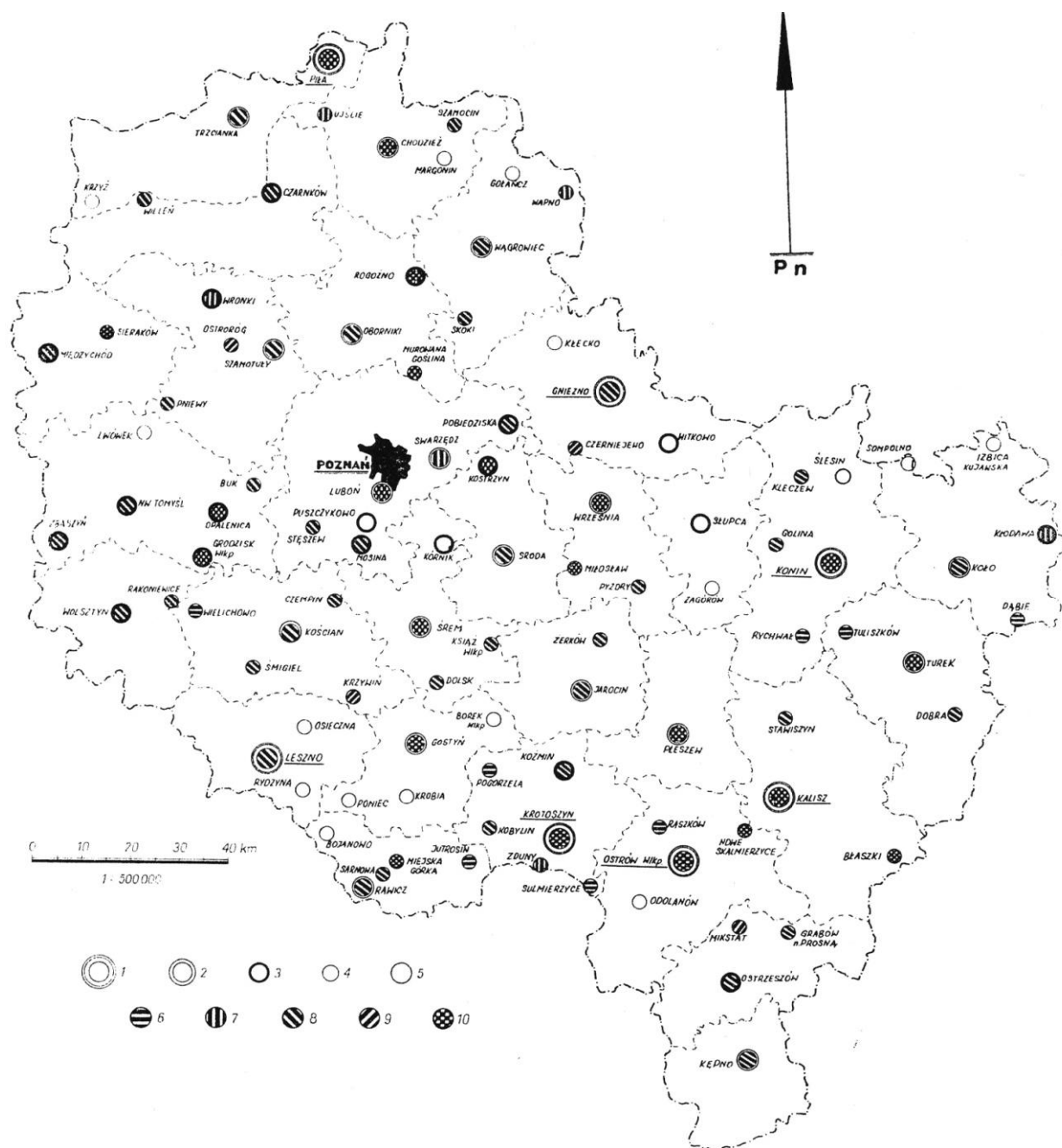
W klasyfikacji funkcjonalnej miast województwa poznańskiego w 1970 roku Piłę zaliczono do miast przemysłowo – usługowych.¹⁷⁸

W pierwszej połowie lat siedemdziesiątych gospodarka Ziem Zachodnich, w tym Piły, zwiększała stopniowo swój udział w ogólnokrajowych nakładach inwestycyjnych gospodarki uspołecznionej oraz w rozwiązywaniu problemów gospodarczych. Pozwalały na to położenie miasta, środowisko przyrodnicze (niska jakość gleb), zasoby siły roboczej oraz decyzje centralne dotyczące rozbudowy przedsiębiorstw.

---

¹⁷⁸ Ibidem ..., s. 111-115

Rysunek 5. Klasyfikacja funkcjonalna miast województwa poznańskiego w 1970 roku

Liczba mieszkańców miast: 1 – ponad 20 tys., 2 – 10-20 tys., 3 – 5-10 tys., 4 – poniżej 5 tys.
 Typ specjalizacji: 5 – usługowy, 6 – rolniczy, 7 – przemysłowy, 8 – usługowo-przemysłowy,
 9 – usługowo-rolniczy, 10 – przemysłowo-usługowy

Źródło: A. Czyżewski, *Miasta wielkopolskie w Polsce Ludowej, Ekonomiczno – demograficzne podstawy rozwoju w okresie 1946-1970*, PWN, Warszawa – Poznań 1976, s. 112

Dokonujący się najpierw dynamiczny, a później słabnący rozwój w latach sześćdziesiątych oraz dynamiczny rozwój gospodarczy kraju w I połowie lat siedemdziesiątych, dzięki znacznym dodatkowym inwestycjom, były

przyczynkiem w gruncie rzeczy umiarkowanego rozwoju Piły. Byłby on zapewne kontynuowany, gdyby nie generalnie w kraju nadmierna skłonność do inwestowania osłabiająca dyscyplinę finansową państwa. Maksymalizacja ekonomiczna, społeczna i ekologiczna stanowiły o wysokich kosztach uprzemysłowienia.

Pozycja przemysłu znacznie wzrosła, wymagał on jednak kontynuowania rozpoczętej modernizacji opartej na osiągnięciach naukowo – technicznych.

Na **rynku pracy** w mieście i jego otoczeniu znajdowały się nadwyżki siły roboczej. Średniorocznie ludność miasta zwiększała się o ponad tysiąc osób (1 033), stanowiąc zaplecze kadrowe dla rozbudowywanych i nowobudowanych zakładów przemysłowych oraz rozwijających się w mieście usług. Liczba ludności w wieku produkcyjnym wzrosła o 207% na przestrzeni 14 lat.

Tabela 10. Zatrudnienie w gospodarce uspołecznionej miasta Piły w latach 1965 – 1975

Wyszczególnienie	Liczba osób		
	1965	1970	1975
Ogółem	15 687	17 346	22 224
Przemysł	7 919	7 998	9 104
Budownictwo	2 562	2 403	3 284
Rolnictwo i leśnictwo	169	138	136
Handel i naprawy	1 038	1 201	2 240
Transport i łączność	1 642	2 364	2 626
Edukacja	751	1 053	1 248
Zdrowie i opieka socjalna	476	597	685
Instytucje finansowe	86	92	101
Pozostałe	1 044	1 500	2 800

Źródło: opracowanie własne na podstawie Mały rocznik statystyczny Wielkopolski 1966, US dla m. Poznania i woj. poznańskiego, Poznań 1966; Rocznik statystyczny Wielkopolski 1968, 1976, US w Poznaniu; Rocznik statystyczny miasta Piły 1971, Miejski Inspektorat Statystyczny w Pile

Od połowy lat 60 w okres zdolności produkcyjnej wstępowały liczne roczniki młodzieży. Zatrudnienie wzrosło o 93% w porównaniu do stanu z 1960 roku. Pracę średniorocznie otrzymywało 714 osób. Największy przyrost zatrudnienia nastąpił w działach: handel i naprawy (164%), budownictwo

(114%), edukacja (113%) i przemysł (74%). W strukturze zatrudnieni w przemyśle stanowili 41%.¹⁷⁹

Nadal niedostateczne było nasycenie kadrami wykwalifikowanymi z wyższym wykształceniem. Zapotrzebowanie instytucji i przedsiębiorstw na inżynierów i ekonomistów rosło. W grupie robotników najwięcej ofert pracy było dla grupy budowlanej, drzewnej, mechanicznej.

Na jedno miejsce pracy w produkcji przypadało: w 1965 roku – 0,98, w 1970 roku – 1,17, w 1975 roku – 1,44 miejsc pracy w usługach.

Szybkemu rozwojowi potencjału wytwórczego powinien odpowiadać szybki rozwój **infrastruktury** miejskiej. Dobrze rozwinięta infrastruktura tworzy podstawę dla wzrostu gospodarki. Wpływa na atrakcyjność obszaru. W Pile następował rozwój infrastruktury sieciowej, co sprzyjało rozwojowi przemysłu. W latach 1960 – 1970, w ujęciu dynamicznym, inwestowanie w infrastrukturę sieciową było proporcjonalne do dokonujących się przemian rozwojowych przemysłu.

Tabela 11. Infrastruktura techniczna miasta Piły w latach 1965 – 1975

Wyszczególnienie	Jedn. miary	1965	1970	1975
Drogi ogółem		144	144	146
w tym: utwardzone	km	74	89	129
Sieć wodociągowa	km	67	69	71
Sieć kanalizacyjna	km	45	45	47
Sieć gazowa	km	62	62	70

Źródło: opracowanie własne na podstawie Miejski Inspektorat Statystyczny oraz Miejska Komisja Planowania Gospodarczego w Pile; Sprawozdania o sytuacji gospodarczej miasta i z wykonania planu gospodarczego 1965-1970; Rocznik statystyczny Wielkopolski 1968 i 1976, US w Poznaniu

Nowe technologie sprowadzane do kraju z zagranicy w pierwszej połowie lat 70 miały wpływ na poprawę komunikacji społecznej i łączności.

¹⁷⁹ Jerczyński M., *Metody pośrednie identyfikacji i pomiaru bazy ekonomicznej* [w:] Baza ekonomiczna i struktura funkcjonalna miast, red. K. Dziewoński, Warszawa 1971, s. 113

„Sama **wielkość zatrudnienia** nie jest wystarczającym miernikiem stopnia rozwoju poszczególnych gałęzi. Niemniej w przypadku, gdy celem rozważań jest określenie dominującego kierunku działalności gospodarczej – typu specjalizacji miasta – analiza struktury zatrudnienia spełnia swoje zadanie.”

Tabela 12. Liczba abonentów miasta Piły w latach 1965 – 1975

Wyszczególnienie	1965	1970	1975
Abonenci telefoniczni	714	1 232	2 985
Abonenci telewizyjni	3 289	8 127	11 147
Abonenci radiowi	8 231	8 079	9 960

Źródło: opracowanie własne na podstawie Rocznik statystyczny Wielkopolski 1968, 1976, US w Poznaniu

Na szczególną uwagę zasługuje wyposażenie mieszkań w odbiorniki telewizyjne, w wyniku ich lepszej dostępności na rynku (import z zagranicy).

Baza mieszkaniowa, mimo poprawy w latach 1960 – 1975, nadal była niewystarczająca. Średniorocznie liczba mieszkańców zwiększała się o 1 033 osoby, o 342 liczba mieszkań.

Wśród średnich miast województwa poznańskiego „problem mieszkaniowy najbardziej ostro wystąpił w Pile. Zniszczenia wojny znacznie uszczupliły tu zasoby mieszkaniowe. Równocześnie wysoka dynamika rozwoju przemysłowego wyraźnie wzmogła trudności w tym zakresie. Wymogiem chwili stała się więc likwidacja powstałych dysproporcji.”¹⁸⁰

Tabela 13. Zasoby mieszkaniowe miasta Piły w latach 1965 – 1975

Wyszczególnienie	1965	1970	1975
Liczba mieszkań	8 212	10 194	12 480
Liczba osób na 1 mieszkanie	4,7	4,3	4,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie Mały rocznik statystyczny Wielkopolski 1966, US w Poznaniu; Miejski Inspektorat Statystyczny – sumaryczny spis zasobów mieszkaniowych w 1967 roku; Rocznik statystyczny woj. pilskiego 1976, WUS w Pile

Główny ciężar budowy mieszkań przyjęły na siebie spółdzielnie mieszkaniowe. Wzrost zasobów mieszkaniowych o 70% zwiększał możliwości poprawy warunków bytowych ludności, ale nie zaspokajał potrzeb. Sfera wewnętrzna, uzupełniająca gospodarkę miasta Piły, nie nadążała za rozwojem cech miastotwórczych.

Znacznie poprawiło się wyposażenie mieszkań w urządzenia komunalne. W 1965 roku elektryczność posiadało 99,9% mieszkań, wodociąg 93,2%, kanalizację 65,9%, gaz 64,9%, centralne ogrzewanie 28,3%. Miejscowe

¹⁸⁰ Czyżewski A., *Miasta ...*, op. cit., s. 69

wytwórnice zwiększały dostęp do materiałów budowlanych i obniżały koszty budowy mieszkań w wyniku niskich kosztów transportu. Oceniano, że rozwój budownictwa mieszkaniowego wymaga priorytetowych decyzji, ponieważ bez niego nie będzie rozwoju przemysłu, handlu i rzemiosła. Rozwój ten powinien być równoległy.

3.2. Rozwój na płaszczyźnie społecznej

Lata 1960 – 1974 były okresem **dezurbanizacji**, który rozpoczął się w drugiej połowie lat pięćdziesiątych. Proces urbanizacji wyraźnie osłabł wskutek braku możliwości zapewnienia mieszkań potencjalnym migrantom. Brak kapitału na szczeblu krajowym decydował o niedoinwestowaniu lokalnej gospodarki mieszkaniowej (budowę mieszkań limitowały dotacje z budżetu państwa). Ta bariera ekonomiczna spowalniała rozwój. Liczba mieszkańców wzrastała, jednak w mniejszym tempie. O wzrastającej liczbie mieszkańców miasta decydowało dodatnie saldo przyrostu naturalnego.

Saldo migracji było niższe od salda przyrostu naturalnego w 1961 roku ponad trzykrotnie, w 1965 roku ponad dwukrotnie, w 1970 roku ponad czterokrotnie. Sytuacja uległa zmianie od 1975 roku wraz ze zmianą podziału administracyjnego kraju.

Korzystna była struktura wieku ludności, którą cechowała młodość demograficzna. Ludność w wieku produkcyjnym stanowiła: w latach 1965 – 50%, 1970 – 54,2%, 1975 – 62,3%.

Tabela 14. Ludność miasta Piły w latach 1965 – 1975

Wyszczególnienie	Jedn. miary	1965	1970	1975
Powierzchnia	km ²	88,3	88,3	88,3
LUDNOŚĆ ogółem	tys.	38,4	43,9	49,3
w tym: kobiety	osób	20,8	22,3	25,2
w wieku (*):				
- przedprodukcyjnym	tys.	16,1	15,6	14,9
- produkcyjnym	osób	19,2	23,8	30,7
- poprodukcyjnym		3,1	4,3	3,7
Liczba ludności w wieku produkcyjnym na 1000 mieszkańców	osób	500	542	622
Liczba ludności w wieku nieprodukcyjnym na 1000 mieszkańców	osób	500	458	378
SALDO PRZYROSTU	osób	1 025	737	899
RUCH NATURALNY:				
Małżeństwa	liczba	272	399	500
Urodzenia	osób	731	787	951
Zgony	osób	191	221	302
Saldo przyrostu naturalnego	osób	540	566	649
Przyrost naturalny	%	1,4	1,3	1,3
MIGRACJE LUDNOŚCI:				
Napływ ogółem	osób	1 444	1 187	2 091
Odpływ ogółem	osób	959	1 016	944
SALDO MIGRACJI	osób	485	171	1 147

Źródło: opracowanie własne na podstawie Mały rocznik statystyczny Wielkopolski 1966, US w Poznaniu; Rocznik statystyczny miasta Piły 1975, Miejski Inspektorat Statystyczny w Pile; Rocznik statystyczny woj. pilskiego 1976, WUS w Pile

Ludność napływowa stanowiła blisko 15% ogółu ludności.

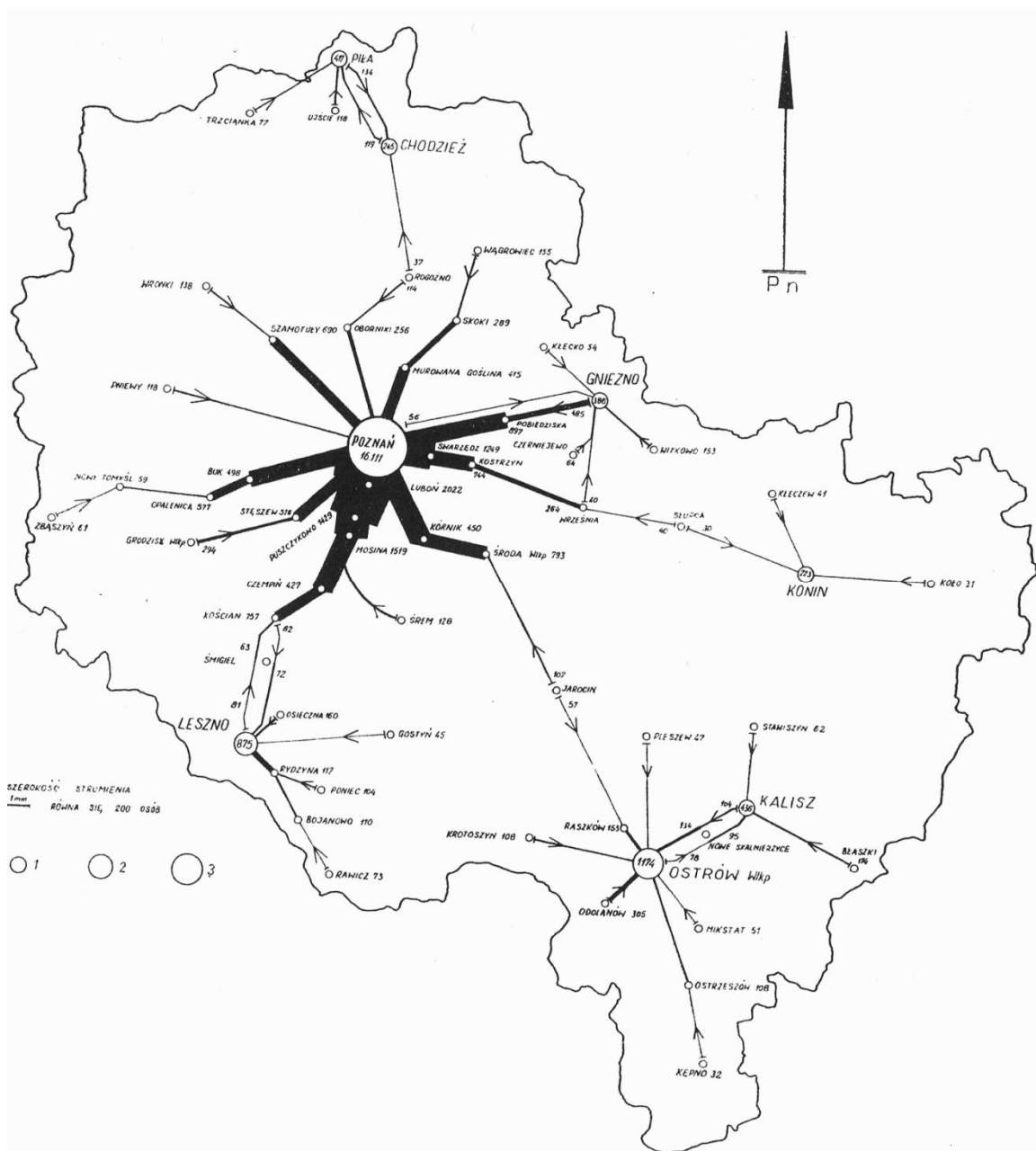
W 1972 roku, po 34 latach, Piła osiągnęła stan liczby ludności z 1938 roku, czyli sprzed II wojny światowej.

Ograniczone możliwości osiedlania się w Pile skutkowały dojazdami do pracy.¹⁸¹ Z najbliższych miast w granicach województwa poznańskiego: Ujścia, Trzcianki i Chodzieży dojeżdżało średniomiesięcznie np. w 1968 roku ponad 400 osób.

¹⁸¹ Czyżewski A., *Miasta ...*, op. cit., s. 104

Codziennie dojazdy do pracy zwykle się określać jako „migracja wahadłowa”. Wielkość codziennych dojazdów warunkują „z jednej strony możliwości zatrudnienia w ośrodku miejskim, z drugiej stanowi wyraz niedorozwoju lokalnego rynku pracy. Dojazdy do pracy w miastach wpływają na pogłębienie więzi między ośrodkami centralnymi, a obszarami rynków lokalnych. Tym samym przyczyniają się do ich rozwoju. Migracja wahadłowa nie powoduje trwałych zmian w stanie zaludnienia miast.”

Rysunek 6. Migracja wahadłowa między miastami – dojazdy do pracy w większych miastach województwa poznańskiego według stanu na 31 stycznia 1968 roku

Ośrodki dojazdów: 1 – do 500 osób, 2 – 500-1 000, 3 – 1 000-1 500

Źródło: A. Czyżewski, *Miasta wielkopolskie w Polsce Ludowej, Ekonomiczno – demograficzne podstawy rozwoju w okresie 1946-1970*, PWN, Warszawa – Poznań 1976, s. 103
 Na podstawie *Dojazdy do pracy do niektórych miast, według gromad – M. Poznań i woj. poznańskie*, GUS, Warszawa 1970, zeszyt 4

Przyrost ludności, rozwój przemysłu i usług dynamizowały rozwój **infrastruktury oświatowej**. Powojenne roczniki młodości wkraczały w okres aktywności zawodowej. Aby mogły podejmować pracę w pilskich zakładach

przemysłowych i usługowych, wymagały przygotowania zawodowego. W 1975 roku w porównaniu do 1960 roku liczba uczniów kierunków zawodowych wzrosła: na poziomie zasadniczym o ponad 390% (3 459 osób), na poziomie średnim o blisko 480% (3 021 osób). Trzykrotnie wzrosła liczba uczniów liceów ogólnokształcących.

Tabela 15. Placówki oświatowe oraz liczba uczniów i studentów miasta Piły w latach 1965 – 1975

Wyszczególnienie	1965	1970	1975
Szkoły:			
- podstawowe	9	9	10
- zawodowe (*)	4	6	23
- średnie zawodowe	6	6	14
- licea ogólnokształcące	1	1	3
- pomaturalne	1	2	2
- wyższe	-	1	1
Uczniowie:			
- podstawowych	7 198	7 016	6 153
- zawodowych (*)	1 851	2 264	4 338
- średnich zawodowych	2 005	1 638	3 652
- liceów ogólnokształcących	846	789	1 764
- pomaturalnych	77	133	148
- wyższych	-	bd	bd

(*) szkoły zawodowe podano łącznie dla młodzieży niepracującej i pracującej

Źródło: T. Mendat, Rozwój szkolnictwa w Pile w okresie 25-lecia Polski Ludowej, Rocznik Nadnotecki IV (1972), Wydawnictwo Poznańskie; Rocznik statystyczny miasta Piły 1975, Miejski Inspektorat Statystyczny w Pile 1975

Młodzież kształcono w zawodach: ekonomicznych, pielęgniarstwa, gastronomii, budowlanych, mechanicznych, stolarskich, górnictwa naftowego i gazowego, poligrafii. Praktycznej nauki zawodu uczyły zakłady przemysłowe, ZNTK, Lumen, firmy budowlane, PPNiG itd.. Wykształcenie wyższe pilanie zdobywali w większości w uczelniach Poznania, Bydgoszczy, Szczecina i Koszalina.

Piła przez fakt swojej atrakcyjności i sieć dobrych połączeń drogowych, korzystny dośrodkowy układ komunikacyjny, wytworzyła wokół siebie strefę bezpośredniego wpływu o promieniu 14 – 16 km od centrum miasta, mimo

szeregu atrakcyjnych małych miast w otoczeniu¹⁸², w tym Ujścia, miasta satelitowego.¹⁸³

Rolę czynnika integrującego i aktywizującego życie społeczne w tych latach, nie tylko Piły, ale całego regionu, była „Ziemia Nadnotecka”, wydawnictwo będące odbiciem żywej idei regionu nadnoteckiego.

Wskutek uwarunkowań ustrojowych w omawianym okresie miasto nie posiadało zaplecza, które byłoby powiązane ze swym ośrodkiem administracyjnie.

4. Miasto węzłowym ośrodkiem przyspieszonego rozwoju w latach 1975 – 1989

W latach siedemdziesiątych realizowano w kraju strategię tzw. harmonijnego (równomiernego) wzrostu gospodarczego. Etap ten, zwany etapem „wielkiego pchnięcia”, był trzecim w rozwoju kraju. Na Ziemiach Zachodnich kontynuowano rozpoczęty w latach sześćdziesiątych proces integracji szczegółowej. „Integracja ta jeszcze bardziej niż poprzednio miała regionalne oblicze uwzględniające specyfikę poszczególnych regionów Ziemi Zachodnich.”¹⁸⁴

Od 1971 roku do 1980 roku strategia rozwoju społeczno – gospodarczego kraju „zakładała przejście od rewolucji przemysłowej do rewolucji naukowo – technicznej, charakterystycznej dla krajów uprzemysłowionych. Równolegle miały być rozwiązywane problemy absorpcji powojennego wyżu demograficznego wkraczającego w wiek produkcyjny .... Przewidywano realizację kompleksowych przedsięwzięć inwestycyjnych w przemyśle maszynowym, elektronicznym, elektrotechnicznym, hutniczym, chemicznym i lekkim. W rolnictwie zamierzano łączyć rozwój produkcji w większych

¹⁸² Zaremba P., *Obszary ...*, op. cit., s. 32-36

¹⁸³ Berezowski S., *Wstęp do regionalizacji gospodarczej*, Warszawa 1968, s. 72

„**Miasta satelitowe** są to jednostki osadnicze o dużym, ale niepełnym stopniu samodzielności funkcji miastotwórczych”.

¹⁸⁴ Gruchman B., *Ziemia ...*, op. cit., s. 19

gospodarstwach chłopskich z przebudową ustrojową, zwiększającą rolę sektora państwowego i spółdzielczego.”¹⁸⁵

W latach 1975 – 1988 nadal obowiązywały zasady gospodarki planowej, chociaż coraz mniej było planowości – narastał kryzys, a gminy były całkowicie pozbawione samodzielności w decydowaniu o swoich sprawach. Niska efektywność gospodarowania prowadziła do coraz większych trudności gospodarowania.

W czasie pogłębiania się trudności gospodarczych, w kraju dokonano nowego, dwustopniowego podziału terytorialnego.¹⁸⁶ Dla Piły była to ważna decyzja, bowiem dotyczyła relacji społecznych, roli miasta i jego rozwoju gospodarczego, w tym produkcji oraz infrastruktury technicznej.

Mimo znacznej centralizacji decyzji rozwojowych i poważnego ograniczenia zakresu decyzyjnego województw Piła uzyskała szansę rozwoju oraz umocniła wcześniej wytworzone kierunki oddziaływania. Przypisana miastu nowa ranga w hierarchii sieci osadniczej kraju zaczęła odgrywać dominującą rolę w strukturze funkcjonalnej nowo utworzonego województwa pilskiego.¹⁸⁷

Nowopowstałe województwo pilskie od 1975 roku zaliczono do Ziem Zachodnich.¹⁸⁸

W granicach wykreowanego województwa pilskiego znalazły się ziemie wyodrębniane historycznie: część Pałuk, część Krajny i Ziemi Wałeckiej, ziemie z okolic Krzyża, Czarnkowa, Wronek i Chodzieży – rejonach często arbitralnie przemieszanych w politycznej geografii.

Granice województwa pilskiego w znacznej części pokrywały się z konturami regionu, który tworzyły miasto Piła i okalające ją powiaty, a zarysowanego znacznie wcześniej w pracach profesora Piotra Zaremby, autorytetu w dziedzinie planowania przestrzennego.¹⁸⁹

Odnosząc się do terytorialnego kształtu Polski przed 1975 roku, województwo pilskie utworzono z części terenów dawnych województw: poznańskiego (dawne powiaty: chodzieski, trzcianecki, czarnkowski, miasto Piła,

---

¹⁸⁵ Kaliński J., *Gospodarka ...*, op. cit., s. 149

¹⁸⁶ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 maja 1975 roku, Dz. U. Nr 17

¹⁸⁷ *Pilski region funkcjonalny*, 1993

¹⁸⁸ Gruchman B., *Ziemie ...*, op. cit., s. 18

¹⁸⁹ Zaremba P., *Obszary ...*, op. cit., s. 16

wągrowiecki), koszalińskiego (dawne powiaty: wałecki, złotowski, część szczecineckiego), bydgoskiego (dawnego powiatu wyrzyskiego). Od północy graniczyło z województwami koszalińskim i słupskim, od wschodu z bydgoskim, od południa z poznańskim, od zachodu z gorzowskim. Administracyjnie województwo tworzyły 43 gminy, 6 miast, 18 miast i gmin, 19 gmin.

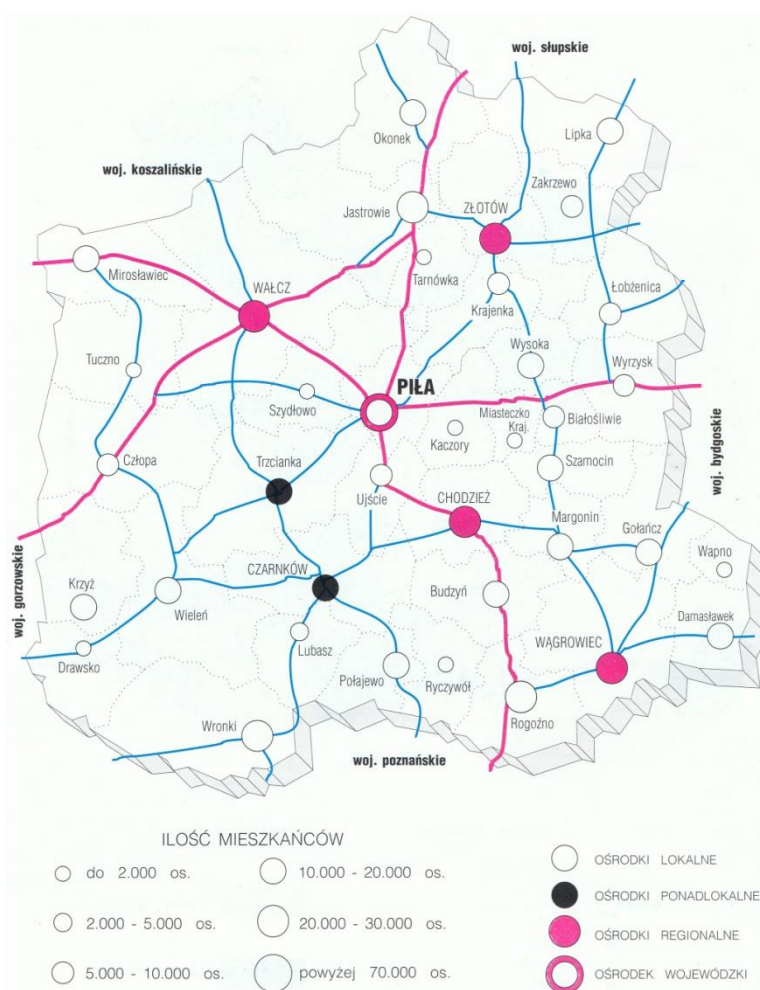
W latach 1975 – 1998 obszar funkcjonującego województwa pilskiego zamieszkiwało według stanu na 31 grudnia 1998 roku 496 500 osób, co stanowiło 1,3% ludności kraju. W 24 miastach zamieszkiwało 56,5% ludności województwa. Pilskie należało do województw słabo zaludnionych. Gęstość zaludnienia wynosiła 60 osób na 1 km² i była znacznie niższa od średniej krajowej, wynoszącej 124 osoby na 1 km². Obszar województwa stanowiło 8 205,4 km².

Dla Piły zapisano rolę ważnego centrum gospodarczego i usługowego w północno – zachodniej części kraju. Piła spinać miała tereny w promieniu około 50 km i tą rolę spełniała w czasie, gdy była siedzibą województwa.

W wyniku lokowania się i koncentracji w mieście instytucji dostarczających usługi o różnych specjalnościach do otaczającego regionu, co w myśl teorii ośrodków centralnych jest istotą miejsca / ośrodka centralnego, następował dynamiczny rozwój Piły.

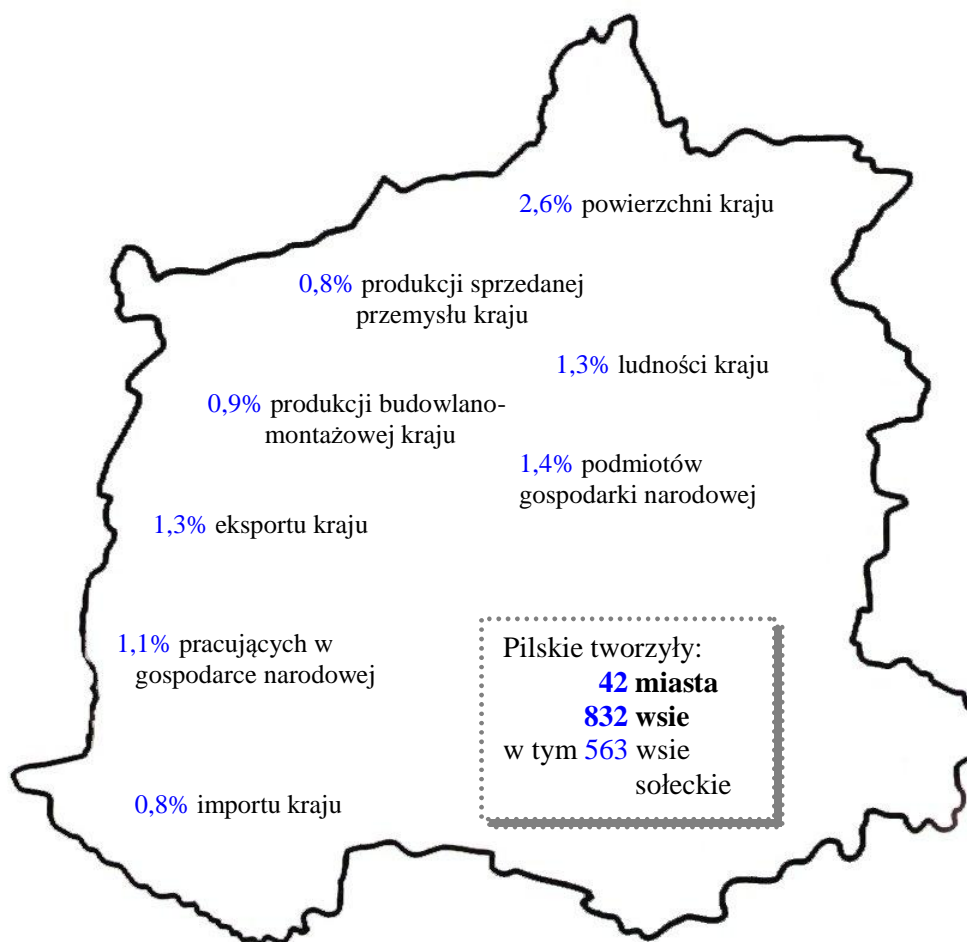
Rysunek 7. Województwo pilskie – sieć osadnicza

Źródło: Województwo pilskie – oferta gospodarcza, UW w Pile, 1997

Województwo pilskie należało na tle kraju do województw dużych pod względem obszaru, plasujące je na 12 pozycji wśród 49 województw oraz liczbie ludności plasujące je na 32 pozycji. W miastach mieszkało blisko 48% ludności województwa. Ze źródeł pozarolniczych utrzymywało się 65% ludności województwa. Obszar województwa kwalifikowano jako region rolniczo – przemysłowy. W miastach ulokował się przemysł: w Pile – maszynowy, elektrotechniczny i elektroniczny, materiałów budowlanych i przetwórstwa rolno – spożywczego; w Chodzieży – ceramiczny; w Czarnkowie – drzewny; w Wapnie – wydobywczy (kopalnia soli); w Wąlczu – chemiczny i spożywczy; w Złotowie – metalowy; w Ujściu – huta szkła; we Wronkach – elektromaszynowy; w Rogoźnie – maszyn rolniczych. Blisko 50% terenów rolnych stanowił sektor uspołeczniiony – wielkoobszarowe gospodarstwa pegeerowskie.

Rysunek 8. Województwo pilskie na tle kraju w 1992 roku

Źródło: Pila 1975-1992, WUS w Pile, 1993

W pierwszych latach funkcjonowania województwa powrócono do idei zrealizowania planowanych wcześniej inwestycji, zapisanych w planie gospodarczym powiatu trzcieńskiego, budowy kopalni węgla brunatnego (w Stobnie) i elektrowni atomowej (w Klempiczu).

Kopalnia i elektrownia miały spowodować powstanie w perspektywie przemysłu materiałów budowlanych, przemysłu chemicznego, zwiększenie usług handlowych i rzemieślniczych oraz zmianę profilu szkolnictwa zawodowego. Miały stanowić nowe źródła energii.¹⁹⁰

Podjęto także inicjatywę przygotowania procesu wykorzystania dużych zasobów wód geotermalnych z okolic Czarnkowa i Wągrowca.

¹⁹⁰ Plan Gospodarczy powiatu na lata 1961-1965, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej, Powiatowa Komisja Planowania Gospodarczego w Trzcieńcu, Archiwum Państwowe Oddział w Pile, nr akt 189/299, 1961 r.

Inwestycji tych, podobnie jak Chemitexu, mimo zaangażowania inwestycyjnego w fazie przygotowawczej, nigdy nie zrealizowano. Podstawową przyczyną był spadek aktywności gospodarczej Polski wskutek błędów w polityce gospodarczej oraz wad systemowych gospodarki. Niska efektywność gospodarowania, marnotrawstwo, niewydolność centralnego kierowania spowodowały konieczność wstrzymania realizacji inwestycji w kraju, w tym także piłskich.

Nakłady inwestycyjne na rozwój przemysłu w województwie piłskim w strukturze nakładów ogólnokrajowych zwiększono z 0,2 % rocznie w latach 1950 – 1960 do 0,7 % rocznie w latach 1976 – 1985.

Mimo ewidentnego wzrostu nakładów inwestycyjnych piłskie zajmowało w tym względzie dopiero 33 pozycję w kraju, jednak Piła, jako stolica nowego województwa w której koncentrowano inwestycje, poprawiła stan swojej infrastruktury, zarówno technicznej jak i społecznej.

4.1. Rozwój na płaszczyźnie gospodarczej

Niezrealizowane inwestycje przemysłowe nie zahamowały rozwoju województwa, tylko spowolniły go. Powyższe nie miało znaczącego wpływu na rozwój miasta Piły, bowiem będąc stolicą województwa stanowiła centrum usług administracyjnych, bankowych, oświatowych, kulturalnych i handlu. Obsługiwała w tym względzie sąsiadujące z nią gminy. Zapewniała miejsca pracy nie tylko w usługach i handlu, ale i przemyśle.

W efekcie Piła uzyskała wielkomiejski charakter.

W Pile funkcjonowały dobrze prosperujące i rozwijające się firmy:

- Zakłady Naprawcze Taboru Kolejowego,
- Przedsiębiorstwo Poszukiwania Nafty i Gazu,
- Zakłady Sprzętu Oświetleniowego „Polam” (w 1976 r. zmiana nazwy Piłskiej Fabryki Żarówek „Lumen”), które rozszerzały swoją produkcję:
  - eksport żarówek do strefy dolarowej (1976)
  - produkcja opraw oświetleniowych (1977)

- produkcja wysokoprężnych lamp sodowych (1980)
- produkcja świetlówek głównego szeregu (1981)
- uzyskanie licencji na prowadzenie samodzielnego eksportu (1983)
- wybudowanie huty szkła na licencji japońskiej (1984)
- Fabryka Aparatury i Urządzeń Komunalnych „Powogaz”,
- Przedsiębiorstwo Przemysłu Ziemniaczanego,
- Zakłady Graficzne
działalność wydawnicza, produkcyjna (poligraficzna), usługowa i handlowa.

Powstały nowe zakłady:

- Zakłady Mleczarskie (1978), produkujące przetwory na bazie surowców przede wszystkim od okolicznych rolników,
- Zakład Rolniczo – Przemysłowy „Farmutil” w Śmiłowie (1981), produkujący mączkę mięsno – kostną, tłuszcze techniczne, zajmujący się hodowlą trzody, bydła i drobiu oraz handlem detalicznym i hurtowym,
- Wytwórnia Profili Budowlanych z PCV Sp. z o.o., produkująca systemy kanalizacyjne z PCV, Zakład Instalacji Sanitarnych C.O. i Gazu Marian Madej, specjalizujący się w budowie sieci wodociągowych, kanalizacyjnych i gazowych (1982),
- Przedsiębiorstwo Produkcyjno – Usługowe „Sezup Clima” (1987) świadczące usługi w zakresie urządzeń wentylacyjnych i klimatyzacyjnych.

Tabela 16. Najwięksi pracodawcy w Pile według liczby zatrudnionych w 1989 roku

Nazwa pracodawcy	Data powstania	Liczba zatrudnionych
Zakłady Sprzętu Oświetleniowego „Polam”	1976	3 500
Zakłady Naprawcze Taboru Kolejowego	1945	3 100
Przedsiębiorstwo Poszukiwania Nafty i Gazu	1955	2 400
Zakład Rolniczo-Przemysłowy „Farmutil” Śmiłowo	1981	1 500
Przedsiębiorstwo Przemysłu Ziemniaczanego	1958	1 200
Wojewódzki Szpital Zespolony	1984	1 150

Źródło: opracowanie własne na podstawie Informatorów i publikacji powyższych firm, liczba zatrudnionych przybliżona

Na rozwój, kiedy była stolicą województwa, wpływ miało wiele cech gospodarki socjalistycznej. Do podstawowych zalicza się rozrost bazy wytwórczej związanej z ekstensywnym wykorzystaniem zasobów pracy, efekty silnych wzajemnych związków między administracją gospodarczą a biurokracją państwową, aparatem organizacji partyjnych i społecznych oraz uprzywilejowanie dużych aglomeracji miejskich w zakresie inwestycji produkcyjnych i infrastrukturalnych kosztem pozostałych miast i obszarów wiejskich zwłaszcza w latach 70.¹⁹¹

Utworzono Komendę Wojewódzką Policji, Wojewódzką Komendę Straży Pożarnej, Regionalną Dyрекcję Lasów Państwowych, którą tworzyło 20 nadleśnictw, Wojewódzki Sztab Wojskowy (1975), 2 Ośrodek Dowodzenia Lotnictwa (1978).

Funkcjonujące:

- jednostki wojskowe zatrudniały ponad 2000 osób
- w administracji wojewódzkiej pracowało ponad 3000 osób
- węzeł kolejowy miał duże znaczenie zarówno w przewozach towarów jak i pasażerskich
- rozwijał się handel i gastronomia; powierzchnia sprzedażna wzrosła do 723 m²/1000 mieszkańców (86 osób/1 sklep)

¹⁹¹ Korcelli P., *Agglomeracje miejskie w latach 90. Powolny wzrost, umiarkowana polaryzacja* [w:] Strategie rozwoju wielkich miast, red. R. Domański, Biuletyn PAN KPZK, zeszyt 169, Warszawa 1995, s. 46

W mieście następował rozwój funkcji ponadlokalnych. Produkcja i usługi były nastawione na zewnętrznych odbiorców. Piła stanowiła centralny ośrodek usługowy ze względu na liczbę funkcji i rodzajów działalności usługowej oraz ze względu na zasięg terytorialny świadczonych usług. Odgrywała największą rolę w systemie usług miejskich województwa pilskiego.

W wojewódzkiej strefie w promieniu powyżej 60 km dominowało oddziaływanie miasta w zakresie obsługi administracyjnej. Obszar ten zamieszkiwało blisko 500 tysięcy osób. System administracyjny dostosowany był do zasięgu terytorialnego województwa, dominowały instytucje wojewódzkie w stosunku do instytucji lokalnych i subregionalnych.

Wojewódzki zasięg oddziaływania posiadało blisko 80% instytucji administracyjnych. Większość z nich była organem nadzorującym nad oddziałami terenowymi. Miasto zmieniło swój charakter. Dotąd zarządzane stało się ośrodkiem zarządzającym. Więzy z ośrodkiem makroregionalnym Poznaniem, względem zależności instytucjonalnych, zostały rozwiązane. Ulokowane w mieście instytucje resortowe były zarządzane bezpośrednio przez szczebel centralny. Instytucje o charakterze ponadregionalnym nie lokowały się w mieście.

Obszar w promieniu 50 km wykazywał cechy obszaru zintegrowanego. Zamieszkiwany był przez około 450 tysięcy osób. Wyraźnie poza obszarem oddziaływania pozostawały gminy: Wronki, która ciążyła do powiatu Szamotuły, Wągrowiec i Rogoźno, wykazujące ciężenie do Poznania i Okonek, ciężąca do Szczecinka z uwagi na bliskość położenia.

Strefę pośredniego oddziaływania stanowił obszar około 30 km od centrum, dobrze skomunikowany i zurbanizowany. Piła dla tego obszaru stanowiła centrum usług administracyjnych, oferowała dobrze rozwinięty rynek pracy, możliwości kształcenia i korzystania z placówek kultury. Obszar pośredniego oddziaływania obejmował gminy Krajenka, Wysoka, Białośliwie, Miasteczko Krajeńskie, Kaczory, Chodzież, Ujście, Trzcianka, Szydłowo, część gmin Wałcz, Jastrowie, Tarnówka i Złotów oraz miasta Wałcz, Jastrowie, Złotów, Krajenka, Wysoka, Chodzież, Trzcianka (miasta Wałcz, Złotów, Chodzież wytwarzały także własne mikroobszary oddziaływania).

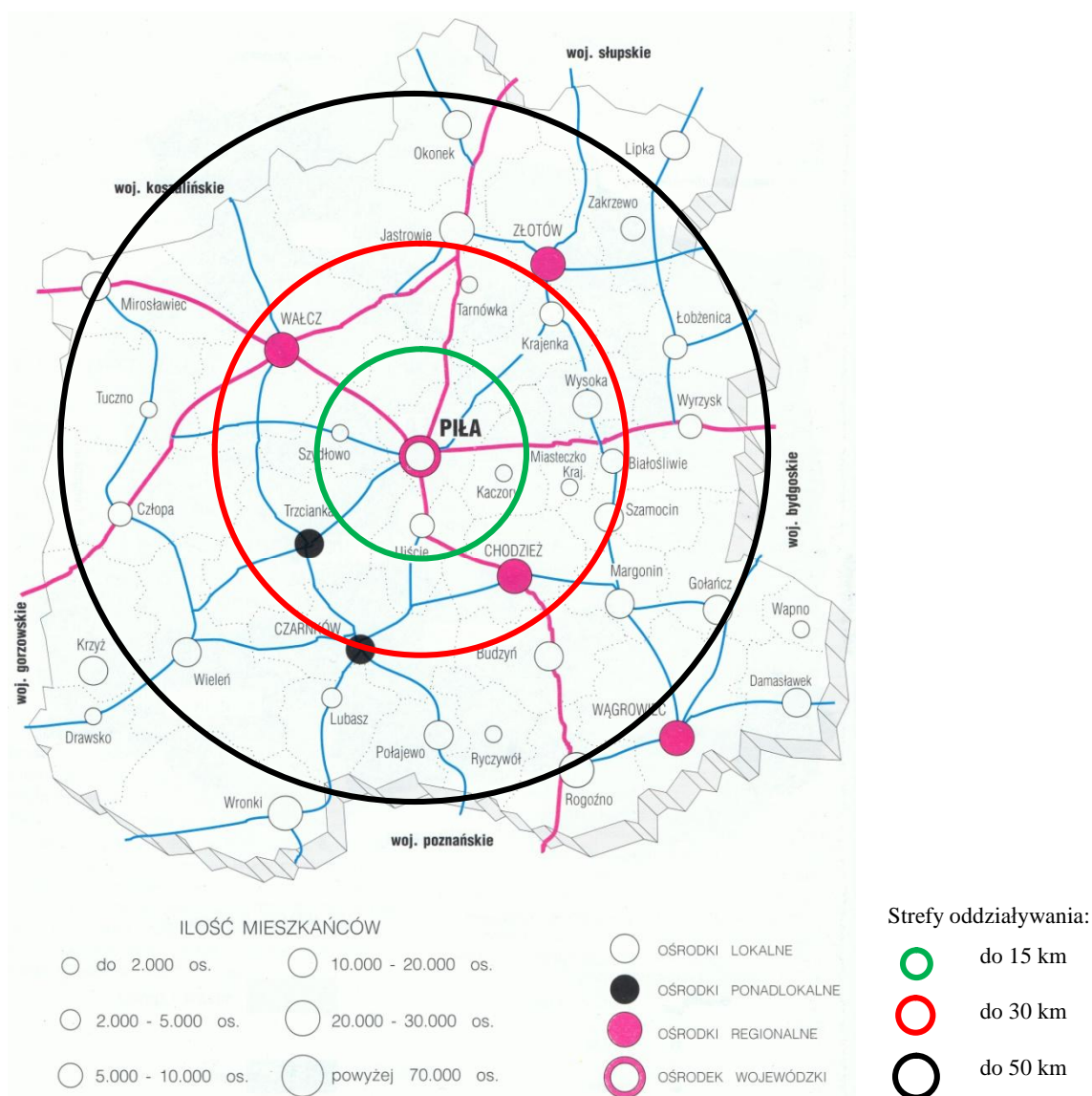
Największa intensywność oddziaływania zachodziła w sąsiedztwie miasta i obejmowała obszar podmiejski o promieniu około 15 km od centrum. Obszar ten zamieszkiwało około 13 tysięcy osób. Strefę podmiejską wyznaczała dobrze rozwinięta infrastruktura komunikacyjna, liczba osób dojeżdżających do pracy, szkół, placówek służby zdrowia, korzystających z ofert kulturalnych, usług handlu, bankowych i innych. Jednocześnie obszar podmiejski stanowił dla miasta zaplecze rolno – produkcyjne, rekreacyjne i mieszkaniowe. Obszar podmiejski obejmował miasto Ujście oraz 15 wsi: Skórka, Dobrzyca, Zawada, Jaraczewo, Szydłowo, Dolaszewo, Kotuń, Stobno, Ługi Ujskie, Byszki, Dziembowo, Dziembówko, Kaczory, Śmiłowo, Jeziorki.¹⁹²

Rozwój usług był uzależniony w dużej części od rozwoju pobliskich ośrodków, gdzie lokowały się przedsiębiorstwa przemysłowe. Były to ośrodki zlokalizowane w odległości 15 – 35 km do Piły: Jastrowie, Stobno, Tuczno, Ujście, Wałcz, Wysoka. Na ich rzecz Piła świadczyła między innymi usługi pracy, produkcję opakowań, handlu, administracji, transportu, bankowych i ubezpieczeniowych, reklamy, dystrybucji. Rozwój pobliskich ośrodków wpływał na rozwój gospodarczy Piły.

---

¹⁹² *Miasto Piła. Ocena zagospodarowania przestrzennego (synteza)*, Wojewódzkie Biuro Urbanistyki i Architektury w Pile, Piła 1994, s. 13

Rysunek 9. Strefy oddziaływania wojewódzkiego miasta Piły
w latach 1975 – 1998

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Województwo pilskie – oferta gospodarcza, UW w Pile, 1997; Miasto Pila. Ocena zagospodarowania przestrzennego (synteza). WBUiA w Pile, Pila 1994*

Dwustopniowy podział administracyjny kraju z 1975 roku umocnił funkcję Piły jako centralnego ośrodka Ziemi Nadnoteckich o znaczeniu administracyjno – usługowym i jednocześnie rozszerzył dotychczasowy obszar oddziaływania.

Nowe i rozbudowywane zakłady gospodarcze gwarantowały zatrudnienie mieszkańcom miasta i okolic.

Tabela 17. Zatrudnienie w gospodarce uspołecznionej miasta Piły w latach 1975 – 1985

Wyszczególnienie	Liczba osób		
	1975	1980	1985
Ogółem	22 224	26 810	27 571
Przemysł	9 104	9 400	8 828
Budownictwo	3 284	3 762	2 799
Rolnictwo i leśnictwo	136	200	220
Handel i naprawy	2 240	2 831	3 224
Transport i łączność	2 626	3 054	2 963
Edukacja	1 248	1 578	1 998
Zdrowie i opieka socjalna	685	1 493	2 078
Pozostałe	2 901	4 492	5 461

Źródło: opracowanie własne na podstawie Rocznik statystyczny województwa pińskiego 1981, WUS w Pile; Piła 1975-1992, WUS Piła

Do 1980 roku wzrastało zatrudnienie w przemyśle, budownictwie, transporcie i łączności oraz rolnictwie i leśnictwie. W tych działach po 1980 roku następowało zmniejszenie liczby zatrudnionych. Przyczyną był spadek aktywności gospodarczej wskutek niewydolnego centralnego sterowania gospodarką, mała efektywność gospodarowania i marnotrawstwo.

W 1985 roku w strukturze zatrudnienia najwięcej osób pracowało w przemyśle (32%), handlu i naprawach (ponad 11%) oraz transporcie i łączności (ponad 7%). Na jedno miejsce pracy w produkcji przypadało: w 1975 roku – 1,44, w 1980 roku – 1,85, w 1985 roku – 2,12 miejsc pracy w usługach.

Najprężniej miasto rozwijało się w latach 1975 – 1981. W II połowie lat 80 tempo rozwoju gospodarczego zostało spowolnione wskutek kryzysu ekonomicznego w kraju.

Czynnik endogeniczny **infrastruktura techniczna** znacząco wpływał na rozwój. W latach 1975 – 1989 inwestowanie w infrastrukturę znacznie wzrosło. Wymuszała to potrzeba powstawania w nowo utworzonym województwie szeregu usług i rozwoju budownictwa. Niezbędna była także dostępność komunikacyjna i łączność.

Tabela 18. Infrastruktura techniczna miasta Piły w latach 1975 – 1989

Wyszczególnienie	Jedn. miary	1975	1980	1985	1989
Drogi ogółem		146	153	160	164
w tym: utwardzone		94	112	135	147
- krajowe	km	-	-	23	23
- wojewódzkie		-	-	41	51
- miejskie		-	-	88	90
Sieć wodociągowa	km	71	76	84	95
Sieć kanalizacyjna	km	47	48	60	67
Sieć gazowa	km	70	93	112	133
Sieć ciepła	km	-	9	12	14

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczniki statystyczne Wielkopolski 1976, 1990, US w Poznaniu

Długość sieci gazowej wzrosła o 90%, kanalizacyjnej o blisko 43% i wodociągowej o 34%.

W zakresie korzystania z usług radiowych i telewizyjnych nastąpiła wyraźna poprawa.

Tabela 19. Liczba abonentów miasta Piły w latach 1975 – 1985

Wyszczególnienie	1975	1980	1985
Abonenci telewizyjni	11 147	14 760	18 760
Abonenci radiowi	9 960	15 620	20 384

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczniki statystyczne Wielkopolski 1976 i 1990, US w Poznaniu

Liczba abonentów radiowych wzrosła o 105%, telewizyjnych o 68%.

Wraz z nastaniem województwa pilskiego nastąpił dynamiczny rozwój **budownictwa mieszkaniowego**. Mieszkania były w pierwszej kolejności przeznaczane dla kadr organizujących pracę instytucji wojewódzkich osiedlających się w mieście. Nadto duży napływ ludności do miasta w 1975 roku (1 147 osób) spowodował potrzebę wzrostu tempa budowy mieszkań. Rozwijało się budownictwo spółdzielcze, komunalne i jednorodzinne w niewielkim zakresie. Przeciętnie w roku oddawano do użytku 550 mieszkań. W latach 1975 – 1989 wybudowano łącznie 7 777 mieszkań.

Tabela 20. Zasoby mieszkaniowe miasta Piły w latach 1975 – 1989

Wyszczególnienie	1975	1980	1985	1989
Liczba mieszkań	12 480	15 306	18 159	20 257
Liczba osób na 1 mieszkanie	3,9	3,7	3,6	3,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie Rocznik statystyczny woj. pilskiego 1981, 1990, WUS w Pile; Piła 1975-1992, WUS w Pile

Elementy do budowy domów wytwarzano w wybudowanej fabryce domów w Trzciance, cegielni w Osieku i wytwórni betonu komórkowego w Stobnie, które produkowały na bazie miejscowych surowców.

Pomimo tego do pracy w 1988 roku dojeżdżało każdego dnia 6 020 osób (21%) liczby zatrudnionych.

4.2. *Rozwój na płaszczyźnie społecznej*

Niewątpliwie wzrost rangi miasta z ośrodka o znaczeniu lokalnym do ośrodka o znaczeniu regionalnym przyczynił się do rozwoju osadnictwa. Lata 1975 – 1980 były okresem **suburbanizacji**, czyli nowej fali napływu ludności w wyniku nowych funkcji miasta i rozwoju usług. Średniorocznie ludność miasta zwiększała się o 1 453 osoby.

Tabela 21. Ludność miasta Piły w latach 1975 – 1989

Wyszczególnienie	Jedn. miary	1975	1980	1985	1989
Powierzchnia	km ²	88,3	88,3	88,3	88,3
LUDNOŚĆ ogółem		49,3	58,9	67,5	71,1
w tym: kobiety	tys. osób	25,2	30,2	34,9	36,8
w wieku (*):					
- przedprodukcyjnym	tys. osób	14,9	18,5	22,3	22,9
- produkcyjnym		30,7	36,1	39,9	42,2
- poprodukcyjnym		3,7	4,3	5,3	6,0
Liczba ludności w wieku produkcyjnym na 1000 mieszkańców	osób	622	613	591	593
Liczba ludności w wieku nieprodukcyjnym na 1000 mieszkańców	osób	378	387	409	406
SALDO PRZYROSTU	osób	899	1 603	1 147	1 047
RUCH NATURALNY:					
Małżeństwa	liczba	500	580	526	542
Urodzenia	osób	951	1 348	1 317	1 009
Zgony	osób	302	380	460	511
Saldo przyrostu naturalnego	osób	649	968	857	498
Przyrost naturalny	%	1,3	1,6	1,3	0,7
MIGRACJE LUDNOŚCI:					
Napływ ogółem:		2 090	1 404	963	1 402
- z miast	osób	953	699	472	699
- ze wsi		1 137	703	487	703
- z zagranicy		1	2	4	642
Odływ ogółem:		943	769	673	769
- do miast	osób	661	507	453	507
- ze wsi		282	262	220	262
- za granicę		1	-	-	468
SALDO MIGRACJI	osób	1 147	635	290	633

Źródło: opracowanie własne na podstawie Rocznik statystyczny woj. piłskiego 1976, WUS w Piłce; Piła 1975-1992, WUS w Piłce

W strukturze ludności dominowały kobiety. Przez wszystkie lata powyżej średniego poziomu krajowego kształtował się współczynnik przyrostu naturalnego, mimo że obniżał się systematycznie w kolejnych latach. Rosła liczba ludności miasta ogółem i co ważne dla rozwoju, liczba ludności w wieku produkcyjnym.

Piła wykazywała przyspieszony rozwój demograficzny. Analiza tempa rozwoju ludności pozwalała kwalifikować Piłę do grupy stosunkowo prężnych demograficznie ośrodków.

Miasto Piła i województwo piłskie zaliczane było do grupy młodych w sensie demograficznym, mimo mającego tu miejsce, podobnie jak w kraju, procesu starzenia się ludności wskutek wydłużania się życia.

Od 1980 roku spadała liczba urodzeń, co związane było zarówno z czynnikami ekonomicznymi, jak i zmianą modelu życia młodych ludzi.

O potencjale ludności decydowała, obok przyrostu naturalnego, migracja. O wielkości i kierunkach migracji decydowało nasilenie procesów urbanizacyjnych, powstawanie nowych miejsc pracy, chęć poprawy statusu, dostępność do szeroko rozumianej sfery usług.

Miasto Piłę i województwo piłskie charakteryzowała przewaga napływu nad odpływem ludności, a więc dodatnie saldo migracji.

Zmiany administracyjne miały istotny wpływ na dynamikę ludności, wzrost wyniósł 27 500 osób. W ciągu pierwszych 10-ciu lat ludność zwiększyła się o 18 200 osób. Piła była zaliczana do miast o wysokiej dynamice wzrostu.

W latach 80 dominowała ludność napływowa.

*Tabela 22. Ludność według okresu zamieszkiwania
w Pile w 1988 roku*

Wyszczególnienie	1988 (w %)
Ogółem	100,0
Zamieszkali od urodzenia	45,0
Przybyli	55,0
w tym w latach:	
1971 – 1978	13,1
1979 – 1988	17,4

Źródło: Piła 1975 – 1992, WUS w Pile, 1993

Migracja ludzi młodych do miasta oraz wysoki przyrost naturalny wpłynęły na odmłodzenie ludności. Według badań z 1988 roku połowa mieszkańców miasta nie przekroczyła 29 roku życia.

Teren województwa był atrakcyjny rozwojowo, czego potwierdzeniem, podobnie jak w Pile, był ciągły proces jego zaludniania się.

Tabela 23. Rozwój województwa pilskiego na tle kraju w latach 1975 i 1998 (stany na 31.12)

Wyszczególnienie	Jedn. miary	POLSKA			PILSKIE		
		Lata			Lata		
		1975	1998	<u>1998</u> <u>1975</u> (%)	1975	1998	<u>1998</u> <u>1975</u> (%)
Ludność w tym:	tys. osób	33 845,7	38 667,9	114,2	414,0	496,5	119,9
miasta	tys. osób %	18 489,3 54,6	23 934,2 61,9	129,4 +7,3	197,5 47,7	280,5 56,5	142,0 +8,8
wieś	tys. osób %	15 356,4 45,4	14 733,7 38,1	95,9 -7,3	216,5 52,3	216,0 43,5	99,8 -8,8
Ludność na 1 km ²	osób	108	124	114,8	50	60	120,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczników statystycznych krajowych i woj. pilskiego 1976 i 1999

Województwo pilskie na przestrzeni 23 lat funkcjonowania zwiększyło liczbę ludności o 82,5 tysiąca, z czego w miastach o 83,0 tysiące. Ludność wsi utrzymywała się na niezmiennym poziomie, jednakże w strukturze ludności województwa zmniejszyła się o 8,8% na korzyść ludności miast. Dynamika wzrostu wskaźników wojewódzkich wyprzedzała dynamikę wzrostu wskaźników dla kraju. Wyjątek stanowiła ludność wsi, która w kraju zmniejszyła się o 4,1%, w województwie o 0,2%.

Gęstość zaludnienia w województwie wzrosła o 20%, pozostawała jednak dwukrotnie niższa niż gęstość zaludnienia w kraju.

Warunki życia w mieście w dużym stopniu uległy dalszej poprawie. Powstałe jednostki usługowe, oprócz handlu i firm okołobiznesowych, miały ponadlokalny zasięg oddziaływania:

- w zakresie zdrowia i opieki socjalnej m.in. Wojewódzki Szpital Zespolony, Zespół Przychodni Specjalistycznych (53 gabinety), Wojewódzka Kolumna Transportu Sanitarnego, Wojewódzka Stacja

Sanitarno – Epidemiologiczna, Wojewódzka Przychodnia Chirurgiczna, Dermatologiczna, Chorób Płuc i Gruźlicy, Przychodnia Rehabilitacyjna, Dom Pomocy Społecznej (zatrudniające około 3 300 osób) oraz Prywatna Klinika Medyczna „Ars Medical”,

- baza hotelowa: wybudowany hotel „Rodło” na 340 miejsc, zajazdy „Tarcza” i „Rębajło” z miejscami noclegowymi,
- obiekty sportowe i rekreacyjne o dobrych warunkach do uprawiania sportów i wypoczynku: dwie kryte pływalnie, w tym nowowytbudowana, kompleks strzelniczy, korty tenisowe, zagospodarowane jezioro Płotki i Piaszczyste, zmodernizowany stadion miejski na 25 000 widzów oraz stadion żużlowy, w rozlewisku rzeki Gwda wykonana wyspa z rosarium, fontanną i miejscem dla ptaków wodnych, a na bagiennych Koszycach wykonany sztuczny zalew wykorzystany do uprawiania żeglarstwa i innych sportów wodnych,
- w zakresie oświaty oferującej coraz to nowe kierunki wykształcenia zawodowego, szkoły średnie i jedna wyższa (Wyższa Oficerska Szkoła Samochodowa) zatrudniające blisko 2 300 osób. Jednostką nadzorującą o charakterze wojewódzkim było Kuratorium Oświaty.

Tabela 24. Placówki oświatowe oraz liczba uczniów i studentów miasta Piły w latach 1975 – 1985

Wyszczególnienie	1975	1980	1985
Szkoły:			
- podstawowe	10	10	10
- zawodowe	23	26	23
- średnie zawodowe	14	16	15
- licea ogólnokształcące	3	3	2
- wyższe	-	1	1
Uczniowie:			
- podstawowych	6 153	7 319	9 783
- zawodowych)	4 338	3 709	2 747
- średnich zawodowych	3 652	3 200	3 200
- liceów ogólnokształcących	1 764	1 198	934
- wyższych	-	bd	bd

Źródło: opracowanie własne na podstawie Rocznik statystyczny woj. piłskiego 1980, 1990, WUS w Pile

W latach 1975 – 1985 wzrosła liczba dzieci o 2 630 w wieku szkolnym na poziomie szkoły podstawowej. Liczba uczniów szkół średnich zmniejszyła się,

ponieważ roczniki powojenne osiągnęły wiek produkcyjny. Wybudowano nowe obiekty szkolne na nowych osiedlach: Jadwiżyn, Górne i Staszyce.

Młodzież kształciła się w zawodach m.in.: budowlanym, mechanicznym, ekonomicznym, odzieżowym, medycznym, gastronomicznym, muzycznym, gazowniczym, górniczym.

W konkluzji omawianego okresu nowy podział administracyjny wprowadzony w 1975 roku wpłynął na rozwój miasta i zwiększył jego znaczenie. Reforma ograniczyła bowiem oddziaływanie dużych miast wskutek decentralizacji funkcji obsługi ich zaplecza i rozszerzyła zasięg oddziaływania miast średnich, nowych stolic województw. Nastąpiło bardziej równomierne rozmieszczenie placówek usługowych. Utworzony w Pile ośrodek administracyjny traktowano jako czynnik rozwoju.

Pozytywnym skutkiem przemian było skrócenie drogi załatwiania spraw przez mieszkańców, przed reformą dla Piły miastem powiatowym była Trzcianka oddalona o 27 km, a miastem wojewódzkim Poznań oddalony o 105 km.

W mieście wykorzystano część rezerw terenowych pod budowę nowych osiedli mieszkaniowych, tworząc tym samym korzystne warunki dla procesów migracyjnych. Siła robocza napływowa oraz wykształcona w mieście stanowiła wraz z rozwojem infrastruktury (dzięki zwiększonym środkom finansowym z budżetu państwa) o możliwościach rozwoju zakładów przemysłowych i usług.

Występowała dość duża zgodność wielkości miasta z szansami jego dalszego rozwoju, mimo że był on w warunkach centralnie planowanej gospodarki determinowany:

- kontrolą państwa nad zmianą użytkowania gruntów
- niewielkim udziałem prywatnej własności ziemi w mieście
- udziałem państwa w procesach inwestycyjnych
- kontrolą państwa nad gospodarką mieszkaniową
- scentralizowaną organizacją usług
- dominacją sektora państwowego we wszystkich dziedzinach życia.

ROZDZIAŁ IV

ETAPY ROZWOJU GOSPODARCZEGO MIASTA PIŁY WYZNACZONE PRZEZ PRZEMIANY USTROJOWE W WARUNKACH GOSPODARKI RYNKOWEJ

1. Rozwój w warunkach gospodarki rynkowej w latach 1990 – 1998

Przeprowadzona w 1989 roku reforma ustroju społeczno – politycznego i gospodarczego pociągnęła za sobą wiele radykalnych zmian o charakterze ekonomicznym, prawnym, społecznym i politycznym. Przejście z systemu gospodarki centralnie planowanej (nakazowo – rozdzielczej) do systemu gospodarki rynkowej spowodowało wprowadzanie zasad wolnego rynku, decentralizacji działań oraz demokracji. Powstały warunki do włączania się społeczności lokalnej w oddolne podejmowanie decyzji w celu ożywienia gospodarczego.¹⁹³

Jednocześnie funkcjonował dwuszczeblowy podział administracyjny kraju, gdzie Piła pełniła rolę ośrodka centralnego w regionie pilskim. W tym okresie szczebel wojewódzki, funkcjonując w demokratycznym państwie prawa, wypełniał głównie rolę gwaranta ładu społecznego.

Mechanizmy rozwoju miast właściwe gospodarce nakazowo – rozdzielczej zostały zastąpione przez mechanizmy rynkowe działające w ramach reguł i instytucji ustanowionych przez politykę społeczno – gospodarczą.¹⁹⁴

Miasto zaczęto traktować jako jednostkę gospodarczą, która ma osiągać określone efekty przy możliwie niskich nakładach.¹⁹⁵

---

¹⁹³ Kołodziejski J., *Kształtowanie rozwoju lokalnego w procesie transformacji krajów postsocjalistycznych* [w:] Współczesne problemy rozwoju regionalnego, red. B. Jałowiecki, Warszawa 1995, s. 126-127

¹⁹⁴ Domański R., *Nieliniowa polityka gospodarczego rozwoju miasta (propozycja dla Poznania)* [w:] Podstawy gospodarczej polityki miasta. Studium Poznania, red. R. Domański, Biuletyn PAN KPZK, zeszyt 181, Warszawa 1998, s. 27

¹⁹⁵ Markowski T., *Zarządzanie ...*, op. cit., s. 16

Ważne dla miasta stały się sprawy jego rozwoju gospodarczego rozumianego jako procesy składające się na ogólny wzrost zamożności społeczeństwa i jakościową poprawę jego warunków życia.¹⁹⁶

Zmiany ustrojowe stworzyły warunki do usamodzielnienia się miasta i kreowania własnej strategii i polityki rozwoju.¹⁹⁷ Spowodowały też konieczność nowych, często nieprzewidzianych działań. Gospodarka i społeczeństwo gmin uzyskały podmiotowość w prawnym systemie zarządzania.

B. Jałowiecki stwierdził, że zadanie prowadzenia i kierowania rozwojem nie jest łatwe. Władze lokalne musiały bowiem być elastyczne w swoich działaniach i szybko reagować na zmieniające się otoczenie społeczno – gospodarcze, zmiany ustrojowe, niedoskonały system prawny, niestabilną politykę fiskalną i poddawane ciągłym zmianom zasady funkcjonowania podmiotów gospodarczych. Kierowanie rozwojem wymagało także przeorientowania myślenia i zachowań ludzi, wyeliminowania dokonywania częstych zmian osobowych organów przedstawicielskich, zminimalizowania partykularyzmów i zachęcenia ludzi do postępowego i nowoczesnego działania, a tym samym wyeliminowania starych nawyków oraz oporu wobec szybkiego dokonywania zmian i przeobrażeń.¹⁹⁸

„Gospodarka rynkowa tworzy najsprawniejszy mechanizm samoregulujący w sferze produkcji, podziału, wymiany i konsumpcji ... . Rynek jest ... naturalnym i najbardziej elastycznym, a zarazem najmniej kosztownym urządzeniem regulacyjnym. Podstawowa zaleta rynku wyraża się w tym, że w nieustannych procesach dostosowawczych, między różnymi sferami działalności gospodarczej człowieka, jest wymuszony wszędzie postęp innowacyjny i są eliminowane podmioty niesprawne, niezdolne do sprostanania wymaganiom konkurencji, do minimalizowania kosztów produkcji i tym samym do maksymalizowania efektów na jednostkę produkcji. Gospodarka rynkowa nikomu nie gwarantuje stabilności działania, tzn. przedsiębiorcom nie gwarantuje

---

¹⁹⁶ Pomykało W. , *Encyklopedia ...*, op. cit., s. 809

¹⁹⁷ Wysocka E., *Strategia ...*, op. cit., s. 74

¹⁹⁸ Jałowiecki B., *Rozwój ...*, 1989, op. cit., s. 36-43

zbytu swoich produktów, pracownikom nie zapewnia pełnego zatrudnienia, a konsumentom stabilnych cen.”¹⁹⁹

Bardzo ważnym dla omawianego okresu było uruchomienie miejscowego potencjału wzrostu oraz wykorzystanie kluczowych czynników endogenicznych warunkujących wzrost. Uwzględniono lokalne prawa i regulacje oraz czynniki egzogeniczne, one bowiem sprzyjały bądź nie sprzyjały rozwojowi.

W grupie czynników endogenicznych rozwój gospodarczy miasta warunkowały atrakcyjność obszaru i dostępność miejsca, obecność firm z otoczenia biznesu, pozytywny stosunek mieszkańców do reform, jego kreatywność i przedsiębiorczość, wysokie kwalifikacje zawodowe i wielkość siły roboczej, infrastruktura techniczna i społeczna, lokalny kapitał i inwestycje.

Kapitał inwestycyjny w warunkach gospodarki rynkowej, pochodził w dużej części od inwestorów lokalnych i podmiotów gospodarczych zewnętrznych oraz samorządu terytorialnego (jego kapitał inwestycyjny był zwiększany przez Unię Europejską funduszami przedakcesyjnymi, a od 2004 roku akcesyjnymi), w niewielkiej części z budżetu państwa.

Możliwości inwestowania w mieście zwiększała promocja, marketing i współpraca międzynarodowa oraz niewielkie ryzyko inwestowania w mieście zwłaszcza w warunkach transformacji społeczno – ustrojowej.

Rozwojowi sprzyjały czynniki egzogeniczne – ustrój demokratyczny i gospodarka rynkowa, osiągnięcia gospodarcze Piły miasta wojewódzkiego, pozytywny stosunek do pracy społeczności lokalnej, zewnętrzny kapitał i inwestycje, dostępność położenia do rynku międzynarodowego i krajowego oraz bliskość do rynku lokalnego. Tworzył się dobry klimat rozwoju w mieście.

---

¹⁹⁹ Nasiłowski M., *System rynkowy, Podstawy mikro- i makroekonomii*, Wydawnictwo Key Text, Warszawa, s. 294-295

„**Klimat rozwoju lokalnego** tworzy dobrze rozwinięta i zróżnicowana struktura gospodarcza, w którym istnieją warunki do podejmowania działalności gospodarczej przez nowe podmioty, warunki współdziałania z innymi podmiotami oraz prowadzenia działań komplementarnych.”²⁰⁰

Klimat rozwoju lokalnego tworzą klimat przedsiębiorczości i klimat społeczny.

Klimat przedsiębiorczości zdaniem Tadeusza Markowskiego „przejawia się w większej, w porównaniu do innych, skłonności danej społeczności do ryzyka, do podejmowania nowej działalności, chęci zaciągania pożyczek itd.”²⁰¹

Zwiększa się wola inwestowania zarówno ludności miejscowej, jak i podmiotów gospodarczych, kiedy warunki (zbiór różnego rodzaju czynników) są dobre.

Klimat społeczny kształtuje wiele warunków, m.in. stan materialny i systemy wartości społeczności lokalnej, demografia, warunki ekonomiczne, ekologiczne i kulturowe. Ważną rolę odgrywają właściwości miejsca.²⁰²

Dobry klimat w mieście Pile sprawiał, że zasoby stawały się aktywnymi czynnikami rozwoju (były zatem warunki i możliwości ich wykorzystania dla tego rozwoju) można odnieść przede wszystkim do okresu od 1990 roku.

Zaczęły następować istotne zmiany jakościowe w strukturze rzeczowej gospodarki, w strukturze własności oraz w strukturze zawodowej i społecznej mieszkańców.

Transformacja systemowa i budowa rynkowego systemu ekonomicznego zdynamizowały nowe jakościowe i ilościowe potrzeby podmiotów fizycznych i prawnych czyli uczestników działań w realnej sferze gospodarczej.

Potrzeby te dotyczyły zdobycia informacji i wiedzy z zakresu legislacyjnych, ekonomicznych i menedżerskich zasad funkcjonowania podmiotów gospodarczych, odnoszących się do potencjalnych i rzeczywistych powiązań

---

²⁰⁰ Broszkiewicz R., *Instrumenty sterowania rozwojem lokalnym* [w:] *Rozwój gospodarki lokalnej w teorii i praktyce*, Seria: *Rozwój regionalny. Rozwój lokalny*. Samorząd terytorialny, red. B. Gruchman, J. Tarajkowski, Instytut Gospodarki Przestrzennej UW, Instytut Planowania AE Poznań, Warszawa 1990, s. 49-58

²⁰¹ Markowski T., *Lokalna polityka rozwoju ekonomicznego – aspekty organizacyjne i instytucjonalne* [w:] *Gospodarka samorządów terytorialnych w świetle doświadczeń amerykańskich*, red. L.M. Salamon, R.A. Seidel, P. Bury, T. Markowski, Fundacja TECHEKO, Łódź 1995, s. 234-256

²⁰² Kukliński A., *Experiences and prospects* [w:] *Globality versus Locality*, red. A. Kukliński, Institut of Space Economy, University of Warsaw, Warsaw 1990, s. 213-227

rynkowych, do możliwości zasilania finansowego i rozwoju oraz do sytuacji na rynku.²⁰³

W warunkach gospodarki rynkowej i demokratycznych struktur społecznych powstał samorząd lokalny, który uzyskał (choć w niepełnym wymiarze) możliwość zarządzania rozwojem lokalnym, wykorzystywania szans – czynników rozwoju, likwidowania lub minimalizowania ograniczeń i zagrożeń rozwoju jak również rozwiązywania konfliktów interesów i dążeń różnych grup społecznych i podmiotów gospodarczych.

Gospodarka rynkowa dała samorządowi lokalnemu²⁰⁴ uprawnienia, ale i konsekwencje. Samodzielność działania wiązała się często z niepewnością działania, szczególnie w świetle różnorodnych preferencji społecznych, ograniczonych możliwości finansowych i stale rosnących potrzeb gospodarki i społeczności lokalnej. „Gospodarka rynkowa spowodowała nadto postrzeganie gospodarki samorządu lokalnego przez pryzmat konkurencyjności, głównie w obszarach:

- pozyskiwania inwestorów krajowych i zagranicznych,
- dostępu do różnych źródeł finansowania, szczególnie publicznych i zagranicznych,
- utrzymania dotychczasowego kapitału,
- lokalizacji instytucji administracyjnych, finansowych, naukowych,
- organizacji imprez handlowych, kulturalnych, sportowych, wystaw, konferencji, spotkań politycznych,
- dostępu do rynków zbytu,
- pozyskania i utrzymania turystów, studentów, mieszkańców”²⁰⁵.

---

²⁰³ Meissner J., *Ocena istniejącego układu instytucjonalnego pod względem zakresu i stopnia jego oddziaływania na podmioty prawne i fizyczne działające w gospodarce miasta* [w:] *Podstawy gospodarczej polityki miasta, Studium Poznania*, red. R. Domański, Biuletyn PAN KPZK zeszyt 181, Warszawa 1998, s. 313

²⁰⁴ Wojciechowski E., *Zarządzanie w samorządzie terytorialnym*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2003, s. 58

²⁰⁵ Sekuła A., *Marketing terytorialny* [w:] *Gospodarka regionalna i lokalna*, red. nauk. Z. Strzelecki, PWN, Warszawa 2008, s. 270-271

Od 1989 roku w warunkach gospodarki zdecentralizowanej opartej na prawach rynku i funkcjonowania samorządów lokalnych wzrosła **rola instrumentów** pośrednich w sterowaniu rozwojem, a więc zachęt lub utrudnień. Służą one oddziaływaniu na ludzi i podmioty do podejmowania (lub nie) działań zgodnych z celami rozwoju, które są zapisane w planach. Hierarchia podmiotu polityki stanowi o stałości lub zmienności instrumentów sterowania rozwojem.

Ryszard Domański do instrumentów sterowania rozwojem zalicza instrumenty prawno – administracyjne, ekonomiczno – finansowe, infrastrukturalne i planowanie przestrzenne.²⁰⁶ Zdaniem E. Nowińskiej, do najbardziej efektywnych działań należą te, które wykorzystują instrumenty ekonomiczno – finansowe, choć wymagają dużej wiedzy ekonomicznej o firmie.²⁰⁷

Na szczeblu miasta (o czym będzie mowa w dalszych rozdziałach), najistotniejsze znaczenie miały instrumenty ekonomiczno – finansowe, np. podatki, opłaty, ceny, inwestycje, kary. Charakter pozostałych był uzupełniający i znacząco wpływał na skuteczność instrumentów ekonomiczno – finansowych, np. informacja, promocja, oddziaływanie na otoczenie gospodarcze, stanowienie prawa.

Ważna jest wiedza, jakie są ekonomiczne warunki rozwoju oraz to, w jakim stopniu umożliwiają one wykorzystanie innych, pozaekonomicznych aktywów, np. kapitału.²⁰⁸

Zmiany ustrojowe stworzyły sprzyjające warunki dla podejmowania działalności komercyjnej na zasadzie konkurencji. Przebudowę gospodarki cechowały:

- przekształcenia własnościowe przedsiębiorstw państwowych i jednostek samorządowych (np. przekształcenia w spółki, prywatyzowany majątek państwowy przedsiębiorstw produkcyjnych, usługowych, rolnych itd., przekształcenia jednostek i zakładów budżetowych, sprzedaż)
- stopniowa poprawa efektywności gospodarowania (gospodarka oparta o rachunek ekonomiczny),

²⁰⁶ Domański R., *Gospodarka ...*, 1990, op. cit.

²⁰⁷ Nowińska E., *Model ...*, 1998, op. cit.

²⁰⁸ Wojtasiewicz L., *Ekonomiczne ...*, op. cit., s. 105

- przekształcenia własnościowe gruntów i sposobów ich użytkowania (sprzedaż na własność osobom fizycznym, prawnym gruntów rolnych, działek budowlanych, stawów, jezior, lasów itd.),
- komunalizacja mienia (mienie Skarbu Państwa przekazywane gminom),
- dynamiczny rozwój podmiotów gospodarczych, zmiana struktury własności we wszystkich sferach w kierunku dominacji sektora prywatnego.²⁰⁹

Miasto traktowane było podmiotowo.²¹⁰ Podmiotowe podejście pozwoliło odróżnić specyfikę miasta i określić zasięg jego oddziaływania.

Proces przebudowy w omawianym okresie nie został zakończony, mimo że Piła podjęła dostosowanie się do nowych warunków gospodarowania już w pierwszych latach przemian, potwierdzeniem czego była wzmożona aktywność gospodarcza mieszkańców miasta i działających tutaj firm. Zmiany, jakie dokonywały się w mieście, były charakterystyczne dla społeczeństw wysoko rozwiniętych.

Z analizy danych poniższej tabeli wynika, że nastąpił w omawianym okresie dynamiczny wzrost, o 90%, liczby podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON²¹¹ oraz postęp w prywatyzacji firm (o 77% zwiększył się udział sektora prywatnego). Najszybciej zrestrukturyzował się handel i usługi rynkowe.

---

²⁰⁹ *Piła w latach 1994 – 1998*, UM, Piła 1998

²¹⁰ Wysocka E., *Strategia ...*, op. cit., s. 74

²¹¹ W systemie REGON gromadzone są dane statystyczne począwszy od 1992 roku, według Europejskiej Klasyfikacji Działalności (EKD) od 1994 roku.

*Tabela 25. Podmioty gospodarcze miasta Piły zarejestrowane
w systemie REGON według EKD w latach 1992 – 1998*

Wyszczególnienie	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Ogółem	4 397	5 217	5 505	5 868	6 586	7 023	7 681
w tym sektor prywatny	4 265	5 083	5 394	5 752	6 469	6 885	7 528
działalność produkcyjna	786	877	671	665	698	692	707
budownictwo	547	596	494	512	581	621	679
rolnictwo i leśnictwo	34	38	30	34	42	46	55
handel i naprawy	1 877	2 302	2 480	2 597	2 801	2 831	2 929
hotele, restauracje	53	64	156	169	188	202	219
transport i łączność	180	194	400	440	544	642	692
pośrednictwo finansowe	bd	bd	54	97	145	193	253
obsługa nieruchomości	bd	bd	600	665	747	819	956
edukacja	82	93	79	76	103	126	158
ochrona zdrowia i opieka socjalna	138	189	208	237	272	341	456
pozostałe	bd	bd	333	376	465	510	577

Źródło: opracowanie własne na podstawie Piły w latach 1990 – 1994. I kadencja samorządu miasta Piły, UM Piła; Informator samorządowy Piły, II kadencja samorządu w latach 1994 – 1998, UM Piła; Roczniki statystyczne, US Piła

Zmieniające się warunki gospodarowania wpłynęły na szybki wzrost usług, w tym z zakresu pośrednictwa finansowego o 369% (w tym biura podatkowe), ochrony zdrowia o 248%, transportu i łączności o 73%, obsługi nieruchomości o 60% (w tym pośrednictwo, wycena), doradztwa prawnego, ubezpieczeń społecznych, czy usług bankowych o 370%.

Wymienione usługi wykazywały największą dynamikę wzrostu, jednakże nasycenie tego rodzaju placówkami usługowymi nadal było niewystarczające. Mimo to tworzyły dogodne warunki dla rozwoju przedsiębiorstw produkcyjnych i firm budowlanych. Kiedy w kraju notowano dynamikę spadkową dla tych działalności, w Pile, po spadku w latach 1989 – 1993, od roku 1994 notowano dynamikę dodatnią. Liczba przedsiębiorstw produkcyjnych wzrosła o ponad 5%, a firm budowlanych o 37%.

Zmianom ilościowym towarzyszyły zmiany w strukturze własnościowej. Zmniejszyła się liczba przedsiębiorstw w sektorze publicznym na korzyść

sektora prywatnego²¹², do którego w 1998 roku należało 98% działających podmiotów gospodarczych.

Tabela 26. Podmioty gospodarcze miasta Piły według własności i form organizacyjno – prawnych w latach 1992 – 1998 zarejestrowanych w systemie REGON

Wyszczególnienie	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Liczba podmiotów gospodarczych ogółem	4 397	5 217	5 505	5 868	6 586	7 023	7 681
Sektor publiczny	132	134	133	141	141	161	175
- przedsiębiorstwa państwowe	18	16	14	12	12	11	10
- spółki prawa handlowego i inne	114	118	119	129	129	150	165
Sektor prywatny	4 265	5 083	5 394	5 752	6 469	6 885	7 528
- zakłady gospodarcze osób fizycznych	3 678	4 261	4 707	4 966	5 532	5 775	6 275
- spółki cywilne	228	294	346	430	512	629	735
- spółki prawa handlowego	142	197	213	231	249	276	290

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczniki statystyczne, US Piła

W zakresie struktury prawnej najbardziej rozpowszechnioną formą podmiotów gospodarczych w sektorze prywatnym były zakłady gospodarcze osób fizycznych. W 1998 roku stanowili oni 83% wszystkich podmiotów sektora prywatnego. Kolejną licznie reprezentowaną formą prawną były spółki cywilne 10% tego sektora.

Wraz z reformą gospodarowania Piła stawała się z każdym rokiem bardziej atrakcyjna dla kapitału zagranicznego. Liczba podmiotów zagranicznych wzrosła z 6 w 1992 roku do 47 w 1998 roku. Działalność gospodarczą podjęły firmy z Danii, Niemiec, Holandii, Szwecji, Francji, Austrii i USA.

Tabela 27. Spółki z udziałem kapitału zagranicznego w Pile w latach 1992 – 1998 zarejestrowane w systemie REGON

Wyszczególnienie	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Liczba spółek z udziałem kapitału zagranicznego	6	11	20	21	39	45	47

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczniki statystyczne, US Piła

²¹² Do sektora publicznego zaliczone zostały wszystkie jednostki organizacyjne, w których własność Skarbu Państwa lub samorządu ma udział większy niż 50% wszystkich udziałów.

Do sektora prywatnego zaliczone zostały przedsiębiorstwa oraz organizacje gospodarcze należące do osób prywatnych i przez nich finansowane oraz te, w których Skarb Państwa lub samorząd ma udziały nie przekraczające 50% wszystkich udziałów.

Piłę wyróżniała, wśród innych podobnych miast, liczba 11 inwestycji zagranicznych, każdej o wartości powyżej 1 miliona dolarów. W rankingu atrakcyjności inwestycyjnej przeprowadzonym przez Instytut Badań Nad Gospodarką Rynkową, na podstawie wyników za 1998 rok, miasto zajęło drugie miejsce w kraju za miastem Cieszyn.²¹³

Tabela 28. Spółki prawa handlowego z udziałem kapitału zagranicznego w Pile, Poznaniu, kraju w latach 1991 – 1997

Wyszczególnienie	1991	1993	1995	1997	1997/1991 %
Liczba podmiotów zagranicznych	6	11	21	45	750,0
Udział % w liczbie podmiotów gospodarczych ogółem	0,18	0,21	0,36	0,64	.
Udział % Piły w liczbie podmiotów zagranicznych Poznania	2,3	1,5	1,9	3,0	.
Liczba podmiotów zagranicznych na 10 000 osób:					
- Piła	0,8	1,5	2,8	5,9	737,5
- Poznań	4,4	12,6	19,0	25,8	586,4
- Polska	1,4	4,2	6,2	8,5	607,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczniki statystyczne, US Piła; Poznań w latach 1994 – 1998. II kadencja samorządu Poznania w III Rzeczypospolitej Polskiej, UM Poznania, Poznań 1998

Trzeba zaakcentować, że Piła osiągnęła najlepszy wskaźnik dynamiki wzrostu firm zagranicznych, także w przeliczeniu na 10 000 mieszkańców. Jednak mimo korzystnych zmian, udział firm zagranicznych w ogólnej liczbie podmiotów był nadal niższy niż w kraju i w mieście Poznań.

„Rozwój gospodarczy wymaga szczególnej chłonności innowacyjnej polegającej na wyprzedzaniu swoich konkurentów we wprowadzaniu nowych wyrobów, technologii, organizacji pracy i poszerzaniu rynku zbytu. Szczególnie ważnym rodzajem innowacji są produkty wysokiego stopnia przetworzenia (high tech) lub sposoby realizacji procesów technologicznych bądź produktów finalnych (know – how).” Innowacyjność może pochodzić z zewnątrz lub jej źródłem mogą być własne zasoby intelektualne.²¹⁴

²¹³ Swianiewicz P., Dziemianowicz W., *Atrakcyjność inwestycyjna miast powiatowych*, Instytut Badań Nad Gospodarką Rynkową, Biuletyn Ekonomiczny nr 59/344, Warszawa 1999

²¹⁴ Meissner J., *Nowe rozwiązania instytucjonalne sprzyjające dynamizowaniu i wzrostowi efektywności gospodarki Poznania* [w:] Podstawy gospodarczej polityki miasta, Studium Poznania, cz. II, red. R. Domański, PAN KPZK, zeszyt 187, Warszawa 1999, s. 219

W ogólnym poziomie rozwoju miasta Piły, przemysł w swojej ilości odgrywał decydującą rolę w warunkach gospodarki scentralizowanej. System ten nie sprzyjał bowiem powiązaniom horyzontalnym i utrudniał powstawanie środowisk innowacyjnych. W warunkach gospodarki rynkowej, nie ilość zakładów przemysłowych ale ich technologia i innowacyjność oraz nowe rozwiązania organizacyjne, miały coraz częściej pierwszorzędne znaczenie. System rynkowy sprzyjał bowiem powstawaniu środowisk innowacyjnych i powiązań horyzontalnych poprzez związki ze środowiskiem lokalnym i regionalnym.²¹⁵

Zainteresowanie procesami innowacji i nowymi technologiami przyspieszyły zmiany w strukturze i sposobach organizacji produkcji oraz procesy globalizacji. Procesy innowacyjne mają miejsce w warunkach istnienia na danym obszarze dostępu do wiedzy informacji i kompetencji. Wynika z tego konieczność rozwijania szkolnictwa wyższego i dostosowywania kierunków kształcenia do zapotrzebowania.²¹⁶

W Pile innowacyjność pochodziła głównie z zewnątrz. Aby sprostać konkurencji, miasto systematycznie zwiększało możliwości kształcenia na poziomie wyższym i oczekiwanym, dającym impuls do intelektualnego wykorzystania własnych zasobów.

„Współczesnym paradygmatem rozwoju gospodarki jest innowacyjność i konkurencyjność gospodarki na wszystkich poziomach skali identyfikacji dziedzin gospodarki. Imperatyw priorytetowego traktowania innowacji i konkurencyjności w strategiach rozwoju gospodarki jest warunkiem koniecznym wobec procesów zachodzących w Europie i ich możliwych skutków... .”²¹⁷
Skutków także dla miast Wielkopolski, w tym Piły.

W ogólnej liczbie przedsiębiorstw przemysłowych dominowała produkcja tkanin i wyrobów włókienniczych (17%), metali i przetworzonych wyrobów z metali (15%), urządzeń elektronicznych i optycznych (14%).

---

²¹⁵ Gruchman B., *Postęp techniczny i innowacje przemysłowe w rozwoju regionalnym*, PWE, Warszawa 1989

²¹⁶ Markowski T., *Zarządzanie ...*, op. cit., s. 108-109

²¹⁷ Gruchman B., *Nowy ...*, 1992, op. cit.

*Tabela 29. Zakłady przemysłowe według branż miasta Piły
zarejestrowane w systemie REGON w latach 1994 – 1996*

Branża	Lata		
	1994	1995	1996
Ogółem	671	665	698
W tym m.in.:			
Produkcja art. spożywczych i wyrobów tytoniowych	63	66	66
Produkcja tkanin i wyrobów włókienniczych	133	116	115
Produkcja skór i wyrobów ze skóry	7	9	9
Produkcja drewna i wyrobów z drewna	60	59	57
Produkcja masy celulozowej, papieru oraz wyrobów z papieru: działalność publikacyjna i poligraficzna	43	47	46
Produkcja chemikaliów, wyrobów chemicznych i włókien sztucznych	6	7	7
Produkcja wyrobów z gumy i tworzyw sztucznych	15	22	25
Produkcja wyrobów z pozostałych surowców niemetalicznych	36	34	35
Produkcja metali i przetworzonych wyrobów z metali	95	93	98
Produkcja maszyn i urządzeń gdzie indziej nie sklasyfikowanych	30	30	31
Produkcja urządzeń elektronicznych i optycznych	98	97	94
Produkcja sprzętu transportowego	4	5	6
Produkcja gdzie indziej nie sklasyfikowana	80	79	79

Źródło: Strategia rozwoju miasta Piła 2000+, UM, Piła 1996

W mieście lokowały się firmy nowe, krajowe i zagraniczne, o nowoczesnych technologiach oraz ogłaszały upadłości bądź podlegały przekształceniom istniejące.

Nowopowstałymi firmami, tworzonymi głównie przez mieszkańców miasta były m.in.:

- „Drukarnia Waldemar Grzebyta” spółka jawna – kapitał prywatny (1989) – specjalizująca się w wysoko jakościowych drukach,
- „Ekolog” Holding S.A. (1989) – przedsiębiorstwo projektowo – inżynieryjne wykonujące obiekty ochrony środowiska,
- „PMB” (1990) – duńska firma produkująca odzież ekologiczną dziecięcą, zatrudniająca kobiety,
- „Grapil” spółka jawna z kapitałem prywatnym (1990) – produkująca odzież gastronomiczno – hotelarską, bhp, stołową, zatrudniająca kobiety,
- „Mini – Max” spółka jawna – kapitał prywatny (1990) – zajmująca się handlem, dystrybucją, gastronomią i hotelarstwem,

- „Profil” spółka z o.o. (1991) – produkująca m.in. rury wodociągowe i kanalizacyjne, rynny dachowe itd.,
- „Termotech” spółka z o.o. (1991) – zajmująca się projektowaniem, wykonawstwem i serwisowaniem instalacji sanitarnych i technologicznych oraz usług budowlanych,
- „Entel” spółka z o.o. (1991) – zajmująca się projektowaniem, budowaniem i serwisowaniem infrastruktury elektroenergetycznej i teletechnicznej,
- „Karpol” spółka z o.o. z udziałem kapitału niemieckiego (1995) – produkująca konstrukcje metalowe (kanały wentylacyjne) dla kraju i zagranicy,
- „Euro – Optik” spółka z o.o. (1995) – produkująca oprawki do okularów,
- „SCA – Packaking Marketing N.V.” (1996) – produkująca opakowania kartonowe,
- „Pilski Rynek Hurtowy” spółka gminy (1997) – obsługujący ponad 500 dostawców (głównie rolników i ogrodników) oraz odbiorców.

Powyższe firmy powstały przede wszystkim w wyniku kreatywności i przedsiębiorczości mieszkańców miasta. Rynkami zbytu dla ich produkcji, towarów i usług był nie tylko rynek lokalny, ale także krajowy i międzynarodowy.

- W mieście ulokowały się duże hurtownie, m.in. BRAAS handlujący pokryciami dachowymi, „Mago” zaopatrujący w środki spożywcze,
- salony samochodowe otworzyły m.in. firmy Citroen, Renault, Fiat, Honda, Skoda, Daewo,
- powstały stacje paliw BP, CPN, JET, PKN ORLEN, SHELL i inne,
- w otoczeniu biznesu rozpoczęły działalność firmy ubezpieczeniowe (25), filie oddziałów banków (22), w tym m.in. InvestBank, KredytBank, PKO S.A., PKO BP, BGŻ, Bank Krajowy, Bank Gdański, WBK.

Sprywatyzowanymi firmami w wyniku decyzji centralnych i samorządowych były m.in.:

- „Powogaz” – fabryka aparatury i urządzeń komunalnych (1989) – powstała spółka z o.o. z udziałem kapitału prywatnego „Gemar-Umech” – produkująca odlewy wod-kan z żeliwa i metali dla budownictwa, oczyszczania itd.,
- „Polam Piła” (1990) – po przekształceniu w jednoosobową spółkę Skarbu Państwa powstała spółka akcyjna Philips Lighting Poland (1991) – kapitał holenderski,
  - produkująca energooszczędne żarówki (1990), będąca największym w świecie centrum produkcyjno – logistycznym koncernu Philips Ltg, prowadząca także działalność badawczo – rozwojową,
- RSW „Ruch” Oddział w Pile (1991) przekształcono w Zakłady Graficzne. Zakłady Graficzne i firma Superkolor z Warszawy (1998) utworzyły Drukarnię „Winkowski” Sp. z o.o.. 35% udziałów spółki objął kapitał amerykański – firma Quad Graphics, lider w branży poligraficznej, stosujący nowoczesne technologie,
- komunalny zakład drogowy (1992) – powstała spółka z o.o. – kapitał prywatny „Rejon Dróg Miejskich” – wytwórca masy bitumicznej, budowniczy dróg na terenie miasta i kraju.

Przekształconymi przedsiębiorstwami były m.in.:

- „PGNiG” (1996) – powstał Oddział „Poszukiwania Nafty i Gazu” – realizujący odwierty nafty, gazu i wody w kraju i zagranicą,
- „Piłskie Przedsiębiorstwo Przemysłu Ziemniaczanego” (1996) – powstał Zakład Przemysłu Ziemniaczanego „Zetpezet” zmniejszając zatrudnienie i zasięg oddziaływania; tym samym zakończył działalność jeden z największych i najbardziej nowoczesnych zakładów w Europie produkujący mączkę ziemniaczaną,
- Zakłady Naprawcze Taboru Kolejowego (przekształcane od 1995 roku przez wiele lat), w 1997 roku postawione w stan likwidacji, na jego bazie powstały cztery małe spółki, m.in. lokomotyw spalinowych, zmniejszając

radykalnie zatrudnienie i wyprzedając majątek; tym samym zakończył działalność jeden z największych zakładów naprawczych w kraju, o długoletniej tradycji,

- Przedsiębiorstwo Budownictwa Przemysłowego (1992) – przekształciło się w spółkę „Pil – Building”, udziałowca grupy kapitałowej POZ – Building Holding realizującą budownictwo przemysłowe, handlowe i inne.

Nowopowstałą jednostką wojskową było Centrum Szkolenia Czołgowo – Samochodowe (1994) po zlikwidowanej Wyższej Oficerskiej Szkole Samochodowej (1990) i po niej Centrum Szkolenia Służby Czołgowo – Samochodowej (1994).

Zlikwidowanymi przedsiębiorstwami, w wyniku decyzji centralnych, były m.in.:

- Zakłady Lniarskie „Linum” (1994) – duży zakład, zatrudniający przede wszystkim kobiety, przetwarzający len pozyskiwany od okolicznych rolników, znany w kraju,
- Zakłady Przemysłu Drzewnego (1994) – produkujący wyroby z drewna uzyskiwanego przede wszystkim z okolicznych lasów.

Skomunalizowanymi jednostkami były m.in.:

- Rejon Dróg Miejskich, Wojewódzkie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji, Wojewódzkie Przedsiębiorstwo Energetyki Ciepłej, Spółka Wodno – Ściekowa „Gwda”, Zakład Produkcji Drzewnej, Wojewódzka Kolumna Transportu Sanitarnego, Wojewódzki Ośrodek Kultury, Przychodnia Przemysłowa, żłobki, Kino „Iskra”, tereny Kombinatu Budownictwa Komunalnego, stadiony, koszarowce powojkowe, kompleksy garażowe Ministerstwa Obrony Narodowej, budynki mieszkalne po Kombinacie Budowlanym i inne.

Skomunalizowane mienie na rzecz miasta stanowiło jego mienie komunalne²¹⁸ służące przede wszystkim do realizacji zadań przypisanych ustawami, np. w zakresie zaopatrzenia w wodę, gospodarki ściekowej, oczyszczania miasta, komunikacji miejskiej, zagospodarowania zieleni, cmentarzy i usług pogrzebowych, targowisk, budowy i utrzymania dróg. Zadania publiczne realizowały jednostki różne pod względem formy organizacyjno – prawnej: jednostki budżetowe, zakłady budżetowe, gospodarstwa pomocnicze jednostki budżetowej lub fundusz celowy, stanowiące jednostki sektora finansów publicznych. Po sprywatyzowaniu lub przekształceniu formy organizacyjno – prawnej niektórych jednostek, zadania publiczne wykonywały komunalne spółki prawa handlowego o charakterze kapitałowym, nie należące do sektora finansów publicznych. Z Zakładu Dróg Miejskich po sprywatyzowaniu powstał Rejon Dróg Miejskich, w 100% kapitał prywatny. Z Zakładu Oczyszczania Miasta powstała spółka „Altwater” z większościovym udziałem kapitału niemieckiego. Zakład Wodociągów i Kanalizacji przekształcono w Miejskie Wodociągi i Kanalizację, w 100% kapitał miasta i spółkę wodno – ściekową „Gwda” z udziałem większościovym kapitału miasta.

W 1998 roku na jednego mieszkańca miasta przypadało 10 podmiotów gospodarczych.

Oprócz przedsiębiorstw produkcyjnych funkcjonowały jednostki wojewódzkie, między innymi: Urząd Wojewódzki wraz z jednostkami administracji wojewódzkiej, Izba Skarbowa, Komenda Wojewódzka Policji, Wojewódzka Komenda Straży Pożarnej, Sąd Wojewódzki, Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa (1993), Wojewódzki Urząd Pracy itd. oraz jednostki wojskowe, w tym Centrum Szkolenia Czołgowo – Samochodowego.

---

²¹⁸ Ustawa z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (Dz. U. 1991, Nr 142, poz. 1591, art. 43)

Mienie komunalne stanowią własność i inne prawa majątkowe należące do poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego i ich związków, jak też mienie innych komunalnych osób prawnych, w tym przedsiębiorstw i spółek jednoosobowych.

Kodeks cywilny z 23.04.1964 r. (Dz. U. Nr 16, poz. 93 z późn. zm)

Pojęcie „mienia” jako własności i innych praw majątkowych określa art. 44

W Pile, co bardzo ważne, powiodła się próba pozyskania inwestora strategicznego na całość restrukturyzowanego majątku Zakładu Sprzętu Oświetleniowego „Polam” na wczesnym etapie transformacji. „Polam” przejęła firma holenderska „Philips”, zakupując pakiet większościowy akcji dawnej fabryki od Skarbu Państwa. Dzięki temu kilkutyśniczna załoga utrzymała pracę.

Wraz z reformą gospodarki zmieniała się wielkość firm pod względem zatrudnienia²¹⁹. Rezygnacja z własności państwowej w gospodarce spowodowała dynamiczny rozwój przedsiębiorczości społeczeństwa. Miało to odbicie w powstawaniu tysięcy małych firm przede wszystkim prywatnych.

Tabela 30. Podmioty gospodarcze zarejestrowane na terenie miasta Piły według liczby zatrudnionych w 1998 roku

Liczba zatrudnionych / Rodzaj firmy	Ilość firm	Procent
do 50 / małe	7 200	93,7
do 250 / średnie	460	6,0
250 i więcej / duże	21	0,3
Ogółem	7 681	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczniki statystyczne GUS

²¹⁹ Zgodnie z definicją zawartą w art. 54 i 55 ustawy z dnia 19 listopada 1999 r. Prawo działalności gospodarczej (Dz. U. Nr 101, poz. 1178 z późn. zmianami)

Za **małego przedsiębiorcę** uważa się przedsiębiorcę, który w poprzednim roku obrotowym:

- 1) zatrudniał średniorocznie mniej niż 50 pracowników oraz
- 2) osiągnął przychód netto ze sprzedaży towarów, wyrobów i usług oraz operacji finansowych nie przekraczający równowartości w złotych 7 mln EUR lub suma aktywów jego bilansu sporządzonego na koniec poprzedniego roku obrotowego nie przekroczyła równowartości w złotych 5 mln EUR.

Nie uważa się jednak za małego, przedsiębiorcy, w którym przedsiębiorcy inni niż mali, posiadają:

- 1) więcej niż 25% wkładów, udziałów lub akcji,
- 2) prawa do ponad 25% udziału w zysku,
- 3) więcej niż 25% głosów w zgromadzeniu wspólników (akcjonariuszy).

Za **średniego przedsiębiorcę** uważa się przedsiębiorcę, nie będącego małym przedsiębiorcą, który w poprzednim roku obrotowym:

- 1) zatrudniał średniorocznie mniej niż 250 pracowników oraz
- 2) osiągnął przychód netto ze sprzedaży towarów, wyrobów i usług oraz operacji finansowych nie przekraczający równowartości w złotych 40 mln EUR lub suma aktywów jego bilansu sporządzonego na koniec poprzedniego roku obrotowego nie przekroczyła równowartości w złotych 27 mln EUR.

Nie uważa się jednak za średniego, przedsiębiorcy, w którym przedsiębiorcy inni niż mali i średni, posiadają:

- 1) więcej niż 25% wkładów, udziałów lub akcji,
- 2) prawa do ponad 25% udziału w zysku,
- 3) więcej niż 25% głosów w zgromadzeniu wspólników (akcjonariuszy).

W ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych, co zawiera tabela, w 1998 roku najliczniejszą grupę stanowiły firmy małe – 93,7%. Zdecydowana większość funkcjonowała w sektorze prywatnym: w handlu, usługach i rzemiośle. Szczególnie duża ich liczba w handlu (2929) była wynikiem najwcześniej podjętego w tym dziale procesu transformacji ekonomicznej – demonopolizacji i prywatyzacji. Rozwój podmiotów handlowych (dynamika wzrostu w latach 1990 – 1998 wyniosła 70%) sprzyjał swobodnej konkurencji i umacnianiu mechanizmów rynkowych.

Firm średnich było 460 – w produkcji, handlu, budownictwie, transporcie, oświacie, administracji i służbie zdrowia.

Duże firmy, było ich 21, funkcjonowały przede wszystkim w produkcji, wojsku, policji, administracji i służbie zdrowia.

Największymi pracodawcami w mieście w 1998 roku byli:

Tabela 31. Najwięksi pracodawcy w Pile według liczby zatrudnionych w 1998 roku

Nazwa pracodawcy	Data powstania	Liczba zatrudnionych
Philips Lighting Poland S.A.	1991	3 700
Przedsiębiorstwo Produkcyjno – Handlowe „Farmutil” Sp. z o.o. w Pile	1991	2 300
„PMB” Sp. z o.o.	1990	1 350
Poszukiwania Nafty i Gazu „Nafta”	1998	1 200
Drukarnia „Winkowski” Sp. z o.o.	1998	1 200
Wojewódzki Szpital Zespolony	1984	1 140
Wojewódzka Przychodnia Specjalistyczna	1986	680
„Ekolog Holding” S.A.	1989	500

Źródło: opracowanie własne na podstawie Informatorów i publikacji powyższych firm, publikacji promocyjnych Pilskiej izby Gospodarczej, liczba zatrudnionych przybliżona

Lokalizacja działalności gospodarczej w mieście dawała korzyści ekonomiczne firmom (np. niższe koszty inwestycyjne – uzbrojenie terenu, niższe koszty transportowe – dobra lokalizacja i dostępność drogowa i kolejowa), miastu (np. większe wpływy do budżetu miasta z tytułu podatków) oraz społeczności lokalnej (np. korzyści zatrudnienia i dostępności do usług).

W grupie czynników rozwoju znaczenie miała **infrastruktura techniczna**. Przyrost ludności i firm oraz pełnienie funkcji ponadlokalnych stanowiły o konieczności jej budowy, w tym m.in. dróg wewnętrznych i obwodnicy miasta, zbrojeniu terenów przeznaczonych na działalność gospodarczą i budownictwo mieszkaniowe oraz urządzeń komunalnych – sieci i urządzeń sanitarnych. W analizowanym okresie nastąpił duży przyrost tej infrastruktury.

Tabela 32. Infrastruktura techniczna w Pile w latach 1990 – 1998

Wyszczególnienie	Jedn. miary	1990	1994	1998
Drogi ogółem		164	187	212
w tym: utwardzone		147	157	180
- krajowe	km	23	26	26
- wojewódzkie		51	51	51
- miejskie		90	110	135
Sieć wodociągowa	km	95	105	122
Sieć kanalizacyjna	km	67	79	104
Sieć gazowa	km	133	149	165
Sieć ciepła	km	14	36	53

Źródło: opracowanie własne na podstawie Pila w latach 1990 – 1994.

I kadencja samorządu miasta Piły, UM Piła; Informator samorządowy Piły, II kadencja samorządu lata 1994 – 1998, UM Piła

Rozwój przestrzenny miasta oraz zwiększające się natężenie ruchu drogowego spowodowały rozpoczęcie w 1997 roku budowy obwodnicy miasta w przebiegu drogi krajowej nr 11 i obwodnicy śródmiejskiej.²²⁰ Przekształceniom infrastruktury gospodarczej towarzyszyły działania na rzecz ekorozwoju, które wspierały rozwój gospodarczy. Dla potrzeb rozwoju firm i konieczności ochrony środowiska w 1995 roku oddano do użytku nowoczesną mechaniczno – biologiczną oczyszczalnię ścieków o przepustowości 28 000 m³ na dobę, a w 1997 roku dużą kompostownię osadów ściekowych. W latach 1994 – 1998 przeprowadzona została w mieście w szerokim zakresie modernizacja oświetlenia, wymieniono na 40 ulicach blisko 2 000 opraw na

²²⁰ Studium ..., 1996, op. cit., Strategia ..., 1996, op. cit.

Uchwała Nr LIII/550/98 Rady Miejskiej w Pile z dnia 4 czerwca 1998 r. w sprawie Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego układu komunikacyjnego miasta Piły

Uchwała Nr XIX/179/99 Rady Miejskiej w Pile z dnia 30 listopada 1999 r. w sprawie Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego układu ulicznego miasta Piły

energooszczędne. W celu ochrony środowiska zlikwidowano 66 małych węglowych kotłowni lokalnych.

W 1998 roku stan infrastruktury technicznej osiągnął duży wzrost do 1994 roku: sieci wodociągowej o ponad 16 km, kanalizacyjnej o 24 km, gazowej o blisko 16 km.

Duży udział w ich budowie miał samorząd gminy, poprzez przeznaczanie na ten cel środków finansowych z budżetów gminy. Udział wydatków na inwestycje w wydatkach ogółem wynosił w 1990 roku – 28%, w 1994 roku – 40%, w 1998 roku – 34%.

Tabela 33. Dochody i wydatki ogółem oraz wydatki majątkowe na 1 mieszkańca w latach 1990 – 1998 w Pile

Wyszczególnienie	Jedn. miary	1990	1994	1998
1. Dochody ogółem	zł	65 313 000	19 102 540	73 502 807
2. Wydatki ogółem	zł	63 745 600	21 427 843	77 324 645
W tym:				
- wydatki majątkowe	zł	17 871 900	8 597 855	26 045 995
- udział % wydatków majątkowych w wydatkach ogółem	%	28,0	40,1	33,7
3. Dochody na 1 mieszkańca	zł / osobę	903	253	956
4. Wydatki na 1 mieszkańca	zł / osobę	882	284	1 006
5. Nakłady inwestycyjne na 1 mieszkańca	zł / osobę	247	114	339

Źródło: opracowanie własne na podstawie Sprawozdania z rocznych budżetów 1990, 1994, 1998 UM Piły

Rynek pracy na początku lat 90, podobnie jak w kraju, cechował szybki spadek zatrudnienia. Było to spowodowane transformacją gospodarczą kraju. Odejście od gospodarki centralnie planowanej, bardzo wysoka inflacja w pierwszych latach reformy, zmiany w strukturze własnościowej firm, racjonalna polityka kredytowa i podatkowa spowodowały, że zaczynał nabierać znaczenia rachunek ekonomiczny nakazujący pracodawcom zwalnianie nadwyżek siły roboczej.

*Tabela 34. Zatrudnienie w gospodarce narodowej miasta Piły
wg sekcji EKD w latach 1990 – 1998*

Wyszczególnienie	Lata		
	1990	1994	1998
Ogółem:	28 217	26 874	27 876
działalność produkcyjna	7 557	7 607	8 876
rolnictwo i leśnictwo	1 254	134	137
budownictwo	2 845	1 639	1 598
handel i naprawy	2 019	2 110	3 155
transport i łączność	3 079	2 356	2 629
edukacja	2 265	2 149	2 010
zdrowie i opieka socjalna	3 304	2 779	2 973
pozostałe	5 494	8 100	6 498

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczniki statystyczne GUS; Piła w latach 1990-1994, I kadencja samorządu miasta Piły, UM Piła; Informator samorządowy Piły, II kadencja samorządu lata 1994-1998, UM Piła

Istotnym czynnikiem odróżniającym sytuację piłskiego rynku pracy była rozpoczęta w 1994 roku odbudowa zatrudnienia w sekcji działalność produkcyjna, co, w porównaniu ze stagnacją w tej dziedzinie w kraju, stanowiło istotną różnicę. W latach 1994 – 1998 odbudowano 85% ogółu miejsc pracy utraconych w latach 1990 – 1994. Pozytywny wpływ na powyższe miało m.in. przejście „z marszu” największej w Pile fabryki „Polam” przez inwestora strategicznego.

Największy spadek notowano w sekcji budownictwo o 1 366 osób. Zbyt wolne tempo przyrostu zatrudnienia obserwowano w dziale handel i usługi. Według typowych reakcji mnożnikowych w USA jedno miejsce pracy w produkcji wytwarza 3 – 4 miejsca pracy w pozostałych dziedzinach gospodarki.²²¹ Na jedno miejsce pracy w produkcji przypadało: w 1990 roku – 2,73, w 1994 roku – 2,53 i w 1998 roku – 2,14 miejsc pracy w usługach.

Firmy, które ogłosiły upadłość, bądź poddane były przekształceniom, stosowały grupowe zwolnienia, skutkiem czego było nagłe pojawienie się na rynku pracy wielu bezrobotnych w latach 1990 – 1993 (wzrost o 300%). Równie niesprzyjającą rynkowi pracy miała stać się decyzja podjęta przez szczebel centralny w sprawie likwidacji od 1999 roku jednostek wojskowych.

²²¹ *Program wspierania i rozwoju przedsiębiorczości na terenie miasta Piły, Instytut Badań nad Demokracją i Przedsiębiorstwem Prywatnym, Piła 1999*

Tabela 35. Charakterystyka rynku pracy w Piłi w latach 1990 – 1998

Wyszczególnienie	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Pracujący	28 217	22 792	23 182	24 408	26 874	24 915	25 677	26 612	27 876
Bezrobotni	2 166	4 312	5 833	6 492	6 175	4 740	4 254	2 789	2 490
Wskaźnik bezrobocia rejestrowanego	5,1	10,0	13,2	14,6	13,6	10,3	9,1	5,9	5,1
Stopa bezrobocia:									
- Piła	7,1	15,9	20,1	21,0	18,7	16,0	14,2	9,5	8,2
- woj. piłskie	7,7	16,4	20,8	25,8	23,3	19,8	18,0	13,3	12,4
- kraj	6,1	11,4	13,6	16,4	16,0	14,9	13,2	10,3	10,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie Informator samorządowy Piły, II kadencja samorządu lata 1994-1998, UM Piła; Bezrobocie w woj. piłskim w latach 1990 – 1998, US Piła

Poziom zatrudnienia spadał, a wskaźnik bezrobocia wzrastał. Najniższy poziom zatrudnienia zanotowano w 1991 roku, natomiast najwyższy wskaźnik bezrobocia w 1993 roku (14,6%). Na rynku pracy pojawiły się wolne zasoby wykwalifikowanej kadry.

Rynek pracy, obok warunków ekonomicznych, technicznych i informacji był jednym z najbardziej istotnych czynników decydujących o wyborach dokonywanych przez podmioty gospodarcze. Duże znaczenie miała podaż pracowników o wymaganych kwalifikacjach. W latach 1994 – 1998 o 2 176 wzrosła liczba podmiotów gospodarczych zatrudniających 3 685 osób bezrobotnych. Wskaźnik bezrobocia obniżył się do 5,1%, a stopa bezrobocia do 8,2%²²², co w sposób pozytywny odróżniało sytuację na rynku pracy miasta Piły od rynku pracy w kraju i w województwie piłskim.

Pomimo spadku bezrobocia wskaźnik aktywności zawodowej zmniejszył się z 66,5% w 1990 roku do 57,6% w 1998 roku.

Ludność miasta w analizowanym okresie wzrosła o 4 500 osób. W strukturze wiekowej ludności następował systematyczny wzrost liczby w wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym oraz spadek liczebności grupy w wieku przedprodukcyjnym.

²²² Beksiak J., *Ekonomia*, PWN, Warszawa 2000, s.172

Stopę bezrobocia stanowi wyrażony w procentach stosunek liczby bezrobotnych (niepracujący zdolni do pracy i jej poszukujący) do wielkości zasobu pracy (zatrudnieni i bezrobotni).

Powiatowy Urząd Pracy w Piłi

Wskaźnik bezrobocia rejestrowanego stanowi wyrażony w procentach stosunek liczby bezrobotnych zarejestrowanych do ludności w wieku produkcyjnym.

Tabela 36. Ludność Piły w latach 1990 – 1998

Wyszczególnienie	Jedn. miary	1990	1994	1998
Powierzchnia	km ²	102,3	102,3	102,3
LUDNOŚĆ ogółem	tys. osób	72,3	75,6	76,8
w tym kobiet:		37,3	39,1	39,7
w wieku:				
- przedprodukcyjnym	tys. osób	23,5	22,8	20,1
- produkcyjnym		42,4	45,5	48,4
- poprodukcyjnym		6,4	7,3	8,3
Liczba ludności w wieku produkcyjnym na 1000 mieszkańców	osób	586	602	630
Liczba ludności w wieku nieprodukcyjnym na 1000 mieszkańców	osób	414	398	370
SALDO PRZYROSTU	osób	1 047	497	237
RUCH NATURALNY:				
Małżeństwa	liczba	477	451	424
Urodzenia	osób	988	884	743
Zgony	osób	473	527	556
Saldo przyrostu naturalnego	osób	515	357	187
Przyrost naturalny	%	0,7	0,5	0,2
MIGRACJE LUDNOŚCI:				
Napływ ogółem:		1 202	695	830
- z miast	osób	574	354	468
- ze wsi		618	333	362
- z zagranicy		10	8	-
Odływ ogółem:		670	555	780
- do miast	osób	457	372	507
- na wieś		213	183	273
- za granicę		-	-	-
SALDO MIGRACJI	osób	532	140	50

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczniki statystyczne 1991, 1995, WUS w Pile, Rocznik statystyczny 1999, US Pila

Wśród czynników decydujących o rozwoju demograficznym miasta był przyrost naturalny i migracje.

Populację ludności miasta cechowało obniżające się w dużym tempie saldo przyrostu naturalnego o -64% (wskutek zmniejszającej się liczby urodzeń i wzrastającej liczby zgonów) oraz obniżające się saldo migracji o -94% (wskutek rosnącego odpływu ludności do innych miast i na wieś przy zmniejszającym się napływie do miasta ludności z innych miast, ze wsi i z zagranicy).

Prognoza pomigracyjna, wskutek niewielkiego dodatniego salda migracji na koniec okresu, nie mogła stanowić o przewidywaniu dużego tempa wzrostu ludności w przyszłości.

Jednocześnie obserwowano spadek zawieranych małżeństw i planowanie powiększenia rodziny przez młode małżeństwa w późniejszym terminie. Planowanie jednego dziecka stanowiło o przewidywaniu na przyszłość tendencji do braku zapewnienia prostej zastępowalności pokoleń. Rozwój naturalny, przy zachowaniu tak niekorzystnych tendencji w przyszłości, nie zapewniłby dynamiki rozwojowej.

Prognoza biologiczna rozwoju ludności, kształtowana przez ruch naturalny (urodzenia i zgony) oraz czynniki takie jak struktura według wieku i płci, wskazywała tendencję spadkową liczby ludności w ciągu najbliższych 15 lat. Wyniki prognostyczne wskazywały, że rozwój naturalny nie zapewni dynamiki rozwojowej liczby ludności, spowoduje wręcz spadek (2003 rok – 77 129 osób, 2008 rok – 77 127 osób, 2013 rok – 76 498 osób).²²³

Liczba ludności w wieku poprodukcyjnym wzrosła w omawianym okresie o 30%. Społeczeństwo kwalifikowało się do II grupy pod względem wieku demograficznego, co oznaczało przedpole starzenia się ludności miasta, a w konsekwencji potrzebę zapewnienia rozwoju usług ochrony zdrowia i ubezpieczeniowych.

Wraz z rozwojem działalności gospodarczej i wzrostem ludności dużą rolę odgrywała infrastruktura mieszkaniowa sprzyjająca warunkom bytowania.

Endogeniczny czynnik rozwoju, **budownictwo mieszkaniowe**, cechowała, po spadku w latach 1991 – 1994, rosnąca dynamika rozwoju. W analizowanym okresie wybudowano 2 171 nowych mieszkań, a w latach 1994 – 1998 oddano do użytku 1 070 mieszkań, w tym 228 w budownictwie indywidualnym. Jednocześnie zwiększyła się powierzchnia użytkowa mieszkania przypadająca na jedną osobę z 16,28 m² w 1994 roku do 16,94 m² w 1998 roku. W strukturze oddawanych do użytku mieszkań dominujący udział stanowiło budownictwo spółdzielcze (72%).

---

²²³ *Wodociąg dla miasta Piły z ujęcia wody z Dobrzycy wraz ze stacją uzdatniania wody, Analiza ekonomiczna projektu*, BBF, MWiK, Piła 1999

*Tabela 37. Zasoby mieszkaniowe miasta Piły
w latach 1990 – 1998*

Wyszczególnienie	1990	1994	1998
Liczba mieszkań	20 617	21 863	22 788
Liczba osób na 1 mieszkanie	3,5	3,4	3,4
Powierzchnia użytkowa mieszkań w m ² na 1 osobę	15,8	16,3	17,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie Pila w liczbach 1994 – 2001, US Pila; Województwo wielkopolskie w 1998 roku, US Poznań 1999

W czerwcu 1998 roku utworzono decyzją samorządu lokalnego Pilskie Towarzystwo Budownictwa Społecznego²²⁴ co miało znaczący wpływ na zintensyfikowanie budowy mieszkań komunalnych w przyszłych latach. W latach 90, przed powołaniem PTBS, miasto kupiło 33 mieszkania w spółdzielniach mieszkaniowych i wybudowało 32 mieszkania. Rozpoczęto sprzedaż lokali komunalnych. W latach 1994 – 1998 sprzedano dotychczasowym najemcom 950 mieszkań (16,5% zasobów komunalnych). Rozpoczęła się budowa mieszkań na osiedlu Koszyce „K2”.

Tabela 38. Liczba oddanych do użytku mieszkań budownictwa indywidualnego miasta Piły w latach 1990 – 1998

Wyszczególnienie	1990	1994	1995	1996	1997	1998
Liczba mieszkań	86	107	147	143	192	481
w tym:						
- budownictwo indywidualne	19	30	37	46	57	58
- udział % w ogólnej liczbie mieszkań	22,0	28,0	25,2	32,2	29,7	12,1

Źródło: Pila w liczbach 1994 – 2001, US Pila

Niekorzystnym zjawiskiem, było utrzymywanie się, na niskim poziomie liczby oddawanych do użytku mieszkań budownictwa indywidualnego, głównie z powodu ograniczonych możliwości finansowych mieszkańców i niewystarczającej dostępności uzbrojonych terenów.

Proces budowy domów uintensywnił się wraz ze sprzedażą działek budowlanych po sporządzeniu w 1995 roku Studium uwarunkowań i kierunków

²²⁴ Uchwała Nr LIV/554/98 Rady Miejskiej w Pile z dnia 17 czerwca 1998 r. w sprawie utworzenia Pilskiego Towarzystwa Budownictwa Społecznego Sp. z o.o.

zagospodarowania przestrzennego²²⁵, a następnie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego miasta Piły. W latach 1995 – 1998 sporządzono miejscowe plany dla 74% powierzchni miasta.

Bardzo ważnym czynnikiem rozwijającym miasto było tworzenie **warunków do intelektualnego rozwoju**. Inwestowanie w kapitał ludzki stawało się coraz większą potrzebą z uwagi na lokowanie się w mieście firm innowacyjnych (np. Philips, Drukarnia „Winkowski”) i usługowych (np. banki).

Tabela 39. Placówki oświatowe oraz liczba uczniów i studentów w Pile w latach 1990 – 1998

Wyszczególnienie	1990	1994	1998
Szkoły:			
- podstawowe	11	13	13
- zawodowe	34	37	35
- licea ogólnokształcące	4	6	8
- wyższe	1	2	7
Uczniowie:			
- szkół podstawowych	11 511	11 374	9 826
- szkół zawodowych	6 069	8 079	6 518
- liceów ogólnokształcących	1 157	2 019	2 636
- wyższych	bd	bd	2 519

Źródło: opracowanie własne na podstawie Piła, UM 1995; Piła w liczbach 1994-2001, US Piła; Informator samorządowy Piły, II kadencja samorządu lata 1994-1998, UM Piła

Funkcjonujące w mieście podmioty gospodarcze mogły korzystać z wykwalifikowanej kadry. W Pile w 1998 roku zlokalizowanych było 7 wyższych uczelni z Bydgoszczy, Poznania, Szczecina, Olsztyna w tym filie Politechniki Poznańskiej, Akademii Techniczno – Rolniczej, Zachodniopomorskiej Szkoły Biznesu, 1 pilska wyższa szkoła niepubliczna (Wyższa Szkoła Biznesu) oraz 35 szkół zawodowych, które kształciły m.in. w zawodach: gazownictwo, wiertnictwo, informatyka, ekonomia, finanse i bankowość, handel zagraniczny, zarządzanie i marketing, poligrafia, pedagogika.

²²⁵ Uchwała Nr XXV/231/96 Rady Miejskiej w Pile z dnia 23 kwietnia 1996 r. w sprawie Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Piły, Wojewódzkie Biuro Urbanistyki i Architektury w Pile, Piła 1996 z późn. zm.

W 1997 roku organ wykonawczy samorządu lokalnego podjął rozmowy z resortem edukacji (zakończone sukcesem) w sprawie utworzenia Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Pile. Uczelnia rozpoczęła działalność w październiku 2000 roku.

Rozwój szkolnictwa zawodowego dokonywany był coraz częściej w zależności do potrzeb i zapotrzebowania firm.

Zmiany demograficzne ewoluujące w kierunku starzenia się społeczności lokalnej i znacznego spadku liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym zmniejszały zapotrzebowanie na usługi edukacyjne na poziomie podstawowym.

Rozwojowi sprzyjały placówki ochrony zdrowia i kultury. Szpital wojewódzki posiadał ponad 760 łóżek, wraz z przychodnią specjalistyczną, przychodniami lekarskimi (15) i aptekami (18) świadczył szeroki zakres usług. Pilecki Dom Kultury był organizatorem spektakli nie tylko o charakterze lokalnym, ale także krajowym i międzynarodowym. Nową siedzibę otrzymało Muzeum Okręgowe. Aktywnie działało Biuro Wystaw Artystycznych, Młodzieżowy Dom Kultury, Klub Seniora. Funkcjonowały trzy kina. Nawiązane zostały kontakty o partnerskiej współpracy międzynarodowej z Chatellerout we Francji, Schwerinem i Cuxhaven w Niemczech i Kronsztadtem w Rosji, co między innymi uaktywniło naukę języków obcych (realizowało ją 28 podmiotów), rozwinęło hotelarstwo i gastronomię (219 podmiotów). W latach 1994 – 1998 wybudowano 12 km ścieżek rowerowych, nowe place zabaw, w tym na wyspie, poprawiono estetykę miasta, główne ulice w mieście wyremontowano. Ulicę Śródmiejską zmodernizowano, nadając jej charakter współczesnego, wartościowego urbanistycznie deptaku. Plac Staszica zmienił charakter z placu apelowego na obsadzony zielenią. Stały się one miejscem spotkań pilan.

Kierunki rozwoju miasta oraz sposoby realizacji działań sformułowane były w programach strategicznych oraz programach wspierania i rozwoju wieloletnich inwestycji, w tym układów drogowych zewnętrznych

i wewnętrznych, bezpieczeństwa w mieście, rozwoju przedsiębiorczości, turystyki i rekreacji²²⁶ i innych.

Potrzebę podjęcia przez Piłę działań w zakresie wspierania małych i średnich przedsiębiorstw zapisano prawem miejscowym po raz pierwszy w Strategii rozwoju miasta, uchwalonej w październiku 1996 roku. Kierunki wspierania przedsiębiorczości: *finansowe* (w tym m.in. stosowanie ulg w podatku od nieruchomości, finansowanie przez gminę promocji gospodarczej miasta, finansowe wspieranie inicjatyw samorządu gospodarczego w formie dofinansowania wystaw gospodarczych odbywających się na terenie miasta, wysokie nakłady na inwestycje infrastruktury technicznej, finansowanie działalności Pilskiego Klubu Pracy, świadczącej pomoc m.in. bezrobotnym rozpoczynającym działalność gospodarczą), *organizacyjne* (w tym m.in. współdziałanie z organizacjami samorządu gospodarczego, współorganizacja wystaw gospodarczych na terenie miasta, promocja pilskich małych i średnich przedsiębiorstw na wszystkich imprezach targowych, w których uczestniczyła gmina, promocja produktów lokalnych na rynku ogólnokrajowym w celu zwiększenia konkurencyjności pilskich firm), *informacyjno – szkoleniowe* (w tym m.in. tworzenie bazy informacyjnej dla przedsiębiorstw np. o podatkach, opłatach ZUS, usługach bankowych, firmach ubezpieczeniowych, funduszach gwarancyjnych, trybie formalno – prawnym rejestracji działalności gospodarczej, działania zachęcające do eksportu i promujące eksport, współorganizacja i współfinansowanie seminariów i szkoleń ze szczególnym uwzględnieniem szerzenia innowacyjności).

Na podstawie oceny etapów przebudowy gospodarki kraju i Piły w latach 1945 – 1998 stwierdzić należy, że przebudowa gospodarki Piły trwała znacznie dłużej niż gospodarki kraju.

---

²²⁶ Uchwała Nr LII/532/98 Rady Miejskiej w Pile z dnia 26 maja 1998 r. w sprawie określenia kierunków rozwoju turystyki i rekreacji

Tabela 40. Etapy przebudowy gospodarki kraju i Piły w latach 1945 – 1998

Etapy przebudowy	Lata	
	kraj	Piła
Okres odbudowy	1945 – 1950	1945 – 1954
I etap przyspieszonej industrializacji czyli rozwoju wiodących gałęzi	1950 – 1958	-
Etap integracji podstawowej	-	1954 – 1960
II etap uprzemysłowienia czyli intensywnego i selektywnego rozwoju	1958 – 1970	-
Etap integracji szczegółowej	-	1960 – 1975
Etap tzw. „wielkiego pchnięcia” czyli harmonijnego i równomiernego wzrostu gospodarczego	1970 – 1980	-
Etap przyspieszonego rozwoju o znaczeniu krajowym	-	1975 - 1998

Źródło: opracowanie własne na podstawie B. Gruchman, Ziemie Zachodnie w życiu gospodarczym Polski, Przegląd Zachodni nr 3, Poznań 1985

Dane zawarte w tabeli pokazują, że periodyzacja rozwoju Piły na tle kraju jest odmienna. Wpływ na ten stan miały m.in. wieloletni okres odbudowy po zniszczeniach wojennych, ustanowienie Piły miastem wydzielonym na prawach powiatu położonym na obrzeżach województwa poznańskiego w latach 1950 – 1975 oraz ustanowienie Piły w latach 1975 – 1998 centrum przyspieszonego rozwoju o znaczeniu krajowym.

Proces transformacji gospodarczej wpłynął korzystnie na rozwój gospodarczy miasta. Mimo powstania dużego bezrobocia wskutek przekształceń własnościowych i likwidacji firm w pierwszej połowie lat 90-tych, następował systematyczny napływ nowych technologii, kształtowanie kierunków inwestowania zgodnie z potrzebami i oczekiwaniami oraz likwidacja firm kosztochłonnych, finansowanych głównie z budżetu państwa. Uległa zmianie struktura własnościowa podmiotów gospodarczych. Powstały nowe zakłady rzemieślnicze, usługowe i jednostki handlowe. Można dostrzec, że rozwój dokonywał się w szybko zmieniającym się otoczeniu.

Tabela 41. Miasto Piła na tle innych miejscowości, woj. wielkopolskiego i kraju w 1997 roku

Wyszczególnienie	Jednostka miary	Piła	Chodzież	Konin	Leszno	województwo wielkopolskie	Kraj
Liczba mieszkańców	tys. osób	76,7	20,3	83,4	62,2	3 346,00	38 660,00
Przyrost naturalny na 1000 ludności	osób	2,4	-0,7	2,7	2,3	1,5	0,9
Saldo migracji	%	4	1,76	-1,7	2,2	0,2	-0,3
Liczba przedsiębiorstw na 1000 mieszkańców	sztuk	91,6	81,2	74,5	108,2	70,3	67,2
Stopa bezrobocia	%	5,9	5,3	9,5	6,5	9,61	10,3
Dochody budżetu gmin na mieszkańca	euro	187	165	202	221	226	243
Wydatki budżetu gmin na mieszkańca	euro	188	202	194	223	233	249
Inwestycje	% wydatków	29,9	28,5	18,4	22,9	24,2	23,6
Sklepy na 10000 mieszkańców	sztuk	118	146	167	155	111	110
Punkty sprzedaży paliw na 10000 mieszkańców	sztuk	1,95	0,49	2,4	1,77	2,19	1,69
Abonenci telefonii przewodowej na 1000 ludności	osób	274	266	309	294	191	194
Liczba mieszkańców w wieku produkcyjnym na 1000 mieszkańców	osób	621	615	639	616	593	595
Pracujący poza rolnictwem na 1000 mieszkańców	osób	345	304	386	359	250	242
Liczba mieszkańców na 1 km ²	osób	746	1590	1021	1949	112	124
Drogi o nawierzchni twardej	% dróg ogółem	83,9	89,2	40	36,7	39,1	45,6

Źródło: Instytut Badań nad Demokracją i Przedsiębiorstwem Prywatnym

Rozwój podmiotów gospodarczych sprzyjał swobodnej konkurencji i umacnianiu mechanizmów rynkowych. Zaobserwowane zmiany były porównywalne ze społeczeństwami rozwiniętymi. Osiągnięto duże nasycenie rynku.

Pozycja społeczno – gospodarcza miasta była dobra. Dowodem duża liczba podmiotów gospodarczych w stosunku do liczby ludności, niska stopa bezrobocia, najwyższy wskaźnik udziału inwestycji w wydatkach budżetowych świadczący o prorozwojowej polityce władz samorządowych, korzystne zmiany w infrastrukturze oraz korzystne saldo migracji.

Piła wraz z regionem, co najmniej utrzymując tempo zmian z lat 90, podlegać będzie szybkiemu rozwojowi społeczno – gospodarczemu.

2. Wpływ wprowadzonej w 1999 roku regionalizacji kraju na rozwój gospodarczy miasta

Nowy podział administracyjny kraju wprowadził nowy układ przestrzenny w realizacji zadań publicznych i spowodował zmianę systemu decyzyjno – ustrojowego administracji terytorialnej.²²⁷ Nastąpił podział zadań i kompetencji oraz redystrybucji finansów publicznych pomiędzy trzy szczeble zarządzania: województwo – powiat – gminę. **Piła z ośrodka przyspieszonego rozwoju o znaczeniu krajowym zajęła znacznie niższy szczebel w hierarchii – ośrodka centralnego w powiecie ziemskim.** Pod względem przestrzeni i ludności powiat ziemski pilski zaliczał się do większych w kraju, mimo że w jego granicach administracyjnych nie uwzględniono wszystkich gmin zgodnie z oczekiwaniami będącymi wynikiem konsultacji społecznych.

Piła była przygotowana do pełnienia funkcji o znaczeniu regionalnym. W okresie 24 lat funkcjonowania województwa pilskiego nastąpiła w mieście koncentracja inwestycji, wypracowano znaczną samodzielność, wykształciły się w wysokim stopniu funkcje administracyjne, wytworzył się trwały system powiązań ponadgminnych i silne powiązania z obszarem Ziem Nadnoteckich, mimo że historycznie nie było ciągłości w tym względzie (położenie miasta do 1945 roku w Prusach, na skraju województwa poznańskiego w latach 1945 – 1975, na skraju województwa wielkopolskiego od 1999 roku) i podziały terytorialne kraju nie obejmowały tego obszaru w jedną administrację. W mieście ulokowały się instytucje doradztwa gospodarczego, bankowe, szkolnictwa wyższego, zdrowia i kultury.

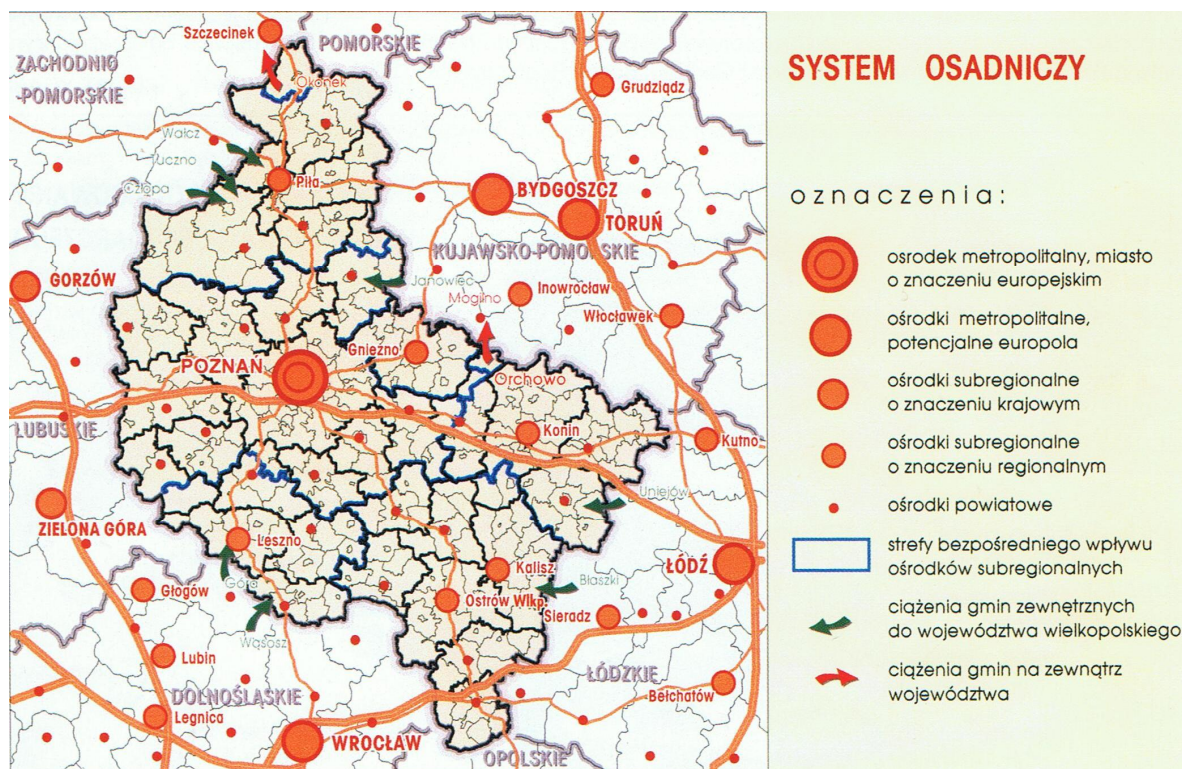
Dla Piły zapisano rolę ośrodka subregionalnego o znaczeniu regionalnym. W strefie bezpośredniego oddziaływania Piły, miasta położonego w centralnym punkcie subregionu pilskiego, znalazły się gminy powiatu pilskiego oraz

---

²²⁷ Kaczmarek T., *Reforma terytorialno – administracyjna Polski – porównanie z krajami Unii Europejskiej* [w:] *Zróżnicowanie społeczno – gospodarcze w nowym układzie terytorialnym Polski*, pod. red. T. Czyż, PAN KPZK, zeszyt 197, Warszawa 2001, s. 131

powiatów czarnkowsko – trzanieckiego, chodzieskiego, złotowskiego oraz gmina Gołańcz z powiatu wągrowieckiego.²²⁸

Rysunek 10. System osadniczy województwa wielkopolskiego w 2001 roku

Źródło: Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego, Wielkopolskie Biuro Planowania Przestrzennego, Poznań 2001 r., s. 6

W zakresie obsługi ludności i instytucji bezpośredni zasięg oddziaływania obejmował²²⁹:

- powiatowy w zakresie urzędowym
(Starostwo, ZUS, Urząd Pracy, Urząd Skarbowy, Policja, Straż Pożarna)
- obszar powiatu pilskiego 1 267 km²: miasto Piła, gminy Białośliwie, Kaczory, Łobżenica, Miasteczko Krajeńskie, Szydłowo, Ujście, Wyrzysk i Wysoka, zamieszkały przez 139 tysięcy osób.
- nieznacznie większy od powiatowego w zakresie usług komercyjnych i publicznych nierejonizowanych

²²⁸ Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego, Wielkopolskie Biuro Planowania Przestrzennego, Poznań 2001

²²⁹ Diagnoza stanu obecnego – Miasto Piła, DGA 2005

- obszar powiatu pilskiego powiększony o miejscowości Skórka, Płynnica i Plecemin z powiatu złotowskiego, Stobno z powiatu czarnkowsko – trzcianeckiego (z uwagi na bliskość położenia), zamieszkały przez około 150 tysięcy osób.
- podregionu funkcjonalnego
  - obszar zbliżony do byłego województwa pilskiego bez gmin południowych z powiatu wągrowieckiego, z wyłączeniem gminy Gołańcz, zamieszkały przez około 450 tysięcy osób (ciążenie do Piły nadal wykazywały gminy Człopa, Tuczo i Wałcz z powiatu wałęckiego zakwalifikowane w wyniku reformy do województwa zachodniopomorskiego oraz gminy powiatów czarnkowsko – trzcianeckiego, chodzieskiego i złotowskiego).

Rysunek 11. Podregion pilski według klasyfikacji NTS 3

Źródło: GUS

Powiaty pilski, chodzieski, czarnkowsko – trzcianecki, złotowski i wągrowiecki stanowiły Podregion 38 pilski (statystyczny NTS 3)²³⁰ obejmujący obszar 6 458 km² zamieszkały przez 411 833 osoby.

²³⁰ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 lipca 2000 roku w sprawie wprowadzenia Nomenklatury Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (NTS), (Dz. U. Nr 58, poz. 685 z późn. zm.) Nomenklatura jest kompatybilna z Unią Europejską. Odnosi się do podziału terytorialnego kraju określonego ustawą z 24 lipca 1998 roku (Dz. U. Nr 96, poz. 603, sprostowanie Dz. U. Nr 104, poz. 603): NTS 1 terytorium całego kraju (1 jednostka), NTS 2 województwa (16 jednostek), NTS 3 podregiony – utworzone w sposób sztuczny z powiatów (44 jednostki), NTS 4 powiaty (308) i miasta na prawach powiatu (łącznie 373 jednostki), NTS 5 gminy – w tym (65) miejskie na prawach powiatu (łącznie 2 498)

Potencjał rozwojowy powiatu pilskiego w 2000 roku był zaliczany do najwyższych (19 miejsce w grupie powiatów ziemskich).²³¹

Jak zatem rozwijało się miasto w warunkach konieczności dostosowania się do nowych realiów? Czy co najmniej utrzymało dynamikę rozwoju z lat 1975 – 1998? Jakie czynniki warunkowały i stanowiły siłę napędową rozwoju w omawianym okresie w myśl teorii rozwoju miast?

Rozwój nie następuje automatycznie. Zależy od czynników zewnętrznych i wewnętrznych odniesionych do lokalizacji miasta i jego miejsca w przestrzeni.²³²

Utworzenie powiatów, po ponad 20 letniej przerwie, było jednym z podstawowych założeń reformy administracji publicznej. Powiat pilski stanowił obszar zamieszkały przez 28% ludności zlikwidowanego województwa pilskiego. Zasięg oddziaływania miasta Piły został administracyjnie ograniczony.

Funkcje, jakie przypisano powiatowi, nie były tożsame z wojewódzkimi, które w większości zostały przeniesione (często wraz z wykwalifikowaną kadrą i wyposażeniem firm) do centrum nowego regionu Poznania. Zasięg oddziaływania Piły – formalny, z jednej strony ograniczono do przestrzeni powiatu, z drugiej do obszarów przestrzeni bardziej porównywalnej statystycznie z byłym województwem pilskim (NTS 3).

Z punktu widzenia warunków rozwoju i celów rozwoju podejmowanych w wyniku preferencji społecznych, głównymi czynnikami rozwoju były w grupie czynników ekonomicznych – zmiany w strukturze podmiotów funkcjonujących na rynku dóbr i usług, napływ inwestycji zagranicznych, zmiany na lokalnym rynku pracy, rozwój przedsiębiorczości, w grupie czynników technicznych i technologicznych – rozwój infrastruktury technicznej, przygotowanie terenów pod inwestycje i podniesienie innowacyjności.

Do 2001 roku następował wzrost liczby podmiotów gospodarczych, w latach 2002 – 2007 coroczny spadek (w okresie 6 lat ubyło 1 095 jednostek), w 2008 roku wzrost.

---

²³¹ Rzeczpospolita z dnia 6 września 2000 r.

²³² Jewtuchowicz A., *Strategie rozwoju dużych miast i ich wpływ na proces transformacji gospodarki* [w:] Strategie rozwoju wielkich miast, pod red. R. Domański, Biuletyn PAN KPZK, zeszyt 169, Warszawa 1995, s. 93 i n.

Tabela 42. Podmioty gospodarki narodowej miasta Piły zarejestrowane w systemie REGON według EKD w latach 1999 – 2008

Wyszczególnienie	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Ogółem	8 263	8 792	9 190	8 561	8 527	8 396	8 318	8 211	8 095	8 389
w tym: sektor prywatny	8 074	8 570	8 824	8 365	8 318	8 159	8 047	7 940	7 820	7 973
przemysł	709	699	690	661	642	639	644	637	619	617
budownictwo	688	705	708	699	691	691	686	689	722	752
handel, naprawa pojazdów i artykułów użytku osobistego i domowego	3 042	3 118	3 252	2 936	2 897	2 778	2 699	2 604	2 536	2 505
hotele, restauracje	229	259	286	291	296	299	284	278	268	267
rolnictwo, łowiectwo, leśnictwo	59	63	61	67	81	72	76	82	82	76
transport, gosp. magazyn., łączność	710	733	772	718	718	689	659	645	657	676
pośrednictwo finansowe	324	450	453	369	349	343	345	344	345	361
obsługa nieruchomości	1 169	1 209	1 340	1 373	1 394	1 440	1 472	1 478	1 399	1 639
edukacja	191	231	241	203	221	221	246	250	249	240
ochrona zdrowia i opieka socjalna	528	558	652	553	557	562	544	529	536	555
pozostałe	714	767	772	691	681	662	663	675	682	701

(*) znaczący wzrost podmiotów gospodarczych w 2000 roku jest wynikiem zmiany klasyfikacji dotyczącej jednostek lokalnych, które tylko w 2000 roku weszły do statystyki

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ważniejsze dane o powiatach i gminach województwa wielkopolskiego 2000- 2008, US Poznań, US Piła; Informator samorządowy miasta Piły III kadencja lata 1998-2002, UM Piła; Informator samorządowy miasta Piły IV kadencja lata 2002-2006, UM Piła

Analiza struktury podmiotów gospodarczych według głównych gałęzi gospodarki w ostatnich latach dowodzi, że 30% podmiotów funkcjonowało w handlu hurtowym i detalicznym, naprawie pojazdów oraz artykułów użytku osobistego domowego, 20% w obsłudze nieruchomości i 9% w budownictwie. Największy przyrost podmiotów nastąpił w sekcjach obsługa nieruchomości o 40%, rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo o 29%, edukacja o 26%. Największy spadek podmiotów w sekcjach handel hurtowy i detaliczny, naprawa pojazdów i artykułów użytku osobistego i domowego o 18% i przemysł o 13%.

Ocena sytuacji w miastach Wielkopolski o zbliżonej liczbie mieszkańców i w Poznaniu w 2008 roku umiejscawia Piłę na piątym miejscu pod względem liczby podmiotów przypadających na 1000 mieszkańców za Poznaniem, Leszmem, Gniezmem i Ostrowem Wielkopolskim.

Tabela 43. Liczba podmiotów gospodarki narodowej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w mieście Pile w latach 1999 – 2008

Lata	Piła	Gniezno	Konin	Leszno	Ostrów	Poznań
1999	110,2	88,9	88,4	124,3	91,8	130,4
2000	117,2	109,7	91,1	130,3	106,1	141,6
2008	112,3	112,4	104,6	136,2	120,8*	167,0

(*) dane na 31.12.2007 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczniki statystyczne, GUS

W latach 1999 – 2008, w porównaniu z wymienionymi wyżej wielkopolskimi miastami, w Pile o 2,1 % wzrosła liczba podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców, podczas gdy w Gnieźnie o 23,50%. W Pile w 2008 roku przypadało 110,2 podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców.

Struktura podmiotów według formy organizacyjno – prawnej uległa zmianie.

Liczba jednostek sektora publicznego zwiększyła się o 120,1% (227), sektora prywatnego zmniejszyła się o 1,3% (101).

Tabela 44. Podmioty gospodarki narodowej według form organizacyjno – prawnych miasta Piły zarejestrowane w systemie REGON w latach 1999 – 2008

Wyszczególnienie	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Liczba podmiotów gospodarczych ogółem	8263	8792	9190	8561	8527	8396	8318	8211	8095	8389
Sektor publiczny	189	222	183	196	209	237	271	271	275	416
- przedsiębiorstwa państwowe	9	6	4	2	1	1	1	1	0	0
- państwowe i samorządowe jednostki prawa budżetowego	102	108	112	115	121	126	141	138	138	130
- spółki prawa handlowego i inne	78	108	67	79	87	110	129	132	136	286
Sektor prywatny	8074	8570	8824	8365	8318	8159	8047	7940	7820	7973
- zakłady gospodarcze osób fizycznych	6405	8511	7620	6991	6926	6752	6628	6519	6386	6448
- spółki cywilne	742	757	704	635	621	602	580	558	549	631
- spółki prawa handlowego	320	346	374	418	442	450	462	471	475	483
- stowarzyszenia i organizacje	108	115	126	129	130	137	151	153	160	167

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczniki statystyczne, GUS;

Informator samorządowy miasta Piły III kadencja lata 1998-2002, UM Piła

Systematyczny rozwój dużych zakładów w dziedzinach wykazujących dynamiczny wzrost (oświetlenie, poligrafia, instalacje ekologiczne) stabilizował sytuację ekonomiczną w Pile. Likwidacja i restrukturyzacja nieefektywnych przedsiębiorstw państwowych umożliwiła zagospodarowanie nieużytkowanego

mienia przez sektor prywatny. Czynniki te dywersyfikowały gospodarkę miasta i zwiększały poziom jego konkurencyjności. Dotychczasowe inwestycje produkcyjne, które z powodzeniem ulokowały się w mieście, stanowiły dobrą promocję. Na rynku pojawiły się firmy logistyczne, pracujące w kooperacji z dużymi przedsiębiorstwami strefy miejskiej i podmiejskiej (firmą Philips, Hutą Szkła w Ujściu). Ich powstawaniu sprzyjała korzystna lokalizacja miasta.

Tabela 45. Spółki z udziałem kapitału zagranicznego miasta Piły w latach 1999 – 2008 zarejestrowane w systemie REGON

Wyszczególnienie	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Liczba spółek z udziałem kapitału zagranicznego	55	63	61	56	64	69	71	72	74	74

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczniki statystyczne, US Piła

O 34% zwiększyła się liczba podmiotów zagranicznych w ciągu 10 lat, mimo że zaobserwowano spowolnienie dynamiki, a w latach 2000 – 2002 spadek liczby firm zagranicznych. Otwarcie granic zachodnich i wejście Polski do Unii Europejskiej²³³ nie wpłynęło na zwiększenie dynamiki wzrostu lokalizacji firm zagranicznych w mieście.

Na tle miast Wielkopolski Leszno i Konina, porównywalnych w Piłę pod względem liczby ludności i jako byłych miast wojewódzkich, wskaźniki przyrostu firm zagranicznych w minionych 9 latach największe były w Koninie, najmniejsze w Pile.

Tabela 46. Spółki prawa handlowego z udziałem inwestorów zagranicznych w miastach Wielkopolski w 2008 roku

Wyszczególnienie	Piła	Leszno	Konin	Poznań
Liczba podmiotów zagranicznych	74	118	110	2 665
Udział % w liczbie podmiotów gospodarczych ogółem	0,9	1,4	1,3	2,9
Udział % w liczbie podmiotów zagranicznych Poznania	2,8	4,4	4,1	-
Liczba podmiotów zagranicznych na 10 tys. osób	9,9	18,4	13,8	47,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS

²³³ 1 maja 2004 roku dokonała się akcesja Polski w struktury Unii Europejskiej

Pod względem atrakcyjności inwestycyjnej Piła różniła się od atrakcyjności w podregionie pilskim.²³⁴ Atrakcyjność inwestycyjna podregionu pilskiego była niska według badań przeprowadzonych w 2006 roku, na podstawie czynników mających wpływ na koszty produkcji (np. niskie koszty pracy, bardzo dobra infrastruktura gospodarcza, dostępność transportowa).²³⁵ Atrakcyjność Piły oceniana była na wyższym poziomie pod względem wykształcenia społeczeństwa czy klimatu społecznego, jednakże samorzady lokalne zarówno Piły, jak i gmin w podregionie, nie wykorzystwały swoich możliwości, bowiem ich oferta dla inwestorów, w zakresie zbycia wyposażonych w infrastrukturę działek była niewielka. Bariere w mieście stanowiła także ograniczona powierzchnia terenów pod zabudowę, biurokracja, brak dla części wolnych terenów planów zagospodarowania przestrzennego oraz deficyt wody.

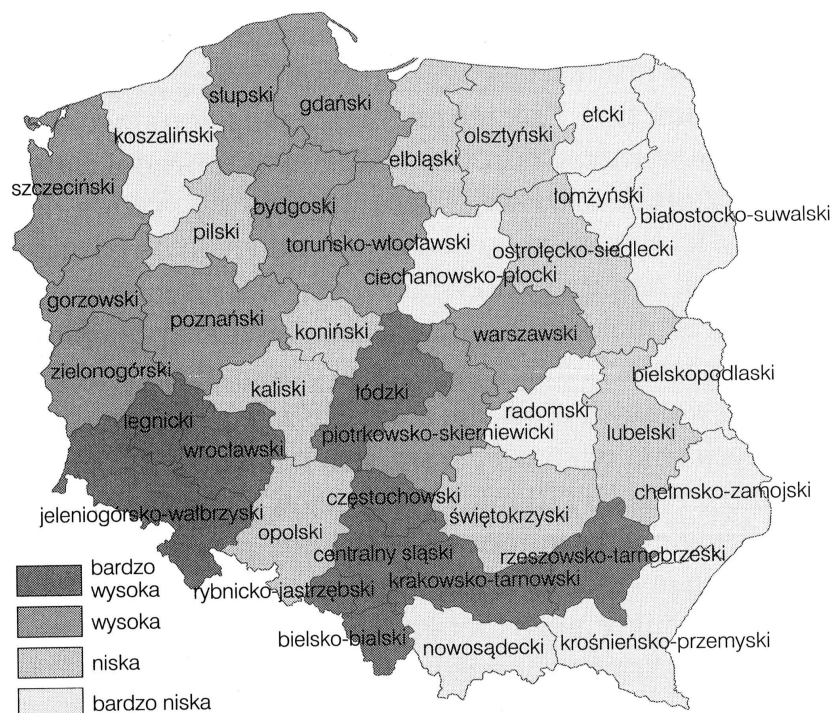
---

²³⁴ Rogacki H., *Geografia społeczno – gospodarcza Polski*, PWN, Warszawa 2007, s. 300

W Polsce **podregion** nie jest elementem struktury administracyjnej, a jedynie jednostką w pewnym sensie wymuszoną przez Unię Europejską dla celów statystycznych i operacyjnych związanych z dystrybucją finansów.

²³⁵ Kalinowski T., *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2006*, Warszawa 2006

Rysunek 12. Ocena atrakcyjności inwestycyjnej podregionów Polski w 2006 roku

Źródło: T. Kalinowski, *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2006*, Warszawa 2006

Stan ten uległ zmianie wraz z likwidacją w Pile jednostek wojskowych²³⁶ (miasto nie pełni funkcji obronnej od 2001 roku) i pozyskaniem od Skarbu Państwa terenów powojсковych (630 ha), w tym części lotniska i poligonu oraz doprowadzeniem do miasta wody magistralą z Dobrzycy oddalanej o 10 km (2002 r.).

Tereny powojсковe poddane zostały rewitalizacji.²³⁷ Do rewitalizacji wskazano 7 obszarów problemowych w celu zapewnienia zintegrowanego podejścia gwarantującego powiązanie spraw z zakresu działalności gospodarczej, usług

²³⁶ Wstąpienie Polski do NATO było przyczyną restrukturyzacji i modernizacji Sił Zbrojnych RP, w tym przeprowadzonej w latach 1999 – 2002 likwidacji jednostek wojskowych w Pile. Spowodowało to degradację historyczną, gospodarczą, społeczną i inwestycyjną miasta. Skutkowało utratą pracy przez blisko 600 pracowników cywilnych wojska oraz pracowników firm współpracujących z wojskiem. Brak danych dotyczących liczby żołnierzy zawodowych przeniesionych do rezerwy i innych jednostek wojskowych.

²³⁷ Uchwała Nr XXIV/275/04 z 31 sierpnia 2004 roku Rady Miasta Piły w sprawie Lokalny program rewitalizacji obszarów powojсковych na terenie miasta Piły
Ten wieloletni program obejmował działania w sferze przestrzeni, społeczeństwa i gospodarki w celu stworzenia warunków dla rozwoju zdegradowanych i zagrożonych marginalizacją obszarów powojсковych.

publicznych, struktury społecznej, środowiska naturalnego i transportu miejskiego oraz umożliwienia trwałego i zrównoważonego rozwoju na zróżnicowanych obszarach i społeczności miejskiej. Część tych terenów była zagospodarowana lub była w trakcie zagospodarowania, dla części przygotowywane były plany zagospodarowania przestrzennego lokujące na tych terenach działalność gospodarczą.

Dla lotniska (322 ha), do niedawna wojskowego, zachowana została „funkcja lotniskowa” według zapisu w planie strategicznym województwa, co może mieć znaczenie w przyszłości po przystosowaniu do celów transportowych. Oprócz tej funkcji na terenie lotniska plan zagospodarowania przewidywał zabudowę mieszkaniową, funkcję edukacyjną – szkolnictwa wyższego (w trakcie budowy była filia Uniwersytetu Poznańskiego) oraz działalność gospodarczą (część budynków powojсковych zagospodarowały firmy prywatne, bez wskazania funkcji pozostawało 15 hangarów po samolotach). Do zabudowy części lotniskowej włączone zostało otoczenie lotniska (114 ha).

Budynki na terenie po szkole Centrum Szkolenia Czołgowo – Samochodowego (45 ha) przekształcone zostały na funkcję edukacyjną (szkolnictwa wyższego – Państwową Wyższą Szkołę Zawodową, Szkołę Podstawową Salezjańską), funkcję mieszkaniową (w budynkach pokoszarowych Piłskie Towarzystwo Budownictwa Społecznego wykonało blisko 400 mieszkań) oraz funkcję sportową (w budowie był kompleks sportowy aquapark z kortami i innymi urządzeniami sportowymi). Jeden budynek przeznaczono na siedzibę Prokuratury Rejonowej.

Na terenie powojсковym Al. Powstańców Wlkp. wybudowano sklep wielkopowierzchniowy „Kaufland”. Tereny poligonu (67 ha) przeznaczono w projekcie planu na działalność usługową, w tym handlową i produkcyjną – tereny wymagały pełnego uzbrojenia, aby mogły być atrakcyjne dla potencjalnych inwestorów.

W rejonie Al. Powstańców Wlkp. i ulicy Śniadeckich (61 ha) realizowana była zabudowa mieszkaniowa wielorodzinna w systemie deweloperskim. Zlokalizowane na tym terenie Centrum Strzelectwa z hotelem, restauracją i zapleczem sportowym poddane będzie rewitalizacji.

W rejonie ulic Kossaka i Al. Powstańców Włkp. (9 ha) wybudowano sklep wielkopowierzchniowy „Galeria Kasztanowa” z salami kinowymi. W budynkach powojkowych tego rejonu zlokalizowano Sąd Rejonowy, Liceum Ogólnokształcące, Centrum Charytatywno – Opiekuńcze Caritas, usługi handlu o mniejszej powierzchni oraz mieszkalnictwo.

Do największych przedsiębiorstw funkcjonujących w mieście należały:

- Philips Lighting Poland S.A.
największe w świecie centrum produkcyjno – logistyczne sprzętu oświetleniowego
- Philips Lighting Electronics Poland
producent sprzętu elektronicznego
- Karpol Sp. z o.o.
producent kanałów wentylacyjnych na zapotrzebowanie krajowe i zagraniczne, głównie do Niemiec
- „Gemar – Umech” Sp. z o.o.
producent armatury wodno – kanalizacyjnej oraz urządzeń do oczyszczalni ścieków
- „Farmutil” w Śmiłowie
przetwórstwo rolno – spożywcze, hodowla, handel
- Wytwórnia Profili Budowlanych z PCV „Profil” Sp. z o.o.
producent systemów kanalizacyjnych, prowadzenie handlu materiałami budowlanymi
- Drukarnia „Winkowski” Sp. z o.o.
drukuj wydawnictwa popularno - naukowe – National Geographic, tygodniki – Polityka i książki
- Drukarnia „Agora”
drukuj m.in. „Gazetę Wyborczą”
- Drukarnia Waldemar Grzebyta
specjalizuje się w drukach wielobarwnych – foldery, katalogi, plakaty itp.
- Poszukiwania Nafty i Gazu „Nafta” Sp. z o.o.

projektant i wykonawca odwiertów gazu, wody i ropy naftowej w kraju zagranicą, specjalista w odwiertach otworów w wysadach solnych i mroźniowych dla kopalń złóż miedzi i węgla kamiennego

- Przedsiębiorstwo Projektowo – Wykonawcze Instalacji Sanitarnych „Termotech” s.c.
realizator budownictwa mieszkaniowego i sieci infrastruktury technicznej
- SCA Packaking Poland
producent opakowań kartonowych
- Powiatowy Szpital Specjalistyczny – ponad 700 łóżek
- Rhenus Recycling Polska Sp. z o.o.
recykling odpadów szklanych
- Colours Factory Sp. z o.o.
drukuję materiały reklamowe i inne

Według publikacji Centralnego Ośrodka Informacji Gospodarczej w Warszawie, w 2008 roku Piła znalazła się na 3 miejscu po Wałbrzychu i Świdnicy w grupie najlepszych gmin w Polsce do lokowania biznesu, wybranych przez duże i średnie przedsiębiorstwa.

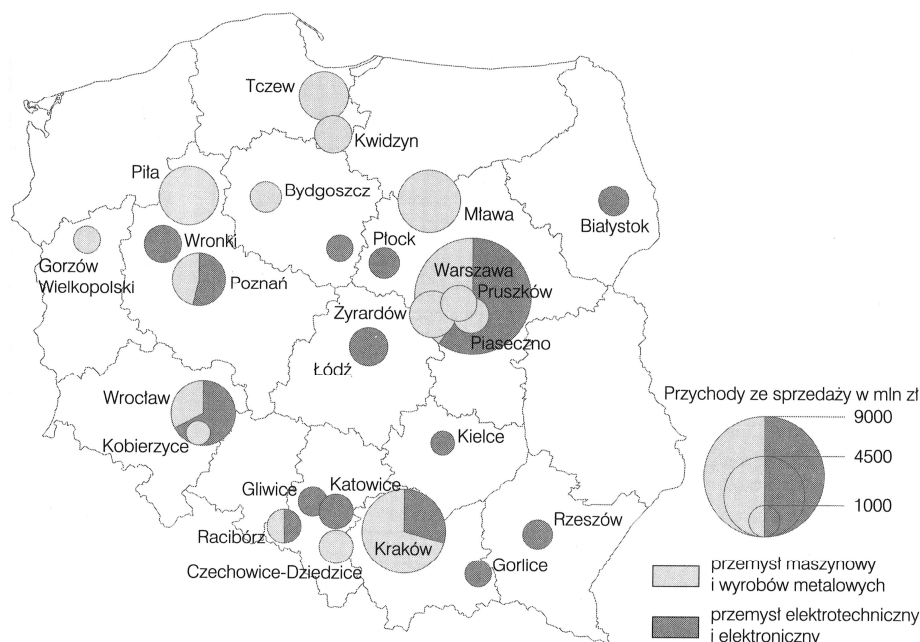
Tabela 47. Najwięksi pracodawcy w Pile według liczby zatrudnionych w 2003 roku

Nazwa pracodawcy	Data powstania	Liczba zatrudnionych
Philips Lighting Poland S.A.	1991	4 200
Przedsiębiorstwo Produkcyjno – Handlowe „Farmutil” Holding w Śmiłowie	1998	3 500
Drukarnia „Winkowski” Sp. z o.o.	1998	1 300
Szpital Specjalistyczny	1984	1 150
Poszukiwania Nafty i Gazu „Nafta”	1998	1 100

Źródło: opracowanie własne na podstawie Informatorów i publikacji powyższych firm, publikacji promocyjnych Pilskiej izby Gospodarczej, liczba zatrudnionych przybliżona

Branże produkcyjne miały trwały charakter. Dominował przemysł elektrotechniczny i elektroniczny, poligraficzny oraz maszynowy.

Rysunek 13. Ośrodki skupiające największe przedsiębiorstwa przemysłu maszynowego, wyrobów metalowych, elektrotechnicznych i elektronicznych w 2005 roku

(*) Uwzględniono przedsiębiorstwa o przychodach ze sprzedaży co najmniej 75 mln w 2005 roku

Źródło: Lista 2000 polskich przedsiębiorstw. „Rzeczpospolita” 26.10.2006

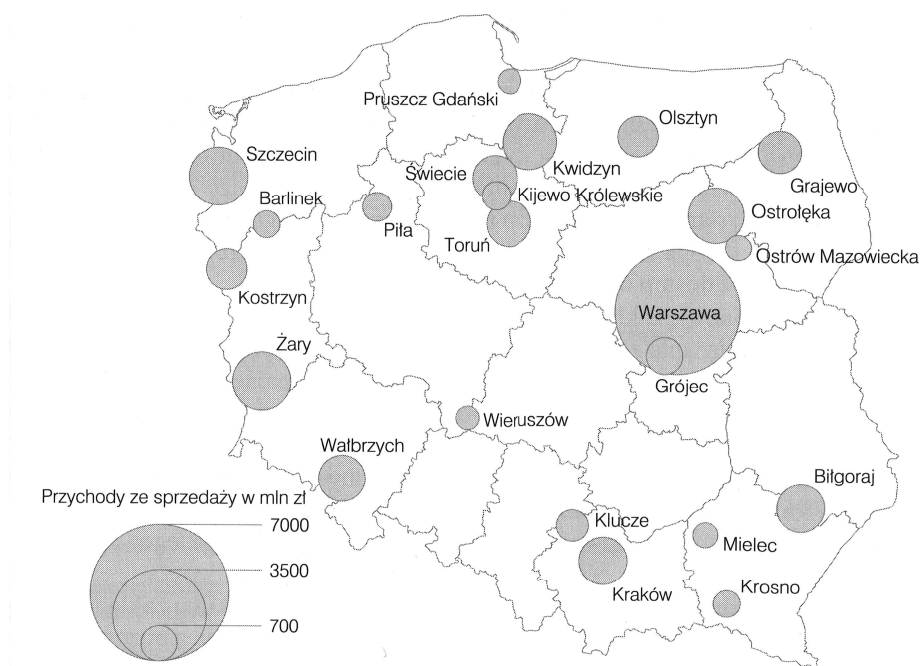
Największym producentem urządzeń elektrycznych i elektronicznych był Philips Lighting Poland S.A., który w roku 2005 zajmował trzecią lokatę w grupie największych w kraju w tej branży osiągając przychód ze sprzedaży 2 540 mln zł przy zatrudnieniu 6 318 osób (łącznie w Pile i zakładach na terenie kraju) oraz jedenaste miejsce w grupie największych eksporterów w kraju (w 2006 roku eksport na rynki całej Europy wynosił 2 283 mln zł).

Drugą co do wielkości branżą w mieście był przemysł poligraficzny.

Największa firma „Winkowski” w latach 1998 – 2005 zwiększyła sprzedaż o 168%. Pod względem wartości rynkowej w 2004 roku firma zajmowała siódmą lokatę w rankingu „Lista 500” opublikowanym przez czasopismo „Rzeczpospolita”, w rankingu „100 najcenniejszych firm prywatnych” dziewiąte miejsce w 2003 roku. W 2005 roku udział eksportu w wielkości sprzedaży firmy wynosił 37% do 22 krajów. Firma współpracowała z 14 innymi firmami zatrudniającymi około 140 osób.

Jesienią 2008 roku rozpoczął się proces przejmowania udziałów przez amerykańską firmę Quad / Graphics, firma przyjęła nazwę „QuadWinkowski” Sp. z o.o.. Proces przejmowania udziałów trwał do 12 maja 2009 roku.

Rysunek 14. Ośrodki skupiające największe przedsiębiorstwa przemysłu drzewnego, papierniczego, meblarskiego i poligraficznego w 2005 roku

(*) Uwzględniono przedsiębiorstwa o przychodach ze sprzedaży co najmniej 75 mln w 2005 roku

Źródło: Lista 2000 polskich przedsiębiorstw. „Rzeczpospolita” 26.10.2006

Przemysł poligraficzny (Winkowski, Agora, Grzebyta i inne mniejsze firmy) lokował się w Pile z uwagi na dobre połączenia drogowe i kolejowe oraz wielkość miasta z jej zapleczem okołobiznesowym i edukacyjnym.

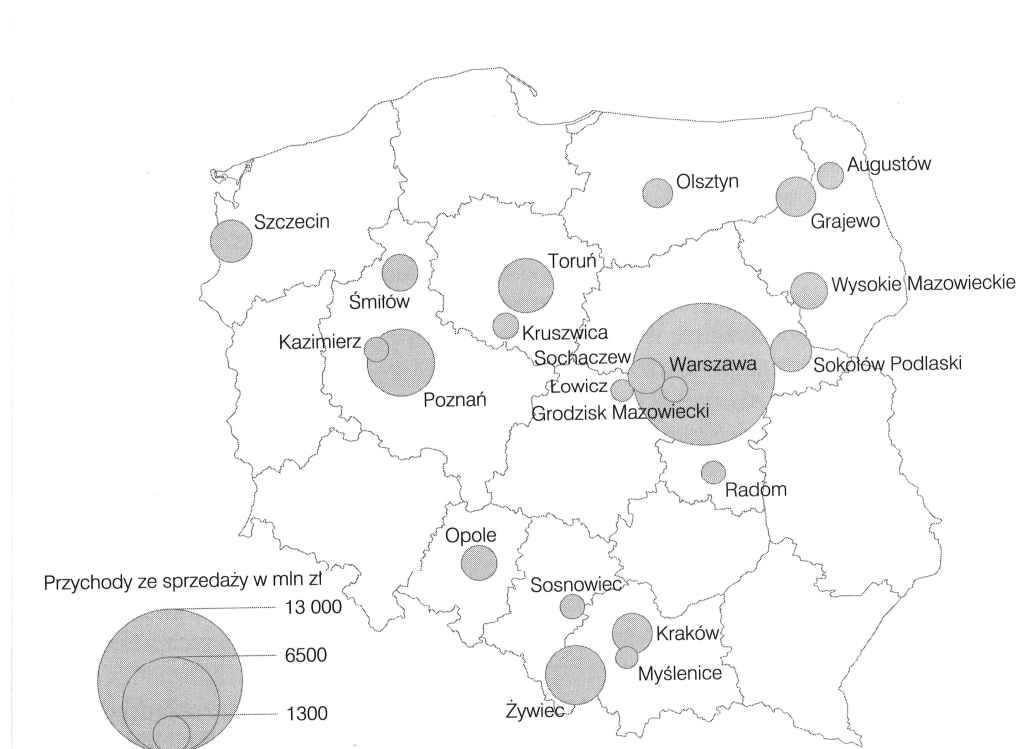
Na bazie przekształconych Zakładów Naprawczych Taboru Kolejowego powstały spółki o produkcji elektrotechnicznej i maszynowej.

W Pile nie odbudował się przemysł drzewny i przetwórstwa rolno – spożywczego.

W najbliższym otoczeniu miasta ulokowały swoją działalność dwa, znaczące w skali gospodarki krajowej, przedsiębiorstwa. Zaliczane były do grupy największych w kraju przedsiębiorstw. Jednym z nich był „Farmutil”

w Śmiłowie odległy o 12 km do Piły – przemysł mięsny, produkujący m.in. artykuły spożywcze. Firmę w całości stanowił kapitał prywatny.

Rysunek 15. Ośrodki skupiające największe przedsiębiorstwa produkujące artykuły spożywcze, napoje i wyroby tytoniowe w 2005 roku

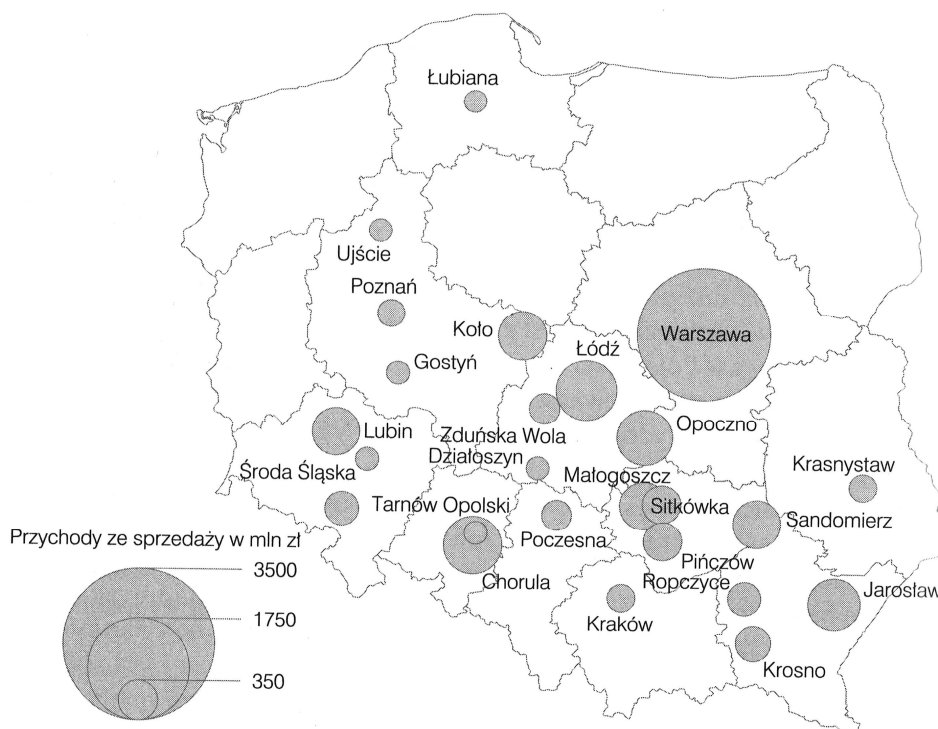
(*) Uwzględniono przedsiębiorstwa o przychodach ze sprzedaży co najmniej 75 mln w 2005 roku

Źródło: Lista 2000 polskich przedsiębiorstw. „Rzeczpospolita” 26.10.2006

„Farmutil” stanowił rynek pracy także dla mieszkańców miasta Piły. Firmy tego holdingu były wyposażone w nowoczesne urządzenia. Odbiorcami produkcji był rynek krajowy i zagraniczny. Firma sponsorowała różne działalności w Pile, m.in. była strategicznym sponsorem zespołu siatkarek plasującego się na mistrzowskich miejscach w kraju.

Kolejnym przedsiębiorstwem zlokalizowanym w odległości 12 km do Piły była Huta Szkła w Ujściu, produkująca opakowania szklane przede wszystkim na eksport dla odbiorców w Belgii, Francji, Holandii, Kanadzie i Rosji.

Rysunek 16. Ośrodki skupiające największe przedsiębiorstwa przemysłu materiałów budowlanych, szklarskiego oraz wyrobów porcelanowo – fajansowych w 2005 roku

(*) Uwzględniono przedsiębiorstwa o przychodach ze sprzedaży co najmniej 75 mln w 2005 roku

Źródło: Lista 2000 polskich przedsiębiorstw. „Rzeczpospolita” 26.10.2006

Hutę zlokalizowano w tym mieście z uwagi na występowanie w okolicy piasków szklarskich. Zakład aktualnie należał do kapitału irlandzkiego, grupy Ardagh Glass. Zatrudniał kilkaset osób, stanowił rynek pracy dla mieszkańców miasta Piły, w kooperacji pracował z pilską firmą logistyczną.

Trzeba w tym miejscu zaznaczyć, że podregion pilski należał do tej grupy podregionów, dla której PKB per capita (na 1 mieszkańca)²³⁸ w 2004 roku był niższy od średniej krajowej.

²³⁸ **Produkt krajowy brutto przypadający na 1 mieszkańca** wyrażany według parytetu siły nabywczej pieniądza (wysokość płac decydująca o poziomie życia i wysokość cen określająca ile dóbr można nabyć za daną płacę) określa poziom gospodarczy. Przeliczenie PKB na 1 mieszkańca pokazuje różnice efektywności podregionów oraz różnice poziomu życia.

Rysunek 17. Produkt krajowy brutto na 1 mieszkańca w podregionach w 2004 roku

Źródło: H. Rogacki, *Geografia społeczno – gospodarcza Polski*, PWN, Warszawa 2007, s. 387

PKB per capita dla podregionu pilskiego wynosił 80 – 100% średniej krajowej Polski co oznaczało niższy niż przeciętnie w kraju poziom życia i efektywność gospodarowania.

W efekcie zmian ustrojowych z 1989 roku samorząd lokalny uzyskał uprawnienia do dostarczania dóbr publicznych.²³⁹ Miasto stało się investorem. Z punktu widzenia przedsiębiorcy inwestycje samorządowe mają istotne znaczenie, zarówno te z zakresu infrastruktury technicznej, jak i dotyczące sfery społecznej.

Zdaniem P. Swianiewicza²⁴⁰ „priorytet zależy od warunków lokalnych i przyjętej strategii. Inwestycje związane z infrastrukturą techniczną bardziej bezpośrednio

²³⁹ Frey R., *Infrastruktur*, in *Handwoerterbuch der Wirtschaftswissenschaft*, Bd 4, Stuttgart 1978, s. 201-215

Frey R. do **dóbr publicznych** dostarczanych przez samorząd lokalny w ramach jego zadań zalicza infrastrukturę techniczną (np. drogi, wod – kan, transport), infrastrukturę społeczną (np. szkoły, placówki kultury, sportu, ochrony zdrowia, opieki społecznej), porządek i bezpieczeństwo publiczne (np. ochrona przeciwpożarowa, bezpieczeństwo sanitarne) oraz ład przestrzenny i ekologiczny (np. gospodarka terenami, ochrona środowiska, zagospodarowanie i utylizacja odpadów).

²⁴⁰ Swianiewicz P., *Wydatki na inwestycje w infrastrukturę techniczną*, „Wspólnota” Nr 25-26 z 22-29 czerwca 2002 r., Pismo samorządu terytorialnego, Wydawca Międzykomunalna Spółka Akcyjna „Municipium”, Warszawa 2002, s. 23

wiążą się z poprawą konkurencyjności gospodarki lokalnej i ze wzrostem atrakcyjności dla potencjalnych inwestorów”.

Planowanie strategiczne stanowi mechanizm usprawniający zarządzanie miastem.²⁴¹ Plan strategiczny to kluczowe narzędzie, ale nie jedyne. Strategia wytycza kierunek działania, drogę postępowania, jest określoną koncepcją systemowego działania polegającego na formułowaniu zbioru długookresowych celów organizacji i ich modyfikacji w zależności od zmian zachodzących w jej otoczeniu. Określa zasoby i środki niezbędne do realizacji celów. Określa reguły działania i sposoby postępowania. Celem jest zapewnienie korzystnych warunków rozwoju i egzystencji. W warunkach zdecentralizowanego systemu gospodarczego ułatwia współdziałanie podmiotów gospodarczych i społeczeństwa na płaszczyźnie konsultacji.

Strategia rozwoju miasta²⁴² wyznaczała pola działalności możliwe do wykonania, tworząc możliwości rozwojowe Piły. Plany strategiczne były uchwalane od 1995 roku i były spójne z polityką realizowaną w regionie, uwzględniały rozwój funkcji o znaczeniu ponadlokalnym, stanowiły o pozycji miasta w regionie i kraju.

Przyłączenie na początku lat 90-tych terenów wsi Motylewo, włączenie do zasobów gminy byłych terenów wojskowych po 2000 roku (poligonu, lotniska i innych), pozostające do zagospodarowania tereny przy ulicy Wawelskiej – wcześniej wykorzystane na składowanie odpadów przemysłu ziemniaczanego i pilskiej oczyszczalni, użytkowane rolniczo grunty przy ulicy Poznańskiej stanowiące dużą rezerwę terenową pod zabudowę (będą możliwe do zagospodarowania po wyznaczeniu przez szczebel centralny przebiegu drogi ekspresowej na odcinku Piła – Poznań), pozostające do zabudowy tereny osiedla Koszyce (pojemność osiedla planowana jest na 8000 do 10000 mieszkańców)

---

²⁴¹ Gaczek W.M., Nowak J., *Program strategicznego rozwoju miasta jako mechanizm ułatwiający zarządzanie* [w:] Podstawy gospodarczej polityki miasta, Studium Poznania, red. R. Domański, Biuletyn PAN KPZK, zeszyt 181, Warszawa 1998, s. 433 i n.

²⁴² Uchwała Nr XVI/137/95 Rady Miejskiej w Piile z dnia 28 sierpnia 1995 r. w sprawie Strategia rozwoju miasta „Piła – 2000” cz. I

Uchwała Nr XXXI/305/96 Rady Miejskiej w Piile z dnia 22 października 1996 r. w sprawie Strategia rozwoju miasta „Piła 2000+” cz. II

Uchwała Nr XXV/291/04 Rady Miasta Piły z dnia 28 września 2004 r. w sprawie Strategia rozwoju miasta Piły na lata 2005 – 2015

i inne mniejsze wolne od zabudowy tereny, wymagały zintensyfikowanych działań w zakresie wyposażenia ich w infrastrukturę. Poszerzanie terenów wyposażonych w infrastrukturę stanowiło jeden z warunków lokalizowania na tych obszarach nowych zakładów przemysłowych, usługowych, handlowych i budownictwa mieszkaniowego.

Dostęp do **infrastruktury**, zarówno technicznej jak i społecznej (w rozumieniu kosztu dostępu) był jednym z ważniejszych elementów rachunku ekonomicznego przedsiębiorstw. Firmy lokując się w mieście czerpały korzyści.

Tabela 48. Infrastruktura techniczna w Pile w latach 1999 – 2008

Wyszczególnienie	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Drogi ogółem	214	219	221	230	230	241	243	251	253	258
- krajowe	26	26	26	26	26	36	36	36	36	36
- wojewódzkie	11	11	11	11	11	11	11	11	11	12
- powiatowe	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42
- miejskie	135	140	142	151	151	152	154	162	164	168
w tym o nawierzchni utwardzonej	105	110	113	115	117	119	121	122	126	132
Kanalizacja sanitarna	93	94	94	107	107	107	132	149	152	153
Sieć wodociągowa	114	115	117	122	122	122	122	123	140	147
Sieć gazowa	170	170	184	190	192	192	192	206	207	209
Sieć ciepła	48	48	51	51	57	64	66	68	68	72

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ważniejsze dane o powiatach i gminach woj. wielkopolskiego 2000-2008, US Poznań; Informator samorządowy miasta Piły III kadencja samorządu lata 1998-2002, IV kadencja samorządu lata 2002-2006, V kadencja samorządu lata 2006-2010, UM Pila

Tworzona przez samorząd lokalny infrastruktura techniczna, dostarczane dobra i usługi publiczne, choć nie były elementem kluczowym, stanowiły o atrakcyjności miasta. Powiązania infrastrukturalne tworzyły systemy zaopatrzenia w energię (energetyka i gaz). Ponadlokalny charakter miały gospodarka odpadami (odpady zbierane były z terenu miejskiego i podmiejskiego, a składowane na wysypisku miasta zlokalizowanym w miejscowości Kłoda sąsiedniej gminy Szydłowo) oraz gospodarka wodno – ściekowa (dostarczano wodę i odbierano ścieki z terenu miasta i części terenów powiatu pilskiego).

Układ przestrzenny dróg i ich jakość sprzyjały w pośredni sposób rozwojowi miasta.

Skala wydatkowania środków przez gminę na infrastrukturę od 1999 roku była mniejsza niż w latach 1994 – 1998. W budżecie gminy procentowy udział wydatków majątkowych w wydatkach ogółem stanowił od 28% w 1994 roku do 34% w 1998 roku, natomiast od 23% w 1999 roku do 27% w 2008 roku. Najmniej inwestowano w latach 2005, 2006, 2007 (16,5%, 17,5%, 16,3%). Inwestycje gminy w infrastrukturę techniczną lokowały Piłę w grupie miast powiatowych na 90 miejscu w 2006 roku, 74 miejscu w 2007 roku i 27 miejscu w 2008 roku (miasta na prawach powiatu w Wielkopolsce, porównywalne z Piłą pod względem liczby ludności, zajęły lokaty odpowiednio w latach: Konin 7, 2 i 1 miejsce; Leszno 13, 15 i 15 miejsce).²⁴³

Tabela 49. Dochody i wydatki ogółem oraz wydatki majątkowe na 1 mieszkańca w Pile w latach 1999 – 2008

Wyszczególnienie	Jedn. miary	1999	2000	2002	2004	2005	2006	2007	2008
1. Dochody ogółem	tys. zł	80 375,9	86 602,0	115 384,4	120 249,3	134 061,2	149 957,2	166 026,9	201 056,6
2. Wydatki ogółem	tys. zł	76 113,7	91 534,6	120 974,0	121 112,7	130 528,1	145 019,5	171 882,6	197 459,7
w tym:									
- wydatki majątkowe	tys. zł	17 618,4	23 786,6	35 410,0	25 445,6	21 489,3	25 435,1	27 979,4	53 353,4
- udział % wydatków majątkowych w wydatkach ogółem	%	23,2	26,0	29,3	21,0	16,5	17,5	16,3	27,0
3. Dochody na 1 mieszkańca	zł / osobę	1 046	1 129	1 534	1 598	1 784	2 000	2 224	2 690
4. Wydatki na 1 mieszkańca	zł / osobę	991	1 193	1 609	1 609	1 737	1 934	1 934	2 642
5. Nakłady inwestycyjne na 1 mieszkańca	zł / osobę	229	310	471	338	286	339	376	714

Źródło: opracowanie własne na podstawie Sprawozdania z wykonania budżetów, UM Piła

Rozwój miasta byłby zapewne znacznie wolniejszy, gdyby nie funkcjonowały małe i średnie przedsiębiorstwa zatrudniające od 10 do 250 osób. Po likwidacji funkcji administracyjnych Piła złapała drugi oddech przez małe i średnie przedsiębiorstwa. Dominowały firmy małe.

Liczba małych firm wykazywała tendencję wzrostową w kolejnych latach. W 2002 roku w porównaniu z rokiem 1998 zwiększyła się o 5,3% (1 274), zmniejszyła się liczba firm średnich o 5,1% (386) i dużych o 0,2% (7).

²⁴³ Pismo Samorządu Terytorialnego „Wspólnota” nr 43/945 z dnia 24 października 2009, s. 46-48

Tabela 50. Podmioty gospodarcze zarejestrowane na terenie miasta Piły według liczby zatrudnionych w 2002 roku

Liczba zatrudnionych / Rodzaj firmy	Ilość firm	Procent
do 50 / małe	8 474	99,0
do 250 / średnie	74	0,9
250 i więcej / duże	13	0,1
Ogółem	8 561	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczniki statystyczne GUS

Rozwój przedsiębiorczości jest jednym z czynników ekonomicznych rozwoju. Przedsiębiorstwa małe i średnie w dużym stopniu decydowały o prężności i dynamice gospodarki. Często były filiami dużych przedsiębiorstw lub zakładami pracującymi w kooperacji z nimi. W mieście małe i średnie firmy dominowały w usługach – handlu, ubezpieczeniach, oświacie, zdrowiu, transporcie, gastronomii, turystyce. Funkcjonowały także w budownictwie i jako firmy kooperujące z przemysłem oświetleniowym i poligraficznym. Rola i znaczenie małych i średnich przedsiębiorstw były szczególnie ważne w okresach upadających dużych firm i jednostek (np. ZNTK, PPrzem. Drzewnego, Kombinat Budowlany, jednostki wojskowe). Alternatywą było wówczas powstawanie bądź przekształcanie się małych i średnich przedsiębiorstw. Było to możliwe z powodu ich dużej elastyczności i łatwości przebranzowienia się przy stosunkowo niskich kosztach.

Samorząd lokalny Piły w różnych okresach, z różnym natężeniem dostrzegał rolę i znaczenie małych i średnich przedsiębiorstw, wspierając ich rozwój.²⁴⁴ Stosowano ulgi w podatku od nieruchomości w zależności od liczby zatrudnionych osób, zwalniano całkowicie bezrobotnych i podejmujących działalność po raz pierwszy z opłaty za rejestrację działalności²⁴⁵ i z podatku za pierwszy rok działania.

²⁴⁴ Odniesienie do kwestii wspierania przedsiębiorczości zawierają:

Ustawa z dnia 19 listopada 1999 r., Dz. U. 1999, Nr 101, poz. 1178 Prawo działalności gospodarczej, Rozdział „Zadania organów administracji rządowej i organów jednostek samorządu terytorialnego w zakresie działalności gospodarczej”

Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r., Dz. U. 2004, Nr 173, poz. 1807 o swobodzie działalności gospodarczej art. 67 „Państwo stwarza z poszanowaniem zasad równości i konkurencji korzystne warunki dla funkcjonowania i rozwoju mikroprzedsiębiorców, małych i średnich przedsiębiorców ...”

²⁴⁵ Uchwała Nr XLVIII/491/2002 z dnia 29 stycznia 2002 r. w sprawie zwolnienia z opłaty na wniosek o wpis do ewidencji działalności gospodarczej

Mały, średni i duży przedsiębiorca²⁴⁶ mógł skorzystać ze zwolnienia od podatków od nieruchomości (dla budynków, budowli lub ich części stanowiących nową inwestycję) na okres 1, 2 lub 3 lata w zależności od zainwestowanej kwoty na nową inwestycję, ustanowionej w zależności od wielkości przedsiębiorcy oraz od podatków od nieruchomości (dla gruntów, budynków, budowli lub ich części), jeżeli w wyniku inwestycji utworzono nowe miejsca pracy (w zależności od liczby stanowisk pracy) na okres 1, 2, 3, 4, 5 lat.

W szczególnych przypadkach, kiedy w firmach pojawiały się problemy wskutek uwarunkowań zewnętrznych, stosowane były umorzenia podatków, w jednym roku całkowicie lub częściowo. Instrumentem oddziaływania było także ustanawianie przez samorząd miasta niższych podatków od nieruchomości (gruntów, lasów, budynków na działalność gospodarczą, mieszkalnych itd.) niż ustanawiane były na każdy rok przez Ministra Finansów.

Instrumentami w pewnym stopniu spowalniającymi rozwój były wyższe (niż w otoczeniu miasta) ceny gruntów i lokali na działalność gospodarczą.

Zakres stosowanych przez samorząd gminy instrumentów niefinansowych był zwiększany np. o wykorzystanie Internetu do upowszechniania inicjatyw i programów skierowanych do małych i średnich przedsiębiorstw, przygotowywanie ofert terenowych pod nowe inwestycje, współorganizacja i współfinansowanie seminariów organizowanych w Pile w ramach wielkopolskiej wystawy małych i średnich przedsiębiorstw, promowanie przedsiębiorstw i przedsiębiorców w informatorach miejskich itd..

Rozwojowi małych i średnich firm sprzyjało zurbanizowanie miasta, zróżnicowana struktura przemysłu, wzrastające zapotrzebowanie na usługi i coraz lepiej wykształcona społeczność miejscowa.

---

²⁴⁶ Uchwała Nr XII/140/07 Rady Miasta Piły z dnia 28 sierpnia 2007 r. w sprawie zwolnienia od podatku od nieruchomości

Uchwała Nr XVI/156/07 Rady Miasta Piły z dnia 30 października 2007 r. w sprawie zwolnień od podatku od nieruchomości stanowiących regionalną pomoc inwestycyjną

Zatrudnienie w porównaniu do roku 1999 było niższe o 3%, mimo to sytuacja na **rynku pracy** była dobra. Najwięcej osób zatrudnionych było w produkcji, handlu i edukacji.

Tabela 51. Pracujący według sektorów działalności w Pile w latach 1999 – 2008

Wyszczególnienie	Lata									
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007(*)	2008
Ogółem:	25 319	24 664	24 227	22 669	22 158	22 377	23 667	24 115	24 542	25 784
rolnictwo, leśnictwo	156	97	95	91	81	92	81	86	bd	bd
działal. produkcyjna	8 148	8 492	7 995	7 449	7 205	7 213	7 788	8 421	bd	bd
budownictwo	1 285	1 123	1 210	1 278	1 034	870	967	957	bd	bd
handel i naprawy	2 704	2 637	2 747	2 397	2 519	2 697	3 088	3 007	bd	bd
transport, łączność i gosp. magaz.	2 417	2 312	2 223	1 992	1 829	1 834	1 965	1 984	bd	bd
edukacja	2 082	2 138	2 090	1 674	2 026	2 040	2 194	2 195	bd	bd
zdrowie i opieka socj.	2 521	2 145	1 908	1 859	1 538	1 547	1 570	1 577	bd	bd
pozostałe	6 006	5 720	5 959	5 929	5 926	6 084	6 014	5 888	bd	bd

(*) od roku 2007 statystyka nie podaje pracujących według Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD)

Źródło: Rynek pracy woj. wielkopolskiego w 2006 r., US Poznań, Poznań 2007; Informator samorządowy miasta Piły III kadencja samorządu lata 1998-2002, UM Piła; Informator samorządowy miasta Piły IV kadencja samorządu lata 2002-2006, UM Piła

Jedno miejsce pracy w produkcji generowało w usługach w 1999 roku – 2,11, w 2002 roku – 2,04, w 2006 roku – 1,86 miejsc pracy.

Zarówno ludność miasta jak i powiatu pilskiego cechowała aktywność gospodarcza. Na tle powiatów województwa wielkopolskiego (31), pod względem liczby osób pracujących w gospodarce narodowej przypadających na 1000 mieszkańców (265,1 osób), powiat pilski zajmował pierwsze miejsce, aktywności w zakładaniu własnych firm przypadających na 1000 mieszkańców siódme, przedsięwzięć gospodarczych z udziałem kapitału zagranicznego przypadających na 10 000 mieszkańców jedenaste, wielkości indywidualnego gospodarstwa rolnego (14,3 ha) trzecie. W ogólnym rankingu aktywności mieszkańców powiat pilski zaliczono do drugiej grupy, po obornickim i poznańskim, zaliczonych do grupy pierwszej.²⁴⁷

²⁴⁷ Małecki A., *Zróżnicowanie gospodarczej aktywności mieszkańców powiatów ziemskich województwa wielkopolskiego*, Regionalny Biuletyn Wyższej Szkoły Bankowej Nr 1 (12) 99, Poznań 1999, s. 41-44

Rynek pracy kształtowały firmy dające zatrudnienie. Stopa bezrobocia wynosiła na koniec 2007 roku 9,8% osób w wieku produkcyjnym, najmniej od 2001 roku, kiedy było ponad 5 tysięcy bezrobotnych.

Tabela 52. Charakterystyka rynku pracy w Pile w latach 1999 – 2008

Wyszczególnienie	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Pracujący	25 319	24 664	24 227	22 669	22 158	22 377	23 667	24 115	24 542	25 784
Bezrobotni	3 712	3 910	5 364	5 179	5 371	5 055	4 254	3 445	2 646	2 068
Wskaźnik bezrobocia rejestrowanego	7,7	8,0	10,9	10,5	10,8	10,1	8,5	6,9	5,3	4,1
Stopa bezrobocia:										
- Piła	12,8	13,7	18,1	18,6	19,5	18,4	15,2	12,5	9,8	7,2
- powiat pilski	12,8	14,1	18,0	18,3	18,9	18,8	16,7	13,2	9,9	7,4
- woj. wielkopolskie	10,7	12,3	15,2	16,1	17,3	16,2	14,6	11,8	8,0	6,4
- kraj	13,0	15,0	17,4	18,1	20,0	19,1	17,6	14,9	11,4	9,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji dot. rynku pracy w mieście Pile i powiecie pilskim Powiatowego Urzędu Pracy w Pile; Informator samorządowy miasta Piły III kadencja samorządu lata 1998-2002, UM Piła; Informator samorządowy miasta Piły IV kadencja samorządu lata 2002-2006, UM Piła; V kadencja samorządu lata 2006-2010, UM Piła

Do roku 2003 stopa bezrobocia wykazywała tendencję wzrostową, od 2004 roku tendencję spadkową. W grupie bezrobotnych 62% stanowiły kobiety, 8% osoby z wyższym wykształceniem.

Na rynku pracy nie pojawiały się problemy, a więc nie stanowiły one bariery rozwojowej miasta.

„Społeczno – przestrzenna struktura miasta powstaje w wyniku wzajemnych powiązań między atrybutami przestrzeni społecznej i fizycznej. Powiązania te najbardziej widoczne są w sferze mieszkalnictwa. Obserwuje się tutaj zarówno procesy społecznego wytwarzania przestrzeni mieszkaniowej, jak i rozwiązania urbanistyczne i architektoniczne wpływające na społeczne zachowania mieszkańców.”²⁴⁸

²⁴⁸ Gaczek W.M., Rykiel Z., *Nowe lokalizacje mieszkaniowe w przestrzeni miasta* [w:] Budownictwo mieszkaniowe w latach 90 – różnicowanie przestrzenne i kierunki rozwoju, red. T. Marszał, Biuletyn PAN KPZK, zeszyt 190, Warszawa 1999, s. 29

Tabela 53. Zasoby mieszkaniowe miasta Piły w latach 1999 – 2008

Wyszczególnienie	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Liczba mieszkań	23153	23512	23737	24093	25065	25364	25399	25422	25627	25743
Liczba osób na 1 mieszkanie	3,3	3,3	3,2	3,1	3,0	3,0	3,0	2,9	2,9	2,9
Powierzchnia użytkowa mieszkań w m ² na 1 osobę	17,2	17,6	17,8	19,7	20,8	21,1	21,2	21,4	21,6	21,8

Źródło: Roczniki statystyczne, US Poznań; Informator samorządowy miasta Piły, IV kadencja samorządu lata 2002-2006, V kadencja samorządu lata 2006-2010, UM Piła

W roku 2005 w ogólnej liczbie budynków własnością miasta było 680 budynków, w tym 3 986 mieszkań i 60 lokali socjalnych a w zarządzie miasta łącznie z budynkami wspólnot 5 671 mieszkań.

Niewielka jest liczba osób przypadająca na 1 mieszkanie, ponieważ zmniejszyła się liczba osób w rodzinach. Widoczna zaczyna być dbałość o formę architektoniczną i zagospodarowanie otoczenia.

Dynamika przyrostu liczby mieszkań jest widoczna, w ciągu 9 lat przybyło 2 474 mieszkania. Mieszkania budują spółdzielnie mieszkaniowe, Piłskie TBS, deweloperzy i osoby prywatne. Piłskie TBS do roku 2007 wybudowało 708 mieszkań, w tym 306 w 7 budynkach pokoszarowych. W kolejnych 4 budynkach pokoszarowych budowę mieszkań rozpoczęło w 2007 roku.

Od roku 1995 rozpoczął się proces poprawy jakościowej bazy mieszkaniowej, remonty, modernizacje, wymiana sieci infrastruktury technicznej. Sporządzony był wykaz budynków do wyburzenia. Gospodarka mieszkaniowa, wskutek zmian ustrojowych, w odniesieniu do mieszkań komunalnych podlegała przekształceniom. W warunkach gospodarki rynkowej rozpoczął się proces sprzedaży mieszkań komunalnych przez samorząd lokalny w oparciu o zasady określone wewnętrznymi uchwałami. Stosowano umorzenia wartości lokalu w zależności od jego zużycia. Umorzenia wartości sięgały do 80%. W latach 1997 – 2001 sprzedaż wynosiła rocznie około 100 mieszkań. W latach 2002 – 2007 na skutek prywatyzacji na rzecz dotychczasowych najemców zasób mieszkań komunalnych gminy zmniejszył się o 486 mieszkań.

Tabela 54. Zasoby mieszkaniowe według form własności w Pile i miastach Wielkopolski w 2007 roku

Wyszczególnienie	Ogółem mieszkań	w tym zasoby					
		Komunalne gmin	Spółdzielni mieszkaniowych	Zakładów pracy	Osób fizycznych	Towarzystw Budownictwa Społecznego (TBS)	Pozostałych podmiotów
Piła	25 627	3 818	9 164	1 214	10 684	708	39
% w stosunku do ogółu mieszkań	100,0	14,9	35,8	4,7	41,7	2,8	0,1
Wielkopolska	677 939	63 044	229 099	14 929	352 470	5 006	14 131
% w stosunku do ogółu mieszkań	100,0	9,3	33,8	2,2	52,0	0,7	2,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Regionalnych GUS

Pod względem formy własności większy, w Pile niż w Wielkopolsce, procentowy udział mieszkań komunalnych w ogólnej liczbie mieszkań oraz mniejszy udział osób fizycznych dowodzi zbyt wolnego tempa sprzedaży mieszkań komunalnych ich najemcom przez gminę.

Tabela 55. Liczba mieszkań oddanych do użytku w budownictwie indywidualnym w mieście Piła w latach 1999 – 2008

Wyszczególnienie	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Liczba mieszkań	374	393	231	280	269	332	78	149	233	123
w tym:										
- budownictwo indywidualne	50	66	59	98	169	74	78	41	48	66
- udział % w ogólnej liczbie mieszkań	13,4	16,8	25,5	35,0	62,8	22,3	100,0	27,5	20,6	53,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczniki statystyczne, US Poznań; Informator samorządowy miasta Piły, IV kadencja samorządu, lata 2002-2006, V kadencja samorządu, lata 2006-2010, UM Piła

Po 2003 roku nastąpił duży spadek liczby mieszkań budowanych i oddawanych do użytku przez indywidualnych inwestorów. Polityka władz miasta nie była przyjazna wobec osób planujących budowę mieszkania. Działki budowlane były sprzedawane lub oddawane w użytkowanie wieczyste w niewielkich ilościach. Była to błędna polityka, ponieważ wyprowadzony został z miasta kapitał, a tereny miasta nie były zagospodarowane i nie przysparzały dochodów jego budżetom. Poprawa miała nastąpić wraz z przygotowaniem do sprzedaży 126 działek na osiedlu Koszyce (K3 nad Zalewem) w 2005 roku.

Ludność miasta zmniejszyła się w latach 2002 – 2006, po czym utrzymywała się na zbliżonym poziomie. Przyczyną była migracja. Mieszkańcy wyprowadzali się do innych miast wskutek likwidacji firm wojewódzkich i związanej z tym wyprowadzce części kadry do Poznania lub innych miast wojewódzkich oraz likwidacji jednostek wojskowych i przeniesieniem części kadry do jednostek wojskowych w kraju. Następową zmianą miejsca zamieszkania z miasta na wieś z uwagi na dostępność gruntów, tańsze niż w mieście działki budowlane, niższe koszty utrzymania (np. podatki, opłaty), chęć zamieszkania w sąsiedztwie atrakcyjnych terenów (jezior, lasów itd.) i w środowisku społeczności o zbliżonych możliwościach finansowych lub poziomie intelektualnym.

Proces **dezurbanizacji** był szczególnie intensywny od 2004 roku.

Tabela 56. Ludność Piły w latach 1999 – 2008

Wyszczególnienie	Jedn. miary	1999	2002	2006	2007	2008
Powierzchnia	km ²	102,7	102,7	102,7	102,7	102,7
LUDNOŚĆ ogółem	tys. osób	75,0	75,2	74,7	74,7	74,7
w tym kobiet:		38,8	39,1	38,6	39,0	39,1
w wieku:						
- przedprodukcyjnym	tys. osób	19,2	17,0	14,8	14,5	14,4
- produkcyjnym		47,3	49,2	49,9	49,8	49,6
- poprodukcyjnym		8,5	9,0	10,0	10,3	10,7
Liczba ludności w wieku produkcyjnym na 1000 mieszkańców	osób	631	654	668	667	664
Liczba ludności w wieku nieprodukcyjnym na 1000 mieszkańców	osób	369	346	332	332	336
SALDO PRZYROSTU	osób	-61	25	-227	-58	-59
RUCH NATURALNY:						
Małżeństwa	liczba	437	373	480	398	556
Urodzenia	osób	696	733	736	798	829
Zgony	osób	581	546	623	638	610
Saldo przyrostu naturalnego	osób	115	187	113	155	219
Przyrost naturalny	%	0,15	0,25	0,15	0,21	0,29
MIGRACJE LUDNOŚCI:						
Napływ ogółem:		684	591	720	866	665
- z miast	osób	390	334	366	450	361
- ze wsi		286	247	344	408	295
- z zagranicy		8	10	10	8	9
Odpływ ogółem:		860	753	1 060	1 079	943
- do miast	osób	625	476	507	501	428
- na wieś		235	277	520	549	476
- za granicę		-	-	33	29	39
SALDO MIGRACJI	osób	-176	-162	-340	-213	-278

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczniki statystyczne, US Poznań; Stan i ruch ludności w woj. wielkopolskim, US Poznań; Ludność, ruch naturalny i migracje w woj. wielkopolskim, US Poznań

O blisko 10% zwiększyła się umieralność. Od 2006 roku mieszkańcy miasta wyjeżdżali do pracy za granicą. W ogólnej liczbie ludności dominowały kobiety, ich liczba w porównaniu do liczby mężczyzn systematycznie rosła. W roku 2008 na 100 mężczyzn przypadało 110 kobiet, był to wskaźnik najwyższy w województwie wielkopolskim. W strukturze kobiet w wieku produkcyjnym było 64%, bez pracy pozostawało ponad 6%. W roku 2002 ludność Piły osiągnęła starość demograficzną (1999 – 11,3%, 2002 – 12,0%, 2006 – 13,4%, 2007 – 13,8%, 2008 – 14,3%).

Źródłem utrzymania większości mieszkańców była praca najemna (54%), na własny rachunek lub z dochodów najmu (blisko 9%), z niezarobkowych źródeł (36%).

Zdaniem przedsiębiorców na dokonanie wyboru miejsca lokalizacji działalności gospodarczej ma wpływ struktura społeczna (choć jest on mniej bezpośredni), w tym chłonność lokalnego rynku oraz jakość rynku pracy. Ważny czynnik rozwoju stanowiły obok tempa wzrostu ludności miasta, dodatniego salda migracji, liczby bezrobotnych, także poziom i jakość wykształcenia zasobów pacy, funkcjonowanie wyższych uczelni oraz instytutów naukowo – badawczych, jakość kadry pedagogicznej, bazy szkolnej itd..

Ważne było, aby następowały zmiany w **edukacji**, nie tylko w zakresie poprawy stanu bazy. Reforma systemu edukacyjnego wdrażana po 1999 roku „podjęła trud dostosowania go do wymagań, jakie stawia absolwentom szkół podstawowych i średnich współczesne życie. Autorzy reformy uznali, że poziom i profil kształcenia, odziedziczony po ustroju komunistycznym, nie odpowiada nowoczesnym standardom. Nie uczy zwłaszcza samodzielności w myśleniu i działaniu, nie wymaga od ucznia aktywności i inwencji .... Podawana wiedza jest często przestarzała a wymagania od uczniów ograniczone”.²⁴⁹

---

²⁴⁹ Wilczyński W., *Polski przełom ustrojowy 1989-2005, ekonomia epoki transformacji*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, Poznań 2005, s. 125

W Pile następował wzrost ilości placówek edukacyjnych, powstały szkoły średnie realizujące kształcenie w zawodach poszukiwanych na rynku. Rozwinięto naukę języków obcych i **zwiększono dostępność do edukacji na poziomie wyższym**, co z uwagi na ponoszenie niższych kosztów kształcenia dało szansę nauki wielu młodym.

Tabela 57. Placówki oświatowe oraz liczba uczniów i studentów miasta Piły w latach 1999 – 2008

Wyszczególnienie	1999	2002	2006	2007	2008
Szkoły:					
- podstawowe	9	9	11	11	11
- gimnazja	7	7	7	7	7
- zawodowe	6	6	7	7	62
- średnie zawodowe	40	34	35	37	
- licea ogólnokształcące	9	13	18	18	
- policealne	19	21	21	21	
- wyższe	7	7	5	5	
Uczniowie:					
- szkół podstawowych	7 934	5 217	4 618	4 460	4 564
- gimnazjów	1 301	3 241	3 181	3 019	2 829
- zawodowych i średnich zawodowych	6 089	6 107	5 196	3 326	3 270
- liceów ogólnokształcących	2 673	2 866	2 329	2 289	2 317
- policealnych	651	1 430	957	1 086	1 365
- wyższych	2 598	4 430	bd	4 000	3 500

Źródło: opracowanie własne na podstawie Roczniki statystyczne, US Poznań; UM – Wydział Oświaty, wg sprawozdań S-02; Piła w liczbach 1994-2001, US Piła; Informator samorządowy miasta Piły, IV kadencja samorządu lata 2002-2006, V kadencja samorządu lata 2006-2010, UM Piła

Publiczne szkoły ponadgimnazjalne były placówkami zarządzanymi przez powiat (obok publicznych powstawały szkoły niepubliczne).

W roku 2007 w mieście funkcjonowały niepubliczne szkoły podstawowe (2), gimnazja (2), średnie ogólnokształcące, zawodowe i policealne (16).

Szkoła Policji specjalizowała się w kształceniu kadr policji kryminalnej. W ciągu roku kształciła w formie kursów zawodowych około 5 tysięcy słuchaczy.

W roku 2004 na poziomie wyższym kształciło pięć uczelni: Politechnika Poznańska Filia w Pile (inżynierskie), Uniwersytet Warmińsko – Mazurski z Olsztyna, Wydział Geodezji i Gospodarki Przestrzennej (inżynierskie), Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa (inżynierskie i licencjackie), Akademia Ekonomiczna w Poznaniu – Ośrodek Studiów Wyższych w Pile (licencjackie) oraz prywatna Wyższa Szkoła Biznesu. Uczelnie kształciły w kierunkach m.in.

ekonomii, zarządzania i marketingu, informatyki, elektroniki, języków obcych, integracji europejskiej, budowy maszyn itd..

Po zakończeniu działalności w ciągu kilku ostatnich lat przez Politechnikę Poznańską, Uniwersytet Warmińsko – Mazurski z Olsztyna i Akademię Ekonomiczną z Poznania, miejscowe uczelnie uruchomiły kierunki, które były realizowane w wyprowadzonych z Piły uczelniach. Wspieranie rozwoju szkolnictwa wyższego przez samorząd miasta należało do priorytetowych.

W Pile 33,9% mieszkańców posiadało wykształcenie średnie, 26,7% podstawowe, 22,3% zawodowe, 3,5% policealne (w województwie wielkopolskim 2,7%), 13,1% wyższe (w województwie wielkopolskim 9,3%).

Poziom wykształcenia kadr miał wpływ na lokowanie się podmiotów gospodarczych w mieście i stanowił o powodzeniu działalności podmiotów gospodarczych o wysokich technologiach. Miasto w tym względzie w pewnym zakresie wzmacniało konkurencyjność wobec innych miast w regionie.

Rozwojowi miasta sprzyjała rola głównego ośrodka ochrony zdrowia i kulturalnego dla obszaru Północnej Wielkopolski w zakresie zarówno bazy leczniczej i kulturalnej, jak i świadczonych usług. Szpital Specjalistyczny (powiatowy powstały wyniku przekształcenia Wojewódzkiego Szpitala Specjalistycznego), prywatna Klinika Ars Medical, Przychodnia Specjalistyczna, zespół przychodni lekarskich oraz prywatne gabinety lekarskie i 24 apteki w pełni zaspokajały potrzeby. Pilski Dom Kultury (z salą widowiskową na 550 miejsc, mniejszymi salami, wyposażonym dobrze zapleczem) był organizatorem imprez o zasięgu ponadlokalnym np. Międzynarodowy Festiwal Folklorystyczny „Bukowińskie spotkania”, Ogólnopolski Festiwal Teatrów Rodzinnych, koncerty muzyczne, przedstawienia operowe (Teatru Wielkiego z Poznania) i inne. W PDK funkcjonowały grupy zainteresowań np. Teatr Wirtualny, Zespół Szafirki, Pilska Orkiestra Dęta i Kameralna. Bazę kultury współtworzyły galerie sztuki Biura Wystaw Artystycznych, Młodzieżowy Dom Kultury, Klub Seniora, dwa muzea (Okręgowe i St. Staszica – pilanina, polskiego działacza i reformatora oświecenia, pisarza, publicysty, filozofa i tłumacza, geografą i geologą, autora wielu dzieł, np. „Przestrogi dla Polski”), biblioteki ze zbiorem blisko 350 tysięcy książek i 55 tysięcy zbiorów specjalnych (bibliokaset, płyty

kompaktowych, analogowych, CD – ROM-y, grafika i kartografia) wraz ze spotkaniami edukacyjnymi np. Nadnoteckie Dni Literatury, Pilskie Centrum Informacji Naukowej i Regionalnej, sympozja i sesje naukowe, Publiczna Biblioteka Pedagogiczna. Blisko 300 obiektów objętych było ochroną konserwatorską. Samorządy gminy i powiatu wspólnie podjęły decyzję o budowie nowej siedziby dla Biura Wystaw Artystycznych i Młodzieżowego Domu Kultury z terminem zakończenia w 2009 roku.

Organizacji wolnego czasu służyły obiekty sportowe w tym 3 stadiony, hale sportowe, 3 korty tenisowe, 2 pływalnie, centrum strzeleckie, skatepark oraz 2 ośrodki turystyczno – wypoczynkowe nad jeziorami Płotki i Piaszczyste. Rozpoczęto budowę aquaparku.

Działalność w dziedzinie sportu i rekreacji prowadziło blisko 30 podmiotów: szkolnych, uczelni wyższych, stowarzyszeń, związków i klubów wycieczkowych.

Miasto współpracowało z organizacjami pozarządowymi celem budowania partnerstwa samorządu lokalnego ze społeczeństwem. W roku 2007 na terenie miasta działało 160 organizacji i stowarzyszeń wspomaganych przez organy samorządu w formie finansowej i pozafinansowej w łącznej kwocie ponad 1 milion złotych.

Funkcjonowały miejscowe stacje telewizyjne Asta – Net i Vectra, rozgłośnie radiowe Eska i Radio 100. Wydawano Tygodnik Pilski, Tygodnik Nowy, Tętno Regionu, 7 dni, Fakty pilskie.

W latach 90 rozpoczął działalność Uniwersytet Trzeciego Wieku.

Inwestorów i przedsiębiorców miasta wspierały m.in. Pilska Izba Gospodarcza, Cech Rzemiosł Różnych, Zrzeszenie Handlu, Gastronomii i Usług, Polska Fundacja Przedsiębiorczości (PFP) w Szczecinie Biuro w Pile, Wielkopolska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości Oddział w Pile, Federacja Stowarzyszeń Naukowo – Technicznych NOT Rada Regionalna w Pile oraz 30 oddziałów i filii renomowanych banków i podobna ilość instytucji ubezpieczeniowych.

Politykę rozwoju miasta prowadzono w spójności z polityką rozwoju powiatu i województwa zapisanych w dokumentach programowych.²⁵⁰

Zakres działania i kompetencji oraz liczbę zatrudnionych w administracji wojewódzkiej ograniczano. W miejsce Urzędu Wojewódzkiego w Pile powstał Urząd Wojewódzki w Poznaniu Oddział w Pile. Jego kompetencje i zatrudnienie były systematycznie zmniejszane. Wskutek tego nasiliły się wyjazdy pracowników firm oraz mieszkańców miasta do Poznania, co związane było z dużą stratą czasu na dojazdy (105 km ponad 2 godziny w jedną stronę, bo brak dobrych rozwiązań drogowych, w tym drogi ekspresowej), ponoszeniem zwiększonych kosztów na paliwo, płatne parkingi, droższe usługi itd.. Ukształtowany system administracyjny nie był optymalny.

Bazę turystyczną tworzyło 13 obiektów z liczbą ponad jednego tysiąca miejsc noclegowych. Negatywną tendencją była coraz mniejsza atrakcyjność Piły w ocenie turystów zagranicznych, zmniejszająca się liczba miejsc noclegowych oraz słaba jakość infrastruktury turystyki. Pozytywną stroną był produkt turystyczny, w tym patron Stanisław Staszic, dwa muzea, Wał Pomorski, w bliskości Piły skansen w Osieku i Sanktuarium Maryjne w Skrzatuszu oraz inicjatywa starosty w sprawie utworzenia w Pile siedziby Organizacji Turystycznej Północnej Wielkopolski „Dolina Noteci”.

Tabela 58. Turystyka w Pile w latach 2003 – 2008

Wyszczególnienie	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Obiekty noclegowe ogółem	15	15	15	15	14	13
w tym całoroczne	13	13	13	13	12	12
Miejsca noclegowe ogółem	1 161	1 146	1 187	1 161	1 171	1 026
w tym całoroczne	801	791	832	806	799	771
Korzystający z noclegów ogółem	48 822	50 441	51 961	49 897	48 074	55 799
w tym turyści zagraniczni	17 750	18 413	18 279	14 912	13 191	11 291
Wynajęte pokoje w hotelach, motelach, pensjonatach ogółem	39 336	38 651	42 249	41 742	42 625	49 940
w tym turystom zagranicznym	17 981	17 001	18 632	16 899	16 617	15 004

Źródło: www.pila.pl

²⁵⁰ *Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2020 roku* (Dokument przyjęty przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego dnia 19 grudnia 2005 roku)
Wielkopolski Regionalny Program Operacyjny na 2007 – 2013 (Uchwała Zarządu Województwa Wielkopolskiego z dnia 14 września 2007 roku)
Program Operacyjny Kapitał Ludzki na lata 2007 – 2013 (przyjęty przez Komisję Europejską 28 września 2007 roku)
Strategia Rozwoju Społeczno – Gospodarczego Powiatu Piłskiego na lata 2007 – 2015 (Uchwała Nr VIII/117/2007 Rady Powiatu w Pile z dnia 28 czerwca 2007 roku)

Podsumowując, lata 1999 – 2008 pozwalają ocenić, że wdrożone w 1999 roku zmiany ustroju administracyjno – samorządowego spowodowały, że Piła z miasta wojewódzkiego stała się miastem powiatowym. Osłabieniu uległy jego kompetencje i administracyjny zasięg oddziaływania. Funkcje administracyjne miasta, miastotwórcze, szczególnie silne w latach 1975 – 1998, zostały ograniczone, co nie było zgodne z tendencjami rozwojowymi.

Duży wpływ na gospodarkę miały małe i średnie firmy. Dominowały funkcje usługowe w zakresie handlu i obsługi nieruchomości, duże znaczenie miały funkcje w zakresie opieki zdrowotnej i edukacji – szczególnie szkolnictwa wyższego.

W wyniku reformy podziału administracyjnego kraju utworzono małe powiaty, działalność których w dużej części była finansowana środkami z budżetu państwa. Unia Europejska wprowadziła NUTS i koniecznością stało się grupowanie powiatów w podregiony dla celów statystycznych. Podregion pilski tworzyły powiaty: pilski, czarnkowsko – trzaniecki, wągrowiecki, chodzieski i złotowski, w których zamieszkiwało łącznie 405 tysięcy osób, co stanowiło 82% liczby ludności zlikwidowanego województwa pilskiego.

Piła, miasto średniej wielkości, stała się centrum podregionu o niskiej atrakcyjności inwestycyjnej. Atrakcyjność inwestycyjna miasta Piły była przeciętna, kiedy miasto zaliczano do grupy miast większych – wojewódzkich, a stała się dużą w grupie miast powiatowych.²⁵¹

Wstąpienie Polski do NATO a następnie Unii Europejskiej zakończyło definitywnie wieloletni okres pełnienia funkcji obronnych. Piła była bazą wojskową Niemiec na Polskę – przed II wojną światową, gdy położona była w granicach państwa niemieckiego, Polski na Europę Zachodnią – po II wojnie światowej, gdy włączona została w granice administracyjne państwa polskiego, do czasu wejścia do NATO. Po likwidacji wojska dużą część bazy wojskowej przekwalifikowano na bazę szkolnictwa wyższego.

---

²⁵¹ Swianiewicz P., Dziemianowicz W., *Atrakcyjność ...*, op. cit., s. 3

Oslabieniu uległy więzi społeczne w regionie wypracowane w ciągu 24 lat województwa pilskiego, m.in. wskutek włączenia powiatu wałeckiego w granice administracyjne województwa zachodniopomorskiego.

Rozwój osłabiało niewłączenie Piły do jednej z 17 stref ekonomicznych funkcjonujących w kraju. Inwestorzy, mimo dobrego położenia miasta, niejednokrotnie wybierali lokalizację w „strefie” z uwagi na niższe podatki lub całkowite z nich zwolnienie.

Alternatywą było tworzenie nowoczesnych warunków rozwoju w mieście Pile po to, aby utrzymać i zwiększać jego atrakcyjność i konkurencyjność. W tym celu coraz lepiej wykorzystywano endogeniczny potencjał społeczno – gospodarczy miasta. Wspierano zwłaszcza rozwój małych i średnich przedsiębiorstw, nowoczesnych – innowacyjnych firm, inwestowano (choć nierównomiernie w kolejnych latach) w infrastrukturę techniczną niezbędną dla rozwoju działalności gospodarczej, na bazie obiektów powojkowych rozwijano szkolnictwo wyższe, wspierano rozbudowę otoczenia biznesu i tworzenia dobrego klimatu inwestycyjnego. Wspierano rozwój organizacji pozarządowych i budowanie (przy udziale powołanych rad osiedlowych) społeczeństwa obywatelskiego.

ROZDZIAŁ V

PERSPEKTYWICZNE KIERUNKI ROZWOJU MIASTA

1. Zarys kierunków rozwoju miasta w latach 2010+

Rozwój miasta będzie w przyszłości determinowany przez ustrój administracyjno – samorządowy i gospodarczy, walory miasta i jego słabe strony, potencjał gospodarczy i społeczny.

Na jakość potencjału gospodarczego wpływać będą: dochody mieszkańców miasta, liczba firm prywatnych, szczególnie tych z kapitałem zagranicznym oraz tempo ich przybywania, poziom inwestycji w lokalną i ponadlokalną infrastrukturę oraz jej dostępność i jakość, poziom innowacyjności technicznej. Na jakość potencjału społecznego wpływać będzie poziom i jakość wykształcenia, opanowanie podstawowych form wiedzy (know – how) mających kluczowe znaczenie dla gospodarki opartej na wiedzy oraz kultura obywatelska, od której zależą umiejętności wykorzystania instrumentów lokalnej demokracji oraz gospodarki rynkowej, liczba organizacji non profit, udział w życiu publicznym itd..

Funkcjonowanie miasta w przyszłości zależą także będzie od zakresu decentralizacji oraz zadań, kompetencji, odpowiedzialności i finansów w warunkach społeczeństwa obywatelskiego. Istotną będzie jakość władzy lokalnej, umiejętność podejmowania przez nią nowoczesnych warunków rozwoju i efektywność jej działania oraz umiejętność i zakres współpracy ze społecznością lokalną i ponadlokalną, umiejętność tworzenia warunków dla rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i dialogu z nim we wszystkich, ich dotyczących, sprawach.

W myśl Europejskiej Karty Samorządu Terytorialnego „samorząd terytorialny oznacza prawo i zdolność społeczności lokalnych w granicach

określonych prawem do kierowania i zarządzania zasadniczą częścią spraw publicznych na ich własną odpowiedzialność i w interesie ich mieszkańców”.²⁵²

„Zarządzanie rozwojem jest swego rodzaju sposobem prowadzenia polityki rozwoju. Obejmuje działania bardziej skonkretyzowane, o wyraźnym nastawieniu aplikacyjnym i pragmatycznym. Jego skuteczność zależy nie tyle od akceptacji społecznej, ile od kwalifikacji kadry menedżerskiej, przy czym orientacja polityczna nie jest najważniejszym elementem jej kwalifikacji i nie powinna decydować o przydatności zawodowej”.²⁵³

Na rozwiązania ustrojowe miasto nie ma wpływu, ma natomiast na wewnętrzną organizację, administracyjną i gospodarczą.

Zadaniem samorządu będzie podnoszenie atrakcyjności i konkurencyjności miasta oraz kierunkowanie i uczestnictwo w działaniach na rzecz ich zwiększenia dla regionu pilskiego. Wskazaniem byłoby, aby Piła odgrywała rolę wiodącego inicjatora działań, bowiem także od tego, na ile będzie atrakcyjne i konkurencyjne otoczenie, zależy atrakcyjność i konkurencyjność samego miasta.

Podnoszenie atrakcyjności i konkurencyjności wymagać będzie działań w obszarze dostępności komunikacyjnej i transportowej, do infrastruktury gospodarczej i społecznej, do dobrze rozwiniętych usług (np. doradztwa gospodarczego, bankowych, okołobiznesowych, handlowo – hurtowych). Wymagać będzie realizacji zadań związanych z ekologią w celu utrzymania stanu nieskażonego środowiska i rozwijania nawyków ekologicznych zachowań mieszkańców, rozwojem szkolnictwa wyższego i instytutów naukowo – badawczych, uporządkowaniem i rozwojem bazy turystyczno – wypoczynkowej,

---

²⁵² Kopańska A., *Teoretyczne modele organizacji i finansowania jednostek samorządu terytorialnego* [w:] Samorząd lokalny – dobro publiczne, red. J. Kleer, Wydawnictwa Fachowe, CEDEWU, Warszawa 2008, s. 85

²⁵³ Gaczek W., *Zarządzanie...*, op. cit., s. 15

promowaniem marki miasta²⁵⁴, rozwojem sektora kultury i jego jakości itd..

Infrastruktura przyciąga nowych inwestorów i mieszkańców, tak więc wpływa pośrednio na rozwój miasta i jego atrakcyjność.

Piła ma wiele atutów. Jednym z nich jest potencjał społeczności lokalnej. Blisko 67% stanowią osoby w wieku produkcyjnym, zatem firmy, także te lokujące swoją działalność w Pile, nie powinny mieć problemów z naborem pracowników. Dodatkowymi atutami jest to, że według struktury wykształcenia więcej ludzi, niż gdzie indziej w Wielkopolsce, posiada wyższe wykształcenie oraz na przestrzeni ostatnich lat występuje dodatnie (wzrastające) saldo przyrostu naturalnego.

Wśród głównych funkcji miastotwórczych będą te, które wynikają z położenia geograficznego w centralnym miejscu Ziemi Nadnoteckich oraz pomostowe między Berlinem a Warszawą, na skrzyżowaniu przyszłych dróg ekspresowych S-11 północ – południe, S-10 wschód – zachód.

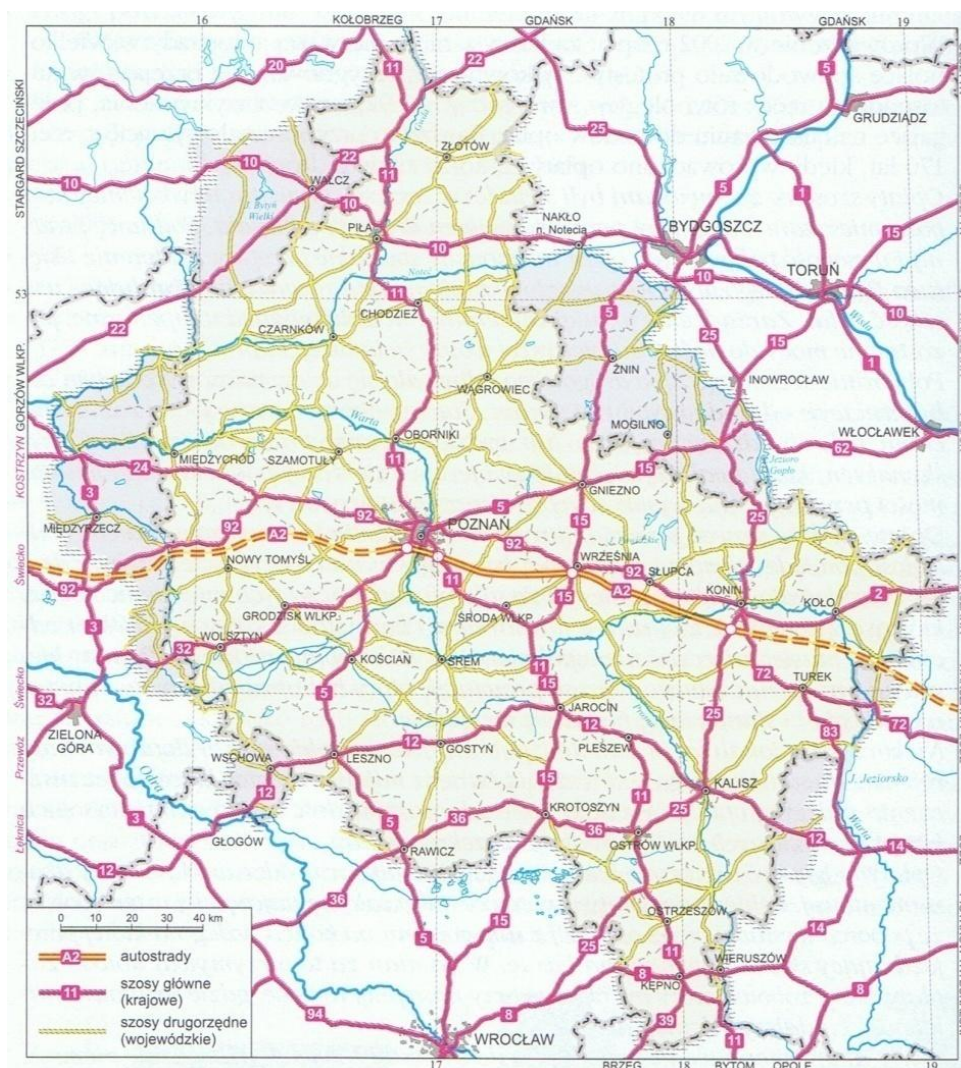
---

²⁵⁴ Osiecki A., *Marka miasta*, 19 maja 2008 r., www.wspolnota.org.pl
www.szczecin.pl

„**Marka miasta** to wszystko, co składa się na miasto, co sprawia że wybieramy je do życia, mieszkania, studiowania. Marka miasta to jego duch, stanowiący o jego sile i unikalności, ale także wszystko to, co czyni je niezwykłym - jego ulice, budynki, kawiarnie, parki, ale także ludzie, którzy mieszkają bądź pochodzą z tego miasta oraz firmy, które rozsławiły jego imię. Miastem, które ma markę, łatwiej jest zarządzać - bo wszyscy mają wspólną wizję tego, czym jest i czym chce być, a w związku z tym są bardziej wydajni, bo wiedzą, jak się zachowywać. Miasto takie łatwiej jest wybrać turystom, inwestorom, studentom spośród wielu podobnych ofert różnych miast.

Warunkiem stworzenia efektywnej marki jest właściwe uchwycenie/dookreślenie tożsamości miasta. Praca nad określeniem kluczowych elementów tożsamości marki powinna być pochodną efektów wielu specjalistycznych badań, analiz i konsultacji.”

Rysunek 18. Główne drogi miasta Piły i Wielkopolski w 2004 roku

Źródło: *Wielkopolska Nasza Kraina*, pod red. W. Łęcki, tom I, Wydawnictwo Kurpisz, Poznań 2004, s. 64

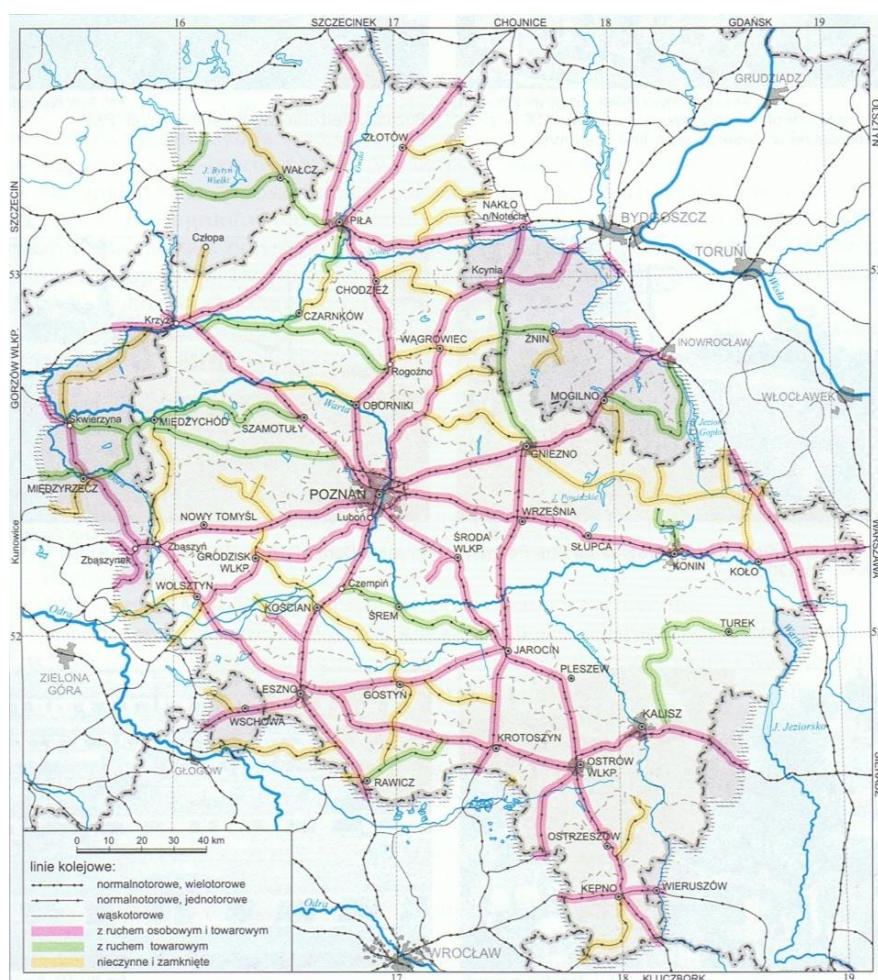
Z rankingów atrakcyjności inwestycyjnej miast regionów Polski powadzonych przez Instytut Badań Nad Gospodarką Rynkową wynika, że „infrastrukturze związanej z dostępnością transportową przypisuje się nawet 20% wagi w ogólnym wskaźniku, obok kosztów pracy, wielkości i jakości zasobów pracy, chłonności rynku zbytu, poziomu rozwoju infrastruktury gospodarczej oraz społecznej, poziomu rozwoju gospodarczego, stopnia ochrony i stanu środowiska przyrodniczego, poziomu bezpieczeństwa i aktywności regionów wobec inwestorów”²⁶³.

²⁶³ Kopczevska K., *Infrastruktura techniczna jako przykład dobra publicznego dostarczanego przez samorząd* [w:] Samorząd lokalny – dobro publiczne, red. J. Kleer, Wydawnictwa Fachowe, CEDEWU, Warszawa 2008, s. 122

Przyspieszenie w czasie budowy dróg ekspresowych S-10 i S-11 oraz włączenie ich w ogólnokrajowy układ dróg szybkiego ruchu zwiększy atrakcyjność miasta i może zwiększyć intensywność jego rozwoju..

Walorem miasta jest węzeł kolejowy, obecnie o drugorzędnym znaczeniu w regionie i kraju. Przywrócenie mu rangi dużego, pierwszorzędного węzła, zwiększyłoby możliwości przewozu towarów i ludzi w obszarze wojewódzkim, krajowym oraz drogą powiązań międzynarodowych. Powodzenie będzie możliwe pod warunkiem doinwestowania i modernizacji pilskiego węzła.

Rysunek 19. Sieć kolejowa miasta Piły i Wielkopolski w 2004 roku

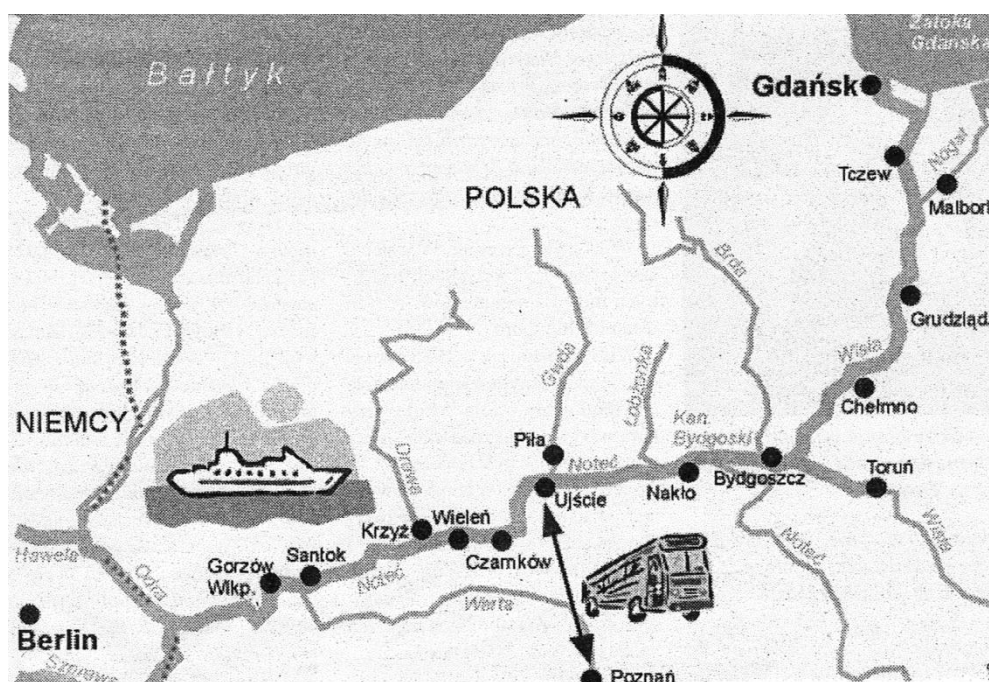
Źródło: *Wielkopolska Nasza Kraina*, pod red. W. Łęcki, tom I, Wydawnictwo Kurpisz, Poznań 2004, s. 69

Sieć kolejową w kraju cechuje w większości zły stan techniczny oraz mała mobilność struktur do szybkiego dokonywania przemian, dostosowanych do zmian jakie zachodzą zarówno gospodarczych jak i społecznych. Wiele linii zostało wyłączonych z eksploatacji. W celu częściowego zahamowania tego

procesu w Wielkopolsce na liniach lokalnych, w tym Piły, zaczęły kursować autobusy szynowe. Dla Piły szczególnie znaczenie ma sprawny transport i komunikacja z Poznaniem, może bowiem wpłynąć na zahamowanie procesu migracji ludności do Poznania.

Sieć dróg wodnych wymaga dostosowania do możliwości przewozowych. Rzeka Noteć zaliczana jest do drugiej klasy żeglowności. Wymaga regulacji i pogłębienia. Port rzeczny w pobliskim Ujściu doinwestowania. Droga wodna mogłaby wpłynąć na ożywienie gospodarcze Piły. Połączenie drogą wodną mogłoby służyć przewozowi towarów i ruchowi pasażerskiemu ze wschodem i zachodem.

Rysunek 20. Lokalizacja Piły wobec drogi wodnej Noteć

Źródło: Tygodnik Piłski Nr8 (1153) z 19.02.2002 r.

Przewozy drogą lotniczą, po wybudowaniu portu lotniczego i dostosowaniu lotniska do wymogów unijnych, podniosłyby rangę miasta i poziom rozwoju gospodarczego.²⁶⁴ Na terenie przylotniskowym można byłoby

²⁶⁴ Istnieje potencjalna możliwość bezkolizyjnego przekształcenia byłego lotniska wojskowego na cele niewielkiego lotniska cywilnego obsługiwanego przez stosunkowo ciche samoloty. Stanowiłoby to ułatwienie kontaktów ze światem biznesowym i mogłoby być motorem rozwoju przedsiębiorstw i turystyki.

ulokować firmy produkujące i remontujące dla potrzeb lotnictwa oraz logistyczne.

W wojewódzkim planie zagospodarowania przestrzennego zawarto korzystne dla Piły rozwiązania w zakresie komunikacji i transportu, w tym między innymi zaliczenia dróg nr 10 i 11 do ekspresowych dróg krajowych, budowy podregionalnego terminalu logistycznego transportu, modernizacji linii kolejowej Kostrzyń – Piła – Toruń do prędkości 120 km / h, przejmowania przez kolej przewozów towarów masowych i dalekobieżnych, przystosowania lotniska do celów transportowych o znaczeniu lokalnym, odbudowania drogi wodnej Wisła – Noteć – Odra łączącej się z europejskimi szlakami wodnymi i powiązanie żeglugi śródlądowej z pozostałymi gałęziami transportu.

Do walorów miasta należy zaliczyć duże zasoby wód powierzchniowych (rzeka Gwda, Zalew, jeziora) oraz gruntowych, które można by wykorzystać dla celów rozwoju gospodarki, jak i poprawy jakości życia. Zagospodarowanie tych zasobów wymagać będzie pozyskania środków finansowych z różnych źródeł.

Rysunek 21. Gospodarka wodna i ochrona wód w Wielkopolsce

Źródło: Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego, Wielkopolskie Biuro Planowania Przestrzennego, Poznań 2001 r., s. 10

Ustrój demokratyczny skutkował rozwojem społeczeństwa obywatelskiego.²⁶⁵ Piła należy do grupy tych miast, w których został nawiązany dialog władz ze społeczeństwem poprzez organizacje pozarządowe, rady osiedlowe i młodzieżowe, instytucje okołobiznesowe i inne. Rokuje to na przyszłość dobre partnerstwo w rozwiązywaniu wszystkich spraw dotyczących miasta pod warunkiem wyeliminowania partyjnych wpływów i zwiększenia kompetencji społeczności lokalnej.

Atutem miasta są walory przyrodnicze. Rozczłonkowana zabudowa w mieście, mimo że stanowiła o wyższych kosztach funkcjonowania (koszty dojazdów, uzbrojenia odległych od siebie osiedli), w powiązaniu z walorami krajobrazowymi doliny Gwdy, akwenami wodnymi, dużymi przestrzeniami zieleni i koncentracją usług, sprzyjać będzie pozyskiwaniu nowych mieszkańców, w tym zamożnych i przedsiębiorczych oraz nowych przedsiębiorców. Miasto i jego otoczenie nie ma skażonego środowiska, a przyszłość miast w unijnej Europie należy do miast czystych, o wysokich walorach ekologicznych. Walory przyrodnicze stanowią wartość nadrzędną, Piła dzięki nim może stać się miastem o wysokiej jakości życia.

---

²⁶⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku, Dz.U. 1997, Nr 78, poz. 483

Rysunek 22. System powiązań przyrodniczych w Wielkopolsce

Źródło: Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego, Wielkopolskie Biuro Planowania Przestrzennego, Poznań 2001 r., s. 9

Atutem miasta jest dobrze rozwinięta baza usług medycznych. Niezbędne będzie zapewnienie dostępu do tych usług także mieszkańcom regionu poprzez zmianę systemu finansowania placówek służby zdrowia. Problem stanowią możliwości kontraktowe usług medycznych. Aktualnie wiele usług medycznych na rzecz mieszkańców miasta i regionu pilskiego wykonuje Poznań (np. chirurgia onkologiczna, badania słuchu noworodków itd.). W przyszłości powinny wykonywać je placówki miejscowe. „Szpital pilski jest dobrze zorganizowany pod względem posiadanego sprzętu i możliwości wykonywania zabiegów. Możliwości te wykorzystywane są zaledwie w około 30% z uwagi na ograniczoną kontraktację ze strony Narodowego Funduszu Zdrowia. Stwarza to możliwości działania prywatnej Klinice Ars Medical”²⁶⁶

Podstawowym zadaniem samorządu będzie wyznaczenie takich kierunków i celów rozwoju oraz podejmowanie takich działań, które będą

²⁶⁶ Jałowicki B., *Gminy restrukturyzowane* [w:] Polska lokalna 2007, red. nauk. G. Gorzelak, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008, s. 98

minimalizowały bariery wykorzystania endogenicznych czynników rozwoju, a drogą budowania nowych wartości zwiększą atrakcyjność miasta, jego konkurencyjność i zasięg oddziaływania w regionie.

Pierwszorzędnymi w strukturze hierarchicznej celami, wyznaczającymi kierunki działań strategicznych, wydają się być następujące **cele horyzontalne: ład przestrzenny, innowacje, społeczeństwo informacyjne, integracja społeczna.**

Cel horyzontalny: ŁAD PRZESTRZENNY

Piła stanowi główny węzeł przestrzennego zagospodarowania w regionie nadnoteckim. Rozwijać się będzie w wyniku wzajemnego oddziaływania na siebie środowiska przyrodniczego i społeczno – gospodarczego. Ład przestrzenny²⁶⁷ oznacza wysoką jakość zagospodarowania zapewniającą wzajemne powiązania wszystkich jednostek gospodarczych i społecznych. Przestrzenią miasta zarządza samorząd lokalny w celu realizacji zadań publicznych, co zostało jemu ustawowo przypisane. Zapewnienie ładu przestrzennego należy do zadań własnych gminy.

Na poziomie gmin, w poszczególnych płaszczyznach, priorytetowe znaczenie będzie miała koordynacja przedsięwzięć gospodarczych w kierunku dalszego umacniania pozycji miasta w powiecie i regionie, a ich w kraju.

---

²⁶⁷ Borsa M., *Polityka przestrzenna w gospodarce regionalnej i lokalnej* [w:] *Polityka regionalna i lokalna*, red. nauk. Z. Strzelecki, PWN, Warszawa 2008, s. 181

„**Ład przestrzenny** jest uznawany za finalny cel zagospodarowania przestrzennego, podobnie jak jakość życia za cel planowania społeczno – gospodarczego. W uporządkowanej przestrzeni procesy rozwoju przebiegają sprawniej i napotykają mniej barier, zwiększa się sprawność struktury społeczno – gospodarczych i poprawia jakość życia.”

Cel strategiczny: Dostosowanie przestrzeni dla realizacji zrównoważonego rozwoju²⁶⁸ i wyzwań XXI wieku z uwzględnieniem zwiększenia funkcji regionotwórczych miasta – centralnego ośrodka Ziemi Nadnoteckich.

Osiągnięciu tego celu sprzyjać będzie m.in. kształtowanie struktury funkcjonalno – przestrzennej zgodnej z uwarunkowaniami przyrodniczymi i ekologicznymi oraz wymaganiami Unii Europejskiej a także przyjętymi społecznie wzorcami zachowań, wzrost powiązań z otoczeniem, kształtowanie właściwych relacji między przestrzenią centrum miasta i jego przestrzenią peryferyjną, rozwój funkcji ogólnomiejskich, co wpłynie na urzeczywistnienie docelowej wizji rozwoju miasta zapisanej w strategii.

Uwarunkowania przyrodnicze są dla Piły i jego otoczenia głównym elementem kształtowania struktury przestrzennej. W rejonie śródmiejskim dolina Gwdy stanowi ważny korytarz ekologiczny, który wraz z Zalewem Koszyckim, zabytkowym parkiem i rezerwatem Kuźnik stanowią o atrakcyjności miejsca. Brak powiązania tej przestrzeni (i jej zagospodarowania) z otaczającymi miasto lasami i obszarami chronionymi poza miastem. Brak wyraźnie wykształconego centrum miasta.

Wskazaniem byłoby, aby polityka władz miasta skierowana była na sporządzenie studium kierunków i zagospodarowania przestrzennego dla obszaru miasta i jego oddziaływania w trzech płaszczyznach, do 15 km, do 30 km i do 50 km w celu zintensyfikowania rozwoju tych obszarów, poprzez wspólną z gminami, realizację inwestycji infrastruktury technicznej, wyznaczenie

---

²⁶⁸ Domański T., *Strategiczne planowanie rozwoju gospodarczego gminy*, Wydawnictwo Hamal Books, Agencja Rozwoju Komunalnego, Warszawa 2000, s. 16

Zrównoważony rozwój (z ang. sustainable development) oznacza rozwój gospodarczy i społeczny nie zakłócający ekosystemów. Podejmowanie działań na rzecz zrównoważonego rozwoju wymaga decyzji opartych na kompromisie.

Wasilewski A., *Samorząd gminy jako podmiot zrównoważonego rozwoju* [w:] Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, tom II, zeszyt 6, Wydawnictwo Wieś Jutra, Warszawa – Poznań – Zamość 2000, s. 74-75

Kluczową rolę w realizacji zrównoważonego rozwoju przypisuje się samorządowi gminy ze względu na uprawnienia decyzyjne, możliwość stosowania instrumentów (ekonomiczno – finansowych, prawno – administracyjnych, planowania przestrzennego i strategicznego oraz infrastrukturalnych).

kierunków przeznaczenia terenów na funkcje działalności gospodarczej, budownictwa jednorodzinnego, zagospodarowania dla potrzeb turystyki i rekreacji.

Wyznaczenia obszarów na centra logistyczne²⁶⁹ i handel hurtowy wzdłuż dróg krajowych, a przedsiębiorstw przetwórstwa rolno – spożywczego i drzewnego w bliskości surowca. Wskazane byłoby także, aby studium rozpatrywało najbliższe otoczenie z punktu widzenia znaczenia, jakie ma dla rozwoju osadnictwa opartego na dojazdach do pracy. Codzienne dojazdy do pracy stanowią istotne relacje przestrzenne Piły z bliskim otoczeniem. Stanowią wyznacznik poziomu integracji lokalnego układu osadniczego. Piła ma ograniczone możliwości rozwoju ludnościowego, maksymalnie do około 100 tysięcy osób, bowiem przestrzeń miasta otoczona jest lasami. Miasto nie może też być intensywnie zabudowane z powodu potrzeby przewietrzania (z uwagi na uwarunkowania klimatyczne). Nadto część terenów miasta została wyłączona z zabudowy wskutek uznania ich za obszary chronionej przyrody, wód i ogrodów działkowych (te ostatnie zajmują 12% powierzchni miasta). Wskazaniem jest przekwalifikowanie ogrodów działkowych (przy ul. Wawelskiej, Wojska Polskiego, Sikorskiego oraz na Cyku i w Dolaszewie) na tereny zabudowy jednorodzinnej. Po wyczerpaniu terenów w mieście te poza jego granicami będą jedynymi rezerwami rozwojowymi. Należałoby kreować politykę kształtowania terenów odległych od centrum Piły do 15 km jako niewielkich osiedli „satelickich”: Dolaszewo, Szydłowo, Zawada, Kotuń (6 – 8 km), Ługi Ujskie, Jeziorki, Dobrzyca, Skórka (9 – 10 km), Kaczory (11 km).

Poprawa jakości przestrzeni powinna oznaczać restrukturyzację obszarów o małym potencjale rozwojowym, w szczególności rewitalizację zdegradowanych obszarów miasta powojсковych, kolejowych

---

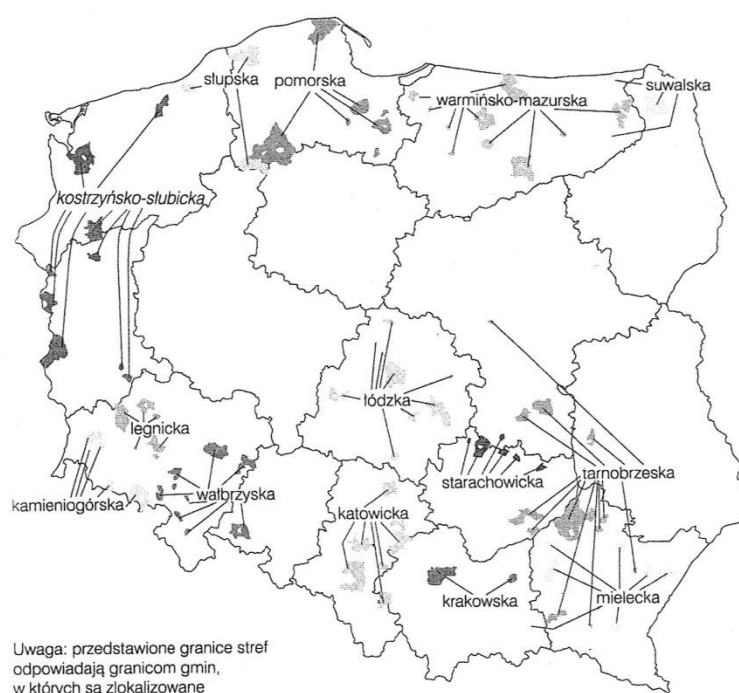
²⁶⁹ Fechner T., *Centra logistyczne. Cel, realizacja, przyszłość*. Biblioteka Logistyka, Poznań 2004, s. 14-15

Centra logistyczne to rozbudowane obiekty, na których znajdują się magazyny, place składowe, kolejowe terminale kontenerowe, parkingi oraz hotele dla pracowników, stacje paliw, stacje obsługi pojazdów, punkty gastronomiczne, punkty obsługi celnej a także firmy ubezpieczeniowe. Powinny być lokowane na obrzeżach miasta. Centra przyciągają kapitał, powstają przedsiębiorstwa produkcyjne, których działalność wiąże się z dystrybucją.

i przemysłowych oraz poprawę stanu środowiska i racjonalne gospodarowanie zasobami przyrodniczymi.

Tworzenie warunków przestrzennych dla rozwoju działalności gospodarczej i społecznej będzie skuteczne w warunkach przygotowania i racjonalnego wykorzystania gminnego zasobu nieruchomości, w tym terenów inwestycyjnych. W Pile można mówić o słabo rozwiniętym rynku nieruchomości, skutkiem czego są wysokie ceny gruntów i w efekcie nieskuteczne przetargi, małe zainteresowanie miejscowych inwestorów ich zakupem. Zasadnym wydaje się włączenie niektórych obszarów (np. bydgoskie przedmieście, lotnisko z przylegającym terenem) do specjalnej strefy ekonomicznej (SSE)²⁷⁰ kostrzyńsko – słubickiej lub wałbrzyskiej.

Rysunek 23. Specjalne strefy ekonomiczne w Polsce według stanu na koniec 2004 roku

Źródło: na podstawie danych Ministerstwa Gospodarki

²⁷⁰ Stryjakiewicz T., *Transformacja gospodarki w ujęciu strukturalnym i przestrzennym* [w:] Geografia społeczno – gospodarcza Polski, red. nauk. H. Rogacki, PWN, Warszawa 2007, s. 178-179
 „Specjalne strefy ekonomiczne (SSE) są wydzielonymi fragmentami przestrzeni ekonomicznej państwa, w których obowiązują korzystniejsze uregulowania dotyczące lokalizacji i funkcjonowania przedsiębiorstw ... Stanowią daleko posuniętą formę interwencjonizmu państwa, który określa zasięg przestrzenny strefy, zachęty inwestycyjne i pożądany profil działalności gospodarczej. W Polsce SSE zaczęły powstawać w 1995 roku ... Główną korzyścią lokalizacji w trefie są ulgi podatkowe przyznawane przedsiębiorstwom na 20 lat. SSE będą mogły funkcjonować w Polsce do 2017 roku.”

Wzrost powiązań z otoczeniem będzie możliwy poprzez zwiększenie spójności ośrodka centralnego Piły z otoczeniem najbliższym – podmiejskim i otoczeniem dalszym – regionalnym. Sprzyjać temu będzie wzrost dostępności powiązań komunikacyjnych, wyznaczenie kierunków rozwojowych do strefy podmiejskiej, rozwoju i powiązań w zakresie usług ochrony zdrowia, edukacyjnych, w tym szkolnictwa wyższego, kulturalnych, turystyki i rekreacji, poprawy warunków mieszkaniowych oraz rozwoju usług socjalnych i bezpieczeństwa.

Niezbędne będą działania dla powstrzymania deglomeracji, a więc niskie podatki, koszty najmu i usług, skracanie czasu dojazdu do pracy dzięki dobrym rozwiązaniom komunikacji wewnętrznej i w najbliższym otoczeniu itd.. Efektem tych działań będzie przyciąganie ludzi – zwiększenie liczby mieszkańców i jednocześnie funkcji miasta, bowiem od wielkości ludności zależne będą zasoby pracy, rynki zbytu towarów i usług, rozwój infrastruktury społecznej itd.. Wielkość miasta i stopień jego rozwoju będą wpływały na wzrost korzyści społecznych.

Cel horyzontalny: INNOWACJE

„Innowacja jest narzędziem przedsiębiorczości, poprzez tworzenie nowych szans rozwoju.”²⁷¹ Innowacja wzbogaca wiedzę i oznacza wiedzę.

„Proces innowacyjny nie jest tylko procesem gospodarczym. Jego powodzenie zależy od zdolności przyswajania innowacji, a te z kolei od posiadania kapitałów, chęci ryzyka, polityki fiskalnej, poziomu ogólnej oświaty, częstotliwości uzdolnień technicznych, istnienia kadr organizatorskich, klimatu społecznego sprzyjającego przedsiębiorczości, a także tradycji kulturalnej.”²⁷²

Miasto Piła wraz z regionem pilskim wdrażając innowacje techniczne i społeczne zwiększy swoją konkurencyjność wobec innych miast i regionów.

---

²⁷¹ Kwiatkowski S., *Rola ...*, op. cit., s. 121-122

²⁷² Domański R., *Gospodarka ...*, 2002, op. cit., s. 115 za B. Gruchman i in., *Bariery wzrostu w gospodarce przestrzennej*. Biuletyn PAN KPZK, zeszyt 99, PWN, Warszawa 1978

Cel strategiczny: Zwiększenie efektywności wykorzystania potencjału gospodarczego.

Osiągnięciu tego celu sprzyjać będzie m.in. wzrost konkurencyjności przedsiębiorstw²⁷³, zwiększenie instrumentów wsparcia dla inwestorów wdrażających innowacje, pozyskiwanie firm innowacyjnych, zwiększenie pomocy w tworzeniu zinstytucjonalizowanych form wsparcia innowacyjności, rozwój przedsiębiorczości, co zwiększy atrakcyjność miasta i jego dalszy rozwój.

Innowacyjność gospodarowania i zarządzania powinna być traktowana priorytetowo.

Poprawy działań wymagać będzie proces sprzedaży gruntów (uzbrojonych) – priorytetowy dla inwestorów wprowadzających na rynek nowe technologie, aktywność marketingowa (przedsiębiorstw, produktów i klastrów), rozwój usług (szczególnie szkolnictwa wyższego i placówek badawczych), udział nauki i badań w rozwoju regionu pilskiego, skuteczność pozyskiwania inwestorów i środków unijnych, także przez władze lokalne, na budowę infrastruktury wyspecjalizowanej (parków technologicznych, inkubatorów).

Wskazane jest, aby samorząd gminy przywiązywał szczególną wagę do rozwoju technologii innowacyjnych w spójności z programami innowacyjnej Wielkopolski sporządzonymi przez Centrum Wspierania Innowacji, Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, ZAB Brandenburg oraz Region Marche. Nieuniknione jest bowiem konkurowanie w skali ponadlokalnej zarówno miasta, jak i jego przedsiębiorstw oraz regionu pilskiego z innymi

---

²⁷³ Strykiewicz T., *Transformacja ...*, op. cit., s. 176-177

Wzrostowi **konkurencyjności przedsiębiorstw** służy między innymi tworzenie klastrów. „**Klaster** (grono, skupisko) to skupienie powiązanych ze sobą oraz współdziałających przedsiębiorstw i instytucji, którego celem jest podnoszenie konkurencyjności i innowacyjności. Koncepcja klastrów wpisuje się w pełni w struktury sieciowej organizacji gospodarki. Za twórcę tej koncepcji uważa się Amerykanina M.E. Portera, ale jej pierwotnych źródeł można się doszukiwać m.in. w koncepcjach korzyści zewnętrznych (związanych z otoczeniem przedsiębiorstwa) A. Marschalla oraz korzyści aglomeracji (wynikającej z bliskości przestrzennej podmiotów gospodarczych) A. Webera powstałych pod koniec XIX i XX wieku.”

Gruchman B., *Agglomeracyjne ...*, op. cit., s.11

„**W klastrach** ..., dochodzi do intensywnych przepływów materialnych (produktów), usługowych oraz, co jest szczególnie ważne i odkrywcze, do przepływów informacyjnych. ... Dzięki ułatwionym przepływowi informacyjnym generowane są częściej niż gdzie indziej, różnorodne innowacje.”

regionami. Szansą wygrywania konkurencji jest ciągła zdolność do generowania innowacji.

Niezbędna jest dywersyfikacja przemysłu w celu zmniejszenia uzależnienia miasta od koniunktury największych zakładów (firm Philips, Winkowski, Nafta).

Jednym z pierwszorzędnych celów powinno być tworzenie warunków dla rozwoju małych i średnich firm skoordynowane w regionie wspólnym systemem podatkowym, opłat itd. Ze szczególnym wspieraniem rozwoju usług.

Wzrost przedsiębiorczości w celu powstania firm innowacyjnych osób fizycznych (szczególnie małych i średnich) może zwiększyć samo zatrudnienie i poprawić organizację rynku pracy, zwiększyć udział usług turystycznych i rekreacyjnych w gospodarce miasta i regionu itd..

Wzrostowi konkurencyjności przedsiębiorstw będą służyły klastry np. firm poligraficznych, sprzętu oświetleniowego, instalacji ekologicznych, turystyki i rekreacji.

Aktywność samorządu gminnego powinna być ukierowana na zwiększenie wysiłków w zakresie gromadzenia dodatkowych funduszy (np. unijnych, w ramach partnerstwa publiczno – prywatnego – PPP), bowiem środki gwarantowane ustawowo z budżetu państwa były zmniejszane. Budżet państwa nie radził sobie z dotowaniem wszystkich zadań przekazanych gminom i następowało zmniejszanie należnych kwot środków finansowych (np. w tytule dodatków mieszkaniowych), a to z kolei ograniczało możliwości inwestycyjne miasta. Nadto realizowana przez państwo polityka skutkowałą zmniejszaniem wpływów do budżetów miasta, np. w latach 90 znaczące kwotowo dla miasta dochody z tytułu podatku od środków transportowych włączono do podatku akcyzowego zasilającego budżet państwa. Istnieje duże prawdopodobieństwo, że w tym względzie nie nastąpi poprawa.

Inwestycje miejskie powinny przynosić w przyszłości widoczne efekty mierzone wpływami do budżetu miasta i poprawą poziomu życia społeczności lokalnej.

Cel horyzontalny: SPOŁECZEŃSTWO INFORMACYJNE

Informacja stanowi podstawowy sposób komunikowania się, stanowi wiedzę przekazywaną bądź zdobywaną, jest istotą uczącego się społeczeństwa i rozwoju gospodarki opartej na wiedzy.²⁷⁴

„Proces rozpoczęcia budowy społeczeństwa informacyjnego związany jest z postępem technicznym (komputeryzacją). W procesach społecznych i gospodarczych zaznaczył się proces łączenia techniki informatycznej i telekomunikacyjnej. Komputer sprzężony ze środkami łączności przyczyniał się do wzrostu efektywności pracy, produkcji i sprzedaży.”²⁷⁵

„Społeczeństwo staje się informacyjnym, gdy osiąga stopień rozwoju oraz skali i skomplikowania procesów społecznych i gospodarczych wymagających zastosowania nowych technik gromadzenia, przetwarzania, przekazywania i użytkowania olbrzymiej masy informacji generowanej w owe procesy. Społeczeństwo informacyjne to gwarancja modernizacji, rozwoju i konkurencyjności gospodarki.”²⁷⁶

Cel strategiczny: Zwiększenie efektywności wykorzystania potencjału społecznego.

Osiągnięciu tego celu sprzyjać będzie m.in. ograniczenie barier w dostępie do edukacji, poprawa jakości kształcenia, wsparcie i organizowanie wyspecjalizowanej działalności edukacyjnej i szkoleniowej w powiązaniu z potrzebami rynku, wspieranie rozwoju różnorodnych form kształcenia, co

---

²⁷⁴ Matusiak M., *Gospodarka oparta na wiedzy* [w:] Innowacje i transfer technologii. Słownik pojęć, pod red. K.B. Matusiak, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2005, s. 57-59

Gospodarka oparta na wiedzy (knowledge – based economy) to określenie współczesnego etapu rozwoju gospodarki, gdzie wiedza rozumiana jako zdolność do działania, odgrywa decydującą rolę w stymulowaniu rozwoju gospodarczego i społecznego. Opisując GOW przeciwstawia się jej cechy charakterystyczne cechom gospodarki przemysłowej, w której masowa, fordowska produkcja dóbr i ekonomia skali, ustępuje produkcji i dystrybucji wiedzy traktowanej jako najbardziej znaczący zasób. Przejście od gospodarki przemysłowej do GOW charakteryzują: dematerializacja, przyspieszenie, decentralizacja oraz globalizacja.

²⁷⁵ Pająk K., *Samorząd terytorialny w kształtowaniu rozwoju lokalnego*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Pile, Piła 2006, s. 123-124

²⁷⁶ <http://kbn.icm.edu.pl/pub/info/dep/spo.html>

zwiększy kompetencje, rozwinię talenty i ogólny poziom wykształcenia społeczeństwa.

Aby aktywnie funkcjonować w nowym, zmieniającym się w szybkim tempie otoczeniu, miasto i jego region musi stać się regionem uczącym się.²⁷⁷

Służyć temu będzie rozwój szkolnictwa wyższego, wzrost udziału w szkoleniach placówek naukowych (głównie ośrodka akademickiego Poznania), budowa centrum konferencyjno – szkoleniowego dla potrzeb nie tylko miasta, ale także całego regionu w celu realizowania szkoleń, sympozjów naukowych, wystawiennictwa i promocji.

Piła posiada doskonale warunki do utrzymania i rozwijania funkcji miasta centralnego, centrum północno – zachodniej Wielkopolski o znaczeniu regionalnym, dla którego silne zaplecze akademickie stanowić będzie impuls do rozwoju społecznego i gospodarczego. Wzbogacenie oferty szkół wyższych o kształcenie na poziomie studiów magisterskich oraz studiów inżynierskich wpłynie na rozwój szkolnictwa wyższego w mieście. Zwiększy to liczbę studentów, którzy wnoszą istotny wkład w rozwój kulturalny, a także gospodarczy, w tym rozwój innowacyjności.

Wspieranie rozwoju różnorodnych form kształcenia powinno obejmować między innymi powstawanie kierunków technicznych i informatycznych oraz kształcenia ustawicznego dla dorosłych na poziomie wyższym.

Rozwijaniu systemu informacji służyć będzie wdrażanie w placówkach oświaty technologii informacyjnych i komunikacyjnych, rozwój miejskiej sieci internetowej oraz usług prowadzonych on – line.

Korzystanie z informacji może przyczynić się do pobudzania twórczości i kreatywności, wpływania na wykazywanie większej zdolności do adaptacji co jest szczególnie ważne w warunkach globalizacji, przyjmowania innowacji i podnoszenia wydajności. Pełny i szybki dostęp do informacji będzie stanowił

---

²⁷⁷ Florida R., *Toward the learning region*, Futures, vol 27 no. 5, 1995, cyt. za: D. Maillat, L. Kebir, *The learning region and territorial production systems* [w:] *Theories of Endogenous Regional Growth. Lessons for Regional Policies*, red. B. Johansson, B. Karlsson & R. Stough (Eds), Heidelberg 2001, s. 255-277

Uczące się regiony funkcjonują jako magazyny wiedzy i pomysłów, zapewniając przy tym środowisko oraz infrastrukturę wymagającą przepływu wiedzy i pomysłów. Regiony uczące się są istotnym źródłem innowacji i motorem wzrostu gospodarczego.

źródło ułatwiające podejmowanie lepszych decyzji, zapewniające sprawność i skuteczność działania administracji (likwidując nadmierną biurokrację) i może wpłynąć na zlikwidowanie istniejących barier edukacyjnych.

Efektom działań może być zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej z jednej strony poprzez skuteczne przyciąganie kapitału zagranicznego przy jednoczesnym transferze nowoczesnych technologii i know – how oraz poprawę efektywności kapitału ludzkiego, zwłaszcza dobrze wykształconych młodych ludzi, z drugiej strony poprzez rozwój własnej myśli innowacyjnej.

Cel horyzontalny: INTEGRACJA SPOŁECZNA

Integracja społeczna jest zadaniem szczególnie ważnym dla miasta Piły, bowiem jego mieszkańcy to zlepek ludzi z różnych stron świata.

Społeczność lokalna stanowi trwały element demokratycznego państwa prawa. Tworzy wspólnotę samorządową, członkowie której integrują się, aktywizują swoją działalność w celu tworzenia jak najlepszych warunków zaspokojenia potrzeb społecznych. Warunki do decydowania o swoich sprawach stworzyła społeczności lokalnej transformacja ustrojowa z lat 90²⁷⁸ wskutek demokratyzacji i decentralizacji oraz polityka Unii Europejskiej dotycząca integracji wielokulturowej w miastach oraz udziału obywateli w zarządzaniu miastem i planowaniu jego rozwoju.²⁷⁹

---

²⁷⁸ Gliński P., Palska H., *Cztery wymiary społecznej aktywności obywatelskiej* [w:] Elementy nowego ładu, pod red. H. Domańskiego i A. Rycharda, Warszawa 1997, s. 365, 371 i n.

Szczególnie intensywną społeczną aktywność obywatelską stanowi **aktywność enklawowa**. W Polsce przejawia się uczestnictwem w ruchach, inicjatywach i organizacjach społecznych (zwanych pozarządowymi) o charakterze obywatelskim. „Nauka wyróżnia w Polsce kilka okresów periodyzacyjnych tej aktywności: *pierwszy* obejmuje lata powojenne do 1989 roku (społeczeństwo obywatelskie wówczas opozycyjne, uaktywniało się w ruchach społecznych związanych z Kościołem, w latach 80 nastąpiło ożywienie w sferze instytucjonalnej i świadomościowej), *drugi* rozpoczęty w 1989 roku (cechuje dynamiczny rozwój organizacji pozarządowych wskutek uchwalonej w 1984 roku ustawy o fundacjach i w 1989 roku ustawy o stowarzyszeniach), *trzeci* rozpoczyna transformacja ustrojowa z początku lat 90 (wolność gospodarcza, reforma administracyjna i samorządowa, reforma polityki socjalnej, edukacyjnej i prawnej).

²⁷⁹ *Europejska Karta Miejska* opublikowana przez Radę Europy w 1993 roku.

Cel strategiczny: Zwiększenie aktywności społecznej podstawowym czynnikiem ładu lokalnego.

Osiągnięciu tego celu sprzyjać będzie m.in. wzrost kultury społeczeństwa, promocja prospołecznych i prorozwojowych form działalności społecznej, wykorzystanie instrumentów lokalnej demokracji, zwiększenie świadomości społecznej w zakresie rozwoju lokalnego i regionalnego oraz wdrażania nowych technik i technologii, wzrost znaczenia i zachowanie dziedzictwa kulturowego, wykorzystanie wspólnoty lokalnej do budowy społeczeństwa obywatelskiego, co wpłynie na wzrost integracji społeczeństwa, tworzenie dobrego klimatu rozwoju lokalnego i wzrost jakości życia wspólnoty lokalnej.

Budowanie zintegrowanego demokratycznego społeczeństwa obywatelskiego wymagać będzie aktywności wspólnoty lokalnej, którą tworzą mieszkańcy przybyli do miasta z różnych stron. Ogromne znaczenie ma w jakim stopniu wspólnota mieszkańców będzie się utożsamiała z obszarem, który zamieszkała po II wojnie światowej, jak silne będą więzi społeczne i udział mieszkańców w pracach na rzecz miasta. Jak duża będzie świadomość mieszkańców o potrzebie integrowania się w celu dokonania w szybkim tempie przemian na płaszczyźnie gospodarczej i społecznej.

W Pile aktywność społeczności lokalnej przejawia się poprzez funkcjonowanie około 140 organizacji pozarządowych, zrzeszonych w Pilskie Forum Organizacji Pozarządowych oraz działalność rad osiedlowych, utworzenie których zainspirowały władze lokalne. Działalność organizacji pozarządowych w zdecydowanej większości jest niekomercyjna, często oparta o wolontariat. Duża część tych organizacji posiada znaczną niezależność od struktur i finansów rządowych, gospodarczych i samorządowych. Działalność publiczna części z nich jest współfinansowana funduszami zagranicznymi, ze środków budżetu państwa lub miasta (np. wspieranie rozwoju przedsiębiorczości, wspieranie działań na rzecz integracji międzynarodowej w tym europejskiej, rozwój demokracji poprzez propagowanie wolności i praw człowieka).

Organizacje pozarządowe i rady osiedlowe stanowią dla swoich członków płaszczyznę świadomej identyfikacji, integracji, solidarności i łączności oraz działań na rzecz miasta. Poprzez zaktywizowanie edukacji uczestników

organizacji i rad osiedlowych zwiększy się świadomość potrzeby wspólnego działania, osiągnięcia sukcesów i rozwoju na płaszczyźnie ekonomicznej. Rozwijają się umiejętności adaptacyjne do zmieniających się warunków wewnętrznych i zewnętrznych. Kształtuje się akceptacja dla wdrażania innowacyjności. Rozładowują się napięcia społeczne poprzez konsultowanie wykorzystania instrumentów lokalnych (np. podatków, cen i opłat) oraz odchodzenie od zbiurokratyzowanych metod zarządzania. Poprzez aktywny udział mieszkańców w procesie podejmowania decyzji²⁸⁰ eliminowane są problemy, osiągnięta jest integracja społeczna do działań powodujących wzrost jakości życia wspólnoty lokalnej.

2. Rozwój Piły w świetle teorii rozwoju miast

Piła jest miastem średniej wielkości. W teorii miast, rozwój miasta średniej wielkości determinują tradycyjne funkcje miejskie. Najważniejsze czynniki miastotwórcze stanowią funkcje usług związanych ze szkolnictwem wyższym, ochroną zdrowia, kulturą, turystyką.

Określa się, że średnie ośrodki spełniają rolę ośrodków usługowych dla zaplecza o powierzchni 4 – 8 tys. km².²⁸¹

Można z dużym prawdopodobieństwem założyć, że im większe miasto tym większy promień oddziaływania. Przy założeniu, że promień oddziaływania przestrzennego dla 30 tysięcznego miasta wynosi $r = 35,7$ km, dla 90

---

²⁸⁰ Skarżyńska K., *Aktywność i bierność polityczna* [w:] Psychologia polityczna. Praca zbiorowa pod red. K. Skarżyńskiej, Warszawa 1999, s. 21 i n.

Wraz z rozwojem demokracji ujawnia się w gminach **syndrom NIMBY** (Not In My Back Yard), co oznacza „nie na moim podwórku”. Jest on spowodowany konfliktem między „racjonalnością techniczną” nauki oraz władz a „racjonalnością kulturową” opinii publicznej. Uczestnictwo społeczności lokalnej w podejmowaniu decyzji od najwcześniejszego etapu jej powstawania, świadomość skutków zagrożeń oraz korzyści (np. przy podejmowaniu decyzji inwestycyjnych) może przynieść skutek odwrotny do NIMBY zwany **PIMB** (Please In My Back), co oznacza „proszę na moim podwórku”.

²⁸¹ Mrozowski E., Pogodziński Z., Więckowski Z., *Planowanie przestrzenne i projektowanie terenów wiejskich*, PWN, Warszawa 1988, s. 137

tysięcznego miasta $r = 50,5$ km, dla Piły, przy takim założeniu, promień wynosiłby $r = 47$ km².²⁸² Czyli, poprzez interpolację, na każde 10 tysięcy mieszkańców promień oddziaływania zwiększa się o 2,5 km. Byłby to optymalny zasięg oddziaływania przy nie zmieniającym się poziomie ludności miasta. Oznacza to, że od wielkości determinowanej przez liczbę mieszkańców, zależy zasięg oddziaływania miasta.

W koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju, modelu równoważenia rozwoju, J. Kołodziejski²⁸³ uważa, że „kształtujące się ... w procesie spontanicznym i celowo kształtowane przez politykę przestrzenną państwa ośrodki, pasma i strefy, będą się stawać głównymi ogniwami dynamizującymi rozwój kraju. Dominujący wpływ pobudzający ich rozwój w części Polski Zachodniej może mieć Berlin jako jeden z głównych ośrodków przyszłej Europy.”

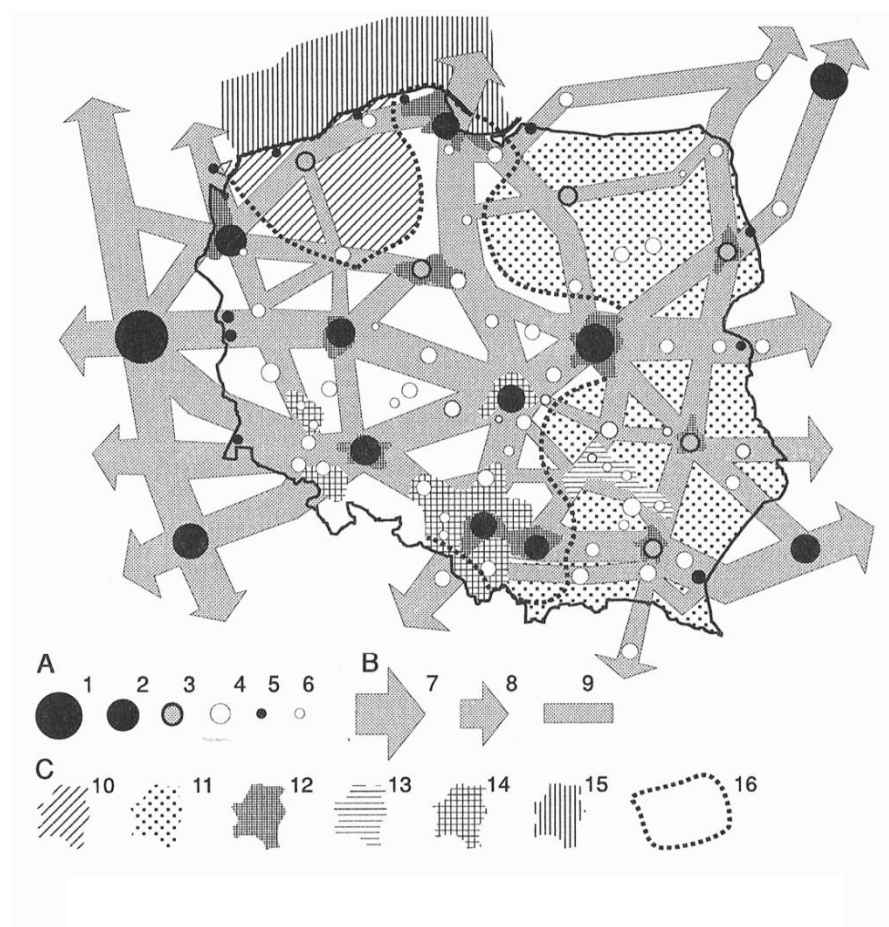
W tej koncepcji Piła leży w strefie przyspieszonego rozwoju stymulowanego przez procesy integracyjne Polski z Unią Europejską i światem, jest ośrodkiem równoważenia rozwoju zlokalizowanym w paśmie o znaczeniu europejskim, krajowym i międzyregionalnym.

---

²⁸² Z wyliczeń własnych wynika, że dla miasta 30 tysięcznego: $\pi r^2 = 4\ 000$ km², $r^2 = 1\ 274$, $r = 35,7$, dla miasta 90 tysięcznego: $\pi r^2 = 8\ 000$ km², $r^2 = 2\ 547,8$, $r = 50,5$ km, dla miasta 75 tysięcznego: $\pi r^2 = 6\ 936$ km², $r^2 = 2\ 209$, $r = 47$ km.

²⁸³ Kołodziejski J., *Strategia równoważenia rozwoju podstawą koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju „Polska 2000 Plus”* [w:] Polska przestrzeń a wyzwania XXI wieku, pod red. J. Kołodziejskiego, Biuletyn PAN KPZK, Zeszyt 176, Warszawa 1997, s. 74

Rysunek 24. *Koncepcja polityki przestrzennego zagospodarowania kraju.
Model równoważenia rozwoju*

A. **Potencjalne bieguny polaryzacji** – węzły efektywności konkurencji, innowacji i przedsiębiorczości: 1 – metropolie stołeczne; 2 – europejskie ośrodki polaryzacji (europole); 3, 4, 5, 6 – ośrodki równoważenia rozwoju: 3 – krajowe, 4 – główne regionalne, 5 – ważniejsze transgraniczne, 6 – ważniejsze podregionalne
 B. **Potencjalne pasma przyspieszonego rozwoju** kształtujące się wraz z modernizacją, rozbudową i budową systemu infrastruktury technicznej: 7, 8 – o znaczeniu europejskim, 9 – krajowym i międzyregionalnym
 C. **Potencjalne strefy wielofunkcyjnego ekologicznie uwarunkowanego rozwoju**: 10 – strefa przełamania recesji; 11 – strefa aktywizacji; 12, 13, 14, 15 – strefy przyspieszonych przekształceń strukturalnych; 12 – równoważenia metropolizacji, 13 – przełamania kryzysu ukształtowanej dotychczas bazy ekonomicznej, 14 – aktywnej restrukturyzacji, 15 – zagospodarowanie zasobów polskiego obszaru morskiego; 16 – strefa przyspieszonego rozwoju stymulowanego przez procesy integracyjne Polski z Europą (Unią Europejską) i światem; strefa narastającej koncentracji (polaryzacji) potencjału cywilizacyjno-ekonomicznego konkurencyjnego w skali gospodarki europejskiej i światowej w XXI w.

Źródło: *Kołodziejcki J., Strategia równoważenia rozwoju podstawą koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju „Polska 2000 Plus” [w:] Polska przestrzeń a wyzwania XXI wieku, pod red. J. Kołodziejckiego, Biuletyn PAN KPZK, Zeszyt 176, Warszawa 1997, s. 73*

W planie zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego, biorąc pod uwagę wielkość miasta, jego wyposażenie, potencjał gospodarczy i strefy wpływu, Piłę zaliczono do jednego z sześciu największych ośrodków miejskich regionu wielkopolskiego.

W strategii rozwoju Wielkopolski akcentowana jest konieczność wzmocnienia ponadlokalnych funkcji Piły poprzez wykorzystanie szans wynikających z pełnionych dawniej funkcji administracyjnych. Istotne jest także wzmocnienie istniejącego potencjału społeczno – gospodarczego, co przyczyni się do rozwijania funkcji ponadlokalnych.

Piła jednak wykracza poza województwo wielkopolskie. Jest ośrodkiem wielofunkcyjnym. Pełni określone funkcje lokalne (wobec mieszkańców miasta), ponadlokalne (wobec otaczającego terenu) i ponadregionalne z różnym natężeniem. Jest to wynikiem miejsca miasta w układzie terytorialnym kraju i regionu, jego położenia i dziedzin najbardziej rozwiniętych. W różnych okresach dominowały różne funkcje; komunikacyjne, administracyjne, przemysłowe, usługowe, obronne, a uzupełniały je funkcje mieszkaniowe, edukacyjne, kulturalne, sportowe. Pełnione funkcje miały wpływ na przestrzenny zasięg oddziaływania, najbardziej intensywnego wobec otaczającego terenu do 15 km, nieco mniej intensywnego do 30 km i tylko niektórych funkcji w odległości około 50 km i większej.

Piłę wyróżnia przewaga lokalizacyjna nad wieloma innymi, porównywalnymi średniej wielkości miastami, co powoduje, że jest konkurencyjna (w czasie z różnym natężeniem). Czynnikiem tworzącym jej przewagę są:

- w ujęciu weberowskim, korzyści skali produkcji, wynikające z wyróżniającego miasto położenia w węźle drogowym i kolejowym (m.in. dobra dostępność także międzynarodowa, większy obszar zbytu produktów, relatywnie niższe koszty produkcji dzięki niższym kosztom transportowym)
- w ujęciu isardowskim korzyści bliskiego położenia przedsiębiorstw różnych branż wynikające z wyróżniających miasto ogólnodostępnych usług (m.in. komunikacyjnych, okołobiznesowych, edukacyjnych, ochrony zdrowia, kultury i wypoczynku), dostępu do wykwalifikowanej kadry, rozwoju obszarów podmiejskich
- w ujęciu hooverowskim korzyści dla przedsiębiorstw tej samej branży wynikające z ulokowania i rozwijających się w mieście dwóch

dominujących branż; przemysłu poligraficznego i elektrotechniczno – elektronicznego, których zakłady zatrudniały najwięcej pracowników, realizowały swoje działalności z wieloma miejscowymi kooperantami i wspierającymi je zakładami innych branż.

Konkurencyjność Piły tworzą także przedsiębiorstwa nie funkcjonujące w porównywalnej skali gdzie indziej w kraju (Philips, Winkowski, Nafta) o ponadregionalnym zasięgu działania oraz firmy z najbliższego otoczenia miasta (Farmutil Śmiłowo, Huta Ujście) także o ponadregionalnym zasięgu działania.

W strategii rozwoju społeczno – gospodarczego powiatu, Piła stanowi główny ośrodek rozwoju, mający najwyższe w powiecie uprzemysłowienie, dysponujący dużym potencjałem gospodarczym i mający znaczenie ponadregionalne. Stanowi centrum z uwagi na pełnione funkcje. Ma liczne powiązania z otoczeniem w zakresie infrastruktury (np. gospodarka odpadami, komunikacja, sieć wodociągowa), dysponuje korzystnymi warunkami do rozwijania funkcji usługowych (np. szkolnictwo wyższe) i administracyjnych (o znaczeniu regionalnym) i powinna być predestynowana do ich koncentracji, jak również ze względu na położenie, dobrą komunikację i łączność do dalszej koncentracji przemysłu o innowacyjnych technologiach, firm logistycznych i handlu hurtowego.

W przyszłości, w warunkach globalizacji i silnej konkurencji poziom centralności miasta będą wyznaczały uwarunkowania ustroju administracyjnego, wielkość miasta mierzona liczbą ludności oraz pełnione funkcje.

Tylko duże i wielofunkcyjne miasto będzie konkurencyjne wobec innych miast.

W świetle obecnych obserwacji jest prawdopodobne, że w najbliższej przyszłości Piła będzie miała ograniczone szanse na dynamiczny rozwój, ponieważ koncentracja inwestorów dokonuje się w stolicach aktualnych województw. Nadto Piła będzie nadal odczuwała skutki dokonywanych wiele razy zmian ustrojowych (pozytywne lub negatywne). Głównie dzięki własnym atutom dostrzegana była z perspektywy krajowej i międzynarodowej, co decydowało o lokowaniu się w mieście nowych podmiotów, o zasięgu europejskim.

Prawdopodobny w przyszłości wydaje się być proces reaglomeracji²⁸⁴ działalności gospodarczej, który będzie następował po nasyceniu obecnych ośrodków wojewódzkich. Wówczas Piła oferująca dobrze rozwinięte usługi, zasoby wykwalifikowanej kadry, warunki do wypoczynku i rekreacji, dobre warunki mieszkaniowe, funkcjonowanie ośrodków badawczych i rozwojowych, byłaby dobrym, konkurencyjnym wobec innych miast, miejscem ekspansji nowych zakładów o wysokich technikach działalności.

Piła jako jednostka przekraczająca granice województw mogłaby w przyszłości stanowić centrum nowych struktur w podziale administracyjnym kraju.

Wskazane jest, aby przyszłe zmiany podziału terytorialnego kraju uwzględniały pozycję Piły i zasięg jej oddziaływania wyznaczając dla niej rolę ośrodka centralnego, z dostosowaną do tego funkcją administracyjną, dla obszaru o promieniu 50 km, który zamieszkuje blisko 450 tysięcy osób (uwzględniając jego centralne położenie na Ziemiach Nadnoteckich oraz w obszarze stykowym między trzema województwami, do stolic których odległość z Piły jest większa niż 75 km).

Do takiego przestrzennego rozwiązania powinna być dostosowana nomenklatura statystyczna NTS.

Zasadnym jest, aby podregion 38 piłski według nomenklatury NTS 3 tworzyły, wykazujące ciężenie do Piły, gminy:

- z województwa zachodniopomorskiego
Wałcz, Człopa, Tuczno i Mirosławiec (który choć nie jest zaliczony w planie zagospodarowania województwa wielkopolskiego jako wykazujący ciężenie do Piły, oddalony jest od niej o 52 km i jest to

---

²⁸⁴ Czerny M., *Zróżnicowanie krajów Unii Europejskiej pod względem poziomu rozwoju społeczno – gospodarczego* [w:] *Gospodarka Unii Europejskiej*, red. nauk. J. Makowski, PWN, Warszawa 2008, s. 89

„**Reaglomeracja** oznacza proces przenoszenia się działalności gospodarczych do nowych regionów i ponownego skupiania, co prowadzi do powstawania nowych ośrodków gospodarczych na poziomie regionalnym i ogólnokrajowym.”

bliżej niż do ośrodka podobnej rangi Szczecinka w województwie zachodniopomorskim oddalonego o 68 km)

- z województwa wielkopolskiego
  - a. odległe do 50 km od Piły gminy: Szydłowo, Tarnówka, Jastrowie, Zakrzewo, Złotów, Krajenka, Łobżenica, Wyrzysk, Wysoka, Białośliwie, Miasteczko Krajeńskie, Kaczory, Szamocin, Ujście, Trzcianka, Czarnków, Połajewo, Chodzież, Margonin, Gołańcz, Budzyń
  - b. odległe więcej niż 50 km od Piły, o wyraźnych do niej ciężeniach, gminy: Lipka (55 km), Krzyż Wielkopolski (70 km), Wieleń (67 km)
  - c. o ciężeniach dwukierunkowych z dominacją do Piły gminy: Okonek (45 km) – stwierdzono jego ciężenie także do Szczecinka oddalonego o 23 km, położonego poza województwem wielkopolskim, Wągrowiec (60 km) ciężący także do Poznania odległego o 60 km

Piła oddziałuje na te gminy poprzez dobrą dostępność drogową i transportową, miejsca pracy, usługi w zakresie ochrony zdrowia, szkolnictwa wyższego, kultury i sportu. W mniejszym zakresie oddziaływały usługi handlowe, gdyż ich większość dostępna była także w małych miastach.

Po reformie w 1999 roku znacznemu zmniejszeniu uległo ciężenie do Piły gmin: Ryczywół i Rogoźno (55 km) włączonych do powiatu obornickiego, Wronki (60 km) włączonej do powiatu szamotulskiego.

Ciężenia do Piły nie wykazywały gminy Skoki i Mieścisko, historycznie i z odległości związane z Poznaniem, które włączone zostały do podregionu pilskiego według nomenklatury NTS.

Rysunek 25. Propozycja NTS 3 dla podregionu 38 piłskiego

Źródło: opracowanie własne

Piła choć jest średnim miastem, pełni wiele funkcji przypisanych dużym miastom. W zakresie własnego rozwoju wykracza poza ramy wyznaczone dla tej wielkości miast w teoriach rozwoju miast. Rzeczywisty zasięg oddziaływania miasta nie pokrywa się z obszarem formalnie utworzonego subregionu dla celów statystycznych (NTS – podregion 38).

W świetle powyższego zmian wymaga podział administracyjny kraju.

Zasadne jest zweryfikowanie liczby powiatów w podziale administracyjnym kraju. Zachodzi bowiem potrzeba utworzenia szczebli silnych gospodarczo, pełniących także funkcje administracyjne, które będą porównywalne z innymi na szczeblu kraju i Europy.

ZAKOŃCZENIE

Celem pracy była analiza rozwoju miasta Piły w świetle czynników go warunkujących, ze szczególnym uwzględnieniem zmian granic państwowych i podziału terytorialnego kraju. Przyjęty cel wymagał zweryfikowania głównej tezy, iż rozwój miasta był warunkowany przez przemiany ustrojowe państwa, uwarunkowania i czynniki rozwojowe oraz lokalizacyjne.

W pracy wykazano, że na losy rozwojowe miasta główny wpływ miały granice i funkcje. Granice państwowe (1945) i kształtowane w kraju przez reformy terytorialne (1950, 1975, 1999). Funkcje zależne od podziału administracyjnego, decyzji centralnych i samorządu terytorialnego.

Zarówno granice jak i funkcje miały wpływ na rozwój poszczególnych sektorów gospodarki. Był on zmienny w różnych okresach. Pod wpływem zmian granic i funkcji jedne sektory rosły, inne malały. Zmiana granic stanowiła o tym, na ile ważnym węzłem komunikacyjnym i transportowym było miasto. Znaczenie węzła upadało dwukrotnie, wraz ze zmianą granicy państwa i po reformie w 1989 roku.

Weryfikacja zdarzeń pozwoliła udowodnić, że Piła jest specyficznym miastem, zlokalizowanym przed drugą wojną światową na pograniczu międzynarodowym, po wojnie na pograniczu wojewódzkim. Specyfiką miasta była całkowita wymiana ludności społeczno – kulturowa po wojnie i napływ nowej, po utworzeniu województwa pilskiego, stanowiącej blisko połowę jego stanu sprzed 1975 roku. Miało to wieloaspektowy wyraz (gospodarczy i społeczny). Odmienna niż gdzie indziej była struktura wiekowa ludności. Piła była młodym miastem, w którym dominowała ludność w wieku produkcyjnym, co sprzyjało rozwojowi. Była miastem o większym, niż w innych miastach Wielkopolski, udziale ludności z wyższym wykształceniem.

W pracy zidentyfikowano różnorodne funkcje pełnione przez miasto. Do głównych zaliczyć należy:

- **funkcje administracyjne**

o charakterze lokalnym, gdy była małym miastem, o charakterze regionalnym, gdy była miastem wojewódzkim i powiatowym.

Piła jest ośrodkiem ponadlokalnym, jest ośrodkiem regionalnym. Szereg funkcji administracyjnych jest związanych z terenem.

Podział kraju rzutował głównie na funkcje administracyjne.

- **funkcje obronne**

wojskowo – policyjne, silnie rozwinięte przed drugą wojną światową i po wojnie (do 1945 roku – na pograniczu niemieckim dla obrony przed państwami Europy Wschodniej, Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich, po wojnie do obrony przed NATO).

Znaczenie tej funkcji zmniejszyło się wraz z likwidacją województwa piłskiego (1999), placówek wojska i policji o charakterze wojewódzkim oraz jednostek wojskowych od 2002 roku w związku z wejściem do NATO.

Bazę po wojsku wykorzystano do innych celów; szkolnictwa wyższego, mieszkaniowych, sportowych i działalności gospodarczej.

- **funkcje przemysłowe**

silnie rozwinięte zarówno w warunkach gospodarki nakazowo – rozdzielczej, jak i gospodarki rynkowej.

Lokowaniu w mieście przedsiębiorstw przemysłowych sprzyjał duży napływ ludności po wojnie i w latach 70, skutkiem czego występowały nadwyżki siły roboczej. W strukturze ludności dominowały kobiety, dla nich tworzono miejsca pracy, szczególnie intensywnie po wojnie – fabryka żarówek, roszarnia. W mieście funkcjonowały firmy z otoczenia biznesu i stosowane były przez samorząd lokalny instrumenty oddziaływania w celu wzrostu przedsiębiorczości. Przed i po wojnie rozwijały się przemysły oparte o miejscowe i okoliczne surowce (drewno, piaski, produkty rolne), które sukcesywnie upadały. W ich miejsce powstawały nowe – innowacyjne (przemysł elektroniczny, elektrotechniczny, poligraficzny), które cechował ponadregionalny zasięg oddziaływania. Gospodarka była otwarta na zewnątrz (sprzedaż produktów nie tylko w mieście, ale i w kraju, państwach europejskich i poza Europą).

Piła nigdy nie pełniła wyłącznie funkcji przemysłowej.

- **funkcje usługowe**

szczególne znaczenie miały, świadczone zarówno dla mieszkańców miasta jak i regionu, usługi edukacyjne (w zakresie szkolnictwa wyższego i w zawodach poszukiwanych przez firmy), w zakresie ochrony zdrowia (szpital, klinika, przychodnie specjalistyczne) i kultury (różnorodne formy rozwijania zainteresowań, oferta w zakresie imprez o charakterze ponadlokalnym, wprowadzenie do kalendarza spektakli o charakterze międzynarodowym – teatr rodzinny, folklorystyczne bukowińskie spotkania, twórczość muzyczna młodzieży, wystawy malarstwa i fotografii, oferta szkół muzycznych).

W pracy wskazano potrzebę dalszego rozwoju szkolnictwa wyższego w celu ukształtowania roli miasta jako silnego ośrodka akademickiego w północnej Wielkopolsce. Wskazano też potrzebę rozwoju palcówek badawczych, klastrów, inkubatorów przedsiębiorczości i marketingowych, niezbędnych w warunkach globalizacji i konkurencji.

W pracy dowiedziono, że podstawowymi warunkami rozwoju jest stabilność systemu prawnego, politycznego i administracyjnego.

Z punktu widzenia realizacji celu pracy, wnioski pozwoliły zidentyfikować wpływ zmian ustrojowych na rozwój miasta.

Rozważania teoretyczne, w powiązaniu z rzeczywistym rozwojem gospodarczym w każdym z okresów, pozwoliły określić optymalny zestaw determinant rozwoju (ilościowy i jakościowy).

Główny cel pracy, jakim było określenie czynników rozwoju gospodarczego w świetle przemian ustrojowych państwa został osiągnięty.

Literatura

- Bagdziński S.L., *Lokalna polityka gospodarcza w okresie transformacji systemowej*, Wydawnictwo UMK w Toruniu, Toruń 1994
- Bartkowski T., *Zastosowanie geografii fizycznej*, PWN, Warszawa – Poznań 1974
- Beksiak J., *Ekonomia*, PWN, Warszawa 2000
- Bennington J., *Local economic initiatives, Local Government Policy, Making*, 12.2
- Berezowski S., *Wstęp do regionalizacji gospodarczej*, Warszawa 1968
- Boras Z., Dworecki Z., *Piła Zarys Dziejów (do 1945)*, Urząd Miejski, Piła 1993
- Borsa M., *Polityka przestrzenna w gospodarce regionalnej i lokalnej* [w:] *Polityka regionalna i lokalna*, red. nauk. Z. Strzelecki, PWN, Warszawa 2008
- Boudstedt O., *Grundriss der empirischen Regionalforschung Siedlungsstrukturen*, Teil 3, Hermann Schroedel verlag, Hannover 1975
- Broszkiewicz R., *Instrumenty sterowania rozwojem lokalnym* [w:] *Rozwój gospodarki lokalnej w teorii i praktyce*, Seria: Rozwój regionalny. Rozwój lokalny. Samorząd terytorialny, red. B. Gruchman, J. Tarajkowski, Instytut Gospodarki Przestrzennej UW, Instytut Planowania AE Poznań, Warszawa 1990
- Chądzyński J., *Nowe koncepcje rozwoju – w kierunku rozwoju lokalnego* [w:] *Region i jego rozwój w warunkach globalizacji*, red. J. Chądzyński, A. Nowakowski, Zb. Przygodzki, Wydawnictwo CEDEWU, Warszawa 2007
- Chmielewski R., *Region Zachodni w procesie transformacji społeczno – gospodarczej w latach 1990 – 95*, CUP, Warszawa 1996
- Chojnicki Z., *Uwarunkowania rozwoju regionu nadgranicznego – koncepcje i założenia* [w:] *Studia rozwoju i zagospodarowania przestrzennego*, Seria: Uwarunkowania i kierunki rozwoju społeczno – gospodarczego województwa gorzowskiego, Nr 2, red. J.J. Parysek, B. Gruchman, Centrum Badania Gospodarki Regionalnej, AE Poznań, 1998
- Chojnicki Z., *Zastosowanie modeli grawitacji i potencjału w badaniach przestrzenno – ekonomicznych*, Studia KPZK PAN, zeszyt 14, Warszawa 1966
- Cichy A., *Pilskie*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1979
- Ciechocińska M., *Polski model przestrzeni postmodernistycznej* [w:] *Polska przestrzeń w perspektywie długiego trwania*, red. A. Kukliński, Biuletyn PAN KPZK, zeszyt 179, Warszawa 1997
- Czerny M., *Zróźnicowanie krajów Unii Europejskiej pod względem poziomu rozwoju społeczno – gospodarczego* [w:] *Gospodarka Unii Europejskiej*, red. nauk. J. Makowski, PWN, Warszawa 2008
- Czyż T., *Transformacja społeczno – gospodarcza województwa gorzowskiego* [w:] *Studia rozwoju i zagospodarowania przestrzennego*, Seria: Uwarunkowania i kierunki rozwoju społeczno – gospodarczego, Nr 2, red. J.J. Parysek, B. Gruchman, AE Poznań, Centrum Badania Gospodarki Regionalnej, Poznań 1998
- Czyżewski A., *Miasta wielkopolskie w Polsce Ludowej, Ekonomiczno – demograficzne podstawy rozwoju w okresie 1946 – 1970*, PWN, Warszawa – Poznań 1976
- Domański R., *Gospodarka przestrzenna*, PWN, Warszawa 1990
- Domański R., *Gospodarka przestrzenna*, PAN, Warszawa 1993
- Domański R., *Gospodarka przestrzenna*, PWN, Warszawa 2002
- Domański R., *Gospodarka przestrzenna*, PWN, Warszawa 2006
- Domański R., *Nieliniowa polityka gospodarczego rozwoju miasta (propozycja dla Poznania)* [w:] *Podstawy gospodarczej polityki miasta. Studium Poznania*, red. R. Domański, Biuletyn PAN KPZK, zeszyt 181, Warszawa 1998

- Domański R., *Podstawy planowania przestrzennego*, PWN, Poznań – Warszawa 1989
- Domański T., *Strategiczne planowanie rozwoju gospodarczego gminy*, Wydawnictwo Hamal Books, Agencja Rozwoju Komunalnego, Warszawa 2000
- Duché G., *W poszukiwaniu lokalności w rozwoju lokalnym* [w:] *Strategiczne problemy rozwoju regionów w procesie integracji europejskiej*, red. A. Jewtuchowicz, Zakład Ekonomiki Regionalnej i Ochrony Środowiska, UŁ, Łódź 2001
- Dziewoński K., Jerczyński M. *Baza ekonomiczna i struktura funkcjonalna miast*, IG PAN. Prace geograficzne, PWN, Warszawa 1971
- Encyklopedia Powszechna*, PWN, Warszawa 1987
- Fechner T., *Centra logistyczne. Cel, realizacja, przyszłość*. Biblioteka Logistyka, Poznań 2004
- Florida R., *Toward the learning region*, Futures, vol 27 no. 5, 1995
- Forrester J., *La planification sous regne des influences dynamiques des systems sociaux complexes* [w:] E. Jantach (en) Prospective et Politique, OECD, Paris 1971
- Frey R., *Infrastruktur*, in *Handwoerterbuch der Wirtschaftswissenschaft*, Bd 4, Stuttgart 1978
- Gaczek W.M., Nowak J., *Program strategicznego rozwoju miasta jako mechanizm ułatwiający zarządzanie* [w:] *Podstawy gospodarczej polityki miasta*, Studium Poznania, red. R. Domański, Biuletyn PAN KPZK, zeszyt 181, Warszawa 1998
- Gaczek W.M., Rykiel Z., *Nowe lokalizacje mieszkaniowe w przestrzeni miasta* [w:] *Budownictwo mieszkaniowe w latach 90 – zróżnicowanie przestrzenne i kierunki rozwoju*, red. T. Marszał, Biuletyn PAN KPZK, zeszyt 190, Warszawa 1999
- Gaczek W.M., *Zarządzanie w gospodarce przestrzennej*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz – Poznań 2003
- Gliński P., Palska H., *Cztery wymiary społecznej aktywności obywatelskiej* [w:] *Elementy nowego ładu*, pod red. H. Domańskiego i A. Rycharda, Warszawa 1997
- Gruchman B., *Aglomeracyjne czynniki lokalizacji – innowacyjny paradygmat rozwoju regionalnego a zmniejszanie dysproporcji w Unii Europejskiej* [w:] *Problemy przestrzeni w integracji europejskiej*, red. nauk. B. Gruchman, Wydawnictwo AE w Poznaniu, zeszyt 23, Poznań 2002
- Gruchman B., *Aktualne problemy aktywizacji gospodarczej Ziem Zachodnich* [w:] *Przegląd Zachodni*, Tom I (nr 1-2), Instytut Zachodni, Poznań 1958
- Gruchman B., *Kierunki rozwoju gospodarczego Piły przed i po II wojnie światowej*, *Przegląd Zachodni* nr 3, Poznań 1957
- Gruchman B., *Nowy paradygmat rozwoju regionalnego*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, zeszyt 2, Poznań 1992
- Gruchman B., *Ocena roli procesów koncentracji w kształtowaniu przestrzennej Polski (tezy do dyskusji)* [w:] *Koncepcja studiów diagnostycznych nad gospodarką przestrzenną Polski*, Biuletyn PAN KPZK, zeszyt 116, Warszawa 1981
- Gruchman B., *Postęp techniczny a rozwój lokalny w warunkach polskich* [w:] *Rozwój gospodarki lokalnej w teorii i praktyce. Rozwój regionalny, rozwój lokalny, samorząd terytorialny*, t. 1, Poznań – Warszawa 1990
- Gruchman B., *Postęp techniczny i innowacje przemysłowe w rozwoju regionalnym*, PWE, Warszawa 1989
- Gruchman B., *Rozwój przemysłu Wielkopolski w latach 1919 – 1960*, Rada Naukowo – Ekonomiczna przy Prezydium WRN w Poznaniu, Poznań 1964
- Gruchman B., *Rozwój przemysłu Ziem Zachodnich w planie pięcioletnim 1956-1960*, *Przegląd Zachodni* nr 6, Instytut Zachodni, Poznań 1957
- Gruchman B., Trojnarowski J., *Gospodarka Piły przed i po II wojnie światowej*, *Rocznik Piłski* I, Polskie Towarzystwo Historyczne Koło w Pile, Wydawnictwo Zachodnie, Poznań 1960

- Gruchman B., *Ziemie Zachodnie w życiu gospodarczym Polski*, Przegląd Zachodni nr 3, Poznań 1985
- Haila A., *Four types of investment in land and property*, International Journal of Urban and Regional Research, 13.3
- Heffner K., *Problemy zagospodarowania przestrzeni miejskiej* [w:] Zarządzanie strategiczne rozwojem lokalnym i regionalnym, red. A. Klasik, F. Kuźnik, AE, Katowice 2001
- Isard W., *Metody analizy regionalnej*, PWN, Warszawa 1965
- Jałowiecki B., *Gminy restrukturyzowane* [w:] Polska lokalna 2007, red. nauk. G. Gorzelak, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008
- Jałowiecki B., *Rozwój i kształtowanie krajowego systemu osadniczego* [w:] Ogólna koncepcja rozwoju krajowego systemu osadniczego oraz główne problemy jego racjonalnego kształtowania, Towarzystwo Urbanistów Polskich, materiały konferencyjne, Warszawa 1986
- Jałowiecki B., *Rozwój lokalny*, Seria: Rozwój regionalny, rozwój lokalny, samorząd terytorialny, zeszyt 16, Warszawa 1989
- Jerczyński M., *Metody pośrednie identyfikacji i pomiaru bazy ekonomicznej* [w:] Baza ekonomiczna i struktura funkcjonalna miast, red. K. Dziewoński, Warszawa 1971
- Jewtuchowicz A., *Strategie rozwoju dużych miast i ich wpływ na proces transformacji gospodarki* [w:] Strategie rozwoju wielkich miast, pod red. R. Domański, Biuletyn PAN KPZK, zeszyt 169, Warszawa 1995
- Kaczmarek T., *Reforma terytorialno – administracyjna Polski – porównanie z krajami Unii Europejskiej* [w:] Zróżnicowanie społeczno – gospodarcze w nowym układzie terytorialnym Polski, pod. red. T. Czyż, PAN KPZK, zeszyt 197, Warszawa 2001
- Kaczmarek T., *Rola funkcji administracyjnych w rozwoju średnich miast Wielkopolski*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 1996
- Kalinowski T., *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2006*, Warszawa 2006
- Kaliński J., *Gospodarka Polski w latach 1944 – 1989, Przemiany strukturalne*, PWE, Warszawa 1995
- Kołodziejcki J., *Kształtowanie rozwoju lokalnego w procesie transformacji krajów postsocjalistycznych* [w:] Współczesne problemy rozwoju regionalnego, red. B. Jałowiecki, Warszawa 1995
- Kołodziejcki J., *Model samorządowej gospodarki regionalnej*, Biuletyn PAN KPZK, zeszyt 146, Warszawa 1995
- Kołodziejcki J., *Strategia równoważenia rozwoju podstawą koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju „Polska 2000 Plus”* [w:] Polska przestrzeń a wyzwania XXI wieku, pod red. J. Kołodziejckiego, Biuletyn PAN KPZK, Zeszyt 176, Warszawa 1997
- Kondracki J., *Geografia Polski: Mezoregiony fizyczno – geograficzne*, PAN, Warszawa 1994
- Kopańska A., *Teoretyczne modele organizacji i finansowania jednostek samorządu terytorialnego* [w:] Samorząd lokalny – dobro publiczne, red. J. Kleer, Wydawnictwa Fachowe, CEDEWU, Warszawa 2008
- Kopczewska K., *Infrastruktura techniczna jako przykład dobra publicznego dostarczanego przez samorząd* [w:] Samorząd lokalny – dobro publiczne, red. J. Kleer, Wydawnictwa Fachowe, CEDEWU, Warszawa 2008
- Korcelii L., *Demograficzne uwarunkowania rozwoju Warszawy* [w:] Strategie rozwoju wielkich miast, red. R. Domański, Biuletyn PAN KPZK, zeszyt 169, Warszawa 1995
- Korcelli P., *Aglomeracje miejskie w latach 90. Powolny wzrost, umiarkowana polaryzacja* [w:] Strategie rozwoju wielkich miast, red. R. Domański, Biuletyn PAN KPZK, zeszyt 169, Warszawa 1995

- Kosiedowski W., *Teoretyczne problemy rozwoju regionalnego* [w:] Zarządzanie rozwojem regionalnym i lokalnym. Problemy teorii i praktyki, red. J. Adamiak, W. Kosiedowski, A. Potoczek, B. Słowińska, Wydawnictwo „Dom Organizatora”, Toruń 2001
- Kosiński L., *Pochodzenie terytorialne ludności Ziem Zachodnich w 1950 r.*, *Dokumentacja geograficzna*, zeszyt 2, Instytut Geografii PAN, Warszawa 1960
- Krzysztofek K., Szczepański M.S., *Zrozumieć rozwój. Od społeczeństw tradycyjnych do informacyjnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2002
- Kukliński A., *Experiences and prospects* [w:] Globality versus Locality, red. A. Kukliński, Institut of Space Economy, University of Warsaw, Warsaw 1990
- Kuziński S., *Strategia i metody uprzemysłowienia*, Ekonomista nr 5, PWE, Warszawa 1984
- Kuźnik F., *Planowanie operatywne systemu miejskiego. Analiza uwarunkowań teoretyczno – metodologicznych*, AE im. Karola Adamieckiego, Katowice 1988
- Kwiatkowski S., *Rola innowacji w rozwoju polskiej przedsiębiorczości* [w:] Innowacja – edukacja – rozwój regionalny, pod red. A. Kuklińskiej, K. Pawłowskiej, Nowy Sącz 1998
- Łęcki W., *Województwo pilskie*, PWN, Warszawa – Poznań 1988
- Łęcki W. (red.), *Wielkopolska Nasza Kraina*, tom I, Wydawnictwo Kurpisz, Poznań 2004
- Lijewski T., *Uprzemysłowienie Polski 1945-1975*, PWN, Warszawa 1978
- Lijewski T., *Zmiany przestrzennego zagospodarowania Polski w latach 1945 – 1989*, Biuletyn PAN KPZK, zeszyt 175, Warszawa 1996
- Macias A., *Przyrodnicze uwarunkowania rozwoju lokalnego* [w:] Rozwój lokalny i lokalna gospodarka przestrzenna, red. J.J. Parysek, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 1996
- Małuszyńska E., *Podstawy procesu restrukturyzacji regionu* [w:] Podstawy gospodarczej polityki miasta, Studium Poznania, red. R. Domański, Biuletyn PAN KPZK, zeszyt 181, Warszawa 1998
- Markowski T., *Lokalna polityka rozwoju ekonomicznego – aspekty organizacyjne i instytucjonalne* [w:] Gospodarka samorządów terytorialnych w świetle doświadczeń amerykańskich, red. L.M. Salomon, R.A. Seidel, P. Bury, T. Markowski, Fundacja TECHEKO, Łódź 1995
- Markowski T., *Zarządzanie rozwojem miast*, PWN, Warszawa 1999
- Mathis Ph., *Economie urbaine et theorie des systemes*, Uniwर्सite F. Rabelais, Tours 1978
- Matusiak M., *Gospodarka oparta na wiedzy* [w:] Innowacje i transfer technologii. Słownik pojęć, pod red. K.B. Matusiak, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2005
- Meissner J., *Nowe rozwiązania instytucjonalne sprzyjające dynamizowaniu i wzrostowi efektywności gospodarki Poznania* [w:] Podstawy gospodarczej polityki miasta, Studium Poznania, cz. II, red. R. Domański, Biuletyn PAN KPZK, zeszyt 187, Warszawa 1999
- Meissner J., *Ocena istniejącego układu instytucjonalnego pod względem zakresu i stopnia jego oddziaływania na podmioty prawne i fizyczne działające w gospodarce miasta* [w:] Podstawy gospodarczej polityki miasta, Studium Poznania, red. R. Domański, Biuletyn PAN KPZK zeszyt 181, Warszawa 1998
- Mendat T., *Kierunki rozwoju gospodarczego Piły w latach 1961 – 1965*, Rocznik Pilski, Tom II, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1962
- Mendat T., *Obrót towarowy w okresie XX-lecia Polski Ludowej*, Rocznik Nadnotecki II (1967), Wydawnictwo Poznańskie
- Mendat T., *Rozwój szkolnictwa w Pile w okresie 25-lecia Polski Ludowej*, Rocznik Nadnotecki IV (1972), Wydawnictwo Poznańskie
- Mendat T., *Zagadnienia demograficzne miasta Piły w latach 1945 – 1963*, Rocznik Nadnotecki, t.1, Poznań 1966
- Mrozowicki E., Pogodziński Z., Więckowski Z., *Planowanie przestrzenne i projektowanie terenów wiejskich*, PWN, Warszawa 1988

- Nasiłowski M., *System rynkowy, Podstawy mikro- i makroekonomii*, Wydawnictwo Key Text, Warszawa
- Nowa Encyklopedia Powszechna*, PWN, Warszawa 1996, t. 5
- Nowińska E., *Model rozwoju lokalnego gmin przygranicznych województwa gorzowskiego* [w:] *Studia rozwoju i zagospodarowania przestrzennego*, red. J.J. Parysek, B. Gruchman, Poznań 1998
- Pająk K., *Samorząd terytorialny w kształtowaniu rozwoju lokalnego*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Pile, Piła 2006
- Parysek J.J., *Gospodarka lokalna w warunkach wolnego rynku i samorządowych struktur społecznych* [w:] *Rozwój lokalny i lokalna gospodarka przestrzenna*, red. J.J. Parysek, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 1996
- Parysek J.J., *Podstawy gospodarki lokalnej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1997
- Parysek J.J., *Społeczeństwo* [w:] *Geografia społeczno – gospodarcza Polski*, PWN, Warszawa 2007, red. nauk. M. Rogacki
- Parysek J.J., *Struktura przestrzenna przemysłu regionu i jej zmiany*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Seria Geografia, Poznań 1976
- Parysek J.J., *Ustrój państwowy i organizacja terytorialna kraju* [w:] *Geografia społeczno – gospodarcza Polski*, red. nauk. H. Rogacki, PWN, Warszawa 2007
- Parysek J.J., *Współczesne procesy urbanizacji* [w:] *Geografia społeczno – gospodarcza Polski*, red. nauk. H. Rogacki, PWN, Warszawa 2007
- Pietrzyk I., *Polityka regionalna Unii Europejskiej i regiony w państwach członkowskich*, PWN, Warszawa 2000
- Pomykało W., *Encyklopedia Biznesu*, Fundacja Innowacja, Warszawa 1995, t. 2
- Prigogine I., Stengers I., *Z chaosu ku porządkowi*, Biblioteka myśli współczesnej, PIW, Warszawa 1990
- Przygodzki Z., *Konkurencyjność regionów* [w:] *Region i jego rozwój w warunkach globalizacji*, red. J. Chądzyński, A. Nowakowska, Zb. Przygodzki, Wydawca CeDeWu, Warszawa 2007
- Przygodzki Zb., *Region i klasyczne teorie rozwoju* [w:] *Region i jego rozwój w warunkach globalizacji*, red. J. Chądzyński, A. Nowakowska, Zb. Przygodzki, Wydawnictwo CEDEWU, Warszawa 2007
- Regulski J., *Planowanie miast*, PWE, Warszawa 1986
- Regulski J., *Podstawowe wartości i założenia reformy ustrojowej*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 1999
- Regulski J., *System sterowania miastem. Problemy i koncepcje*, PWN, Warszawa 1976
- Rekowski M., *Mikroekonomia*, Poznań 2009
- Richardson H.W., *Urban Penguin Books Ltd.*, Harmondsworth, Middlesex, England 1971
- Roberts P., *Alternative farms of local and regional policy for the 1990's* [w:] *Regional policy at the crossroads. European perspectives*, red. L. Albrechts, F. Moolaert, P. Roberts, E.Swyngedouw, J. Kingsley Publ., London
- Rogacki H., *Geografia społeczno – gospodarcza Polski*, PWN, Warszawa 2007
- Rosponda S., *Słownik nazw geograficznych Polski Zachodniej i Północnej*, Warszawa 1951
- Rosset E., *Proces starzenia się ludności*, Warszawa 1959
- Schumpeter J.A., *Capitalism, socialism and democracy*, Harper, New York 1942
- Sekuła A., *Marketing terytorialny* [w:] *Gospodarka regionalna i lokalna*, red. nauk. Z. Strzelecki, PWN, Warszawa 2008
- Skarżyńska K., *Aktywność i bierność polityczna* [w:] *Psychologia polityczna*, red. K. Skarżyńska, Warszawa 1999
- Słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa 1989, t. 3
- Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1967

- Stacewicz J., *Stereotypy rozwoju a ekonomia*, PWN, Warszawa 1991
- Stryjakiewicz T., *Transformacja gospodarki w ujęciu strukturalnym i przestrzennym* [w:] Geografia społeczno – gospodarcza Polski, red. nauk. H. Rogacki, PWN, Warszawa 2007
- Strzelecki Z., *Polityka regionalna* [w:] Gospodarka regionalna i lokalna, red. Z. Strzelecki, PWN, Warszawa 2008
- Szczaniecki M., Zajchowska St., *Ziemia Lubuska*, Instytut Zachodni, Poznań 1950
- Szewczyk M., *Prawne narzędzia sterowania rozwojem przestrzennym* [w:] Rozwój lokalny i lokalna gospodarka przestrzenna, red. J.J. Parysek, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 1996
- Turow L.C., *Przyszłość kapitalizmu. Jak dzisiejsze siły ekonomiczne kształtują świat jutra*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 1999
- Wasilewski A., *Samorząd gminy jako podmiot zrównoważonego rozwoju* [w:] Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, tom II, zeszyt 6, Wydawnictwo Wieś Jutra, Warszawa – Poznań – Zamość 2000
- Wilczyński W., *Polski przełom ustrojowy 1989-2005, ekonomia epoki transformacji*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, Poznań 2005
- Winiarski B., *Parametry i instrumenty sterowania gospodarką przestrzenną* [w:] Problemy gospodarki przestrzennej, red. B. Winiarski, Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa 1980
- Winiarski B., *Polityka ekonomiczna*, AE im. Oskara Langego, Wrocław 1994
- Winiarski B., *Polityka gospodarcza*, PWN, Warszawa 1999
- Wojciechowski E., *Zarządzanie w samorządzie terytorialnym*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2003
- Wojtasiewicz L., *Czynniki rozwoju lokalnego – nowe ujęcie metodologiczne* [w:] Problematyka rozwoju lokalnego w warunkach transformacji systemowej, red. R. Domański, Biuletyn PAN KPZK, zeszyt 177, Warszawa 1997
- Wojtasiewicz L., *Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju lokalnego* [w:] Rozwój lokalny i lokalna gospodarka przestrzenna, red. Jerzego J. Paryska, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 1996
- Wojtasiewicz L., *Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju lokalnego*, AE Poznań 1993
- Wojtasiewicz L., *Strategie rozwoju Lubonia i Swarzędza jako składowych aglomeracji poznańskiej* [w:] Podstawy gospodarczej polityki miasta, Studium Poznania, red. R. Domański, Biuletyn PAN KPZK, zeszyt 181, Warszawa 1998
- Wysocka E., *Strategia rozwoju wielkich miast* [w:] Strategia rozwoju wielkich miast, red. R. Domański, Biuletyn PAN KPZK, zeszyt 169, Warszawa 1995
- Zaremba P., *Kompleksowe planowanie małego miasta i jego zaplecza (w warunkach Polski Zachodniej)*, Przegląd Zachodni nr 3, Poznańska Drukarnia Naukowa, Poznań 1959
- Zaremba P., *Nowa metodyka studiów przestrzennych na Ziemiach Zachodnich*, Przegląd Zachodni, Tom 1 (nr 1-2), Instytut Zachodni, Poznań 1959
- Zaremba P., *Obszary stykowe w planowaniu przestrzennym na przykładzie miasta Piły*, Poznań 1960
- Ziółkowski J., *Urbanizacja, miasto, osiedle*, Warszawa 1965
- Ziółkowski M., *Strategia rozwoju gminy – istota, znaczenie, zadania*, Warszawa 1996 (materiały Związku Miast Polskich, 1997)
- Zyskowski A., *Zagadnienia osiedleńcze i społeczne Piły w latach 1945 – 1950* [w:] Rocznik Nadnotecki I (1966), Wydawnictwo poznańskie

Akty prawne

- Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 r., Dz. U. 1952, Nr 33, poz. 232
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku, Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483
- Ustawa z dnia 20 marca 1950 r. o terenowych organach jednolitej władzy państwowej, Dz. U. Nr 14, poz. 130
- Ustawa z 28 czerwca 1950 r. w sprawie zmian podziału administracyjnego, Dz. U. 1950, nr 28, poz. 255
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, Dz. U. 1991, Nr 142, poz. 1591
- Ustawa z dnia 19 listopada 1999 r. Prawo działalności gospodarczej, Dz. U. Nr 101, poz. 1178 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r., Dz. U. 2004, Nr 173, poz. 1807 o swobodzie działalności gospodarczej
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 maja 1975 r., Dz. U. Nr 17
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 lipca 2000 r. w sprawie wprowadzenia Nomenklatury Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (NTS), Dz. U. Nr 58, poz. 685 z późn. zm.
- Dekret o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym kraju z dnia 2 kwietnia 1946 r., Dz. U. Nr 16, poz. 109
- Decyzja Rady Ministrów w sprawie wyłączenia z Okręgów Pomorza Zachodniego niektórych powiatów, Monitor Polski 1945, nr 29, poz. 77
- Kodeks cywilny z 23.04.1964 r., Dz. U. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.
- Uchwała Nr XVI/137/95 Rady Miejskiej w Pile z dnia 28 sierpnia 1995 r. w sprawie Strategia rozwoju miasta „Piła – 2000” cz. I
- Uchwała Nr XXV/231/96 z dnia 23 kwietnia 1996 r. Rady Miejskiej w Pile w sprawie Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Piły, Wojewódzkie Biuro Urbanistyki i Architektury w Pile, Piła 1996 z późn. zm.
- Uchwała Nr XXXI/305/96 Rady Miejskiej w Pile z dnia 22 października 1996 r. w sprawie Strategia rozwoju miasta „Piła 2000+” cz. II
- Uchwała Nr LII/532/98 Rady Miejskiej w Pile z dnia 26 maja 1998 r. w sprawie określenia kierunków rozwoju turystyki i rekreacji
- Uchwała Nr LIII/550/98 Rady Miejskiej w Pile z dnia 4 czerwca 1998 r. w sprawie Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego układu komunikacyjnego miasta Piły
- Uchwała Nr LIV/554/98 Rady Miejskiej w Pile z dnia 17 czerwca 1998 r. w sprawie utworzenia Pilskiego Towarzystwa Budownictwa Społecznego Sp. z o.o.
- Uchwała Nr XIX/179/99 Rady Miejskiej w Pile z dnia 30 listopada 1999 r. w sprawie Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego układu ulicznego miasta Piły
- Uchwała Nr XLVIII/491/2002 z dnia 29 stycznia 2002 r. w sprawie zwolnienia z opłaty na wnioski o wpis do ewidencji działalności gospodarczej
- Uchwała Nr XXIV/275/04 Rady Miasta Piły z dnia 31 sierpnia 2004 r. w sprawie Lokalny program rewitalizacji obszarów powojсковych na terenie miasta Piły, Urząd Miasta, Piła 2004 z późn. zm.
- Uchwała Nr XXV/291/04 Rady Miasta Piły z dnia 28 września 2004 r. w sprawie Strategia rozwoju miasta Piły na lata 2005 – 2015
- Uchwała Nr XII/140/07 Rady Miasta Piły z dnia 28 sierpnia 2007 r. w sprawie zwolnienia od podatku od nieruchomości

Uchwała Nr XVI/156/07 Rady Miasta Piły z dnia 30 października 2007 r. w sprawie zwolnień od podatku od nieruchomości stanowiących regionalną pomoc inwestycyjną

Uchwała Nr VIII/117/2007 Rady Powiatu w Pile z dnia 28 czerwca 2007 roku Strategia Rozwoju Społeczno – Gospodarczego Powiatu Pilskiego na lata 2007 – 2015

Europejska Karta Miejska opublikowana przez Radę Europy w 1993 roku

Programy i opracowania

- Atrakcyjność inwestycyjna miast powiatowych*, Swianiewicz P., Dziemianowicz W., Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Biuletyn Ekonomiczny nr 59/344, Warszawa 1999
- Diagnoza stanu obecnego – Miasto Piła*, DGA 2005
- Małe miasta*, Statystyka regionalna GUS nr 24, Warszawa 1971
- Miasto Piła. Ocena zagospodarowania przestrzennego (synteza)*, Wojewódzkie Biuro Urbanistyki i Architektury w Pile, Piła 1994
- Panorama Pilska nr 26 z 1993 r.*
- Pilski region funkcjonalny*, 1993
- Pilskie w 40-leciu PRL*, Wojewódzki Urząd Statystyczny w Pile, Piła 1984
- Piła 1975-1992*, WUS w Pile, 1993
- Piła w latach 1994 – 1998*, UM, Piła 1998
- Piła w liczbach 1994 – 2001*, US Piła
- Plan Gospodarczy powiatu na lata 1961 – 1965*, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej, Powiatowa Komisja Planowania Gospodarczego w Trzciance, Archiwum Państwowe Oddział w Pile, nr akt 189/299, 1961 r.
- Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego*, Wielkopolskie Biuro Planowania Przestrzennego, Poznań 2001
- Program Operacyjny Kapitał Ludzki na lata 2007 – 2013*, przyjęty przez Komisję Europejską 28 września 2007 roku
- Program wspierania i rozwoju przedsiębiorczości na terenie miasta Piły*, Instytut Badań nad Demokracją i Przedsiębiorstwem Prywatnym, Piła 1999
- Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2020 roku*, dokument przyjęty przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego dnia 19 grudnia 2005 roku
- Studium Planu Krajowego*, Główny Urząd Planowania Przestrzennego, Tom II, tablica 1138 (Hipoteza rozmieszczenia przemysłu), Warszawa 1948
- Szkice pilskie*, 1985
- Trzyletni plan odbudowy 1947 – 1949*, Archiwum Państwowe w Pile, Akta m. Piła, Wydział Budowlany, lata 1948 – 1950, nr 12/152
- Wielkopolski Regionalny Program Operacyjny na 2007 – 2013*, uchwała Zarządu Województwa Wielkopolskiego z dnia 14 września 2007 roku
- Wodociąg dla miasta Piły z ujęcia wody z Dobrzycy wraz ze stacją uzdatniania wody, Analiza ekonomiczna projektu*, BBF, MWiK, Piła 1999
- Województwo pilskie – oferta gospodarcza*, UW w Pile, 1997
- Wydatki na inwestycje w infrastrukturę techniczną*, Swianiewicz P., „Wspólnota” nr 25-26 z 22-29 czerwca 2002 r., Pismo samorządu terytorialnego, Wydawca Międzykomunalna Spółka Akcyjna „Municipium”, Warszawa 2002
- Zróżnicowanie gospodarczej aktywności mieszkańców powiatów ziemskich województwa wielkopolskiego*, Małecki A., Regionalny Biuletyn Wyższej Szkoły Bankowej Nr 1 (12) 99, Poznań 1999

Inne źródła

<http://pl.wikipedia.org/wiki/Polska>

<http://kbn.icm.edu.pl/pub/info/dep/spo.html>

www.szczecin.pl

www.wspolnota.org.pl

www.pila.pl

Informatory firm

Informatory samorządowe

Narodowe Spisy Powszechne

Publikacje promocyjne Piłskiej Izby Gospodarczej

Roczniki statystyczne

Sprawozdania z wykonania budżetu gminy

Sprawozdania z wykonania miejskiego planu gospodarczego

Czasopisma

Pismo Samorządu Terytorialnego „Wspólnota” nr 43/945 z dnia 24 października 2009

Rzeczpospolita z dnia 6 września 2000 r.

Rzeczpospolita z dnia 26 października 2006 r.

Tygodnik Piłski Nr 8 (1153) z 19 lutego 2002 r.

Spis tabel

1.	<i>Placówki handlu detalicznego i gastronomii miasta Piły w latach 1946 – 1960</i>	62
2.	<i>Zatrudnienie w gospodarce uspołecznionej miasta Piły w latach 1950 – 1960</i>	64
3.	<i>Zasoby mieszkaniowe miasta Piły w latach 1945 – 1960</i>	65
4.	<i>Infrastruktura techniczna miasta Piły w latach 1950 – 1960</i>	66
5.	<i>Wyposażenie mieszkań miasta Piły w infrastrukturę techniczną w latach 1950 – 1960</i>	66
6.	<i>Pochodzenie regionalne osadników miasta Piły w latach 1945 – 1950</i>	69
7.	<i>Pochodzenie regionalne repatriantów i reemigrantów miasta Piły w latach 1945 – 1950</i>	70
8.	<i>Ludność i powierzchnia miasta Piły w latach 1946 – 1960</i>	71
9.	<i>Placówki szkolne miasta Piły w latach 1945 – 1958</i>	72
10.	<i>Zatrudnienie w gospodarce uspołecznionej miasta Piły w latach 1965 – 1975</i>	82
11.	<i>Infrastruktura techniczna miasta Piły w latach 1965 – 1975</i>	83
12.	<i>Liczba abonentów miasta Piły w latach 1965 – 1975</i>	84
13.	<i>Zasoby mieszkaniowe miasta Piły w latach 1965 – 1975</i>	84
14.	<i>Ludność miasta Piły w latach 1965 – 1975</i>	86
15.	<i>Placówki oświatowe oraz liczba uczniów i studentów miasta Piły w latach 1965 – 1975</i>	88
16.	<i>Najwięksi pracodawcy w Pile według liczby zatrudnionych w 1989 roku</i>	96
17.	<i>Zatrudnienie w gospodarce uspołecznionej miasta Piły w latach 1975 – 1985</i>	100
18.	<i>Infrastruktura techniczna miasta Piły w latach 1975 – 1989</i>	101
19.	<i>Liczba abonentów miasta Piły w latach 1975 – 1985</i>	101
20.	<i>Zasoby mieszkaniowe miasta Piły w latach 1975 – 1989</i>	101
21.	<i>Ludność miasta Piły w latach 1975 – 1989</i>	102
22.	<i>Ludność według okresu zamieszkiwania w Pile w 1988 roku</i>	103
23.	<i>Rozwój województwa pilskiego na tle kraju w latach 1975 i 1998 (stany na 31.12)</i>	104
24.	<i>Placówki oświatowe oraz liczba uczniów i studentów miasta Piły w latach 1975 – 1985</i>	105
25.	<i>Podmioty gospodarcze miasta Piły zarejestrowane w systemie REGON według EKD w latach 1992 – 1998</i>	114

26.	<i>Podmioty gospodarcze miasta Piły według własności i form organizacyjno – prawnych w latach 1992 – 1998 zarejestrowanych w systemie REGON</i>	115
27.	<i>Spółki z udziałem kapitału zagranicznego w Pile w latach 1992 – 1998 zarejestrowane w systemie REGON</i>	115
28.	<i>Spółki prawa handlowego z udziałem kapitału zagranicznego w Pile, Poznaniu, kraju w latach 1991 – 1997</i>	116
29.	<i>Zakłady przemysłowe według branż miasta Piły zarejestrowane w systemie REGON w latach 1994 – 1996</i>	118
30.	<i>Podmioty gospodarcze zarejestrowane na terenie miasta Piły według liczby zatrudnionych w 1998 roku</i>	123
31.	<i>Najwięksi pracodawcy w Pile według liczby zatrudnionych w 1998 roku</i>	124
32.	<i>Infrastruktura techniczna w Pile w latach 1990 – 1998</i>	125
33.	<i>Dochody i wydatki ogółem oraz wydatki majątkowe na 1 mieszkańca w latach 1990 – 1998 w Pile</i>	126
34.	<i>Zatrudnienie w gospodarce narodowej miasta Piły wg sekcji EKD w latach 1990 – 1998</i>	127
35.	<i>Charakterystyka rynku pracy w Pile w latach 1990 – 1998</i>	128
36.	<i>Ludność Piły w latach 1990 – 1998</i>	129
37.	<i>Zasoby mieszkaniowe miasta Piły w latach 1990 – 1998</i>	131
38.	<i>Liczba oddanych do użytku mieszkań budownictwa indywidualnego miasta Piły w latach 1990 – 1998</i>	131
39.	<i>Placówki oświatowe oraz liczba uczniów i studentów w Pile w latach 1990 – 1998</i>	132
40.	<i>Etapy przebudowy gospodarki kraju i Piły w latach 1945 – 1998</i>	135
41.	<i>Miasto Piła na tle innych miejscowości, woj. wielkopolskiego i kraju w 1997 roku</i>	136
42.	<i>Podmioty gospodarki narodowej miasta Piły zarejestrowane w systemie REGON według EKD w latach 1999 – 2008</i>	141
43.	<i>Liczba podmiotów gospodarki narodowej w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w mieście Pile w latach 1999 – 2008</i>	142
44.	<i>Podmioty gospodarki narodowej według form organizacyjno – prawnych miasta Piły zarejestrowane w systemie REGON w latach 1999 – 2008</i>	142
45.	<i>Spółki z udziałem kapitału zagranicznego miasta Piły w latach 1999 – 2008 zarejestrowane w systemie REGON</i>	143
46.	<i>Spółki prawa handlowego z udziałem inwestorów zagranicznych w miastach Wielkopolski w 2008 roku</i>	143

47.	<i>Najwięksi pracodawcy w Pile według liczby zatrudnionych w 2003 roku</i>	148
48.	<i>Infrastruktura techniczna w Pile w latach 1999 – 2008</i>	155
49.	<i>Dochody i wydatki ogółem oraz wydatki majątkowe na 1 mieszkańca w Pile w latach 1999 – 2008</i>	156
50.	<i>Podmioty gospodarcze zarejestrowane na terenie miasta Piły według liczby zatrudnionych w 2002 roku</i>	157
51.	<i>Pracujący według sektorów działalności w Pile w latach 1999 – 2008</i>	159
52.	<i>Charakterystyka rynku pracy w Pile w latach 1999 – 2008</i>	160
53.	<i>Zasoby mieszkaniowe miasta Piły w latach 1999 – 2008</i>	161
54.	<i>Zasoby mieszkaniowe według form własności w Pile i miastach Wielkopolski w 2007 roku</i>	162
55.	<i>Liczba mieszkań oddanych do użytku w budownictwie indywidualnym w mieście Piła w latach 1999 – 2008</i>	162
56.	<i>Ludność Piły w latach 1999 – 2008</i>	163
57.	<i>Placówki oświatowe oraz liczba uczniów i studentów miasta Piły w latach 1999 – 2008</i>	165
58.	<i>Turystyka w Pile w latach 2003 – 2008</i>	168

Spis rysunków

1.	<i>Podział administracyjny kraju wg koncepcji z lat 1946 – 1947</i>	58
2.	<i>Rozmieszczenie podstawowych inwestycji przemysłowych na Ziemiach Zachodnich i Południowych w latach 1956 – 60</i>	59
3.	<i>Zasięg gospodarczego wpływu miasta Piły w 1959 roku</i>	68
4.	<i>Struktura przestrzenna uprzemysłowienia i urbanizacji powiatów województwa poznańskiego w 1970 roku</i>	79
5.	<i>Klasyfikacja funkcjonalna miast województwa poznańskiego w 1970 roku</i>	81
6.	<i>Migracja wahadłowa między miastami – dojazdy do pracy w większych miastach województwa poznańskiego według stanu na 31 stycznia 1968 roku</i>	87
7.	<i>Województwo pilskie – sieć osadnicza</i>	92
8.	<i>Województwo pilskie na tle kraju w 1992 roku</i>	93
9.	<i>Strefy oddziaływania wojewódzkiego miasta Piły w latach 1975 – 1998</i>	99
10.	<i>System osadniczy województwa wielkopolskiego w 2001 roku</i>	138
11.	<i>Podregion pilski według klasyfikacji NTS 3</i>	139
12.	<i>Ocena atrakcyjności inwestycyjnej podregionów Polski w 2006 roku</i>	145
13.	<i>Ośrodki skupiające największe przedsiębiorstwa przemysłu maszynowego, wyrobów metalowych, elektrotechnicznych i elektronicznych w 2005 roku</i>	149
14.	<i>Ośrodki skupiające największe przedsiębiorstwa przemysłu drzewnego, papierniczego, meblarskiego i poligraficznego w 2005 roku</i>	150
15.	<i>Ośrodki skupiające największe przedsiębiorstwa produkujące artykuły spożywcze, napoje i wyroby tytoniowe w 2005 roku</i>	151
16.	<i>Ośrodki skupiające największe przedsiębiorstwa przemysłu materiałów budowlanych, szklarskiego oraz wyrobów porcelanowo – fajansowych w 2005 roku</i>	152
17.	<i>Produkt krajowy brutto na 1 mieszkańca w podregionach w 2004 roku</i>	153
18.	<i>Główne drogi miasta Piły i Wielkopolski w 2004 roku</i>	174
19.	<i>Sieć kolejowa miasta Piły i Wielkopolski w 2004 roku</i>	175
20.	<i>Lokalizacja Piły wobec drogi wodnej Noteć</i>	176
21.	<i>Gospodarka wodna i ochrona wód w Wielkopolsce</i>	177
22.	<i>System powiązań przyrodniczych w Wielkopolsce</i>	179
23.	<i>Specjalne strefy ekonomiczne w Polsce według stanu na koniec 2004 roku</i>	183
24.	<i>Koncepcja polityki przestrzennego zagospodarowania kraju. Model równoważenia rozwoju</i>	193
25.	<i>Propozycja NTS 3 dla podregionu 38 pilskiego</i>	198